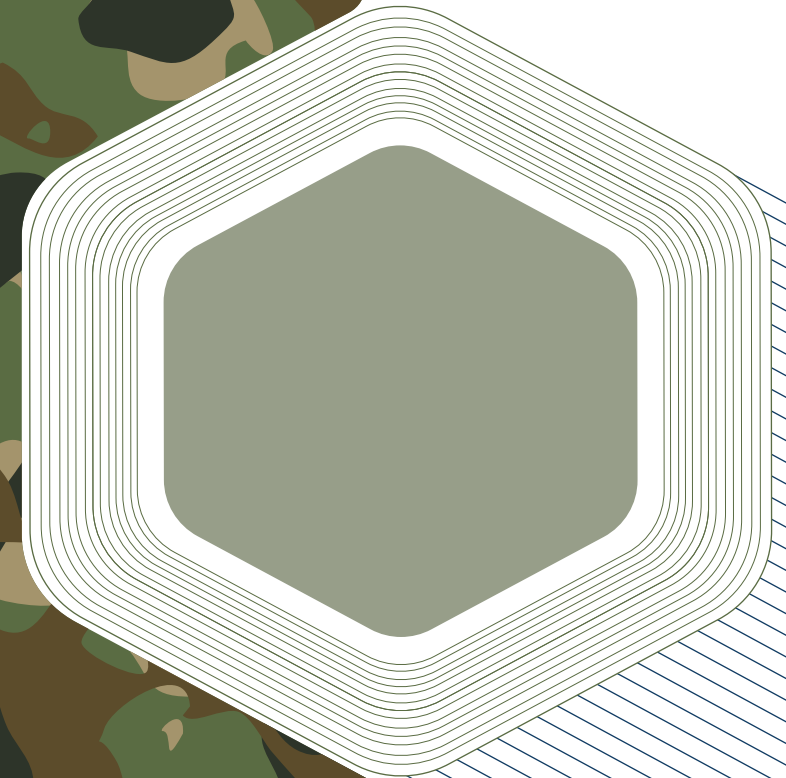

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՒՄԻ ՎԵՐԵՎՈՐԻՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՒՄԻ ՎԵՐԵՎՈՐԻՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՋԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ
ՄՇԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

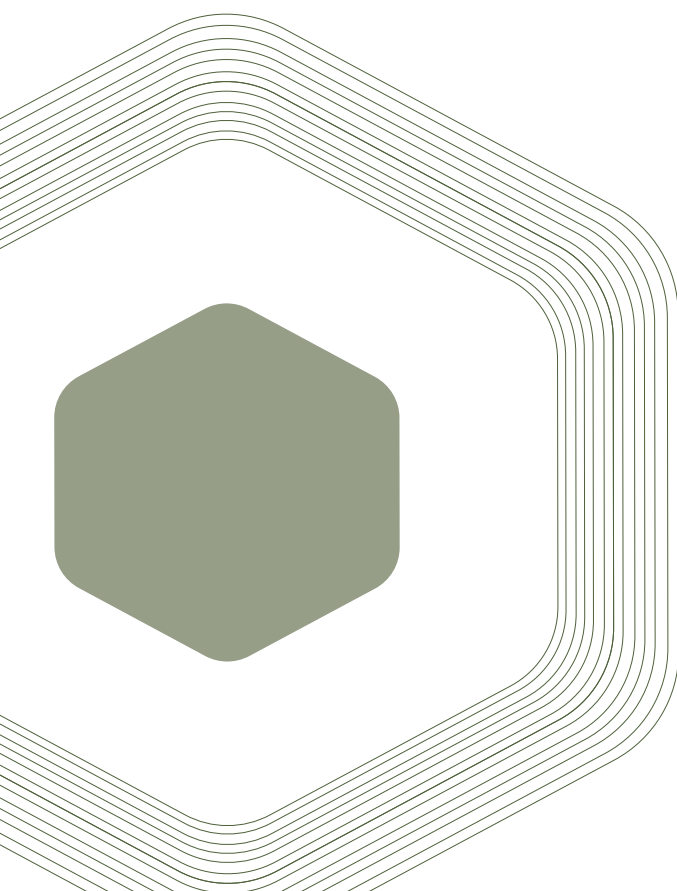
ԵՐԵՎԱՆ 2020

ՋԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ
ՄՇԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

ՁԵՌՆԱՐԿ
ԵՐԵՎԱՆ 2020

Council of Europe

Սույն Ձեռնարկը մշակվել և հրատարակվել է «Մարդու իրավունքները և կանայք Հայաստանի զինված ուժերում - II փուլ» ծրագրի շրջանակներում: Ծրագիրն իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի կողմից՝ Եվրոպայի խորհրդի Հայաստանի համար իրականացվող գործողությունների 2019-2022 թթ. ծրագրի շրջանակում: Գործողությունների ծրագիրը ֆինանսավորվում է Գերմանիայի, Իռլանդիայի, Լիխտենշտայնի, Նորվեգիայի և Շվեդիայի կողմից:

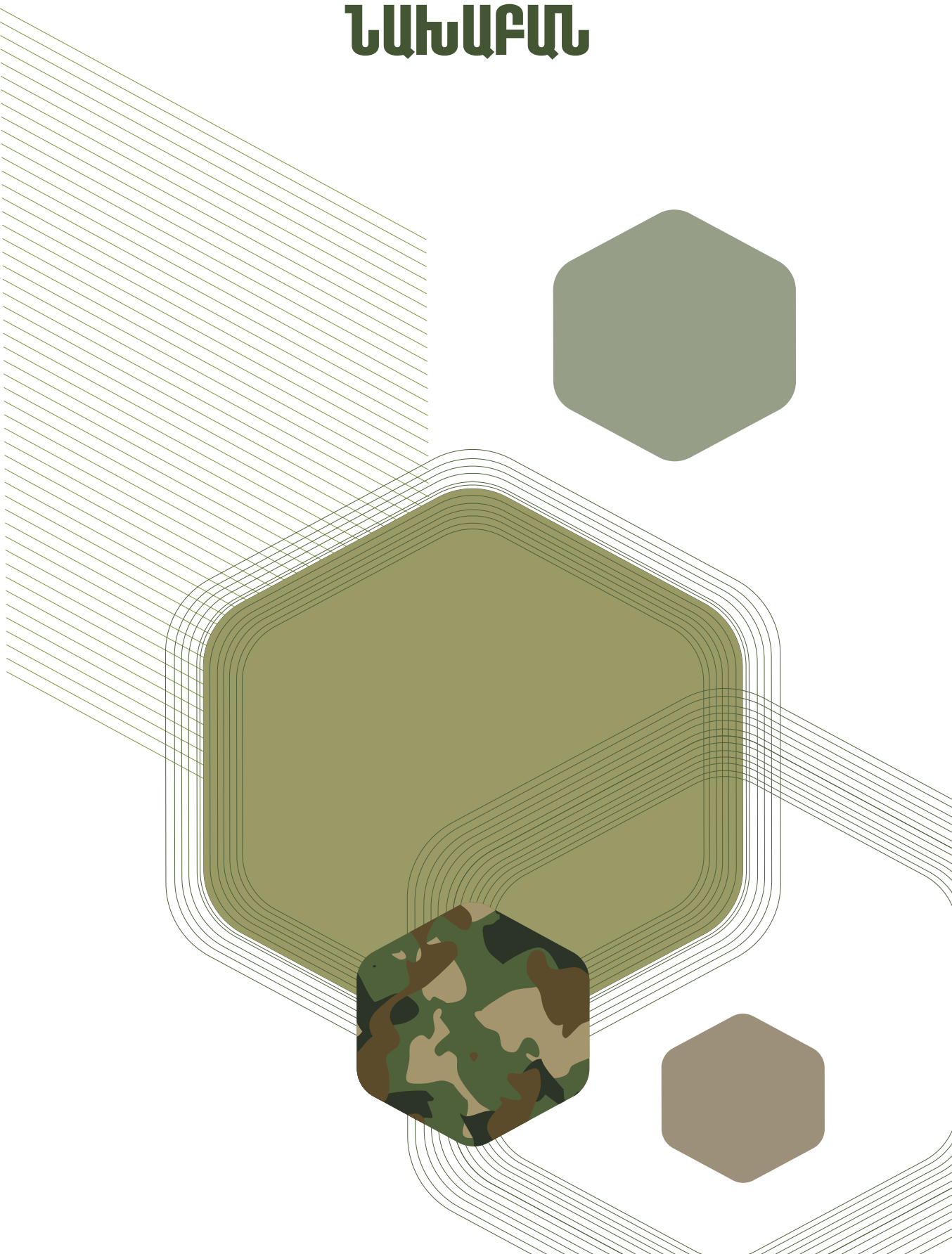
Աշխատությունում արտահայտված կարծիքները պատկանում են հեղինակին և պարտադիր չէ, որ արտացոլեն Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական քաղաքականությունը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան.....	5
Բաժին 1. Իրավունքի գերակայություն և «համազգեստով քաղաքացի»	9
Բաժին 2. Ձինվորական հաշվառում և զորակոչի կազմակերպում	17
1. Ձինվորական հաշվառման և զորակոչի կազմակերպման գործընթացը	18
2. Ձորակոչված քաղաքացիներին ծառայության վայրեր նշանակելու գործընթացը	22
3. Ձինվորական հաշվառման փաստաթղթեր ստանալու իրավունքը	28
Բաժին 3. Ձինապարտի բժշկական հետազոտություն և փորձաքննություն.....	33
1. Առողջական վիճակի պատշաճ բժշկական հետազոտության և փորձաքննության խնդիրները	34
2. Մի շարք հիվանդություններով զինվորական ծառայությանը սահմանափակումով պիտանի ճանաչված զինապարտների տարկետման իրավունքը	38
3. Ձինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկի վերանայման անհրաժեշտությունը	39
4. Բժշկական փորձաքննություն իրականացնող հանձնաժողովների հայեցողության սահմանը	41
5. Բժշկական փաստաթղթերը ստանալու իրավունքը	43
Բաժին 4. Ձորակոչից տարկետում կրթական և ընտանեկան հիմքերով	49
1. Անընդհատ և շարունակական կրթության իրավունքը	50
2. Նպատակային ուսումնառության համար տարկետում ստանալու իրավունքը	54
3. Ընտանեկան պայմաններից ելնելով զորակոչից տարկետում ստանալու իրավունքը	56
Բաժին 5. Պատշաճ բժշկական օգնություն և առողջության պահպանում	61
1. Առողջության պահպանումը զինվորական ծառայության ընթացքում	62
2. Ձինծառայողների առաջնահերթ հետազոտման, փորձաքննության և բուժման իրավունքը	68
3. Ձինծառայողների հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը	70
4. Ձինվորական ծառայության ավարտից հետո բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը	98
5. Առողջական վիճակին հակացուցված ծառայության պայմանները պահպանելու իրավունքը	99
Բաժին 6. Պայմանագրային զինվորական ծառայության անցնելու, ծառայությունը շարունակելու և ծառայությունից արձակվելու գործընթաց	101
1. Պայմանագրային զինվորական ծառայություն անցնելու իրավունքը	102

2. Պայմանագրային զինծառայողներին շաբաթ օրը ծառայության ներգրավելը, այլ զորամաս տեղափոխելը և գործուղելը	104
3. Զինվորական ծառայությունից արձակվելու իրավունքը	111
4. Առողջական վիճակով պայմանավորված զինվորական ծառայությունից արձակելը	116
5. Զինծառայողների իրավունքների պաշտպանությունը գործատուի նախաձեռնությամբ պայմանագիրը լուծելիս.....	117
Բաժին 7. Կարգապահական վարույթ	125
1. Իրավունքի գերակայության ներքո ամուր կարգապահությունը՝ որպես զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության գրավական.....	126
2. Հրաման չկատարելու և զինգրքույկը կորցնելու համար կարգապահական տույժ կիրառելու պրակտիկան.....	130
3. Պարտադիր զինծառայողին մշտական տեղակայման զորամասից այլ զորամաս տեղափոխելու պրակտիկան	138
Բաժին 8. Զինծառայողների կյանքի իրավունք	141
1. Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում մահվան և ինքնաձևասման դեպքերը.....	142
2. Զինված ուժերում բռնության արգելքը.....	155
Բաժին 9. Կանայք զինված ուժերում.....	175
1. Կանանց կարևորությունը զինված ուժերում	176
2. Զինված ուժերում կանանց իրավունքների օրենսդրական երաշխիքները	182
3. Զինված ուժերում կանանց ցածր ներգրավվածությունը և առաջխաղացումը	185
Բաժին 10. Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական իրավունքներ.....	191
1. Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների բնակարանային ապահովումը	192
2. Զինծառայողների կենսաթոշակային իրավունքի ապահովումը	198
3. Մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ տրամադրելու պրակտիկան	218
4. Զինվորական հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների ապահովումը	220
Բաժին 11. Առանձնակի հետաքրքրություն ներկայացնող հարցեր	227
1. Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ	228
2. Պետական գաղտնիք	263
3. Զինծառայողների քաղաքական և քաղաքացիական որոշ իրավունքներ	271
Օգտագործված ռեսուրսներ	321

ՆԱԽԱԲԱՆ

1994թ. ԵԱՀԿ 56 մասնակից պետությունների կողմից ընդունված «Անվտանգության ռազմաքաղաքական ասպեկտների ԵԱՀԿ վարքականոնները» փաստաթղթի 32-րդ կետը պետություններին պարտավորեցնում է իրենց օրենքներում և համապատասխան այլ փաստաթղթերում արտացոլել զինված ուժերի անձնակազմի իրավունքներն ու պարտականությունները և ապահովել, որ ռազմական, ռազմականացված և անվտանգության ուժերի անձնակազմը կարողանա օգտվել մարդու իրավունքներից և հիմնարար ազատություններից և իրացնել դրանք: ԵԱՀԿ անդամ պետությունները նաև պարտավորվում են ապահովել ժողովրդավարական վերահսկողություն զինված ուժերի նկատմամբ և շարունակել իրենց զինված ուժերի ինտեգրումը քաղաքացիական հասարակությանը¹:

Մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտները, ինչպես նաև մարդու իրավունքների պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան և նախադեպային իրավունքը սահմանում են այն մոտեցումը, համաձայն որի՝ զինծառայողները օժտված են նույն իրավունքներով և պաշտպանության երաշխիքներով, ինչ և բոլոր անձինք, և դրանք ենթակա են զինվորական կյանքով պայմանավորված որոշակի սահմանափակումների: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր էնգելն ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով կայացված վճռում ամրագրել է, որ «54. (...) Կոնվենցիան կիրառելի է ոչ միայն քաղաքացիական անձանց, այլև զինծառայողների նկատմամբ: Այն իր 1-ին և 14-րդ հոդվածներում ամրագրում է, որ պայմանավորվող պետությունների «իրավազության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր ոք» պետք է «առանց խտրականության» օգտվի կոնվենցիայի 1-ին բաժնում սահմանված իրավունքներից (...) Այնուամենայնիվ, կոնվենցիայի նորմերը սույն գործով մեկնաբանելիս և կիրառելիս, դատարանը պետք է հաշվի առնի զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները և առանձին զինծառայողների համար դրա ունեցած ազդեցությունը»²:

Վերոնշյալի համատեքստում առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության իրավական շրջանակը ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական մակարդակում:

Սույն ձեռնարկի նպատակն է մեկտեղել զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ միջազգային չափանիշներն ու ստանդարտները, ներպետական կարգավորումները, միջազգային և ներպետական դատարանների նախադեպային իրավունքը, ինչը պրակտիկայում ավելի դյուրին կդարձնի զինված ուժերում ծառայողների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության իրավիճակի գնահատումը:

Իրավական շրջանակը կարող է հանդիսանալ պրակտիկ գործիք զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների, զինված ուժերում կանանց իրավունքների մշտադիտարկման համար:

1 <https://www.osce.org/hy/forum-for-security-cooperation/74974?download=true>

2 Էնգելն ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Engel v. Netherlands*) գործով վճիռ, 8 հունիսի 1976թ., պարագրաֆ 54, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

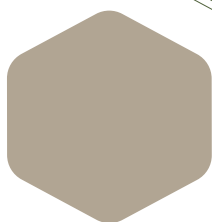
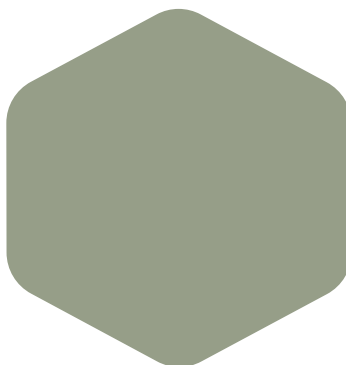
Handwriting practice lines consisting of 20 sets of three horizontal dotted lines.

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of multiple horizontal dotted lines on a light gray background.

ԲԱԺԻՆ #1

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
«ՀԱՄԱԶԳԵՍՏՈՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻ»

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն³

Հոդված 3. Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները

1. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է:
2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:
3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁴

Հոդված 4. Զինվորական ծառայության կազմակերպման սկզբունքներն ու ձևերը

1. Զինվորական ծառայության կազմակերպման սկզբունքներն են՝
(...)
- 5) զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների առաջնահերթությունը.
- 6) զինծառայողների պատվի և արժանապատվության նկատմամբ հարգանքն ու խտրականության արգելումը.
- (...)

«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին»

ՀՀ օրենք⁵

Հոդված 6. Զինծառայողները գտնվում են պետության պաշտպանության տակ: Նրանց կյանքը, առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը պահպանվում են օրենքով: Զինծառայողին անվանարկելը, սպառնալիքը, բռնությունը կամ ոտնձգությունը նրա կյանքի, առողջության, ունեցվածքի նկատմամբ և զինծառայողի վրա դրված պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտող այլ գործողությունները, ինչպես նաև նրա

3 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#24>

4 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

5 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

իրավունքների ոտնահարումը առաջացնում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվություն:

Հոդված 7. Ձինժառայողները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ են: Նրանք օգտվում են հանրապետության քաղաքացիների համար սահմանված իրավունքներից և ազատություններից, հաշվի առնելով գործող օրենսդրությամբ սահմանված զինվորական ծառայության պայմաններից բխող սահմանափակումները: Նրանց վրա դրվում են սահմանադրական, այլ համաքաղաքացիական պարտականություններ, ինչպես նաև ընդհանուր, ծառայության և հատուկ պարտականություններ՝ սահմանված զինվորական ծառայության պայմաններով:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր⁶

Հոդված 2 Սույն դաշնագրի մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է հարգել իր տարածքի սահմաններում և իրավազրոյության տակ գտնվող բոլոր անձանց այն իրավունքները, որոնք ճանաչվել են սույն դաշնագրում, և ապահովել դրանք առանց որևէ տարբերության, այն է՝ ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ համոզմունքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, գույքային վիճակի, ծննդի կամ այլ հանգամանքի կապակցությամբ:

ԵԽ 1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա⁷

Հոդված 1. Մարդու իրավունքները հարգելու պարտականությունը

1. Բարձր պայմանավորվող կողմերն իրենց իրավազրոյության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի I բաժնում:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինժառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական⁸

6 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

7 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

8 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

2. Զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով հանդերձ՝ զինծառայողները, անկախ իրենց կարգավիճակից, օգտվում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) և Եվրոպական սոցիալական խարտիայով ու Եվրոպական սոցիալական խարտիայով (վերանայված) (այսուհետ՝ Խարտիա), ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ այլ համապատասխան փաստաթղթերով երաշխավորված իրավունքներից այնքանով, որքանով պետությունները պարտավորված են՝ դրանց միանալով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր⁹

Ընդհանուր սկզբունքներ

Զինված ուժերի անձնակազմի բոլոր անդամները, ինչպես սահմանված է վերևում, և անկախ իրենց կարգավիճակից, օգտվում են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներից՝ երաշխավորված Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), այդ թվում նաև՝ դրա լրացուցիչ արձանագրություններով, ինչպես նաև Եվրոպական սոցիալական խարտիայով սահմանված սոցիալական և տնտեսական իրավունքներից (այսուհետ՝ Խարտիա կամ, անհրաժեշտության դեպքում, Վերանայված խարտիա) և մարդու իրավունքների այլ համապատասխան փաստաթղթերով ճանաչված իրավունքներից (օրինակ՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագիրը): Ինչպես արդեն նշվել է, սույն հանձնարարականը չի փոխում անդամ երկրների պարտավորությունների աստիճանը՝ կախված այն բանից, թե այդ փաստաթղթերից որոնք են վերջիններս վավերացրել:

Զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները կարող են որոշակի չափով ազդել զինծառայողների կողմից մարդու այս իրավունքներից օգտվելու վրա: Զինված ուժերում ծառայության հիմնական առանձնահատկություններից մեկը, որը ծառայությունն առանձնացնում է զբաղվածության մյուս տեսակներից, այն է, որ դրա հիմքում զինվորական կարգապահությունն է: Զինվորական կարգապահության գլխավոր նպատակը զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության ապահովումն է: Այն բնութագրվում է վարքագծի կանոններին, զինվորական կանոնակարգերին և վերադասի հրամաններին հետևելու անհրաժեշտությամբ: Հետևաբար, զինվորական կարգապահությունը նպատակ է հետապնդում համակարգել զինծառայողի վարքագիծը և գործողությունները և

9 Տես նույն տեղում

զինվորական անձնակազմի անդամների միջև հաստատել հարաբերությունների մի կառուցակարգ, որը կապահովի կարգուկանոն:

**Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1742 (2006)
հանձնարարական «Ձինժառայողների իրավունքների մասին»¹⁰**

Անհնարին է ռազմական գործողությունների ընթացքում զինժառայողներից պահանջել հարգել մարդասիրական իրավունքը ու մարդու իրավունքները, եթե մարդու իրավունքները երաշխավորված չեն հենց զինված ուժերի շարքերում: Հետևաբար, էական է, որ զինված ուժերի ներսում Եվրոպայի խորհրդի կողմից սահմանված ուղեցույցները՝ մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ, զուգակցվեն մասնակից պետությունների այնպիսի քաղաքականության հետ, որն ուղղված լինի զինվորականների շրջանում մարդու իրավունքների վերաբերյալ իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը:

«Անվտանգության ռազմաքաղաքական ասպեկտների ԵԱՀԿ վարքականոններ»¹¹

2. Մասնակից երկրները հաստատում են, որ Վերջնական ակտում արտացոլված անվտանգության իրենց ընդգրկումն հասկացության գործուն ուժն ուղղակիորեն կապում է խաղաղության պահպանումը մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները հարգելու հետ: Այն կապում է տնտեսական և բնապահպանական համագործակցությունը խաղաղ միջպետական հարաբերությունների հետ:
32. Մասնակից պետություններից յուրաքանչյուրն ապահովում է, որ ռազմական, ռազմականացված և անվտանգության ուժերի անձնակազմերը օգտվեն և իրականացնեն ԵԱՀԿ-ի փաստաթղթերում և միջազգային իրավունքի նորմերում արտացոլված իրենց մարդու իրավունքներն ու հիմնարար ազատությունները՝ համաձայն սահմանադրության և իրավական այլ ակտերի համապատասխան դրույթների և ծառայության պահանջների:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Էնգելը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով վճիռ (*Engel and others v. Netherlands*), 8 հունիսի 1976թ.¹²

10 <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17424>

11 https://www.osce.org/hy/forum-for-security-cooperation/74974?download=true_

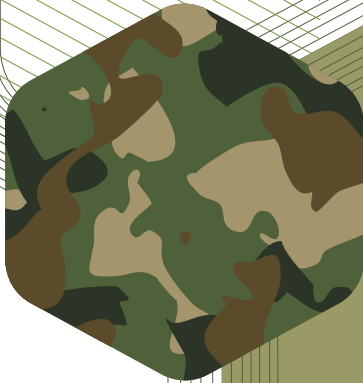
12 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>

54. (...) Կոնվենցիան սկզբունքորեն կիրառելի է ոչ միայն քաղաքացիական անձանց, այլև զինծառայողների նկատմամբ: Այն 1-ին և 14-րդ հոդվածներում սահմանում է, որ անդամ պետությունների «իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր ոք» պետք է «առանց խտրականության» օգտվի այն իրավունքներից ու ազատություններից, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի I բաժնում: (...) Այնուամենայնիվ, Կոնվենցիայի դրույթները մեկնաբանելիս և կիրառելիս Դատարանը պետք է հաշվի առնի զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները և դրա ազդեցությունը զինծառայողների կարգավիճակի վրա:

ԲԱԺԻՆ #2

ՋԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄ ԵՎ
ՋՈՐԱԿՈՉԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

ԲԱԺԻՆ #2

1. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԵՎ ԶՈՐԱԿՈՉԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹³

Հոդված 51. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:
2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁴

Հոդված 20. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչին մասնակցելու քաղաքացիների պարտականությունը

1. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչին քաղաքացու ներկայությունն ապահովելու նպատակով համապատասխան զինվորական կոմիսարիատը, իսկ քաղաքացու՝ օտարերկրյա պետությունում բնակվելու և տվյալ պետությունում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցչությունում կամ հյուպատոսական հիմնարկում հաշվառված լինելու դեպքում դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կամ հյուպատոսական հիմնարկը քաղաքացուն փաստաթղթային կամ էլեկտրոնային եղանակով ծանուցում են զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու պարտավորության մասին՝ ծանուցման մեջ նշելով զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու ժամկետը:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի հոկտեմբերի 4-ի թիվ 1132-Ն որոշում

¹³ <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

¹⁴ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

**«Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի անցկացման
կարգը հաստատելու մասին»¹⁵**

8. Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչը հայտարարվելուց հետո զինվորական կոմիսարիատը շարքային կազմի պարտադիր զինվորական զորակոչի ենթակա (այսուհետ՝ զորակոչի ենթակա) քաղաքացուն փաստաթղթային կամ էլեկտրոնային եղանակով ծանուցում է՝ համաձայն N 2 ձևի, զինվորական կոմիսարիատ ներկայանալու պարտավորության մասին՝ ծանուցման մեջ նշելով ներկայանալու ժամկետը: Փաստաթղթային եղանակով ծանուցումն իրականացվում է քաղաքացուն ծանուցագիրն առձեռն հանձնելու, իսկ էլեկտրոնային եղանակով ծանուցումը՝ զինվորական կոմիսարիատին քաղաքացու կողմից էլեկտրոնային հասցե տրամադրված լինելու դեպքում՝ այդ էլեկտրոնային հասցեին ծանուցագիր ուղարկելու միջոցով:

(...)

10. Օտարերկրյա պետությունում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական մարմնում կամ հյուպատոսական հիմնարկում հաշվառված և զորակոչի ենթակա (այդ թվում՝ տարկետման իրավունքը կորցրած կամ տարկետման ժամկետը լրացած) քաղաքացիներին հանրապետական զինկոմիսարիատի ծանուցման հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական մարմնի կամ հյուպատոսական հիմնարկի կողմից սույն կարգի 8-րդ կետում սահմանված եղանակով և կարգով ստորագրությամբ կամ էլեկտրոնային կապի միջոցով հանձնվում է ծանուցագիր հանրապետական զինկոմիսարիատ ներկայանալու մասին՝ համապատասխանաբար մինչև տվյալ տարվա մայիսի 1-ը և նոյեմբերի 1-ը: Օտարերկրյա պետությունում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական մարմինը կամ հյուպատոսական հիմնարկը զինապարտին ծանուցելու մասին տեղեկատվությունը և ծանուցված քաղաքացիների ցուցակները մինչև տվյալ տարվա մայիսի 20-ը և նոյեմբերի 20-ը Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարության միջոցով ուղարկում է Հայաստանի Հանրապետության զինվորական կոմիսարիատ:

11. Զորակոչի ենթակա քաղաքացիներին ծանուցագրում նշված վայր ներկայանալիս դիմավորում է զինվորական կոմիսարիատի անձնակազմից նշանակված պատասխանատուն կամ հերթապահը, որը բացատրում է նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները և համաձայն ցուցակի վարում ներկայացածների հաշվառում:

12. Զինվորական կոմիսարիատի զորակոչի բաժանմունքի համապատասխան պաշտոնատար անձը զորակոչի ենթակա քաղաքացիներին պարզաբանում է նրանց պար-

15 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=125957>

տականությունները և ստուգում փաստաթղթերի առկայությունը:

(...)

21. Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչների պատշաճ իրականացման համար պատասխանատու է համապատասխան զինվորական կոմիսարիատը, որի շրջանակներում զինվորական կոմիսարը՝

(...)

- 2) կայացնում է որոշում՝ համաձայն N 4 ձևի, օրենքով պարտադիր զինվորական ծառայությունից ազատման կամ պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետման հիմք չունեցող քաղաքացուն շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչելու մասին՝ զորակոչի վերաբերյալ տվյալները եռօրյա ժամկետում գրանցելով զորակոչիկների վերաբերյալ կայացված որոշումների հաշվառման մատյանում՝ համաձայն N 5 ձևի, և որոշման պատճենը տրամադրելով քաղաքացուն կամ նրա օրինական ներկայացուցչին՝ օրենքով սահմանված իրավունքից օգտվելու դեպքում վերջինիս ծանուցելով իր իրավունքների մասին՝ համաձայն NN 6 և 6.1-ին ձևերի:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹⁶

49. Պոտենցիալ զորակոչիկները պետք է ստանան լիարժեք և մանրամասն տեղեկություններ զորակոչի բոլոր ասպեկտների, զինծառայությունը սկսելու և զինվորական ծառայության անցնելու շրջանակներում ընդգրկված պարտավորությունների առանձնահատուկ բնույթի մասին: Այդ տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի նաև 18 տարին դեռ չլրացած պոտենցիալ զորակոչիկների ծնողներին կամ նրանց օրինական խնամակալներին:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁷

Հաշվի առնելով զինված ուժերում առկա աշխատանքային պայմանների առանձնահատկությունները՝ խիստ կարևոր է, որ պոտենցիալ զորակոչիկները զինված ուժերում

¹⁶ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

¹⁷ Տես նույն տեղում

ներգրավվելու ժամանակ պատշաճ կերպով տեղեկացվեն իրենց պարտավորությունների ծավալի մասին: Իհարկե, դա վերաբերում է հատկապես 18 տարին չլրացած ապագա զորակոչիկներին, որոնք պետք է լինեն մանրամասն տեղեկացված, ինչը նրանց հնարավորություն կտա ըմբռնել զինված ուժերում ներգրավվելու հետևանքները: Նրանց ծնողները կամ օրինական ներկայացուցիչները նույնպես պետք է ստանան նման տեղեկատվություն: Ապագա զորակոչիկներին տրամադրված տեղեկատվության մեջ պետք է անդրադարձ կատարվի բոլոր այն հայեցակետերին և հետևանքներին, որոնք կապված են զինված ուժերին հավաքագրվելու հետ, այդ թվում՝ զինվորական կարգապահությունը, պարտականությունների և պատասխանատվության նկարագրությունը, վարքագծի կանոնագիրքը՝ նշելով, մասնավորապես, թե ինչ է նշանակում անընդունելի վարքագիծը, օրինակ՝ շարունակական հետապնդումները և ճնշումները կամ խտրական վերաբերմունքը: Տրամադրվող տեղեկատվության մեջ պետք է ներառվեն աշխատանքային պայմանները, այդ թվում՝ տեղեկություններ բնակարանային պայմանների վերաբերյալ, կրոնական պատկանելիությամբ պայմանավորված հնարավոր բնակեցման տարբերակների կամ արտերկրում աշխատելու պայմանների, ինչպես նաև նպաստների և իրավունքների մասին տեղեկատվություն, այդ թվում՝ առկա առողջապահական և անվտանգության քաղաքականությունների, բողոքարկման մեխանիզմների և կենսաթոշակային իրավունքների վերաբերյալ:

2. ԶՈՐԱԿՈՉՎԱԾ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՎԱՅՐԵՐ ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁸

Հոդված 26. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված քաղաքացիներին ծառայության վայրեր նշանակելու կարգը

1. Հայտարարված շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի շրջանակներում սույն օրենքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված քաղաքացիներին (այսուհետ՝ շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողներ) ծառայության վայրեր նշանակումը, բացառությամբ սույն հոդվածի 5-րդ մասում նշված զինծառայողների, իրականացվում է կենտրոնացված ձևով և վիճակահանությամբ՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով սահմանված կարգով՝ հաշվի առնելով սույն հոդվածի 2-4-րդ մասերի պահանջները:
2. Շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողներին ծառայության վայրեր նշանակելիս հաշվի են առնվում ստացած կրթությունը, զինվորական ծառայության համար պիտանիության աստիճանը, սույն օրենքով սահմանված այլ պայմաններ: Ծառայության վայրեր նշանակված շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողները մինչև զինվորական երդում տալը համարվում են նորակոչիկներ և անցնում են զինվորական պատրաստության ծրագիր: Շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողները կարող են ուղարկվել ուսումնական զորամասեր՝ ռազմահաշվառական մասնագիտություն ստանալու համար, կամ իրենց դիմումի համաձայն մասնակցել սպայական կամ սերժանտական դասընթացների: Սույն մասում նշված զինվորական պատրաստության ծրագրի կամ դասընթացների անցկացման կարգերն ու ժամկետները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարը: Նորակոչիկները չեն կարող ընդգրկվել մարտական հերթապահության մեջ կամ ներգրավվել ռազմական գործողությունների:
3. Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության ընթացքում մարտական հերթապահության մեջ չի կարող ընդգրկվել այն զինծառայողը (բացառությամբ, եթե

18 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

նա ցանկություն է հայտնել ընդգրկվելու մարտական հերթապահության մեջ, ինչպես նաև սույն հոդվածի 5-րդ մասում նշված զինծառայողների՝

- 1) որը հանդիսանում է 63 տարին լրացած կամ երրորդ խմբի հաշմանդամություն ունեցող կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամություն (եթե սահմանված չէ ինքնասպասարկման ապահովման ունակության առնվազն երկրորդ աստիճանի կենսագործունեության սահմանափակում) ունեցող ծնողների (միայնակ ծնողի) միակ զավակը.
- 2) որն ունի Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողությունների կամ զինված ուժերում և այլ զորքերում ծառայության ընթացքում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով Հայաստանի Հանրապետությունում տեղակայված օտարերկրյա պետությունների զինվորական ստորաբաժանումներում ծառայողական պարտականություններ կատարելիս զոհված (մահացած) հայր (մայր) կամ եղբայր (քույր).
- 3) որն ամուսնացած է և ունի մեկ երեխա.
- 4) որի ծնողները մահացած են.
- 5) որի մեկ ծնողը մահացած է և այդ զինծառայողն ընտանիքի միակ զավակն է, կամ ընտանիքի մյուս զավակներն անչափահաս են, կամ ընտանիքի մյուս զավակները չափահաս են և ունեն հաշմանդամություն կամ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով ճանաչվել են անգործունակ:
4. Հայտարարված զորակոչի ընթացքում շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված եղբայրներն իրենց ցանկությամբ ծառայության են նշանակվում մինչև սույն հոդվածի 1-ին մասի համաձայն իրականացվող վիճակահանությանը մասնակցում է միայն մեկ եղբայրը: Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության մեջ գտնվող եղբայր ունեցող շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողն իր ցանկությամբ ծառայության է նշանակվում եղբոր ծառայության վայրի զորամասում, եթե շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության մեջ գտնվող եղբոր ծառայության ժամկետը չի գերազանցում 17 ամիսը կամ եղբայրը պարտադիր զինվորական ծառայություն է անցնում այնպիսի զորամասում, որտեղ ծառայություն անցնելու համար անհրաժեշտ պայմանները չեն բավարարվում զորակոչվող եղբոր կողմից:
5. Շարքային կազմի այն պարտադիր զինծառայողները, որոնք ցանկություն են հայտնել Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության կողմից նշված վայրում և պայմաններում անցնել զինվորական ծառայություն, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ կնքում են պայմանագիր՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:
6. Հայտարարված սպայական կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակո-

չի շրջանակներում, սույն օրենքի 25-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 2-րդ կետի «ա» ենթակետի համաձայն, պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված քաղաքացիների (այսուհետ՝ սպայական կազմի պարտադիր զինծառայողներ) ծառայության վայրեր նշանակումն իրականացվում է վիճակահանությամբ՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով սահմանված կարգով: Սպայական կազմի պարտադիր զինծառայողներին ծառայության վայրեր նշանակելու վիճակահանությունն անցկացվում է՝ հաշվի առնելով սպայի մասնագիտացումը, զինվորական ծառայության համար պիտանիության աստիճանը, սույն օրենքով սահմանված այլ պայմաններ: Ասպիրանտուրա (դոկտորանտուրա) ավարտած կամ գիտական աստիճան ունեցող սպայական կազմի պարտադիր զինծառայողները ծառայության վայր նշանակվում են ըստ գիտական մասնագիտացման: Վիճակահանությամբ ծառայության վայրեր նշանակված սպայական կազմի պարտադիր զինծառայողները անցնում են ուսումնական պատրաստության ծրագրի՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով սահմանված կարգով և ժամկետում:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 25-ի թիվ 8-Ն հրաման¹⁹

Հավելված 1

ԿԱՐԳ

Հայտարարված շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի շրջանակներում պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված քաղաքացիների ծառայության վայրեր նշանակումը կենտրոնացված ձևով և վիճակահանությամբ իրականացնելու

1. Հայտարարված շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի շրջանակներում (այսուհետ՝ զորակոչ) Պաշտպանության նախարարության զորակոչային և զորահավաքային համալրման ծառայության տարածքային ստորաբաժանումները «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (այսուհետ՝ օրենք) սահմանված կարգով շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչված քաղաքացիներին (այսուհետ՝ զորակոչված զինծառայողներ) ներկայացնում են Հանրապետական հա-

¹⁹ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=132482>

վաքակայան: Հանրապետական հավաքակայանում զորակոչված զինծառայողներին օրենքի և սույն հրամանի պահանջների համաձայն նախորոշված ծառայության վայրեր տեղափոխելու աշխատանքներն իրականացնում են ռազմական ոստիկանության ներկայացուցիչները և ուղեկցող անձնակազմը:

2. Զորակոչված զինծառայողներին ծառայության վայրեր նշանակման վիճակահանությունը կազմակերպվում է օրենքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերի պահանջները հաշվի առնելով, ինչպես նաև սույն հրամանի համաձայն համապատասխան ծառայության վայրեր նշանակելու ընտրության մրցույթների արդյունքների հիման վրա՝ սույն հրամանի 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 8-րդ և 9-րդ հավելվածներում սահմանված կարգով: Ընդ որում՝
 - 1) օրենքով սահմանված կարգով պաշտպանական բնույթի հասարակական կազմակերպությունում զինվորական մասնագիտական կրթություն ստացած զորակոչված զինծառայողների ծառայության վայրեր նշանակելու վիճակահանությունն իրականացվում է յուրաքանչյուր զինվորական մասնագիտության համար առանձին,
 - 2) ռազմահաշվառական մասնագիտություն ստանալու համար ուսումնական զորամասեր ուղարկվելու համար ընտրված զորակոչված զինծառայողների վիճակահանությունն իրականացվում է՝ հաշվի առնելով զորակոչիկի ստացած կրթությունը,
 - 3) եթե նույն օրվա դրությամբ զորակոչվել են երկու եղբայր և նրանք ցանկություն ունեն ծառայության նշանակվել միևնույն զորամասում, ապա վիճակահանությանը մասնակցում է եղբայրներից միայն մեկը,
 - 4) եթե զորակոչված զինծառայողն ունի շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության մեջ գտնվող եղբայր, որի ծառայության մեջ գտնվելու ժամկետը չի գերազանցում 17 ամիսը կամ զորակոչված զինծառայողը բավարարում է եղբոր ծառայության վայրի զորամասում ծառայություն անցնելու համար անհրաժեշտ պայմանները, ապա կարող է իր ցանկությամբ ծառայության նշանակվել եղբոր ծառայության վայրի զորամասում՝ չմասնակցելով վիճակահանությանը,
 - 5) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2017 թվականի դեկտեմբերի 21-ի N 1675-Ն որոշման պահանջների համաձայն Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության կողմից նշված վայրում և պայմաններում զինվորական ծառայություն անցնելու պայմանագիր կնքած զորակոչված զինծառայողները չեն մասնակցում վիճակահանությանը,
 - 6) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի N 430-Ն որոշման պահանջների համաձայն Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ ուսումնառության ընթացքում զինվորական պատ-

րաստություն անցնելու և ուսումնառության ավարտից հետո Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության կողմից նշված վայրում և պայմաններով զինվորական ծառայություն անցնելու պայմանագիր կնքած զորակոչված զինծառայողները չեն մասնակցում վիճակահանությանը,

- 7) տվյալ զորակոչի շրջանակներում սպայական կամ սերժանտական դասընթացներ կազմակերպված լինելու դեպքում՝ համապատասխան դասընթացին մասնակցելու դիմում ներկայացրած և համապատասխան դասընթաց անցնելու համար ընտրված զորակոչված զինծառայողները չեն մասնակցում վիճակահանությանը:
3. Վիճակահանության հանձնաժողովի նիստն իրավագոր է, եթե նիստին մասնակցում են հանձնաժողովի անդամների կեսից ավելին: Վիճակահանությունն իրականացնելու նպատակով վիճակահանության հանձնաժողովի կողմից պատրաստվում են տվյալ օրվա դրությամբ համալրման ենթակա զորամասերի պայմանական համարներով թերթիկներ (այսուհետ՝ վիճակահանության թերթիկ), որոնք կնքվում են գլխավոր շտաբի կնիքով, ծալվում են և մետաղյա ամրակով ամրացվում այնպես, որպեսզի զորամասի պայմանական համարը չերևա, որից հետո դրանք լցվում են (զորամասերի ընդհանուր համալրման և սույն հրամանով սահմանված ծառայության համապատասխան վայրերի ընտրության) վիճակահանության թմբուկներում:
4. Վիճակահանությանը մասնակցելու նպատակով զորակոչված զինծառայողները ներկայացվում են վիճակահանության դահլիճ, որտեղ հերթով մոտենում են իրենց կարգավիճակին համապատասխանող (զորամասերի ընդհանուր համալրման և սույն հրամանով սահմանված ծառայության համապատասխան վայրերի ընտրության) թմբուկին և վիճակահանության հանձնաժողովի ներկայությամբ թմբուկից հանում վիճակահանության մեկ թերթիկ, բացում և բարձրաձայն կարդում են վիճակահանության թերթիկում նշված զորամասի պայմանական համարը, որից հետո այն տալիս են հանձնաժողովի անդամին: Ստացված վիճակահանության թերթիկի հիման վրա հանձնաժողովի անդամը տվյալ զորակոչված զինծառայողի վիճակահանության թերթիկում գրառում է զորակոչված զորակոչիկի անունը, հայրանունը, ազգանունը և զինկոմիսարիատը, վիճակահանության հանձնաժողովի պատասխանատուն կնքում և ստորագրում է վիճակահանության թերթիկը, որից հետո զորակոչված զինծառայողը ստորագրում է վիճակահանության թերթիկի համապատասխան տողում և դուրս գալիս վիճակահանության դահլիճից:
5. Վիճակահանության արդյունքների վերաբերյալ վիճակահանության հանձնաժողովի կողմից կազմվում են արձանագրություններ, որոնք վիճակահանության հանձնաժողովի ԷՀՄ տեխնիկ-օպերատորի կողմից մուտքագրվում են համակարգչում առկա զորակոչված զինծառայողների անձնական տվյալներում: Վիճակահանության գործըն-

թացը տեսաձայնագրվում և պահվում է էլեկտրոնային կրիչների վրա:

6. Ձորակոչված զինծառայողների կողմից վիճակահանության թմբուկներից հանված վիճակահանության թերթիկները վիճակահանության հանձնաժողովի կողմից տվյալ օրվա վերջում արձանագրվում են որպես տվյալ օրվա դրությամբ օգտագործված վիճակահանության թերթիկներ, և հանձնվում գլխավոր շտաբի կազմգորահավաքային վարչության գաղտնի մաս՝ պահպանության:

3. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²⁰

Հոդված 51. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:
2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք²¹

Հոդված 46. Պայմանագրային զինծառայողի անձնական գործը և պաշտոնի անձնագիրը

1. Պայմանագրային զինծառայողի ծառայողական գործունեության ընթացքն արտացոլվում է նրա անձնական գործում, որի վարման կարգը սահմանում է պետական լիազոր մարմնի ղեկավարը:
2. Պայմանագրային զինծառայողի անձնական գործում հաշվառվում են պաշտոնի նշանակման և պաշտոնից ազատման, զինվորական կոչումների շնորհման, ռազմական և այլ կրթության, ատեստավորման և վերապատրաստումների, օրացուցային և արտոնյալ ժամկետով ծառայության ստաժի, կիրառված խրախուսանքների ու կարգապահական տույժերի, սույն օրենքով սահմանված զինվորական ծառայության և կոչման կրման ժամկետներում չհաշվարկվող ժամանակահատվածների, առողջական վիճակի, ընտանեկան դրության և ընտանիքի կազմի վերաբերյալ տեղեկատվությունը:

20 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

21 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

**ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 8-ի թիվ 1269-Ն որոշում
«Ձինվորական հաշվառման կարգը հաստատելու մասին»²²**

13. Քաղաքացու զինվորական հաշվառման վերցված լինելու հանգամանքը կարող է հաստատվել նաև զինվորական կոմիսարիատի կողմից ըստ անհրաժեշտության տրված տեղեկանքով: Քաղաքացին իրավունք ունի ծանոթանալու իր զինվորական հաշվառման վերաբերյալ տվյալներին, դրանցում շտկումներ կատարելու համար ներկայացնել առաջարկություններ:

Միջազգային իրավական դրույթներ

**Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական
«Ձինծառայողների իրավունքների մասին»²³**

Ժ

**Ձինծառայողներն ունեն համապատասխան տեղեկություններ ստանալու
իրավունք**

50. Նախկին և ծառայության մեջ գտնվող զինծառայողների համար իրենց անձնական տվյալները, այդ թվում՝ բժշկական փաստաթղթերը, պետք է լինեն հասանելի՝ ըստ պահանջի:

**Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինծառայողների իրավունքների
մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր²⁴**

Ներկա և նախկին զինծառայողներին, դիմումի հիման վրա, պետք է հասանելի լինի զինվորական իշխանության մարմինների կողմից պահվող իրենց անհատական տվյալները ստանալու իրավունքը: Անհատական տվյալները ներառում են ցանկացած տեղեկատվություն, որը վերաբերում է ֆիզիկական անձի, ում ինքնությունը հաստատված է կամ հնարավոր է հաստատել²⁵: Պետական մարմինների կողմից պահվող անհատական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը ապահովված է Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ կոնվենցիայով²⁶:

22 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=126601>

23 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

24 Տես նույն տեղում

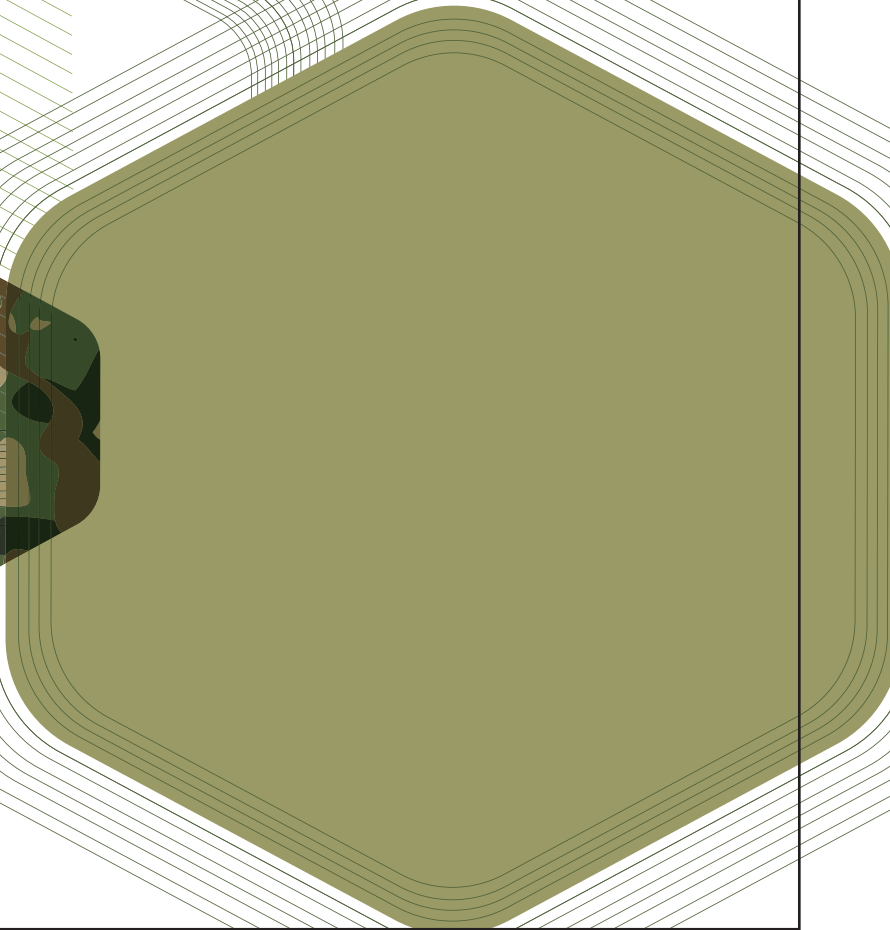
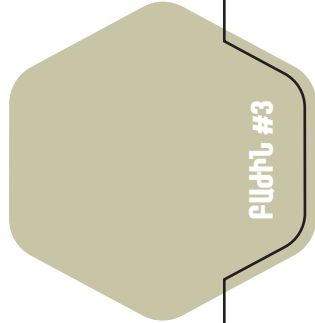
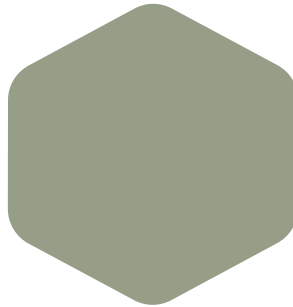
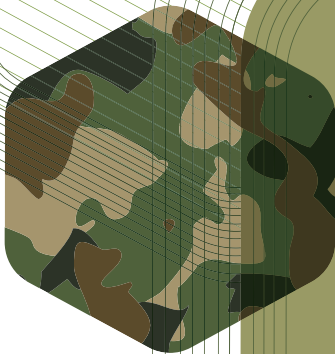
25 Անհատական տվյալների մեքենայական մշակման հարցում մասնավոր անձանց պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի «ա» կետ

26 Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ կոնվենցիա, հոդված 2 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/205>

ԲԱԺԻՆ #3

ՁԻՆԱՊԱՐՏԻ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱԺԻՆ #3

1. ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ՊԱՏՇԱՃ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²⁷

Հոդված 85. Առողջության պահպանությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք:
2. Օրենքը սահմանում է անվճար հիմնական բժշկական ծառայությունների ցանկը և մատուցման կարգը:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք²⁸

Հոդված 17.

1. Քաղաքացիներին զինվորական հաշվառման վերցնելու, պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի, ներառյալ՝ զորահավաքային զորակոչի, պայմանագրային զինվորական ծառայության և վարժական հավաքի ներգրավելու ժամանակ իրականացվում են նրանց առողջական վիճակի հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն: Սույն մասում նշված դեպքերում քաղաքացիների հետազոտումը, փորձաքննությունը և բուժումը կատարվում են առաջնահերթ ու անվճար՝ պետության երաշխավորած բժշկական օգնության և սպասարկման շրջանակներում:
2. Քաղաքացու առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության, հետազոտման և փորձաքննության ուղեգրման կարգերը, հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն իրականացնող մարմինները և դրանց գործունեության կարգը, բժշկական հետազոտությունների և բժշկական հաստատությունների ցանկերը, իրականացված ծառայությունների դիմաց փոխհատուցման կարգը, փորձաքննության եզրակացությունների ձևերը, հիվանդությունների ցանկը, որոնց առկայության դեպքում որոշվում է քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայության համար, ինչպես նաև զինվորական ծառայության պայմանները, որոնք հակացուցված են քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին, սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

27 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

28 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

3. Քաղաքացու բժշկական փորձաքննության արդյունքներով տրվում է քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացություն, որը կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից: Եզրակացությունն առնվազն ներառում է քաղաքացու առողջական վիճակի ամփոփ նկարագրությունը, քաղաքացու պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայությանը, նրա առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները, եզրակացության բողոքարկման կարգն ու ժամկետները: Քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ, կախված զինվորական ծառայությանը քաղաքացու պիտանիության աստիճանից և բժշկական փորձաքննության նպատակից, նշվում են՝
1. պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 2. պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
 3. սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 4. ժամանակավորապես ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 5. ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 6. ոչ պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
 7. կարիք ունի բուժման.
 8. ենթակա է կանչվելու վարժական հավաքի.
 9. ենթակա չէ կանչվելու վարժական հավաքի:
10. Սույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ զինվորական ծառայությանը պիտանիության աստիճանը տրվում է՝ հաշվի առնելով սույն օրենքի 5-րդ հոդվածում նշված զինվորական ծառայության յուրաքանչյուր տեսակը:
11. Քաղաքացին իրավունք ունի ծանոթանալու իր առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության ընթացքին և ստանալու դրանց արդյունքներով տրված եզրակացություններն ու այլ փաստաթղթերը, ներկայացնելու առաջարկություններ, բացատրություններ կամ առարկություններ, սույն օրենքով և այլ օրենքներով սահմանված կարգով բողոքարկելու իր առողջական վիճակի վերաբերյալ տրված եզրակացությունը:

Հավելված 1

2. Զինապարտների և զինծառայողների (նրանց հավասարեցված անձանց) առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության նպատակն է որոշել՝
- 1) զինվորական հաշվառման, զորակոչի, զինվորական (կամ հավասարեցված) ծառայության անցնելու, պահեստազորային պատրաստության շրջանակներում պարտականությունների կատարման ժամանակ քաղաքացիների պիտանիությունը զինվորական ծառայությանը՝ նկատի ունենալով նրանց առողջական վիճակը և ֆիզիկական զարգացումը.
 - 2) սպայական և ենթասպայական կազմերի պայմանագրային զինծառայողների, ՌՌՀ-երի կուրսանտների և ունկնդիրների, պարտադիր և պայմանագրային զինծառայության շարքային կազմերի, ՌՌՀ-երի (բուհերի) դիմորդների պիտանիությունը զինվորական ծառայությանը՝ ըստ նրանց առողջական վիճակի.
 - 3) ռադիոակտիվ նյութերով, իոնացնող ճառագայթման այլ աղբյուրներով, հրթիռային վառելիքի բաղադրամասերով, էլեկտրամագնիսական դաշտ ստեղծող սարքավորումներով աշխատելու համար անձանց պիտանիությունը.
 - 4) զինծառայողների, ՀՀ սահմանների պաշտպանությանը մասնակցած անձանց ստացած հիվանդությունների, վնասվածքների, խեղումների՝ զինվորական ծառայության հետ պատճառական կապը.
 - 5) Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների, ԽՍՀՄ նախկին զինծառայողների, Չեռնոբիլի ատոմակայանի վթարի հետևանքների վերացման մասնակիցների և ՀՀ ԶՈՒ-ի զինծառայողների ստացած հիվանդությունների ու վնասվածքների, խեղումների հետևանքների՝ զինվորական ծառայության հետ պատճառական կապը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Կայանկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով (Kayankin v. Russia) վճիռ³⁰

87. Թեև պետությունն է որոշում զորակոչիկների առողջության և պիտանիության չափանիշները, այնուամենայնիվ, զորակոչիկները պետք է ֆիզիկապես և հոգեպես պատրաստ լինեն զինվորական ծառայության առանձնահատկություններով պայմանավորված փոփոխությունների մարտահրավերներին: Նրանք պետք է պատրաստ լինեն նաև զինված ուժերի անդամներին բնորոշ պարտականության ու պատասխանատվության բարձրացմանը: Երիտասարդ առողջ մարդու համար զինվորական ծառայությունը կարող է որևէ խնդիր չառաջացնել: Մինչդեռ, այն կարող է լուրջ բեռ դառնալ այն անձի համար, ով առողջական խնդիրների պատճառով չունի բավարար ֆիզիկական տոկոսություն: Հետևաբար, հաշվի առնելով զինվորական ծառայության

29 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=121636>

30 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97214>

պահանջները, պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն ներդնելու զորակոչիկի փաստացի առողջական վիճակը բժշկական փորձաքննությամբ ստուգելու չափանիշներ, որպեսզի նրանց առողջությունը զինվորական ծառայության ընթացքում վտանգի չենթարկվի (տես *mutatis mutandis*, *Taştan v. Turkey*, § 30): Պետական մարմինները, մասնավորապես, զինվորական հանձնաժողովներ և զինվորական բժշկական հանձնաժողովներ կազմավորելիս պետք է իրենց պարտավորությունները կատարեն այնպես, որ առողջական վիճակով պայմանավորված՝ զորակոչի ոչ ենթակա անձինք չհաշվառվեն և, հետևաբար, բանակ չզորակոչվեն:

**Քիլինջը և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի (*Kilinç and others v. Turkey*) գործով վճիռ,
պարագրաֆ 41,42³¹**

Պետությունը պետք է գործնական միջոցներ ձեռնարկի զորակոչիկների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու ուղղությամբ՝ նվազագույնի հասցնելով նրանց առողջությանը սպառնացող ռիսկը՝ ի թիվս այլնի տրամադրելով նաև պահանջվող բժշկական օգնություն:

31 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69270>

2. ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՈՎ ՊԻՏԱՆԻ ՃԱՆԱԶՎԱԾ ԶԻՆԱՊԱՐՏՆԵՐԻ ՏԱՐԿԵՏՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 405-Ն որոշում³²

48. Այն զորակոչիկները, որոնք հայտարարված զորակոչի ընթացքում հետազոտությունների արդյունքում ճանաչվում են պիտանի զինվորական ծառայությանը սահմանափակումով հինգ և ավելի տարբեր հիվանդություններով, ճանաչվում են բուժման կարիք ունեցող և նրանց տրվում է տարկետում մինչև մեկ տարի ժամկետով՝ բուժման նպատակով:
106. Զինվորական ծառայության ընթացքում ԿՌԲՀ-ի եզրակացության համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի N 404-Ն որոշմամբ սահմանված հիվանդությունների ցանկի առնվազն հինգ հոդվածով «սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար» ճանաչված շարքային կազմի պարտադիր զինծառայողները հետագա ծառայությունը շարունակում են հեշտացված օրվա կարգացուցակով:

32 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=121636>

3. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ԿԱՄ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂԻ ՊԻՏԱՆԻՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԸ ՈՐՈՇՈՂ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԻ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 404-Ն որոշում «Զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը, ինչպես նաև քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները հաստատելու մասին»³³

Սույն որոշմամբ սահմանվում է զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը (N 1 հավելված) և քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները՝ ըստ զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկի 1-ին և 3-րդ սյունակներով փորձաքննվողների զինվորական ծառայության սահմանափակումների բնութագրերի և զինվորական ծառայության ընթացքում չթույլատրվող ֆիզիկական վարժությունների (N 2 հավելված):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Կայանկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով (*Kayankin v. Russia*) վճիռ³⁴

87. Թեև պետությունն է որոշում զորակոչիկների առողջության և պիտանիության չափանիշները, այնուամենայնիվ, զորակոչիկները պետք է ֆիզիկապես և հոգեպես պատրաստ լինեն զինվորական ծառայության առանձնահատկություններով պայմանավորված փոփոխությունների մարտահրավերներին: Նրանք պետք է պատրաստ լինեն նաև զինված ուժերի անդամներին բնորոշ պարտականության ու պատասխանատվության բարձրացմանը: Երիտասարդ առողջ մարդու համար զինվորական ծառայությունը կարող է որևէ խնդիր չառաջացնել: Մինչդեռ, այն կարող է լուրջ բեռ դառնալ այն անձի համար, ով առողջական խնդիրների պատճառով չունի բավարար ֆիզիկական տոկունություն: Հետևաբար, հաշվի առնելով զինվո-

33 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=121634>

34 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97214>

րական ծառայության պահանջները՝ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն ներդնելու զորակոչիկի փաստացի առողջական վիճակը բժշկական փորձաքննությամբ ստուգելու չափանիշներ, որպեսզի նրանց առողջությունը զինվորական ծառայության ընթացքում վտանգի չենթարկվի (տես, *mutatis mutandis*, *Taştan v. Turkey*, § 30): Պետական մարմինները, մասնավորապես, զինվորական հանձնաժողովներ և զինվորական բժշկական հանձնաժողովներ կազմավորելիս պետք է իրենց պարտավորություններն այնպես կատարեն, որ առողջական վիճակով պայմանավորված զորակոչի ոչ ենթակա անձինք չհաշվառվեն և, հետևաբար, մեկնեն բանակ:

4. ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք³⁵

Հոդված 17.

1. Քաղաքացիներին զինվորական հաշվառման վերցնելու, պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի, ներառյալ՝ զորահավաքային զորակոչի, պայմանագրային զինվորական ծառայության և վարժական հավաքի ներգրավելու ժամանակ իրականացվում են նրանց առողջական վիճակի հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն: Սույն մասում նշված դեպքերում քաղաքացիների հետազոտումը, փորձաքննությունը և բուժումը կատարվում են առաջնահերթ ու անվճար՝ պետության երաշխավորած բժշկական օգնության և սպասարկման շրջանակներում:
2. Քաղաքացու առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության, հետազոտման և փորձաքննության ուղեգրման կարգերը, հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն իրականացնող մարմինները և դրանց գործունեության կարգը, բժշկական հետազոտությունների և բժշկական հաստատությունների ցանկերը, իրականացված ծառայությունների դիմաց փոխհատուցման կարգը, փորձաքննության եզրակացությունների ձևերը, հիվանդությունների ցանկը, որոնց առկայության դեպքում որոշվում է քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայության համար, ինչպես նաև զինվորական ծառայության պայմանները, որոնք հակացուցված են քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին, սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:
3. Քաղաքացու բժշկական փորձաքննության արդյունքներով տրվում է քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացություն, որը կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից: Եզրակացությունն առնվազն ներառում է քաղաքացու առողջական վիճակի ամփոփ նկարագրությունը, քաղաքացու պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայությանը, նրա առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները, եզրակացության բողոքարկման կարգն ու ժամկետները: Քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ, կախված զինվորական ծառայությանը քաղաքացու պիտանիության աստիճանից և բժշկական փորձաքննության նպատակից, նշվում են՝

35 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

1. պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
2. պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
3. սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
4. ժամանակավորապես ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
5. ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
6. ոչ պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
7. կարիք ունի բուժման.
8. ենթակա է կանչվելու վարժական հավաքի.
9. ենթակա չէ կանչվելու վարժական հավաքի:
10. Սույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ զինվորական ծառայությանը պիտանիության աստիճանը տրվում է՝ հաշվի առնելով սույն օրենքի 5-րդ հոդվածում նշված զինվորական ծառայության յուրաքանչյուր տեսակը:

Հոդված 25.

10. Շարքային և պահեստազորի սպայական կազմերի պարտադիր զինվորական ծառայության հայտարարված զորակոչների բժշկական ապահովումն իրականացնում են սույն օրենքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ ստեղծված իրավասու բժշկական հանձնաժողովները, որոնք՝
 1. իրականացնում են շարքային կամ պահեստազորի սպայական կազմերի զորակոչների ենթակա քաղաքացիների առողջական վիճակի հետազոտությունները և փորձաքննությունները.
 2. փորձաքննական եզրակացություն են տալիս քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ.
 3. քաղաքացիների առողջական վիճակի վերաբերյալ տրված փորձաքննական եզրակացությունները ներկայացնում են հանրապետական զորակոչային կամ պահեստազորի սպաների զորակոչի մանդատային հանձնաժողովներ:

5. ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն³⁶

Հոդված 51. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:
2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք³⁷

Հոդված 17.

5. Քաղաքացին իրավունք ունի ծանոթանալու իր առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության ընթացքին և ստանալու դրանց արդյունքներով տրված եզրակացություններն ու այլ փաստաթղթերը, ներկայացնելու առաջարկություններ, բացատրություններ կամ առարկություններ, օրենքով սահմանված կարգով բողոքարկելու իր առողջական վիճակի վերաբերյալ տրված եզրակացությունը:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք³⁸

Հոդված 15. Առողջական վիճակի մասին, ինչպես նաև բժշկական օգնության և սպասարկման մասին տեղեկություն ստանալու մարդու (պացիենտի) իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք (պացիենտ) իրավունք ունի մատչելի ձևով ստանալու տեղեկություն իր առողջական վիճակի, հիվանդության ախտորոշման, տրամադրված (տրամադրվող) բժշկական օգնության և սպասարկման, այդ թվում՝ բուժման մեթոդների ընտրության, կիրառման ընթացքի և արդյունքների, ինչպես նաև դրանց հետ կապված

36 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

37 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

38 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=142602>

նիսկերի վերաբերյալ:

2. Օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի, երեխայի (պացիենտի) վերաբերյալ սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված տեղեկությունները տրամադրվում են նրան, եթե միաժամանակ առկա են հետևյալ պայմանները.
 - 1) եթե բժշկի կարծիքով օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձը, երեխան ի վիճակի են գնահատել իրենց առողջական վիճակը.
 - 2) այդ տեղեկությունները չեն փաստի օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձին, երեխային կամ կոյուրացնեն նրան բժշկական օգնության և սպասարկման տրամադրումը.
 - 3) օրինական ներկայացուցիչները չեն առարկում այդ տեղեկությունները տրամադրելուն, բացառությամբ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի, 16 տարին լրացած երեխայի:
3. Օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի, երեխայի (պացիենտի) վերաբերյալ սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված տեղեկությունները միաժամանակ տրամադրվում են նրա օրինական ներկայացուցչին կամ վերջինիս բացակայության դեպքում՝ նրա լիազորված կոնտակտային անձին, իսկ սույն հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պայմանների բացակայության դեպքում՝ միայն օրինական ներկայացուցչին կամ վերջինիս բացակայության դեպքում՝ լիազորված կոնտակտային անձին:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 405-Ն որոշում³⁹

36. (...) Բուժհաստատությունը պարտավոր է քաղաքացուն կամ նրա օրինական ներկայացուցչին կամ նրա կողմից լիազորված անձին տրամադրել տեղեկություններ առողջական վիճակի, հետազոտությունների արդյունքների, հիվանդության ախտորոշման և բուժման մեթոդների, դրանց հետ կապված ռիսկի, բժշկական միջամտության հնարավոր տարբերակների, հետևանքների և բուժման արդյունքների մասին:

39 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=121636>

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Ձինձառայողների իրավունքների մասին»⁴⁰

50. Նախկին և ծառայության մեջ գտնվող զինձառայողների համար իրենց անձնական տվյալները, այդ թվում՝ բժշկական փաստաթղթերը պետք է լինեն հասանելի՝ ըստ պահանջի:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինձառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր⁴¹

Ներկա և նախկին զինձառայողներին պետք է, դիմումի հիման վրա, հասանելի լինի զինվորական իշխանության մարմինների կողմից պահվող իրենց անհատական տվյալները ստանալու իրավունքը: Անհատական տվյալները ներառում են ցանկացած տեղեկատվություն, որը վերաբերում է ֆիզիկական անձի, որի ինքնությունը հաստատված է կամ հնարավոր է հաստատել⁴²: Պետական մարմինների կողմից պահվող անհատական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը ապահովված է Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ կոնվենցիայով:

40 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

41 Տես նույն տեղում

42 Անհատական տվյալների մեքենայական մշակման հարցում մասնավոր անձանց պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի «ա» կետ:

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of multiple sets of three horizontal dotted lines on a light gray background.

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of multiple sets of three horizontal dotted lines on a light gray background.

ԲԱԺԻՆ #4

ԶՈՐԱԿՈՉԻՑ ՏԱՐԿԵՏՈՒՄ ԿՐԹԱԿԱՆ
ԵՎ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐՈՎ

ԲԱԺԻՆ #4

1. ԱՆԸՆԴՀԱՏ ԵՎ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁴³

Հոդված 38. Կրթության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք: Պարտադիր կրթության ծրագրերը և տևողությունը սահմանվում են օրենքով: Պետական ուսումնական հաստատություններում միջնակարգ կրթությունն անվճար է:
2. Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով ունի մրցութային հիմունքներով պետական բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթական հաստատություններում անվճար կրթություն ստանալու իրավունք:
3. Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններն օրենքով սահմանված շրջանակներում ունեն ինքնակառավարման իրավունք, ներառյալ ակադեմիական և հետազոտությունների ազատությունը:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁴⁴

Հոդված 22. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետման հիմքերը

(...)

3. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տրվում է նաև նպատակային ուսումնառության համար՝
 - 1) Հայաստանի Հանրապետությունում հավատարմագրված բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում բակալավրի կամ դիպլոմավորված մասնագետի կամ ինտեգրացված կրթական ծրագրով առկա ուսուցմամբ սովորող քաղաքացուն, եթե նա Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ կնքում է քաղաքացիաիրավական բնույթի պայմանագիր՝ ուսումնառության ընթացքում զինվորական պատրաստություն անցնելու և ուսումնառության ավարտից հետո Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության նշած վայրում և պայմաններով զինվորական ծառայություն անցնելու մասին: Սույն կետի համաձայն՝ քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև ուսումնառության ավարտի օրը ներառյալ, սակայն ոչ ավելի, քան նրա 26 տարին լրանալու օրը.

43 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

44 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

- 2) Հայաստանի Հանրապետությունում կամ օտարերկրյա պետություններում հանրակրթական, ինչպես նաև հիմնական կրթության հիմքի վրա առանց ընդհատման նախնական (արհեստագործական) կամ միջին մասնագիտական կրթական ծրագրերով սովորողին: Սույն կետի համաձայն՝ քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև ուսումնառության ավարտի օրը ներառյալ, սակայն ոչ ավելի, քան նրա 19 տարին լրանալու օրը:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագիր⁴⁵

Հոդված 13.

1. Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները ճանաչում են յուրաքանչյուր մարդու կրթության իրավունքը: Նրանք համաձայնում են, որ կրթությունը պետք է ուղղված լինի մարդկային անհատի և նրա արժանապատվության գիտակցման լիակատար զարգացմանը և պետք է ամրապնդի հարգանքը մարդու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների նկատմամբ: Մասնակցող պետություններն, այնուհետև, համաձայնում են այն բանին, որ կրթությունը պետք է բոլորին հնարավորություն ընձեռի լինելու ազատ հասարակության օգտակար մասնակիցներ, նպաստի բոլոր ազգերի և բոլոր ռասաների, էթնիկական խմբերի միջև փոխըմբռնմանը, հանդուրժողականությանն ու բարեկամությանը և զորակցի խաղաղության պահպանման ուղղությամբ միավորված ազգերի կազմակերպության աշխատանքին:
2. Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները գտնում են, որ այդ իրավունքի լրիվ իրականացման համար՝
 - a/ սկզբնական կրթությունը պետք է լինի պարտադիր և անվճար բոլորի համար,
 - b/ միջնակարգ կրթությունն իր զանազան ձևերով, ներառյալ պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական կրթությունը, պետք է լինի բաց և մատչելի բոլորի համար՝ բոլոր անհրաժեշտ միջոցների ձեռնարկման և, մասնավորապես, անվճար կրթություն աստիճանաբար մտցնելու ուղիով:
 - c/ բարձրագույն կրթությունը պետք է կազմակերպվի հավասարապես մատչելի բոլորի համար՝ յուրաքանչյուրի ընդունակությունների հիման վրա բոլոր անհրաժեշտ միջոցների ձեռնարկման, և մասնավորապես, անվճար կրթություն աստիճանաբար մտցնելու ուղիով,
 - d/ տարրական կրթությունը պետք է խրախուսվի կամ ուժեղացվի հնարավորին չափ

45 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=18501>

նրանց համար, ովքեր չեն անցել կամ չեն ավարտել իրենց սկզբնական կրթության լրիվ դասընթացը,

ե/ պետք է եռանդագին իրագործվի բոլոր աստիճանների դպրոցների ցանցի զարգացումը, պետք է սահմանվի կրթաթոշակների բավարար համակարգ, և պետք է մշտապես բարելավվեն ուսուցչական կազմի նյութական պայմանները:

3. Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները պարտավորվում են հարգել իրենց երեխաների համար ոչ միայն պետական իշխանությունների կողմից հիմնադրված դպրոցները, այլև մյուս այն դպրոցները ընտրելու ծնողների և համապատասխան դեպքերում օրինական խնամակալների ազատությունը, որոնք համապատասխանում են կրթության պահանջների այն նվազագույնին, որը կարող է սահմանվել կամ հաստատվել պետության կողմից, և հարգել իրենց երեխաների կրոնական և բարոյական դաստիարակությունը՝ իրենց սեփական համոզմունքներին համապատասխան ապահովելու նրանց ազատությունը:

Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա⁴⁶

Հոդված 10. Մասնագիտական ուսման իրավունքը

Մասնագիտական ուսման իրավունքի արդյունավետ կիրառումը ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են՝

1. ապահովել կամ, անհրաժեշտության դեպքում, նպաստել բոլոր անձանց, ներառյալ հաշմանդամները, տեխնիկական և մասնագիտական ուսմանը՝ խորհրդակցելով գործատուների և աշխատողների կազմակերպությունների հետ, և հնարավորություններ ընձեռել բարձրագույն տեխնիկական և համալսարանական կրթություն ստանալու համար՝ հիմնվելով միայն անհատական ընդունակությունների վրա:

(...)

Հոդված 17. Երեխաների և երիտասարդների սոցիալական, իրավական և տնտեսական պաշտպանվածության իրավունքը

Երեխաների և երիտասարդների՝ նրանց անձնավորությունը և ֆիզիկական ու մտավոր ընդունակությունների ամբողջական զարգացումը խրախուսող միջավայրի ստեղծման իրավունքի արդյունավետ կիրառումը ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են ուղղակիորեն կամ համագործակցելով պետական և մասնավոր կազմակերպությունների հետ՝ ձեռնարկել բոլոր համապատասխան և անհրաժեշտ միջոցները, որոնք ուղղված կլինեն՝

46 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

2. ա) երաշխավորելու, որ երեխաները և երիտասարդները, հաշվի առնելով նրանց ծնողների իրավունքները և պարտականությունները, ունենան իրենց համար անհրաժեշտ խնամքի, օգնության, կրթության և ուսման իրավունք՝ մասնավորապես, ապահովելով այս նպատակի համար բավարար և համապատասխան հաստատությունների և ծառայությունների ստեղծումը կամ պահպանումը,

(...)

3. ապահովելու երեխաների և երիտասարդների՝ տարրական և միջնակարգ դպրոցներում անվճար կրթությունը, ինչպես նաև խրախուսելու դպրոցներ կանոնավոր հաճախելը:

2. ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՏԱՐԿԵՏՈՒՄ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁴⁷

Հոդված 22. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետման հիմքերը

(...)

3. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տրվում է նաև նպատակային ուսումնառության համար՝
 - 1) Հայաստանի Հանրապետությունում հավատարմագրված բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում բակալավրի կամ դիպլոմավորված մասնագետի կամ ինտեգրացված կրթական ծրագրով առկա ուսուցմամբ սովորող քաղաքացուն, եթե նա Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ կնքում է քաղաքացիաիրավական բնույթի պայմանագիր՝ ուսումնառության ընթացքում զինվորական պատրաստություն անցնելու և ուսումնառության ավարտից հետո Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության նշած վայրում և պայմաններով զինվորական ծառայություն անցնելու մասին: Սույն կետի համաձայն՝ քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև ուսումնառության ավարտի օրը ներառյալ, սակայն ոչ ավելի, քան նրա 26 տարին լրանալու օրը.
 - 2) Հայաստանի Հանրապետությունում կամ օտարերկրյա պետություններում հանրակրթական, ինչպես նաև հիմնական կրթության հիմքի վրա առանց ընդհատման նախնական (արհեստագործական) կամ միջին մասնագիտական կրթական ծրագրերով սովորողին: Սույն կետի համաձայն՝ քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև ուսումնառության ավարտի օրը ներառյալ, սակայն ոչ ավելի, քան նրա 19 տարին լրանալու օրը:
4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքերում քաղաքացուն տարկետում տալու և տրված տարկետումը դադարելու պայմանները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ: Սույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն տրված տարկետման ժամկետի ավարտից հետո շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչելիս քաղաքացու առողջական վիճակի փորձաքննությունն իրականացվում է պարտադիր զինվորական ծառայության ենթակա

47 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

պահեստագործի սպաների փորձաքննության համար սահմանված կարգով, ինչպես նաև նշված քաղաքացուն ընտանեկան պայմաններից ելնելով տարկետում տրվում է սույն օրենքի 24-րդ հոդվածի 6-րդ մասով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում:

(...)

6. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետման հիմք ունեցող կամ այդ հիմքով տարկետում ստացած, ինչպես նաև սույն հոդվածի 3-րդ և 5-րդ մասերի համաձայն տարկետում ստացած քաղաքացին կարող է իր դիմումի համաձայն հրաժարվել տարկետման իրավունքից և սույն օրենքով սահմանված կարգով զորակոչվել պարտադիր զինվորական ծառայության:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 430-Ն որոշումը «Նպատակային ուսումնառության համար քաղաքացուն պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տալու և տրված տարկետումը դադարելու պայմանները հաստատելու մասին»⁴⁸

Սույն որոշմամբ սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետությունում հավատարմագրված բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում բակալավրի կամ դիպլոմավորված մասնագետի կամ ինտեգրացված կրթական ծրագրով առկա ուսուցմամբ սովորող և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հետ ուսումնառության ընթացքում զինվորական պատրաստություն անցնելու և ուսումնառության ավարտից հետո Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության կողմից նշված վայրում և պայմաններով զինվորական ծառայություն անցնելու քաղաքացիաիրավական բնույթի պայմանագիր կնքած քաղաքացիներին նպատակային ուսումնառության համար պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տալու և տրված տարկետումը դադարելու պայմանները (N 1 հավելված) և Հայաստանի Հանրապետությունում կամ օտարերկրյա պետություններում հանրակրթական, ինչպես նաև հիմնական կրթության հիմքի վրա առանց ընդհատման նախնական (արհեստագործական) կրթական ծրագրերով սովորող քաղաքացիներին նպատակային ուսումնառության համար պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տալու և տրված տարկետումը դադարելու պայմանները (N 2 հավելված):

48 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=121799>

3. ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻՑ ԵԼՆԵԼՈՎ ԶՈՐԱԿՈՉԻՑ ՏԱՐԿԵՏՈՒՄ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁴⁹

Հոդված 24. Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից ընտանեկան պայմաններից ելնելով տարկետում տալը

1. Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության հայտարարված զորակոչից ընտանեկան պայմաններից ելնելով տարկետում տրվում է այն քաղաքացուն, որն ունի՝
 - 1) 65 տարին լրացած կամ առաջին խմբի հաշմանդամություն ունեցող կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամություն (որը սահմանվել է ինքնասպասարկման ապահովման ունակության առնվազն երկրորդ աստիճանի կենսագործունեության սահմանափակման հիմքով) ունեցող կամ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված ծնողներ (միայնակ ծնող), եթե ծնողները (միայնակ ծնողը)՝
 - ա. չունեն այլ զավակ կամ
 - բ. ունեն այլ զավակ, որն անչափահաս է կամ ունի հաշմանդամության խումբ կամ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով ճանաչված է անգործունակ կամ գտնվում է պարտադիր զինվորական ծառայության մեջ.
 - 2) առանց մոր մեծացող երեխա.
 - 3) երկու կամ ավելի երեխա, բացառությամբ որդեգրված երեխաների.
 - 4) երկրորդ երեխայով կամ առնվազն զույգ երեխայով վեցամսյա հղիության մեջ գտնվող կին.
 - 5) մինչև 18 տարեկան կամ 18 տարեկանից բարձր, բայց առաջին խմբի հաշմանդամություն ունեցող կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամություն (որը սահմանվել է ինքնասպասարկման ապահովման ունակության առնվազն երկրորդ աստիճանի կենսագործունեության սահմանափակման հիմքով) ունեցող կամ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված քույր կամ եղբայր, եթե չկա վերջիններիս ընտանիքի անդամ համարվող այլ անձ, կամ կա այդպիսի անձ, որը, սակայն, ունի հաշմանդամության խումբ կամ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով ճանաչված է անգործունակ, կամ տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակի իրավունք տվող տարիքը լրացած անձ է:

49 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

2. Եթե քաղաքացին անչափահաս տարիքում օրենքով սահմանված կարգով ճանաչվել է առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա և որդեգրվել է խնամատար հաստատությունից, և առկա են սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կամ 5-րդ կետերով նախատեսված պայմանները, ապա նա օգտվում է պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում ստանալու իրավունքից: Սույն հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի իմաստով՝ ընտանիքի անդամ են համարվում հայրը, մայրը, քույրը, եղբայրը, տատը, պապը, ինչպես նաև խնամակալ կամ հոգաբարձու ճանաչված այլ անձը:
3. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և սույն օրենքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով քաղաքացին համարվում է միայնակ ծնող ունեցող, եթե՝
 - 1) մյուս ծնողը մահացել է կամ դատական կարգով ճանաչվել է մահացած.
 - 2) մյուս ծնողն անհայտ է (օրենքով սահմանված կարգով հայրություն կամ մայրություն չի ճանաչվել) կամ դատական կարգով ճանաչվել է անհայտ բացակայող.
 - 3) մինչև քաղաքացու 18 տարին լրանալն առնվազն հինգ տարի առաջ ծնողներն ամուսնալուծվել են, և ծնողները բնակվում են միմյանցից առանձին.
 - 4) ծնողների ամուսնությունն օրենքով սահմանված կարգով չի գրանցվել, և ծնողները բնակվում են միմյանցից առանձին:
4. Շարքային կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով չնախատեսված դեպքերում քաղաքացուն ընտանեկան պայմաններից ելնելով տարկետում կարող է տրվել քաղաքացու դիմումի հիման վրա և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով՝ սույն օրենքի 25-րդ հոդվածով սահմանված կարգով:
5. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի «բ» ենթակետով նախատեսված դեպքում քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև նրա ծնողների կամ միայնակ ծնողի այլ զավակի 18 տարին լրանալու կամ պարտադիր զինվորական ծառայությունից արձակվելու օրը, իսկ 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքում՝ մինչև երկրորդ երեխայի կամ առնվազն զույգ երեխաների ծննդյան օրը: Սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված մյուս դեպքերում քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև նրա 27 տարին լրանալու օրը: Եթե 27 տարին լրանալու օրվա դրությամբ քաղաքացին չի կորցրել ստացած տարկետման իրավունքը, ապա 27 տարին լրանալու հիման վրա ազատվում է պարտադիր զինվորական ծառայությունից:
6. Պահեստազորի սպայական կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից ընտանեկան պայմաններից ելնելով տարկետում տրվում է այն քաղաքացուն, որն ունի՝
 - 1) սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կամ 5-րդ կետով կամ 2-րդ մասով նախատեսված ընտանեկան պայմաններ.

2) առանց մոր մեծացող հաշմանդամություն ունեցող երեխա:

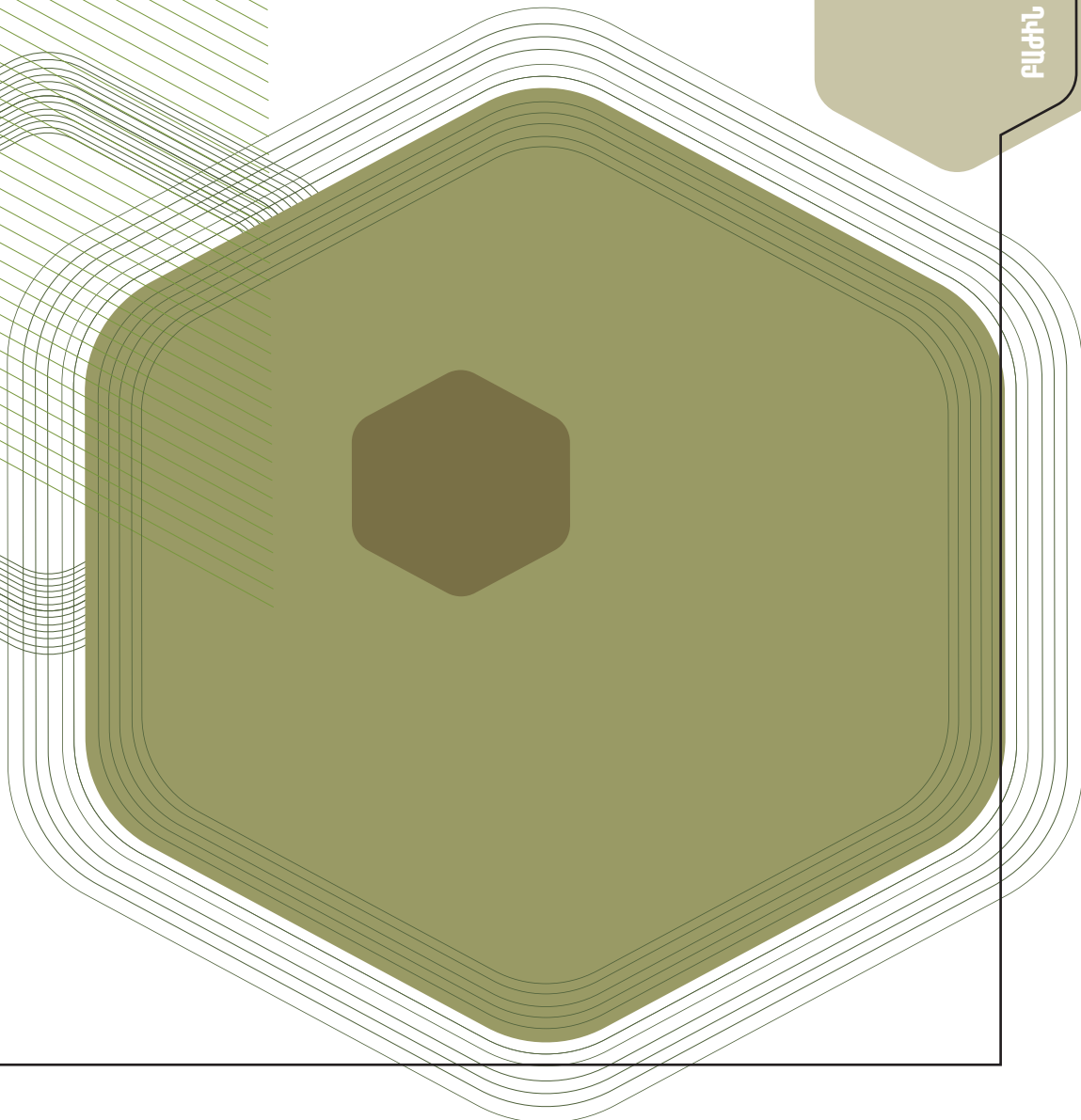
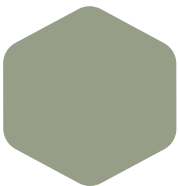
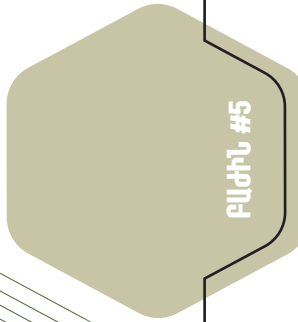
7. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի «բ» ենթակետով նախատեսված դեպքում պահեստազորի սպայական կազմի պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև նրա ծնողների կամ միայնակ ծնողի այլ զավակի 18 տարին լրանալու կամ պարտադիր զինվորական ծառայությունից արձակվելու օրը: Սույն հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված մյուս դեպքերում քաղաքացուն տարկետում տրվում է մինչև նրա 35 տարին լրանալու օրը: Եթե 35 տարին լրանալու օրվա դրությամբ քաղաքացին չի կորցրել ստացած տարկետման իրավունքը, ապա 35 տարին լրանալու հիման վրա ազատվում է պահեստազորի սպայական կազմի պարտադիր զինվորական ծառայությունից:
8. Սույն հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացին համարվում է ստացած տարկետման իրավունքը կորցրած, եթե նրա մոտ վերացել են տարկետում ստանալու համար հիմք հանդիսացած հանգամանքները: Քաղաքացին պարտավոր է ստացած տարկետումից հետո յուրաքանչյուր հայտարարված զորակոչի ընթացքում տարածքային զինվորական կոմիսարիատ ներկայացնել տարկետում ստանալու համար հիմք հանդիսացած հանգամանքները հաստատող փաստաթղթերը:

ԲԱԺԻՆ #5

ՊԱՏՇԱՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՊԱՆՈՒՄ

ԲԱԺԻՆ #5

1. ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁵⁰

Հոդված 85. Առողջության պահպանությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք:
2. Օրենքը սահմանում է անվճար հիմնական բժշկական ծառայությունների ցանկը և մատուցման կարգը:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք⁵¹

Հոդված 13. Բժշկական օգնության և սպասարկման իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք, անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, տարիքից, առողջական վիճակից, հաշմանդամությունից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, Սահմանադրությամբ, սույն օրենքով և այլ օրենքներով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված կարգով ունի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք:
2. Յուրաքանչյուր ոք, սույն հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան, իրավունք ունի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու անվճար կամ արտոնյալ պայմաններով՝ առողջության պահպանման և բարելավման ծրագրերի շրջանակներում:
3. Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի առողջության պահպանման և բարելավման ծրագրերի շրջանակներից դուրս բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու բժշկական ապահովագրական հատուցումների, անձնական վճարումների, օրենսդրությամբ չարգելված այլ աղբյուրների հաշվին:
4. Այլ պետություններում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների բժշկական օգնությունը և սպասարկումն իրականացվում են տվյալ պետության օրենսդրության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի համաձայն:

Հոդված 21. Զինծառայողների և զորակոչային ու նախազորակոչային տարիքի քա-

50 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

51 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=142602>

ղաքացիների բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը

1. Զինծառայողները և զորակոչային ու նախազորակոչային տարիքի քաղաքացիներն իրավունք ունեն ստանալու բժշկական օգնություն և սպասարկում՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁵²

Հոդված 64. Զինծառայողների բժշկական օգնությունը և սպասարկումը

1. Զինծառայողները, ինչպես նաև նրանց ընտանիքների անդամները Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցների հաշվին ապահովվում են որակյալ բժշկական օգնությամբ՝ համապատասխան գերատեսչական ռազմաբժշկական հաստատություններում:
2. Այլ բժշկական հաստատություններում զինծառայողները և նրանց ընտանիքների անդամները բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով: Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողություններին մասնակցելիս կամ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահություն կամ հատուկ առաջադրանք կամ ծառայողական պարտականություններ կատարելիս վնասվածք կամ խեղում կամ դրանց հետևանքով հիվանդություն ստացած զինծառայողներն օգտվում են Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցների հաշվին երկարաժամկետ վերականգնողական ծրագրերից՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:
3. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողություններին մասնակցելիս կամ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահություն կամ հատուկ առաջադրանք կամ ծառայողական պարտականություններ կատարելիս վնասվածք կամ խեղում կամ դրանց հետևանքով հիվանդություն ստացած զինծառայողներն օգտվում են Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցների հաշվին օտարերկրյա պետությունում բուժում ստանալու (հետազոտություն անցնելու) իրավունքից՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող հաստատություններում նրանց բուժման (հետազոտության) անհնարինության դեպքում: Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցներից օտարերկրյա պետությունում զինծառայողի բուժման (հետազոտության), կեցության և ճանապարհաճախսի գումարների հատկացման կարգը և պայմանները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

52 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

Այն դեպքերում, երբ զինծառայողի բուժումը (հետազոտությունը) օտարերկրյա պետությունում կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է ուղեկցող անձի ներկայություն, հատուցվում են նաև ուղեկցող անձի ճանապարհաձախսը և կեցությունն օտարերկրյա պետությունում: Սույն մասով սահմանված իրավունքից չի օգտվում այն զինծառայողը, որի վնասվածքը կամ խեղումը կամ դրանց հետևանքով ստացած հիվանդությունը նրա կողմից կատարված կանխամտածված օրինազանցության հետևանք է:

4. Բժշկական ցուցումների առկայության դեպքում զինծառայողներին տրվում է անվճար առողջարանային բուժման իրավունք՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և պայմաններով:
5. Երկարամյա ծառայության կամ հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ ստացող նախկին զինծառայողները, զինվորական ծառայության ընթացքում ձեռք բերած հիվանդության կամ ստացած խեղման կամ վնասվածքի պատճառով զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամները բժշկական օգնությամբ ապահովվում են սույն հոդվածով սահմանված կարգով:
6. Սույն հոդվածի իմաստով՝ զինծառայողի, ինչպես նաև զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամ են համարվում՝
 - 1) ամուսինը (կինը) և 18 տարին չլրացած երեխաները.
 - 2) անգործունակ ճանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող կամ 18 տարեկան և դրանից բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող զավակները, եթե հաշմանդամություն ունեցող են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը.
 - 3) ծնողները.
 - 4) զինծառայողի, նախկին զինծառայողի, ինչպես նաև զոհված (մահացած) զինծառայողի խնամքի տակ գտնվող՝ 18 տարին չլրացած կամ անգործունակ ճանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող կամ 18 տարեկան և դրանից բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող քույրը և եղբայրը, եթե հաշմանդամ են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը: Քույրը և եղբայրը համարվում են զինծառայողի, նախկին զինծառայողի, ինչպես նաև զոհված (մահացած) զինծառայողի խնամքի տակ գտնվող, եթե օրենքով սահմանված կարգով սահմանվել է խնամակալություն, և նրանց ծնողներն ունեն աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվելու կարողության 3-րդ աստիճանի սահմանափակում:

Հոդված 28. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողների արձակուրդը և բուժման մեջ գտնվելը

(...)

8. Շարքային կամ սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողներին հիվանդության պատճառով (վերականգնողական) արձակուրդ տրվում է զորամասի (զինվորական կառավարման մարմնի) հրամանատարի (պետի) կողմից՝ սույն հոդվածի 11-րդ

մասով սահմանված բուժման մեջ գտնվելու կամ վերականգնողական ժամանակահատվածի համար՝ բուժում իրականացնող համապատասխան ռազմաբժշկական հաստատության կամ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության կենտրոնական ռազմաբժշկական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ կենտրոնական ռազմաբժշկական հանձնաժողով) տեղեկանքի հիման վրա:

(...)

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր⁵³

Հոդված 12.

1. Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները ճանաչում են յուրաքանչյուր մարդու ֆիզիկական և հոգեկան առողջության առավելագույնս հասանելի մակարդակի իրավունքը:
2. Այն միջոցները, որոնք այդ իրավունքի իրականացման համար պետք է ընդունվեն սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունների կողմից, ընդգրկում է միջոցառումներ, որոնք անհրաժեշտ են հանուն
 - a/ մեղելաձեռության և մանկական մահացության կրճատման ապահովման և երեխայի առողջ զարգացման,
 - b/ արտաքին միջավայրի հիգիենայի և արդյունաբերության մեջ աշխատանքի հիգիենայի բոլոր կողմերի բարելավման,
 - c/ համաճարակային, տեղաճարակային, պրոֆեսիոնալ և այլ հիվանդությունների կանխարգելման և բուժման, և դրանց դեմ պայքարի,
 - d/ այնպիսի պայմանների ստեղծման, որոնք ապահովեն բժշկական օգնությունը և բժշկական խնամքը՝ հիվանդության դեպքում:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինժառայողների իրավունքների մասին»⁵⁴

70. Զինժառայողները պետք է օգտվեն առողջապահական ծառայությունների հասանելիությունից և բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքից:

53 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

54 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինձառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր»⁵⁵

Ձինձառայողները պետք է իրավունք ունենան լիարժեքորեն օգտվելու առողջապահական ծառայություններից՝ անկախ այն բանից, թե դա կապահովվի ընդհանուր, թե՛ զինված ուժերի համար հատուկ նախատեսված առողջապահական համակարգերի միջոցով: Առողջապահության հասկացության ներքո պետք է հասկանալ հիվանդությունների կանխարգելումը, բուժումն ու խնամքը, ինչպես նաև բժշկական ծառայությունների միջոցով հոգեկան և ֆիզիկական առողջության պահպանումը: Բացի դրանից, պետությունները պարտավոր են կազմակերպել զինձառայողների համար բժշկական օգնության տրամադրումը ռազմական բժշկական հաստատությունների միջոցով ոչ միայն զորանոցներում գտնվելու ընթացքում, այլև դրանցից դուրս ընկած տարածքներում իրականացվող զինվորական զորավարությունների և ռազմական գործողությունների ժամանակահատվածում⁵⁶: Ավելին՝ ռազմական գործողություններում ներգրավված զինձառայողները, հատկապես երկրից դուրս տեղակայվածները, իրավունք ունեն ստանալու ամենաբարձր մակարդակի բժշկական օգնություն, որը հնարավոր է ապահովել տվյալ հանգամանքներում, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նրանք պետք է հայրենադարձվեն: Ռազմական գործողությունների ընթացքում տրամադրվող բժշկական օգնությունը զինձառայողների համար պետք է լինի անվճար և ֆինանսավորվի համապատասխան պետական իշխանությունների կողմից: Ռազմական գործողությունների ընթացքում զինձառայողների ստացած հավանական վնասվածքների պատշաճ բուժում ապահովելու համար նրանք պետք է իրավունք ունենան օգտվելու անվճար բժշկական օգնությունից և առողջապահական այլ ծառայություններից, այդ թվում՝ նաև ռազմական գործողություններից վերադառնալուց հետո: Բուժման այս ծախսերը նույնպես պետք է ֆինանսավորեն իշխանությունները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Դենիս Վասիլեն ընդդեմ Ռուսաստանի (*Denis Vasilyev v. Russia*) գործով 2010 թվականի մարտի 17-ի վճիռ⁵⁷

115. Դատարանը վերահաստատում է իր մոտեցումն առ այն, որ 3-րդ հոդվածի համաձայն պետությունը պետք է պաշտպանի անձանց ֆիզիկական անվտանգությունը, որոնք հայտնվում են անօգնական վիճակում իշխանությունների հսկողության ներ-

⁵⁵ Տես նույն տեղում

⁵⁶ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԶՈՒԺՎ ձեռնարկ

⁵⁷ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96339>

քո գտնվելու հետևանքով, ինչպիսիք են, օրինակ, ազատությունից զրկված անձինք կամ զորակոչված զինծառայողները: (տես *Chember v. Russia*, no. 7188/03, § 50, 3 հուլիսի 2008թ, *Sarban v. Moldova*, no. 3456/05, § 77, 4 հոկտեմբերի 2005թ. *Jalloh v. Germany* [GC], no. 54810/00, § 69, ECHR 2006-IX, և *Mouisel v. France*, no. 67263/01, § 40, ECHR 2002-IX): Այդուհանդերձ, պետության այս պարտականությունը չունի սահմանափակումներ զինվորական կամ ուղղիչ հաստատություններում: Այդպես է նաև այն իրավիճակներում, երբ անձի ֆիզիկական անվտանգությունը մեծամասամբ կախված է իշխանությունների գործողություններից, որոնք օրենքի համաձայն պարտավոր են միջոցներ ձեռնարկել իրենց իրավասության սահմաններում, ինչը կարող է անհրաժեշտ լինել կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելուց խուսափելու համար (տես *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, no. 46477/99, § 55, ECHR 2002-II):

Հումմատովն ընդդեմ Ադրբեյջանի (*Hummatov v. Azerbaijan*) գործով 2008 թվականի փետրվարի 29-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 9852/03 և 13413/04⁵⁸

116. Ավելին, միայն այն հանգամանքը, որ բժիշկը զննել է ազատությունից զրկված անձին և համապատասխան բուժում նշանակել, չի կարող ինքնաբերաբար անձին պատշաճ բժշկական օգնություն տրամադրված լինելու մասին եզրահանգման հանգեցնել: Իշխանությունները պարտավոր են ապահովել ոչ միայն այն, որ բժիշկն այցելի և լսի հիվանդին, այլ պետք է անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկեն նշանակված բուժումը փաստացի իրականացնելու ուղղությամբ:

58 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83588>

2. ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹ ՀԵՏԱԶՈՏՄԱՆ, ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ և ԲՈՒԺՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁵⁹

Հոդված 17. Քաղաքացիների առողջական վիճակի հետազոտումը և բժշկական փորձաքննությունը

1. Քաղաքացիներին զինվորական հաշվառման վերցնելու, պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի, ներառյալ՝ զորահավաքային զորակոչի, պայմանագրային զինվորական ծառայության և վարժական հավաքի ներգրավելու ժամանակ իրականացվում են նրանց առողջական վիճակի հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն: Սույն մասում նշված դեպքերում քաղաքացիների հետազոտումը, փորձաքննությունը և բուժումը կատարվում են առաջնահերթ ու անվճար՝ պետության երաշխավորած բժշկական օգնության և սպասարկման շրջանակներում:
2. Քաղաքացու առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության, հետազոտման և փորձաքննության ուղեգրման կարգերը, հետազոտում և բժշկական փորձաքննություն իրականացնող մարմինները և դրանց գործունեության կարգը, բժշկական հետազոտությունների և բժշկական հաստատությունների ցանկերը, իրականացված ծառայությունների դիմաց փոխհատուցման կարգը, փորձաքննության եզրակացությունների ձևերը, հիվանդությունների ցանկը, որոնց առկայության դեպքում որոշվում է քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայության համար, ինչպես նաև զինվորական ծառայության պայմանները, որոնք հակացուցված են քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին, սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:
3. Քաղաքացու բժշկական փորձաքննության արդյունքներով տրվում է քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացություն, որը կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից: Եզրակացությունն առնվազն ներառում է քաղաքացու առողջական վիճակի ամփոփ նկարագրությունը, քաղաքացու պիտանիության աստիճանը զինվորական ծառայությանը, նրա առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները, եզրակացության բողոքարկման կարգն ու ժամկետները: Քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ, կախված զինվորական ծառայությանը քաղաքացու

59 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

պիտանիության աստիճանից և բժշկական փորձաքննության նպատակից, նշվում են՝

- 1) պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 - 2) պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
 - 3) սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 - 4) ժամանակավորապես ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 - 5) ոչ պիտանի է զինվորական ծառայության համար.
 - 6) ոչ պիտանի է ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար.
 - 7) կարիք ունի բուժման.
 - 8) ենթակա է կանչվելու վարժական հավաքի.
 - 9) ենթակա չէ կանչվելու վարժական հավաքի:
4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացու առողջական վիճակի վերաբերյալ եզրակացության մեջ զինվորական ծառայությանը պիտանիության աստիճանը տրվում է՝ հաշվի առնելով սույն օրենքի 5-րդ հոդվածում նշված զինվորական ծառայության յուրաքանչյուր տեսակը:
5. Քաղաքացին իրավունք ունի ծանոթանալու իր առողջական վիճակի հետազոտման և բժշկական փորձաքննության ընթացքին և ստանալու դրանց արդյունքներով տրված եզրակացություններն ու այլ փաստաթղթերը, ներկայացնելու առաջարկություններ, բացատրություններ կամ առարկություններ, սույն օրենքով և այլ օրենքներով սահմանված կարգով բողոքարկելու իր առողջական վիճակի վերաբերյալ տրված եզրակացությունը:

3. ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՀՈԳԵԲՈՒԺԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒՄ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁶⁰

Հոդված 25. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք:
2. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլ լոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք⁶¹

ԳԼՈՒԽ 36

ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՈՉ ՀՈԺԱՐԱԿԱՄ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ (ԿԱՄ) ԲՈՒԺՄԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐԻ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Հոդված 271. Քաղաքացուն բժշկական ոչ հոժարակամ հետազոտության և (կամ) բուժման ենթարկելու վերաբերյալ դատարան դիմելու հիմքերը

1. Այն դեպքում, երբ քաղաքացին վարակված է Կառավարության հաստատած՝ շրջապատի համար վտանգ ներկայացնող հիվանդությունների ցանկում ներառված հիվանդությամբ, կամ առկա են ապացույցներ տվյալ քաղաքացու՝ այդ հիվանդությամբ հնարավոր վարակվածության վերաբերյալ, սույն օրենսգրքի 272-րդ հոդվածով նախատեսված անձինք կամ պետական մարմինն իրավունք ունեն դիմելու դատարան՝ տվյալ քաղաքացուն բժշկական ոչ հոժարակամ հետազոտության և (կամ) բուժման ենթարկելու պահանջով:

Հոդված 272. Քաղաքացուն բժշկական ոչ հոժարակամ հետազոտության և (կամ) բուժման ենթարկելու վերաբերյալ դատարան դիմելու իրավունք ունեցող անձինք

60 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#38>

61 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141291>

1. Քաղաքացուն բժշկական ոչ հոժարական հետազոտության և (կամ) բուժման ենթարկելու վերաբերյալ դատարան դիմում տալու իրավունք ունի այն բժշկական կազմակերպությունը, որտեղ բուժվում է տվյալ քաղաքացին, կամ առողջապահության ոլորտում Կառավարության լիազորած մարմինը:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք⁶²

Հոդված 14. Մարդու (պացիենտի) իրավունքները բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս

1. 1. Յուրաքանչյուր ոք (պացիենտ) իրավունք ունի՝
 - 1) ընտրելու բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողին և բուժաշխատողին.
 - 2) բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս արժանանալու հոգատար, անխտրական և հարգալից վերաբերմունքի.
 - 3) հրաժարվելու բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալուց, բացի սույն օրենքի 24-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերից.
 - 4) բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու՝ օրենսդրությանը համապատասխան.
 - 5) իմանալու իրեն բժշկական օգնություն և սպասարկում տրամադրող բուժաշխատողի անունը, ազգանունը, զբաղեցրած պաշտոնը.
 - 6) հիվանդանոցային պայմաններում բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս ունենալու այցելուներ՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողի և լիազոր մարմնի սահմանած կարգերին համապատասխան: Սույն իրավունքը կարող է սահմանափակվել պացիենտի կամ այցելուների առողջության պահպանման կամ անվտանգության նկատառումներով՝ լիազոր մարմնի սահմանած դեպքերում.
 - 7) բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս ցավի գնահատման և դրա համարժեք կառավարման.
 - 8) սույն օրենքով սահմանված կարգով իրազեկ լինելու իր հիվանդությանը և համաձայնություն տալու բժշկական օգնության և սպասարկման տրամադրման համար.
 - 9) ստանալու ամբողջական տեղեկատվություն բժշկական օգնության և սպասարկման ծավալների, դրանց համար սահմանված վճարների չափի, վճարման կարգի վերաբերյալ.
 - 10) ծանոթանալու իր բժշկական (այդ թվում՝ էլեկտրոնային) փաստաթղթերին կամ ստանալու դրանց պատճենները «Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենք-

62 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=142602>

քով սահմանված կարգով.

- 11) հրաժարվելու իր առողջական վիճակի, ինչպես նաև բժշկական օգնության և սպասարկման մասին տեղեկություն ստանալուց.
- 12) սույն հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետով նախատեսված իրավունքից օգտվելու դեպքում լիազորելու իր փոխարեն օրինական ներկայացուցչին կամ կոնտակտային անձին տեղեկատվություն ստանալու.
- 13) ստանալու իր առողջական վիճակի, ինչպես նաև բժշկական օգնության և սպասարկման մասին տեղեկություն.
- 14) իր առողջական վիճակի կամ տրամադրվող կամ առաջարկվող բժշկական օգնության և սպասարկման վերաբերյալ իր միջոցների հաշվին ստանալու մասնագիտական երկրորդ կամ իր նախընտրած թվով այլ կարծիք.
- 15) դիմելու սույն օրենքով նախատեսված էթիկայի հանձնաժողով՝ իր կարծիքով բուժաշխատողի կողմից մասնագիտական էթիկայի կանոնների խախտման դեպքերում.
- 16) իր առողջությանը հասցված վնասի դիմաց ստանալու փոխհատուցում՝ օրենքով սահմանված կարգով.
- 17) օգտվելու օրենքով չսահմանափակված այլ իրավունքներից:

Հոդված 16. Համաձայնություն բժշկական միջամտության համար

1. Մարդու գրավոր համաձայնությունը բժշկական միջամտության համար անհրաժեշտ պայման է, բացառությամբ սույն օրենքի 24-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի:
2. Բժշկական միջամտության համար գրավոր համաձայնությունը տալու դեպքերը սահմանում է լիազոր մարմինը:
3. 16 տարին չլրացած կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված պացիենտի բժշկական միջամտության համար համաձայնությունը տալիս է նրա օրինական ներկայացուցիչը, եթե բացակայում են սույն օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պայմանները: Սույն օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում հաշվի է առնվում 16 տարին չլրացած կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված պացիենտի կարծիքը:
4. Եթե բժշկի կարծիքով պացիենտի վիճակը թույլ չի տալիս արտահայտել իր կամքը, ապա բժշկական միջամտության համար համաձայնությունը տալիս է նրա օրինական ներկայացուցիչը կամ վերջինիս բացակայության դեպքում՝ նրա լիազորված կոնտակտային անձը:
5. Օրինական ներկայացուցչի կամ կոնտակտային անձի բացակայության դեպքում, եթե բժշկի կարծիքով բժշկական միջամտությունը հետաձգման ենթակա չէ, և պացիեն-

տի վիճակը թույլ չի տալիս արտահայտել իր կամքը, ապա բժշկական միջամտության վերաբերյալ որոշումը, ելնելով պացիենտի շահերից, կայացվում է բժշկական խորհրդակցության (կոնսիլիումի), իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ բժշկի կողմից:

Հոդված 24. Բժշկական օգնության և սպասարկման իրականացումը առանց մարդու համաձայնության

1. Առանց մարդու կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնության բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացվում են՝
 - 1) մարդու կյանքին սպառնացող վտանգի դեպքում՝ Կառավարության սահմանած կարգով.
 - 2) շրջապատի համար վտանգ ներկայացնող հիվանդությունների դեպքում՝ օրենքով սահմանված կարգով:

«Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք⁶³

Հոդված 5. Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց իրավունքները և հոգեբուժական կազմակերպության պարտականությունները

1. Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի՝
 - 1) ինքնուրույն լինելու և հասարակության մեջ ներգրավվելու.
 - 2) իր նկատմամբ բարեկիրթ, մարդասիրական և արժանապատվությունը չնվաստացնող վերաբերմունք ստանալու.
 - 3) իրավունքների և օրինական շահերի վերաբերյալ իրազեկ լինելու և դրանց պաշտպանության միջոցների ընտրություն կատարելու.
 - 4) հիվանդանոցային հոգեբուժական կազմակերպությունում բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու ընթացքում բավարար սնունդ ստանալու.
 - 5) առողջության պահպանման, այդ թվում՝ շտապ և անհետաձգելի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու, ինչպես նաև սեփական միջոցների հաշվին ենթարկվելու բժշկական զննության և անհրաժեշտության դեպքում՝ բուժման իր նախընտրած բժշկի կողմից.
 - 6) փորձաքննվելու կամ վերափորձաքննվելու բժշկասոցիալական փորձաքննություն իրականացնող պետական իրավասու մարմինների կողմից.
 - 7) ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման նպատակով հոգեբուժական կազմակերպություն տեղափոխվելու դեպքում անհապաղ այդ մասին անձամբ տեղեկացնելու իր կոնտակտային անձին, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝

63 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=144100>

նաև օրինական ներկայացուցչին.

- 8) տալու իրազեկված համաձայնություն և ցանկացած փուլում հրաժարվելու գիտական կամ փորձարարական նպատակներով կիրառվող բուժական մեթոդներից և միջոցներից.
- 9) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում մայրենի կամ իրեն հասկանալի լեզվով տեղեկություններ ստանալու իր առողջական վիճակի, իրավունքների, ազատությունների, դրանց սահմանափակման դեպքերի վերաբերյալ.
- 10) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում կոչվելու իր անվամբ կամ ազգանվամբ.
- 11) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում պահանջելու իր ընտրած բժշկ-հոգեբույժի մասնակցությունը սույն օրենքով նախատեսված հոգեբուժական հանձնաժողովի աշխատանքներին.
- 12) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում հանգստի, ներառյալ՝ բացօթյա զբոսանքի կամ մարմնամարզության և ութամյա գիշերային քնի, որի ընթացքում արգելվում է նրան ներգրավել բժշկական կամ այլ գործողություններում.
- 13) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում հաղորդակցվելու արտաքին աշխարհի հետ, հաստատելու նամակագրական կապ.
- 14) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում օգտվելու հեռախոսակապից.
- 15) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում հանդիպելու այցելուների հետ.
- 16) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում ունենալու և ձեռք բերելու առաջին անհրաժեշտության իրեր ու պարագաներ, օգտվելու անձնական հագուստից.
- 17) հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում ստանալու իրավաբանական օգնություն, այդ թվում՝ «Փաստաբանության մասին» օրենքով նախատեսված հանրային պաշտպանություն.
- 18) անձնական ընդունելության խնդրանքով դիմելու հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմին, դրա գործունեության նկատմամբ հսկողություն և վերահսկողություն իրականացնող մարմիններ.
- 19) իր իրավունքների և ազատությունների խախտման վերաբերյալ դիմումներով, բողոքներով ինչպես անձամբ, այնպես էլ փաստաբանի կամ ներկայացուցչի կամ օրինական ներկայացուցչի միջոցով դիմելու հոգեբուժական կազմակեր-

պության գործադիր մարմին, պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, դատարան, Մարդու իրավունքների պաշտպանին, զանգվածային լրատվության միջոցներին, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությամբ զբաղվող կազմակերպություններ կամ միջազգային մարմիններ.

20) հոգեբուժական կազմակերպությունում ունենալու լիազոր մարմնի հաստատած պայմաններին համապատասխան կեցության պայմաններ.

21) օգտվելու օրենքով չսահմանափակված այլ իրավունքներից:

2. Հոգեբուժական կազմակերպությունը պարտավոր է՝

1) հոգեբուժական կազմակերպություն ընդունված անձին, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև նրա օրինական ներկայացուցչին ծանոթացնել հոգեբուժական կազմակերպության ներքին կանոնակարգին և բուժման սխեմային.

2) սույն հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով սահմանված իրավունքի իրականացման անհնարինության դեպքում ոչ հոժարական հոսպիտալացման վերաբերյալ տեղեկացնել հոգեբուժական կազմակերպություն ընդունված անձի կոնտակտային անձին, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչին՝ հնարավոր հասանելի եղանակով (հեռախոսային կապի, էլեկտրոնային կամ կապի այլ միջոցներով).

3) հոգեբուժական կազմակերպություններում գտնվող անձանց մոտ մարմնական վնասվածքների հայտնաբերման կամ ենթադրյալ բռնությունների վերաբերյալ գանգատների դեպքում այդ մասին անհապաղ տեղեկացնել իրավապահ մարմիններին.

4) չխոչընդոտել սույն հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված՝ սեփական միջոցների հաշվին իր նախընտրած բժշկի կողմից զննության ենթարկվելու իրավունքի իրականացմանը:

3. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով նախատեսված իրավունքն իրացնելու դեպքում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող յուրաքանչյուր ոք պետք է իրեն հասկանալի լեզվով տեղեկացվի գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին: Գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի հնարավոր հետևանքների տեղեկացման կարգը և ժամկետները սահմանում է լիազոր մարմինը:

4. Հոգեբուժական կազմակերպություն ընդունված անձը, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցիչը, բժիշկ-հոգեբույժի կողմից իրազեկվում են հոգեբուժական կազմակերպություն ընդունված անձի իրավունքների, ազատությունների, դրանց սահմանափակումների մասին՝ սույն օրենքի

հավելվածով սահմանված կարգով:

5. Հոգեբուժական կազմակերպությունում բժշկական օգնություն և սպասարկում ստացող հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց իրավունքների իրականացման ընթացակարգը սահմանվում է սույն օրենքի հավելվածով:
6. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետով սահմանված հանգստի, ներառյալ՝ բացօթյա զբոսանքի, մարմնամարզության իրականացման կարգը սահմանում է լիազոր մարմինը:
7. Հոգեբուժական կազմակերպությունում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի կեցությանն անհրաժեշտ պայմանները սահմանում է լիազոր մարմինը:

Հոդված 17. Հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում տրամադրելուն ներկայացվող ընդհանուր պահանջները և հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում ստանալու համաձայնությունը

1. Հոգեբուժական օգնությունը և սպասարկումն իրականացվում են հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ օրինական ներկայացուցչի գրավոր իրազեկված համաձայնության (դիմումի) դեպքում, բացառությամբ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերի:
2. 16 տարին լրացած երեխան կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձը հոգեբուժական միջամտություն ստանալու կամ դրանից հրաժարվելու վերաբերյալ գրավոր իրազեկված համաձայնությունը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, տալիս է, եթե՝
 - 1) բժիշկ-հոգեբույժի կարծիքով 16 տարին լրացած երեխան կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձն ունակ է հասկանալու հոգեբուժական միջամտության կամ դրա բացակայության հնարավոր հետևանքները.
 - 2) այդ տեղեկությունները չեն վնասի 16 տարին լրացած երեխային կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձին.
 - 3) կոյուրացնեն նրանց հոգեբուժական օգնության և սպասարկման տրամադրումը:
3. Սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պայմանների բացակայության դեպքում 16 տարին լրացած երեխայի կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի հոգեբուժական օգնությունն ու սպասարկումն իրականացվում են սույն օրենքի 24-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, եթե հոգեբուժական հանձնաժողովի եզրակացությամբ նրանց նկատմամբ անհրաժեշտ է իրականացնել հոգեբուժական միջամտություն:

4. 16 տարին չլրացած երեխայի գրավոր իրազեկված համաձայնությունը տալիս է նրա օրինական ներկայացուցիչը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:
5. Երեխայի կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի հոգեբուժական օգնությունը և սպասարկումն իրականացնելիս նրա կարծիքն ամրագրելը պարտադիր է:
6. Հոգեբուժական բժշկական օգնության և սպասարկման շրջանակում հետազոտող կամ բուժող բժիշկ-հոգեբույժը պարտավոր է անձին, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչին՝
 - 1) ներկայանալ որպես բժիշկ-հոգեբույժ.
 - 2) տրամադրել տեղեկություններ հոգեկան խանգարման բնույթի, առաջարկվող բուժման նպատակի, մեթոդաբանության, տևողության, ինչպես նաև կողմնակի ազդեցության և ակնկալվող արդյունքների, հոգեբուժական օգնությունից և սպասարկումից հրաժարվելու և դրա հետևանքների մասին ու դրանց վերաբերյալ բժշկական փաստաթղթում կատարել համապատասխան գրառումներ և հաստատել դրանք ստորագրությամբ՝ լիազոր մարմնի սահմանած կարգով:
7. Հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում ստանալու համար դիմած անձը, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցիչը, իրավունք ունեն ցանկացած պահի հրաժարվելու հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում ստանալուց կամ պահանջելու դադարեցնել այն, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչին, բժիշկ-հոգեբույժը պետք է պարզաբանի հոգեբուժական օգնությունից և սպասարկումից հրաժարվելու հնարավոր հետևանքները:
8. Հոգեբուժական օգնությունից և սպասարկումից հրաժարվելու փաստը բժիշկ-հոգեբույժը գրառում է անձի բժշկական փաստաթղթում, և այն հաստատվում է բժիշկ-հոգեբույժի և հրաժարվող անձի, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչի ստորագրությամբ:
9. Հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում տրամադրելու վերաբերյալ տվյալները բժիշկ-հոգեբույժը գրառում է հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի բժշկական փաստաթղթում և այն հաստատում ստորագրությամբ:
10. Բժշկական փաստաթղթի ձևերը, դրանց լրացման կարգը հաստատում է լիազոր մարմինը:

Հոդված 18. Հիվանդանոցային և արտահիվանդանոցային հոգեբուժական օգնության և սպասարկման ձևերը և դրանց բովանդակությունը

(...)

5. Զինծառայողների հոգեբուժական օգնության և սպասարկման իրականացման առանձնահատկությունները սահմանվում են «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» օրենքով:

Հոդված 20. Հոգեբուժական հետազոտումը և բուժումը

1. Հոգեբուժական հետազոտումն իրականացվում է անձի, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչի գրավոր իրազեկված համաձայնությամբ, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:
2. Հոգեբուժական հետազոտման (ներառյալ՝ ախտորոշման) կամ բուժման իրականացումը չի կարող պայմանավորվել հասարակության ընդունած բարոյական կամ մշակութային կամ քաղաքական կամ կրոնական արժեքների հետ անձի անհամաձայնության կամ հոգեկան առողջության հետ անմիջական կապ չունեցող այլ պատճառներով:
3. Հոգեբուժական հետազոտման (ներառյալ՝ ախտորոշման) և բուժման մեթոդները, կիրառվող դեղերը, բժշկական նշանակության ապրանքները կարող են օգտագործվել բացառապես ախտորոշիչ և բուժական նպատակներով՝ հոգեկան խանգարման բնույթին և դրա բուժման համար անհրաժեշտ միջոցներին համապատասխան, և որևէ դեպքում չեն կարող կիրառվել հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին պատժելու նպատակով կամ այլ անձանց կողմից հետապնդվող այլ նպատակներով:

Հոդված 22. Հոժարական հոսպիտալացման հիմքերը

1. Ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունք հոժարական հոսպիտալացման հիմք են անձի հոգեկան խանգարման առկայությունը և բժիշկ-հոգեբույժի՝ անձի հիվանդանոցային ձևով հետազոտության կամ բուժման անհրաժեշտության մասին եզրակացությունը կամ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում փորձաքննություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը: Փորձաքննության իրականացման կարգը սահմանում է լիազոր մարմինը:
2. Ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունք հոժարական հոսպիտալացումը կարող է իրականացվել միայն անձի, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչի գրավոր դիմումի կամ գրավոր իրազեկված համաձայնության հիման վրա: Անգործունակ ճանաչված անձին, սույն հոդվածին համապատասխան, ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունք հոսպիտալացնելուց հետո խնամակալը այդ մասին «Փաստաթղթերի հատուկ առաքման մասին» օրենքով սահմանված կարգով եռօրյա ժամկետում գրավոր տեղեկացնում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին:
3. Առանց անձը հաստատող փաստաթղթի անձանց, քաղաքացիություն չունեցող ան-

ծանց դեպքում բժիշկ-հոգեբույժը կամ հոգեբուժական հանձնաժողովը գրավոր տեղեկացնում է իրավապահ մարմիններին հոսպիտալացման փաստի վերաբերյալ:

4. Եթե հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձը օտարերկրացի է, ապա հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր տնօրենը նույն օրը, իսկ ոչ աշխատանքային օրերին և ժամերին՝ հաջորդ աշխատանքային օրը միաժամանակ գրավոր տեղեկացնում է նաև լիազոր մարմնին, որն էլ իր հերթին այդ մասին հայտնում է արտաքին գործերի բնագավառում պետական կառավարման մարմնին:

Հոդված 23. Ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունքից հիվանդի դուրսգրումը

1. Ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունքից հոժարակամ հոսպիտալացված հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի դուրսգրումը իրականացվում է՝
 - 1) անձի ցանկությամբ կամ
 - 2) անձի առողջացման և հոգեկան վիճակի բավարար լինելու դեպքում, եթե վերացել է հետագա հիվանդանոցային ձևով բուժման անհրաժեշտությունը՝ բժիշկ-հոգեբույժի եզրակացության հիման վրա, կամ
 - 3) հետազոտման կամ փորձաքննության ժամկետները ավարտվելու դեպքում:
2. Դուրսգրումից առաջ հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմինը պատշաճ ծանուցում է անգործունակ ճանաչված անձի կամ երեխայի օրինական ներկայացուցչին՝ ծանուցման մեջ նշելով դուրսգրման օրը, ամիսը տարին և ժամը:
3. Ընդհանուր հսկողության հոգեբուժական բաժանմունք հոժարակամ հոսպիտալացված հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձը, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցիչը, իրավունք ունեն ցանկացած պահի հրաժարվելու հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում ստանալուց կամ պահանջելու դադարեցնել այն:

Հոդված 24. Ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման հիմքը և կարգը

1. Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձն առանց իր, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչի համաձայնության հոգեբուժական վկայարկման արդյունքով կարող է ոչ հոժարակամ հոսպիտալացվել՝ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձից բխող վտանգը (ներառյալ՝ իր կամ այլ անձանց կյանքի կամ առողջության համար) կանխելու նպատակով, եթե առանց հոսպիտալացման անձի բուժումն արդյունավետ չի կարող կազմակերպվել, և հոգեբուժական օգնության ուշացումը կարող է վտանգ ներկայացնել անձի կյանքին, առողջությանը կամ շրջապատին:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքում հոսպիտալացվելուց հետո՝ 72 ժամվա ընթացքում՝
 - 1) հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին պարտադիր հետազոտում է հոգեբուժական հանձնաժողովը, և
 - 2) ոչ հոժարական հոսպիտալացման հիմնավորվածությունը մասնագիտական հոգեբուժական հանձնաժողովի եզրակացությամբ հաստատվելու դեպքում հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմինը դիմում է դատարան՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով անձին հոգեբուժական հիվանդանոցային ոչ հոժարական բուժման ենթարկելու համար: Սույն մասով նախատեսված դեպքերում մինչև դատարանի կողմից ոչ հոժարական կարգով հոսպիտալացնելու վերաբերյալ բուժման ենթարկելու մասին վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը հոգեբուժական կազմակերպությունում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին առանց նրա իրազեկված համաձայնության տրամադրվում են միայն շտապ և անհետաձգելի հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում:
3. Հիվանդանոցային ոչ հոժարական բուժում իրականացնող բժշկ-հոգեբույժը ամիսը առնվազն մեկ անգամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի վիճակի մասին մասնագիտական գրավոր կարծիք է ներկայացնում հոգեբուժական կազմակերպության հոգեբուժական հանձնաժողով անձի նկատմամբ ոչ հոժարական բուժումը շարունակելու կամ դադարեցնելու հետ կապված հարցերը լուծելու նպատակով: Հոգեբուժական հանձնաժողովը մասնագիտական կարծիքն ստանալուց հետո՝ հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում, քննում և տալիս է եզրակացություն ոչ հոժարական բուժումը շարունակելու կամ դադարեցնելու մասին:
4. Ոչ հոժարական բուժումը կարող է տևել ոչ ավելի, քան վեց ամիս: Եթե վեց ամիսը լրանալու դեպքում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մոտ չեն վերացել ոչ հոժարական բուժման՝ սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված հիմքերը, ապա վեցամսյա ժամկետը լրանալուց հետո՝ 72 ժամվա ընթացքում, հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմինը դիմում է ներկայացնում դատարան՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով անձին հոգեբուժական հիվանդանոցային ոչ հոժարական բուժման ենթարկելու պահանջով: Սույն մասով նախատեսված դեպքերում մինչև դատարանի կողմից ոչ հոժարական կարգով հոսպիտալացնելու վերաբերյալ բուժման ենթարկելու մասին վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը հոգեբուժական կազմակերպությունում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին առանց նրա իրազեկված համաձայնության տրամադրվում են միայն շտապ և անհետաձգելի հոգեբուժական օգնություն և սպասարկում:
5. Մինչև սույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված վեցամսյա ժամկետի լրանալը հոգեկան

առողջության խնդիր ունեցող անձի մոտ ոչ հոժարակամ բուժման օրենքով սահմանված հիմքերը վերանալու դեպքում հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմինը դիմում է դատարան՝ անձին հոգեբուժական կազմակերպություն ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման ենթարկելու վերաբերյալ դատարանի վճիռը վերացնելու պահանջով:

Հավելված

2. Հեռախոսակապի և նամակագրական կապի տրամադրումը

2. Հոգեբուժական կազմակերպությունն իր տարածքում տեղադրում է առնվազն մեկ տաքսոֆոն (հեռախոս) հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց համար հասանելի վայրում: Հեռախոսային խոսակցության վճարումները կատարվում են տվյալ անձի հաշվին: Հոգեբուժական կազմակերպության վարչակազմը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց համար հասանելի վայրում պետք է փակցնի հեռախոսային խոսակցության սակագները՝ «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին» օրենքին համապատասխան:
3. Հոգեբուժական կազմակերպություն տեղափոխվող յուրաքանչյուր անձ հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվելու ընթացքում իրավունք ունի յուրաքանչյուր ամսվա ընթացքում կատարելու առնվազն երեք անվճար հեռախոսազանգ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, ընդ որում առաջին հեռախոսազանգի իրավունքը ապահովվում է հոգեբուժական կազմակերպություն տեղափոխվելուց անմիջապես հետո:
4. Հոգեբուժական կազմակերպությունն իր տարածքում տեղադրում է առնվազն մեկ փոստարկղ՝ «Փոստային կապի մասին» օրենքին համապատասխան: Հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվող հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին պետք է հասանելի լինի փոստարկղից օգտվելը: Հոգեբուժական կազմակերպության վարչակազմը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց համար հասանելի վայրում պետք է փակցնի փոստային ծառայությունների սակագները՝ «Փոստային կապի մասին» օրենքին համապատասխան:
5. Հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվող անձն իրավունք ունի իր միջոցների հաշվին նամակագրական (փոստային) կապ հաստատելու ցանկացած անձի հետ: Հոգեբուժական կազմակերպությունն ապահովում է նամակագրական կապի միջոցով հաղորդակցվելու հասանելիությունը և դրա գաղտնիությունը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի համար: Հոգեբուժական կազմակերպության վարչակազմն ապահովում է հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվող հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի գրած նամակների փոխանցումը փոստային ծառայությանը և փոստային առաքման անդորրագրի, ինչպես նաև փոստով ստացված, չբացված նամակների հանձնումը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին: Հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվող հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի ուղարկած և ստացած նամակները հոգեբուժական կազմակերպությունը չի կարող ենթարկել գրաքննության:

3. Այցելուների հետ հանդիպումը և առաջին անհրաժեշտության իրերի և պարագաների ձեռքբերումը

6. Հոգեբուժական կազմակերպության վարչակազմը հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց համար, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի, այցելուների հետ ազատ հանդիպելու պայմաններ է ստեղծում՝ չխախտելով տվյալ հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմնի հաստատած ներհիվանդանոցային ռեժիմը:

(...)

8. Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձինք իրավունք ունեն՝

- 1) անձամբ, իսկ օրինական ներկայացուցչի առկայության դեպքում՝ նաև օրինական ներկայացուցչի միջոցով, հոգեբուժական կազմակերպություն տեղափոխելու լիազոր մարմնի սահմանած ցանկին համապատասխան առաջին անհրաժեշտության իրեր և պարագաներ, բացառությամբ ծակող, կտրող իրերի, կամ
- 2) իրենց միջոցների հաշվին ձեռք բերելու (այդ թվում՝ էլեկտրոնային հեռահաղորդակցության միջոցներով) առաջին անհրաժեշտության իրեր և պարագաներ, բացառությամբ ծակող, կտրող իրերի, ընդ որում՝
 - ա. գործունակ լինելու դեպքում անձամբ, եթե տվյալ հոգեբուժական կազմակերպության տարածքում առկա է առևտրի օբյեկտ,
 - բ. անգործունակ ճանաչված լինելու դեպքում՝ իրենց օրինական ներկայացուցիչների կամ համապատասխան աշխատակցի միջոցով:

6. Հոգեբուժական կազմակերպությունում գտնվող հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց իրավունքների, ազատությունների, դրանց սահմանափակումների մասին իրազեկումը

(...)

21. Եթե հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձը, ելնելով իր առողջական վիճակից, ի վիճակի չէ հասկանալ իր իրավունքները կամ ստորագրել իրազեկման թերթիկը, ապա տվյալ անձի իրավունքների և պարտականությունների մասին իրազեկվում է միայն նրա օրինական ներկայացուցիչը, եթե առկա է, որն էլ ստորագրում է նշված իրազեկման թերթիկը: Դրա մասին նշում է կատարվում բժշկական փաստաթղթերում:

(...)

«Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնադիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք⁶⁴

64 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=146075>

Հոդված 356. Զինծառայողներին գնդից դուրս բուժման ուղարկում է գնդի հրամանատարը՝ ըստ բժշկի եզրակացության, իսկ անհապաղ օգնության համար՝ բժշկի բացակայության դեպքում՝ բուժկետի հերթապահ բուժակը՝ միաժամանակ զեկուցելով գնդի բուժծառայության պետին և գնդի հերթապահին:

1. Զինծառայողներին հոգեբուժական օգնության և սպասարկման ուղարկում է գնդի հրամանատարը՝ ըստ բժշկի գրավոր եզրակացության: Եզրակացությանը կցվում են զինծառայողի բժշկական և ծառայողական բնութագրերը, որոնց ձևը սահմանում է պաշտպանության բնագավառում պետական կառավարման լիազոր մարմինը:
2. Զորամասի բուժկետը վարում է հոգեբուժական օգնության և սպասարկման ուղարկված զինծառայողների գրանցման գիրք:
3. Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման ուղարկված բոլոր զինծառայողները ենթարկվում են ռազմաբժշկական փորձաքննության:
4. Հիվանդները բուժհիմնարկ են հասցվում գնդի հերթապահ սանիտարական տրանսպորտով՝ բժշկի (բուժակի) ուղեկցությամբ:
5. Գնդից դուրս բուժման ուղարկվելու դեպքում զինծառայողները պետք է հագնված լինեն տարվա եղանակին համապատասխան և ունենան ուղեգիր՝ գնդի հրամանատարի ստորագրությամբ, բժշկական գրքույկ, անձը վկայող փաստաթուղթ, անհրաժեշտ անձնական իրեր և պարենի ատեստատ, անհրաժեշտության դեպքում՝ տեղեկանք փաստվածքի մասին և բժշկական բնութագիր:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 բանաձև «Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման սկզբունքները»⁶⁵

Սկզբունք 1

Հիվանդ անձանց նկատմամբ թույլատրելի չէ որևէ խտրականություն՝ բացառելով հոգեկան հիվանդության պատճառով այնպիսի տարբերակումներ, բացառություններ կամ նախապատվություն տալու այնպիսի դրսևորումներ, որոնց արդյունքում անհնարին կդառնա կամ կդժվարանա միջազգայնորեն ճանաչված քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքներից հավասար օգտվելը

Սկզբունք 9

2. Պացիենտի բուժումը և խնամքը պարտադիր պետք է քննարկվի նրա հետ և պարբերաբար վերանայվի:

65 https://www.who.int/mental_health/policy/en/UN_Resolution_on_protection_of_persons_with_mental_illness.pdf

Սկզբունք 11

1. Որևէ բուժում չպետք է իրականացվի առանց անձի նախապես ծանուցված համաձայնությունը ստանալու՝ բացառությամբ հատուկ սահմանված դեպքերի:

Սկզբունք 23

Հոգեկան առողջության պահպանման հաստատությունում գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի օրենքի առջև որպես իրավունքի սուբյեկտ ճանաչված լինելու հարգման իրավունք:

Սկզբունք 18

5. Պացիենտը, նրա օրինական ներկայացուցիչը և խնամակալը պետք է իրավունք ունենան հաճախել, մասնակցել և անձամբ լսված լինել գործի լսումների ընթացքում:

Սկզբունք 21

Յուրաքանչյուր պացիենտ (այդ թվում՝ նախկին) պետք է իրավունք ունենա բողոք ներկայացնել՝ օրենքով սահմանված ընթացակարգերին համապատասխան:

Սկզբունք 23

1. Պետությունները պետք է կիրառեն նշված սկզբունքները համապատասխան օրենսդրական, դատական, վարչական, կրթական և այլ միջոցառումների միջոցով, որոնք նրանք պետք է պարբերաբար վերանայեն:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 1977 թվականի հոկտեմբերի 8-ի թիվ 818(1977) հանձնարարական «Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց կարգավիճակի մասին»⁶⁶

Նախարարների կոմիտեն անդամ պետությունների կառավարություններին կոչ է անում՝

(...)

17. ապահովել, որ դատական ակտերը չկայացվեն միայն բժշկական եզրակացությունների հիման վրա, և հոգեկան առողջության խնդիրների կապակցությամբ բուժում ստացող անձն ունենա լսված լինելու իրավունք.

(...)

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 1983 թվականի փետրվարի 22-ի թիվ R(83)2 հանձնարարական «Հարկադիր հոսպիտալացված հոգեկան խանգարմամբ տառապող անձանց իրավական պաշտպանության մասին»⁶⁷

⁶⁶ assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14852&lang=en

⁶⁷ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804fe027

Հոդված 4

(...)

2. Պացիենտը պետք է անմիջապես տեղեկացվի իր իրավունքների մասին և պետք է իրավունք ունենա դատական կարգով բողոքարկել իրեն հոգեբուժարանում տեղավորելը:
3. Դատարանի կողմից որոշում կայացնելիս կամ վարչական մարմնի կողմից հոգեբուժարանում տեղավորելու որոշումը դատական կարգով բողոքարկելիս պացիենտը պետք է տեղեկացվի իր իրավունքների մասին և ունենա լսված լինելու արդյունավետ հնարավորություն դատավորի կողմից, բացառությամբ այն դեպքի երբ դատավորը նրա առողջական վիճակից ելնելով՝ որոշում է նրան լսել ներկայացուցչի միջոցով:

Սկզբունք 8

1. Հոգեբուժական հաստատությունում տեղավորելը պետք է լինի սահմանափակ ժամկետով, և դրա անհրաժեշտությունը պետք է պարբերաբար վերանայվի: Պացիենտը կարող է պահանջել դատական կարգով ողջամիտ պարբերականությամբ վերանայել իրեն հոգեբուժական հաստատությունում պահելու անհրաժեշտությունը:
2. Հոգեբուժական հաստատությունում տեղավորելը կարող է ընդհատվել բժշկի կամ իրավասու մարմնի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ, կամ երբ այդ մասին պահանջ է ներկայացնում պացիենտը կամ այլ շահագրգիռ անձ:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Անգործունակ չափահասների իրավական պաշտպանությանն առնչվող սկզբունքների մասին» 1999 թվականի փետրվարի 23-ի թիվ R(99)4 հանձնարարական⁶⁸

(...)

Սկզբունք 3

2. Պաշտպանական միջոցները չպետք է ինքնաբերաբար անձին զրկեն իր առողջությանը միջամտելու համաձայնություն տալու կամ չտալու իրավունքից կամ ցանկացած ժամանակ այլ անձնական բնույթի որոշումներ կայացնելու հնարավորությունից, եթե նա ունակ է նման որոշումներ կայացնել:

(...)

Սկզբունք 5

1. Չափահաս անգործունակ անձի նկատմամբ պաշտպանության միջոց կարող է սահմանվել միայն նրա լիարժեք և կամավոր համաձայնությամբ:

(...)

Սկզբունք 9

Անգործունակ չափահաս անձի ներկայացուցիչը կամ օժանդակություն տրամադրո-

68 [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec\(99\)4E.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(99)4E.pdf)

ըլ հնարավորության դեպքում անձին պետք է տրամադրի անհրաժեշտ տեղեկատվություն հատկապես նրա վերաբերյալ կայացվող հիմնական որոշումների վերաբերյալ, որպեսզի անձը ներկայացնի իր տեսակետը:

(...)

Սկզբունք 22

1. Այն դեպքում, երբ պացիենտը, նույնիսկ եթե նրա նկատմամբ պաշտպանական միջոց է կիրառվել, իր առողջությանը միջամտության վերաբերյալ փաստացի ունակ է տրամադրել կամավոր և տեղեկացված համաձայնություն, նշված միջամտությունը կարող է իրականացվել միայն նրա համաձայնությամբ: Նշված համաձայնությունը ստանալու համար անձին պետք է դիմի միջամտություն իրականացնելու իրավասություն ունեցողը:
2. Այն դեպքում, երբ պացիենտը իր առողջությանը միջամտության վերաբերյալ փաստացի ունակ չէ տրամադրել կամավոր և տեղեկացված համաձայնություն, նշված միջամտությունը, այնուամենայնիվ, կարող է իրականացվել միայն այն դեպքում, եթե դա բխում է անձի շահերից և նրա ներկայացուցչի կամ օրենքով լիազորություն ունեցող անձի կամ մարմնի կողմից ստացվել է թույլտվություն:

Սկզբունք 23

3. Օրենքը պետք է պաշտպանության միջոցներ ապահովի, որպեսզի կարևոր բժշկական միջամտությունից առաջ անձը հնարավորություն ունենա լսվել անկախ պետական մարմնի կողմից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ Rec (2004) 10 հանձնարարական «Հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին»⁶⁹

Հոդված 4.

1. Հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձինք պետք է հնարավորություն ունենան իրականացնելու իրենց բոլոր քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքները:
2. Այդ իրավունքների իրականացման ցանկացած սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիային և չպետք է հիմնված լինի միայն այն փաստի վրա, որ անձը հոգեկան խանգարում ունի:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Ստանեն ընդդեմ Բուլղարիայի (*Stanev v. Bulgaria*) 2012 թվականի հունվարի 17-ի

⁶⁹ [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/08_Psychiatry_and_human_rights_en/Rec\(2004\)10%20EM%20E.pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/08_Psychiatry_and_human_rights_en/Rec(2004)10%20EM%20E.pdf)

130. Որոշ իրավիճակներում խաթարված հոգեկան վիճակով անձանց ցանկությունները կարող են օրինականորեն փոխարինվել պաշտպանիչ միջոցի ենթատեքստում գործող այլ անձի ցանկություններով, և երբեմն բարդ է գնահատել շահագրգիռ անձանց իրական ցանկությունները կամ նախընտրությունները:
153. Ցանկացած պաշտպանիչ միջոց պետք է հնարավորինս արտացոլի իրենց կամքն արտահայտելու ունակ անձանց ցանկությունները: Նրանց կարծիքը չհարցնելը կարող է հանգեցնել խոցելի անձանց իրավունքների իրականացման չարաշահման և խոչընդոտման իրավիճակների: Այդ իսկ պատճառով, առանց շահագրգիռ անձի հետ նախապես խորհրդակցելու, կիրառված ցանկացած միջոց, որպես կանոն, պահանջելու է մանրակրկիտ ուսումնասիրություն:
171. Եվրոպական դատարանը, անձին հոգեբուժական հաստատությունում տեղավորելը համարելով անձի ազատության սահմանափակում, նշել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետում հիշատակվող դատական քննությունները պարտադիր չէ, որ միշտ ուղեկցվեն այն նույն երաշխիքներով, որոնք պահանջվում են 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն քաղաքացիական կամ քրեական դատավարությունների համար: Այնուամենայնիվ, էական է, որ շահագրգիռ անձի համար դատարանը մատչելի լինի, և նա հնարավորություն ունենա լսված լինելու կամ անմիջականորեն կամ, անհրաժեշտության դեպքում, ներկայացուցչության որևէ ձևով:

Սթորքն ընդդեմ Գերմանիայի (*Storck v. Germany*) 2005 թվականի սեպտեմբերի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 61603/00⁷¹

74. Ավելին՝ ազատությունից զրկելու հասկացությունը կազմված չէ միայն անձին ոչ կարճ ժամանակահատվածով որոշակի սահմանափակ տարածությունում պահելու օբյեկտիվ տարրից: Անձը կարող է համարվել ազատությունից զրկված, եթե որպես լրացուցիչ սուբյեկտիվ տարր, նա օրինական կերպով չի համաձայնել քննարկվող ազատազրկմանը:
112. Անձին առանց նրա համաձայնության և դատարանի համապատասխան որոշման հոգեբուժական բաժանմունքում տեղավորելը և պահելը Եվրոպական դատարանը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով դիտարկել է որպես անձի ազատության ապօրինի սահմանափակում: Տվյալ պարագայում Եվրոպական դատարանը էական չի համարել պարզել, թե արդյոք անձը ուներ հարկադիր հոգեբուժական օգնություն պահանջող հոգեկան առողջության խնդիր, թե ոչ:

70 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108690>

71 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69374>

Աշինգդեյնս ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (*Ashingdane v. The United Kingdom*) 1985 թվականի մայիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8225/78⁷²

42. (...) Անձը կարող է դիտվել որպես ազատությունից զրկված նույնիսկ այն ժամանակահատվածում, երբ կանոնավոր գտնվել է բաց տիպի հիվանդասենյակում՝ առանց հսկողության մուտք ունենալով հիվանդանոցի բակ և ունենալով հիվանդանոցից առանց ուղեկցության հեռանալու հնարավորություն:

Շտուկատուրով ընդդեմ Ռուսաստանի (*Shtukatur v. Russia*) 2008 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44009/05⁷³

114. Եվրոպական դատարանի դիտարկմամբ, անձը չի կարող ազատությունից զրկվել որպես «հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցող անձ», եթե բավարարված չեն հետևյալ երեք նվազագույն պայմանները. առաջին՝ պետք է վստահորեն հիմնավորվի, որ նա հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրներ ունի, երկրորդ՝ այդ խնդիրները պետք է լինեն հարկադիր ազատազրկում պահանջող տեսակի կամ աստիճանի, երրորդ՝ շարունակական ազատազրկման օրինաչափությունը կախված է այդպիսի հիվանդության կայունությունից:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ

ՍԴՈ-1504, 30 հունվարի 2020թ.⁷⁴

- 4.1. Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 7-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, 8-րդ հոդվածի 3 և 4-րդ մասերին, 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, 19.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետին, «Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 6-րդ հոդվածի 10-րդ մասին, 9-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերին, 15 և 16-րդ հոդվածներին, 19-րդ հոդվածի 2, 3 և 4-րդ մասերին, 22-րդ հոդվածի 1-ին մասին, նույն օրենքի հավելվածի 6-րդ բաժնի 4-րդ կետի 2-րդ պարբերությանը և «Երեխայի իրավունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասին անդրադառնալ Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով և 37-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավակարգավորումների բովանդակային վերլուծության շրջանակներում՝ ելնելով անձի՝ իր համաձայնությամբ բժշկական միջամտության ենթարկվելու և առողջական վիճակի մասին տեղեկություն ստանալու իրավունքների իրացման, անչափահասների

72 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>

73 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85611>

74 <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2020/pdf/sdv-1504.pdf>

ու անգործունակ ճանաչված անձանց՝ իրենց նկատմամբ իրականացվող բժշկական միջամտություններին պատշաճ մասնակցությունը և իրազեկված համաձայնությունն ապահովելու պահանջների պահպանման, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող երեխայի իրավունքները պատշաճ ձևով երաշխավորելու պահանջի ընդհանուր տրամաբանությունից՝ պայմանով, որ երեխայի տարիքը և հասունության մակարդակն ու հոգեկան խանգարման բնույթը, ինչպես նաև անգործունակ ճանաչված անձի հոգեկան խանգարման բնույթը թույլ են տալիս, որ վերջիններս արտահայտեն իրենց կամքը և գիտակցեն իրենց նկատմամբ կատարվող բժշկական միջամտության բնույթն ու հետևանքները:

Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք: 2. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

Այսպիսով՝ նշված իրավունքին որևէ միջամտություն կարող է տեղի ունենալ բացառապես Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված հիմքերով՝ պահպանելով նման միջամտության համաչափության պահանջը: Մնացած բոլոր դեպքերում բժշկական միջամտությունը կարող է տեղի ունենալ բացառապես նման միջամտության ենթարկվող անձի համաձայնությամբ:

Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքին բժշկական միջամտությունը բացառապես նման միջամտության ենթարկվող անձի համաձայնությամբ իրականացնելու սահմանադրական պահանջը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ անձը գիտակցում է իր հոգեկան առողջության վիճակը, հստակ հասկանում և կանխատեսում է իր հոգեկան առողջությանը բժշկական միջամտության կամ դրա բացակայության հնարավոր հետևանքները:

Այլ է իրավիճակը, երբ անձը հոգեկան առողջության հետ կապված որոշակի խնդիրների պատճառով ամբողջությամբ կամ որոշակիորեն ունակ չէ գիտակցել իր հոգեկան առողջության վիճակը, հստակ հասկանալ և կանխատեսել իր հոգեկան անձեռնմխելիությանը բժշկական միջամտության կամ դրա բացակայության հնարավոր հետևանքները: Նման իրավիճակներում անձը չի կարող լիարժեքորեն ինքնուրույն իրականացնել իր հիմնական իրավունքները, և նրա փոխարեն այդ իրավունքներն իրականացնում է օրինական ներկայացուցիչը: **Սակայն օրինական ներկայացուցչի կողմից հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցող անձի փոխարեն նրա իրավունքներն ամբողջությամբ իրականացնելը չի կարող արդարացված դիտարկվել բոլոր այն դեպքերում, երբ անձն ամբողջությամբ զրկված չէ իր հոգեկան առողջության վիճակը գիտակցելու, իր հոգեկան առողջությանը**

բժշկական միջամտության կամ դրա բացակայության հնարավոր հետևանքները հստակ հասկանալու և կանխատեսելու ունակությունից:

Այսինքն՝ հոգեկան անձեռնմխելիությանը բժշկական միջամտության անհրաժեշտության դեպքում օրինական ներկայացուցչի խնդիրը պետք է լինի հոգեկան առողջության հետ կապված խնդիրներ ունեցող անձին աջակցելն այն չափով, որ չափով վերջինս ունակ չէ գիտակցել իր հոգեկան առողջության վիճակը, հստակ հասկանալ և կանխատեսել իր հոգեկան առողջությանը բժշկական միջամտության կամ դրա բացակայության հնարավոր հետևանքները:

- 4.2. (...) Օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված կամ 18 տարին չլրացած անձանց հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարգավորելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր՝ այն հաշվով, որ չխախտվի իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքի մաս կազմող՝ սահմանափակման համար ընտրված միջոցների՝ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ լինելու պահանջը:

Վերոնշյալ բոլոր պահանջները պետք է կատարվեն ինչպես անձի՝ իր համաձայնությամբ բժշկական միջամտության ենթարկվելու, այնպես էլ անձի՝ իր առողջական վիճակի մասին տեղեկություն ստանալու իրավունքների իրացման համատեքստում:

- 4.3. (...) Այսպիսով, վիճարկվող իրավակարգավորումների համատեքստում Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ միջազգային իրավական վերոնշյալ փաստաթղթերում ամրագրված կարգավորումների համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ՝
- 1) ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի երաշխավորումն ապահովող նորմատիվ կարգավորումները պետք է նպատակաուղղված լինեն անձի՝ իր համաձայնությամբ բժշկական միջամտության ենթարկվելու և անձի՝ իր առողջական վիճակի մասին տեղեկություն ստանալու իրավունքների պատշաճ իրացման համար նախադրյալների ստեղծմանը,
 - 2) բժշկական տեղեկությունների մատչելիության իրավունքի արդյունավետ իրականացման հիման վրա պետք է երաշխավորվի անչափահասների և անգործունակ ճանաչված անձանց պատշաճ մասնակցությունն իրենց նկատմամբ իրականացվող բժշկական միջամտություններին՝ իրազեկված համաձայնություն ստանալու պահանջի խստագույն պահպանման պայմաններում,
 - 3) բժշկական միջամտության ենթարկելու գործընթացի շրջանակներում հոգեկան խանգարում ունեցող երեխայի իրավունքները պետք է պատշաճ ձևով երաշխավորվեն օրենքով, եթե երեխայի տարիքը և հոգեկան խանգարման բնույթը թույլ են տալիս, որ վերջինս արտահայտի իր կամքը և գիտակցի իր նկատմամբ

կատարվող բժշկական միջամտության բնույթն ու հետևանքները: Չնայած այն հանգամանքին, որ վերը նշված միջազգային իրավական փաստաթղթերով կարևորվում է հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անգործունակ ճանաչված անձի, այդ թվում՝ երեխաների լսված լինելու իրավունքը, երբ անձը փաստացի ունակ է համաձայնություն տալ իր առողջությանը միջամտության վերաբերյալ, այդուհանդերձ, միջազգային իրավական հիշատակված ակտերի համատեքստում առանձնակի կարևորություն է տրվում նաև այն անձի լսված լինելու իրավունքին, որի համաձայնությունը ստանալը՝ համաձայնություն տալուն փաստացի ունակ չլինելու հիմքով, պարտադիր չէ, սակայն այդ դեպքում նրա իրավունքների պատշաճ իրացման համար պարտադիր պայման է անձի՝ նախկինում արտահայտած ցանկությունը և կարծիքը հաշվի առնելը:

4.4. Վիճարկվող դրույթների և դրանք ամրագրող օրենքների համալիր վերլուծությունից հետևում է.

- 1) օրենսդրական ձևակերպումները վերաբերում են 18 տարին չլրացած անչափահասներին և երեխաներին, օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև հոգեկան խանգարումներով տառապող այն անձանց, որոնք անձամբ կամ օրինական ներկայացուցչի միջոցով օժտված են առողջական վիճակի ու բուժման մասին տեղեկություններ ստանալու և բժշկական միջամտության համար դիմելու, համաձայնություն տալու կամ դրանից հրաժարվելու իրավունքներով,
- 2) 18 տարին չլրացած անչափահասի կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի առողջական վիճակի մասին տեղեկությունները տրվում են բացառապես նրանց օրինական ներկայացուցիչներին («Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 7-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),
- 3) 18 տարին չլրացած անչափահասի կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի նկատմամբ, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ անձի վիճակը թույլ չի տալիս արտահայտել իր կամքը, բժշկական միջամտության համար համաձայնությունը տրվում է միայն նրա օրինական ներկայացուցչի կողմից («Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 8-րդ հոդվածի 3-րդ մաս),
- 4) անչափահասի կամ անգործունակ ճանաչված անձի օրինական ներկայացուցչի բացակայության դեպքում բժշկական միջամտության վերաբերյալ որոշումը կայացվում է բժշկական խորհրդակցության (կոնսիլիումի), իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ բժշկի կողմից՝ ելնելով պացիենտի շահերից («Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 8-րդ հոդվածի 4-րդ մաս),
- 5) բժշկական միջամտությունից հրաժարվելու փաստը գրանցվում է բժշկական փաստաթղթերում և հավաստվում պացիենտի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի

կողմից («Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 17-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

- 6) բուժաշխատողները պարտավոր են պացիենտին և (կամ) նրա օրինական ներկայացուցչին տեղյակ պահել իր առողջության կամ բժշկական միջամտության ու բուժման գործընթացների վերաբերյալ («Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 19.3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետ),
- 7) հոգեկան խանգարումներ ունեցող երեխայի բուժման, հետազոտման, հոգեբուժական կազմակերպությանը դիմելու իրավունքը վերապահված է նրա օրինական ներկայացուցչին, իսկ բուժում իրականացնելու կամ բուժումից հրաժարվելու հետ կապված հարցերը համաձայնեցվում են երեխայի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի հետ («Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 6-րդ հոդվածի 10-րդ մաս, 9-րդ հոդվածի 1-2-րդ մասեր, 15, 16-րդ հոդվածներ),
- 8) հոգեբուժական հետազոտումը կամ հետազոտվողի իրավունքների մասին իրազեկումը կարող է իրականացվել առանց հետազոտվողի համաձայնության կամ հետազոտվողի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնությամբ («Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 19-րդ հոդվածի 3-4-րդ մասեր, հավելվածի VI բաժնի 4-րդ կետի երկրորդ պարբերություն),
- 9) հոգեկան խանգարումներով տառապող անձն առանց իր կամ իր օրինական ներկայացուցչի համաձայնության կարող է հոսպիտալացվել հոգեբուժական հանձնաժողովի կողմից, եթե նա վտանգ է ներկայացնում իր կամ այլ անձանց համար, կամ բուժում չիրականացնելը կամ բուժումը դադարեցնելը կարող է վատթարացնել հիվանդի առողջական վիճակը («Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 22-րդ հոդվածի 1-ին մաս),
- 10) երեխան առանց օրինական ներկայացուցչի համաձայնության հոգեբուժական հաստատություն կարող է հոսպիտալացվել միայն դատարանի վճռով՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով («Երեխայի իրավունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 32-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Վերլուծելով անչափահասների կամ անգործունակ ճանաչված անձանց տրամադրվող բժշկական օգնության և սպասարկման, ինչպես նաև հոգեբուժական օգնության գործընթացներում վերջիններիս կամքը կամ բժշկական միջամտության վերաբերյալ համաձայնության պայմանների սահմանման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող օրենքների համապատասխան նորմերը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վերաբերելի օրենսդրության շրջանակներում 18 տարին չլրացած կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված պացիենտները բժշկական միջամտության ենթարկվելու առումով հավասարեցված են այն պացիենտներին, որոնց վիճակը թույլ չի տալիս

արտահայտել իրենց կամքը և նրանց փոխարեն համաձայնությունը տրվում է նրանց օրինական ներկայացուցիչների կողմից:

Մյուս կողմից, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ օրենսդիրը 18 տարին չլրացած կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձանց չի դիտարկել որպես պացիենտներ, որոնց վիճակը թույլ չի տալիս արտահայտել իրենց կամքը: Այսինքն, ըստ այդ տրամաբանության՝ թեև անձի վիճակը կարող է թույլ տալ նրան արտահայտել իր կամքը, սակայն 18 տարին չլրացած լինելու կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված լինելու փաստի ուժով անձը զրկվում է իր կամքն արտահայտելու հնարավորությունից: Մինչդեռ նման մեխանիկական մոտեցումը չի կարող համահունչ լինել վերոնշյալ սահմանադրական պահանջներին:

(...) Միաժամանակ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անգործունակ ճանաչված չափահաս անձին տրամադրվող բժշկական օգնության և սպասարկման, նաև հոգեբուժական օգնության գործընթացներում վերջինիս կամքը հաշվի առնելու պահանջ թեև ամրագրված է, սակայն գործնականում այն հաճախ շրջանցվում է գործող օրենսդրությամբ ամրագրված այլընտրանքի ուժով, օրինակ՝ անձի օրինական ներկայացուցչի համաձայնությամբ՝ որպես բավարար պայման, անչափահաս կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված պացիենտի դեպքում, կամ այն դեպքերում, երբ պացիենտի վիճակը թույլ չի տալիս արտահայտել իր կամքը: Բացի դրանից, վիճարկվող դրույթներում անձի՝ բժշկական միջամտության վերաբերյալ համաձայնության պայմանը բավարարվում է օրինական ներկայացուցչի համաձայնությամբ՝ առանց այդ անձի իրական, գիտակցված կամահայտնության: Այդ դրույթներում առկա են հետաձգման ոչ ենթակա դեպքերի ամրագրումն այն պարագայում, երբ խոսքը վերաբերում է անգործունակ ճանաչված անձանց, հոգեկան խանգարումով տառապող անձանց բուժմանը, հոգեբուժական կազմակերպությունում արտահիվանդանոցային ձևով բժշկական խորհրդատվությանը կամ փորձաքննությանը կամ ախտորոշմանը կամ բուժմանը, դիսպանսերային արտահիվանդանոցային հոգեբուժական օգնությանը՝ անձի կամ անձի օրինական ներկայացուցչի դիմումի համաձայն:

Այսինքն, գործնականում նախատեսված չէ, թե ի՞նչ դեպքերում է բուժումը կատարվում հոգեկան խանգարումով տառապող անձի և ի՞նչ դեպքերում՝ նրա օրինական ներկայացուցչի գրավոր համաձայնությամբ:

Վիճարկվող դրույթներում պացիենտի համաձայնությունն ստանալու նախապատվելիության և նրան՝ բժշկական գործընթացին մասնակից դարձնելու որևէ կառուցակարգ առկա չէ, և անձի փոխարեն օրինական ներկայացուցչի համաձայնությունն ինքնին դիտարկվում է որպես բավարար պահանջ: Թեև գործնա-

կանում իրավական այդ պահանջը բավարարվում է, սակայն նման կարգավորումը խնդրահարույց է անձի վերաբերելի հիմնական իրավունքների երաշխավորման տեսանկյունից:

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված՝ հոգեկան անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի սահմանափակման որևէ հիմք չի կարող դիտվել որպես բավարար և անհրաժեշտ պայման՝ հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման համար: Այսպես՝ պետական անվտանգությունը, հանցագործությունների կանխումը կամ բացահայտումը, հասարակական կարգի, բարոյականության կամ այլոց իրավունքների պաշտպանությունը որևէ կերպ չեն կարող արդարացնել անձի համաձայնության պահանջի բացակայությունը և (կամ) նրա օրինական ներկայացուցչին նախապատվություն տալը, ուստի առկա չէ որևէ սահմանադրական հիմք՝ նշված նպատակներով անձի հոգեկան անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքը սահմանափակելու համար:

Ինչ վերաբերում է որևէ անձի կամ այլոց առողջության պաշտպանության նկատառումներով նրա հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակմանը, ապա Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հենց այդ նպատակով ոչ թե պետք է սահմանափակվի անձի իրազեկված համաձայնությունն ստանալը, այլ այն պետք է երաշխավորվի բոլոր դեպքերում, երբ նա ունակ է ինքնուրույն իրականացնել այդ իրավունքը: Նրա հոգեկան առողջությանը միջամտությունն այդ համաձայնությամբ պայմանավորելն ինքնին չի ենթադրում, որ նա, Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետին համապատասխան, եթե հոգեկան խանգարում ունի և նրանից վտանգ է բխում, չի կարող զրկվել անձնական ազատությունից օրենքով սահմանված կարգով:

Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ օրինական ներկայացուցչի ներգրավումն արդարացված է միայն սուբսիդիարության սկզբունքով, այն է՝ եթե հոգեկան առողջության իրավունքի կրողը փաստացի ունակ չէ ինքնուրույն իրականացնել հոգեկան անձեռնմխելիության իր հիմնական իրավունքը: Դա կարող է ներառել նաև այն դեպքերը, երբ անձի մոտ թեև առերևույթ առկա է հիշյալ իրավունքը սեփական պատասխանատվությամբ իրականացնելու կարողություն, սակայն դրանով նա կարող է անխուսափելիորեն վնաս պատճառել իր իսկ հոգեկան առողջությանը: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անհրաժեշտ է ապահովել անձի հոգեկան առողջության և իր հիմնական իրավունքն ինքնուրույն իրականացնելու ունակության պատշաճ մասնագիտական գնահատում:

(...)

4.5. Ինչ վերաբերում է «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 17-րդ հոդվածով ամրագրված վիճարկվող իրավակարգավորմանը, ապա Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հիշյալ կարգավորման շրջանակներում բժշկական միջամտությունից հրաժարվելու փաստը հավաստելու մասով պացիենտի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համար նախատեսվել է պատշաճ հնարավորություն: Իսկ նույն օրենքի 19.3-րդ հոդվածի համաձայն՝ պացիենտը և (կամ) նրա օրինական ներկայացուցիչը պետք է տեղեկացվեն պացիենտի առողջությանը վերաբերող հետազոտությունների արդյունքների, հիվանդության ախտորոշման և բուժման մեթոդների, դրանց հետ կապված ռիսկերի, բժշկական միջամտության հնարավոր տարբերակների, հետևանքների և բուժման արդյունքների մասին:

Վերոգրյալը վերաբերում է նաև «Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերին, 15 և 16-րդ հոդվածներին, 19-րդ հոդվածի 2, 3 և 4-րդ մասերին, 22-րդ հոդվածի 1-ին մասին և հիշյալ օրենքի հավելվածի 6-րդ բաժնի 4-րդ կետի երկրորդ պարբերությանը, քանի որ հիշյալ կարգավորումների ուժով հոգեկան խանգարումով անձին բժշկական միջամտության ենթարկելու գործընթացի շրջանակներում հաշվի է առնվում տվյալ անձի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի կարծիքը:

Միևնույն ժամանակ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **բժշկական միջամտությունից հրաժարվելու, անձին իր առողջությանը վերաբերող հետազոտությունների արդյունքների, հիվանդության ախտորոշման և բուժման մեթոդների, դրանց հետ կապված ռիսկերի, բժշկական միջամտության հնարավոր տարբերակների, հետևանքների և բուժման արդյունքների մասին տեղեկացնելու և հոգեկան խանգարումով անձին բժշկական միջամտության ենթարկելու գործընթացի շրջանակներում «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 17-րդ և 19.3-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև «Հոգեբուժական օգնության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 9-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի, 15 և 16-րդ հոդվածների, 19-րդ հոդվածի 2, 3 և 4-րդ մասերի, 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի և հիշյալ օրենքի հավելվածի 6-րդ բաժնի 4-րդ կետի երկրորդ պարբերության կիրառման ժամանակ պետք է ապահովվի անձի համաձայնությունն ստանալու նախապատվությունը՝ իր օրինական ներկայացուցչի համեմատ:**

4. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՐՏԻՑ ՀԵՏՈ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒՄ ՍՏԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁷⁵

Հոդված 64.

(...)

5. Երկարամյա ծառայության կամ հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ ստացող նախկին զինծառայողները, զինվորական ծառայության ընթացքում ձեռք բերած հիվանդության կամ ստացած խեղման կամ վնասվածքի պատճառով զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամները բժշկական օգնությամբ ապահովվում են սույն հոդվածով սահմանված կարգով:

(...)

75 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

5. ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻՆ ՀԱԿԱՑՈՒՑՎԱԾ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ՊԱՀՊԱՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 404-Ն որոշում «Ձինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը, ինչպես նաև քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները հաստատելու մասին»⁷⁶

Սույն որոշմամբ սահմանվում է զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը (N 1 հավելված) և քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները՝ ըստ զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկի 1-ին և 3-րդ սյունակներով փորձաքննվողների զինվորական ծառայության սահմանափակումների բնութագրերի և զինվորական ծառայության ընթացքում չթույլատրվող ֆիզիկական վարժությունների (N 2 հավելված):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Քիլինջը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (*Kilinç and others v. Turkey*) գործով 2005 թվականի սեպտեմբերի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40145/98, պար. 41, 42 ⁷⁷

Պետությունը պետք է գործնական միջոցներ ձեռնարկի զորակոչված քաղաքացիների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու ուղղությամբ՝ նվազագույնի հասցնելով առողջությանը սպառնացող ռիսկը՝ այլնի հետ մեկտեղ տրամադրելով նրանց պահանջվող բժշկական օգնություն:

Չեմբերն ընդդեմ Ռուսաստանի (*Chember v. Russia*) գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 1-ի վճիռը⁷⁸

50. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավաբանության համաձայն՝ պե-

76 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=121634>

77 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69270>

78 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87354>

տությունը պարտավոր է ապահովել, որպեսզի անձը զինվորական ծառայությունն անցնի այնպիսի պայմաններում, որոնք համատեղելի են նրա մարդկային արժանապատվությունը հարգելու հետ, իսկ զինվորական վարժանքների ընթացակարգը և մեթոդները չեն պատճառում նրան ֆիզիկական տառապանք կամ չեն անցնում զինվորական կարգուկանոնի հետ կապված անխուսափելի դժվարությունների չափն ու սահմանը, և որ նման ծառայության պրակտիկ պահանջների հետ մեկտեղ նրա առողջությունը և ինքնազգացողությունը համարժեքորեն պաշտպանված են (տես *mutatis mutandis*, *Kilinç and Others v. Turkey*, no. 40145/98, § 41, 7 հունիսի 2005, և *Álvarez Ramón v. Spain* (dec.), no. 51192/99, 3 հուլիսի 2001): Պետության առաջնային պարտականությունն է անձին զինվորական ծառայության զորակոչելու դեպքում նվազագույնի հասցնել նրա առողջությանը սպառնացող ռիսկը, որը կարող է առաջանալ ոչ միայն զինվորական գործողությունների և օպերացիաների բնույթից, այլ նաև մարդկային գործոնի պատճառով:

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of multiple sets of three horizontal lines (top, middle, and bottom) for letter formation.

ԲԱԺԻՆ #6

**ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑՆԵԼՈՒ,
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ ԵՎ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ԱՐՁԱԿՎԵԼՈՒ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅ**

1. ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆՑՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁷⁹

Հոդված 49. Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը

Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 57. Աշխատանքի ընտրության ազատությունը և աշխատանքային իրավունքները

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁸⁰

Հոդված 4. Զինվորական ծառայության կազմակերպման սկզբունքները և ձևերը

2. Զինվորական ծառայության ներգրավումն իրականացվում է՝

(...)

2) պայմանագրով՝

ա. պահեստագործում հաշվառված և պայմանագրային զինվորական ծառայություն անցնելու դիմում ներկայացրած կամ ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունված քաղաքացիների համար,

բ. պայմանագրային զինվորական ծառայություն անցնելու դիմում ներկայացրած իգական սեռի քաղաքացիների համար.

(...)

Հոդված 5. Զինվորական ծառայության տեսակները և ժամկետները

2. Ժամկետային զինվորական ծառայությունը բաղկացած է պարտադիր և պայմանագրային զինվորական ծառայություններից:

(...)

8. Պայմանագրային զինվորական ծառայություն է համարվում զինված ուժերում և այլ զորքերում պայմանագրի հիման վրա կազմակերպվող ծառայությունը: Պայմանագրային զինվորական ծառայություն անցնելու պայմանագրերը կնքվում են 3-12 ամիս

79 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

80 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

կամ երկու կամ երեք կամ չորս կամ հինգ տարի ժամկետով, իսկ ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունված քաղաքացիների հետ՝ տվյալ ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսումնառության և հետուսումնական 10 տարի ժամկետով, որը պարտադիր զինվորական ծառայություն չանցած քաղաքացիների մասով ներառում է նաև ուսումնառության ժամանակահատվածը՝ որպես պարտադիր զինվորական ծառայություն:

ՀՀ պաշտպանության նախարարի 2018 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 1550-Ն հրաման «ՀՀ զինված ուժերում պայմանագրային զինվորական ծառայության ընդունելու կարգը հաստատելու մասին»⁸¹

Սույն հրամանի Հավելված 1-ով սահմանվում է ՀՀ զինված ուժերում պայմանագրային զինվորական ծառայության ընդունելու կարգը:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր⁸²

Հոդված 25.

Յուրաքանչյուր քաղաքացի, առանց 2-րդ հոդվածում հիշատակվող որևէ խտրականության և անհիմն սահմանափակումների, պետք է իրավունք և հնարավորություն ունենա իր երկրում հավասարության ընդհանուր պայմաններով մտնել պետական ծառայություն:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1742 (2006) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»⁸³

1. (...) Վեհաժողովը համարում է, որ զինծառայողները համազգեստով քաղաքացիներ են, ովքեր պետք է օգտվեն միևնույն հիմնարար ազատություններից՝ ներառյալ այն ազատությունները, որոնք ամրագրված են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում (ԵԽ թիվ 5 պայմանագիր) և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայում (ԵԽ թիվ 163 պայմանագիր), ինչպես նաև նշում է, որ ինչպես ցանկացած քաղաքացու դեպքում է, զինծառայողների իրավունքներն ու արժանապատվությունը պետք է պաշտպանվեն՝ հաշվի առնելով նրանց ստանձնած զինվորական պարտականություններին բնորոշ ծայրահեղ իրավիճակները:

81 <http://www.mil.am/files/LIBRARY/Hramanner/1550.pdf>

82 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

83 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

2. ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻՆ ՇԱՐԱԹ ՕՐԸ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼԸ, ԱՅԼ ԶՈՐԱՄԱՍ ՏԵՂԱՓՈԽԵԼԸ և ԳՈՐԾՈՒՂԵԼԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁸⁴

Հոդված 82. Աշխատանքային պայմանները

Յուրաքանչյուր աշխատող, օրենքին համապատասխան, ունի առողջ, անվտանգ և արժանապատիվ աշխատանքային պայմանների, առավելագույն աշխատաժամանակի սահմանափակման, ամենօրյա և շաբաթական հանգստի, ինչպես նաև ամենամյա վճարովի արձակուրդի իրավունք:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք⁸⁵

Հոդված 3. Աշխատանքային օրենսդրության սկզբունքները

1. Աշխատանքային օրենսդրության հիմնական սկզբունքներն են՝

(...)

4) յուրաքանչյուր աշխատողի համար աշխատանքի արդարացի պայմանների իրավունքի ապահովումը (ներառյալ՝ անվտանգության ապահովման և հիգիենայի պահանջները բավարարող պայմանները, հանգստի իրավունքը)։

Հոդված 7. Աշխատանքային օրենսդրության գործողության ոլորտը

7. Հանրային պաշտոններ և հանրային ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի աշխատողների աշխատանքային (ծառայողական) հարաբերությունները կարգավորվում են սույն օրենսգրքով, եթե համապատասխան օրենքներով այլ բան նախատեսված չէ:

Հոդված 139. Աշխատաժամանակի տևողությունը

1. Աշխատաժամանակի նորմալ տևողությունը չի կարող անցնել շաբաթական 40 ժամից:

84 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#57>

85 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142152>

2. Ամենօրյա աշխատաժամանակի տևողությունը չի կարող անցնել ութ աշխատանքային ժամից, բացառությամբ սույն օրենսգրքով, օրենքով, այլ իրավական ակտերով և կոլեկտիվ պայմանագրով նախատեսված դեպքերի:
3. Աշխատաժամանակի առավելագույն տևողությունը, ներառյալ՝ արտաժամյա աշխատանքը, չի կարող անցնել օրական 12 ժամից (հանգստի և սնվելու համար՝ ընդմիջումը ներառյալ), իսկ շաբաթվա ընթացքում՝ 48 ժամից:

Հոդված 142. Աշխատաժամանակի ռեժիմը

2. Աշխատողների համար սահմանվում է հնգօրյա աշխատանքային շաբաթ՝ երկու հանգստյան օրով: Այն կազմակերպություններում, որտեղ, արտադրության բնույթով կամ այլ պայմաններով պայմանավորված, անհնար է հնգօրյա աշխատանքային շաբաթի կիրառումը, սահմանվում է վեցօրյա աշխատանքային շաբաթ մեկ հանգստյան օրով:

Հոդված 155. Ամենշաբաթյա անընդմեջ հանգիստը

1. Ընդհանուր հանգստյան օրը կիրակին է, իսկ հնգօրյա աշխատանքային շաբաթվա դեպքում՝ շաբաթը և կիրակին, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-4-րդ մասերով և այլ իրավական ակտերով նախատեսված դեպքերի:
- (...)
6. Հանգստյան օրերին աշխատողներին արգելվում է ներգրավել աշխատանքներում, բացառությամբ այն աշխատանքների, որոնց դադարեցումը արտադրության տեխնիկական պատճառներով անհնար է, կամ որոնք անհրաժեշտ են բնակչության սպասարկման, ինչպես նաև անհետաձգելի նորոգման, բեռնման կամ բեռնաթափման աշխատանքների կատարման համար:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁸⁶

Հոդված 40. Պայմանագրային զինծառայողին զինվորական պաշտոնից ազատելը

1. Պայմանագրային զինծառայողը զինվորական պաշտոնից ազատվում է՝
- (...)
- 10) վեց ամիսը գերազանցող ժամկետով ռազմաուսումնական (կամ առկա ուսուցմամբ ոստիկանական ուսումնական) հաստատություններ, համապատասխան սպայական կամ սերժանտական դասընթացներ, ասպիրանտուրա, դոկտորանտուրա, կլինիկական օրդինատուրա կամ ինտերնատուրա ընդունվելու կամ Հայաստանի Հանրապետության կամ այլ պետության ռազմաուսումնական կամ այլ հաստատությունում վերապատրաստման գործուղվելու դեպքում.

86 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

Հոդված 42. Պայմանագրային զինծառայողին ծառայության նոր վայր տեղափոխելը և գործուղելը, պայմանագրային զինծառայողի ծառայողական պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես կասեցնելը

1. Պայմանագրային զինծառայողը ծառայության նոր վայր տեղափոխվում է հետևյալ դեպքերում.
 - 1) ծառայողական անհրաժեշտությունից ելնելով.
 - 2) առաջխաղացման կարգով.
 - 3) առողջական վիճակի պատճառով՝ ռազմաբժշկական հանձնաժողովի եզրակացության հիման վրա (իր համաձայնությամբ).
 - 4) ընտանեկան պայմաններից ելնելով (իր խնդրանքով).
 - 5) կազմակերպչական-հաստիքային միջոցառումների կապակցությամբ.
 - 6) պլանային փոխարինման կարգով.
 - 7) ռազմաուսումնական հաստատություն, ասպիրանտուրա, դոկտորանտուրա, կլինիկական օրդինատուրա, ինտերնատուրա ընդունվելու կապակցությամբ.
 - 8) ռազմաուսումնական հաստատությունից, ասպիրանտուրայից, դոկտորանտուրայից, կլինիկական օրդինատուրայից, ինտերնատուրայից ազատվելու (հեռացվելու) պատճառով.
 - 9) եթե դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նշանակվել է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու սահմանափակման հետ կապված պատիժ:
2. Պայմանագրային զինծառայողը, ծառայողական անհրաժեշտությունից ելնելով, ծառայության նոր վայր տեղափոխվում է հավասար պաշտոնի նշանակմամբ: Տեղափոխությունը կատարվում է առանց զինծառայողի համաձայնության, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ զինծառայողի կամ նրա ընտանիքի անդամի (կին, անչափահաս, մինչև 26 տարեկան՝ սովորող կամ հաշմանդամություն ունեցող երեխա, խնամքի տակ գտնվող և համատեղ բնակվող անաշխատունակ անձ) համար, ռազմաբժշկական հանձնաժողովի եզրակացությամբ, տեղափոխման վայրը հակացուցված է:
3. Պայմանագրային զինծառայողը առաջխաղացման կարգով ծառայության նոր վայր տեղափոխվում է բարձր պաշտոնի նշանակմամբ:
4. Պայմանագրային զինծառայողը, ընտանեկան պայմաններից ելնելով, ծառայության նոր վայր տեղափոխվում է՝
 - 1) եթե սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված ընտանիքի անդամի համար ծառայության վայրը հակացուցված է.
 - 2) բնակության վայրի բժշկասոցիալական փորձաքննության մարմնի եզրակացության համաձայն՝ առանձին ապրող հոր, մոր, քրոջ, եղբոր, պապի, տատի, որդեգրողի մշտական կողմնակի խնամքի անհրաժեշտությունից ելնելով:
5. Պայմանագրային զինծառայողը ամուսիններից մեկին, սույն հոդվածի համաձայն, ծառայության նոր վայր տեղափոխելու դեպքում միաժամանակ որոշում է կայացվում

ծառայության նոր վայր տեղափոխել նաև մյուս ամուսնուն, եթե փոխվում է ընտանիքի բնակության վայրը: Եթե հնարավոր չէ զինծառայող ամուսիններին ծառայության նոր վայրում միաժամանակ նշանակել զինվորական պաշտոնների, ապա տեղափոխությունը կատարվում է միայն զինծառայողի համաձայնությամբ:

6. Պայմանագրային զինծառայողը ծառայության նոր վայր մեկնում է գործերը և պաշտոնը հանձնելուց հետո՝ տեղափոխման հրամանն ստանալու օրվանից ոչ ուշ քան 30-օրյա ժամկետում, բացառությամբ արձակուրդում, գործուղման կամ բուժման մեջ գտնվելու դեպքերի: Սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված դեպքերում պայմանագրային զինծառայողին ծառայության նոր վայր տեղափոխելու հրամանի բողոքարկումը, ներառյալ՝ դատական կարգով, չի կասեցնում դրա կատարումը:
7. Պայմանագրային զինծառայողների ուսման կամ ծառայության, ինչպես նաև ծառայողական գործուղումներն իրականացվում են սույն օրենքով և ենթաօրենսդրական նորմատիվ ակտերով սահմանված կարգով:
8. Պայմանագրային զինծառայողի նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով ծառայողական քննություն նշանակված լինելու դեպքում պայմանագրային զինծառայողին զինվորական պաշտոնի նշանակելու և (կամ) պաշտոնից ազատելու իրավասություն ունեցող հրամանատարի (պետի) հրամանով կարող է մինչև մեկ ամիս ժամկետով ժամանակավորապես կասեցվել պայմանագրային զինծառայողի ծառայողական պարտականությունների կատարումը՝ պահպանելով դրամական ապահովությունը:

Հոդված 43. Պայմանագրային զինծառայողի պլանային փոխարինման կարգով տեղափոխումը

1. Պլանային փոխարինման կարգով ծառայության նոր վայր տեղափոխման ենթակա են հատուկ և կլիմայական ծանր պայմաններում ծառայող սպայական կազմի պայմանագրային զինծառայողները: Հատուկ և կլիմայական ծանր պայմաններում ծառայության տևողությունը և տեղափոխման կարգը սահմանում է պետական լիազոր մարմնի ղեկավարը: Տեղափոխվող պայմանագրային զինծառայողները չեն օգտվում ծառայության նոր վայրն ընտրելու իրավունքից: Նրանք նշանակվում են հավասար կամ բարձր զինվորական պաշտոնի՝ իրավասու պաշտոնատար անձի հրամանով:
- (...)

«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին»

ՀՀ օրենք⁸⁷

Հոդված 227.

(...)

Հայաստանի Հանրապետության օրենքին համապատասխան՝ ծառայողական շա-

87 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

բաթվա տևողությունը սահմանվում է՝ ժամկետային ծառայության զինծառայողների, ուսանողների և զինվորական ուսումնական հաստատությունների, ուսումնական կենտրոնների (զորամասերի) ունկնդիրների և ուսանողների համար՝ վեցօրյա շաբաթ՝ հանգստյան մեկ օրով, սպաների, ենթասպաների, պայմանագրով զինվորական ծառայության անցած զինվորների, սերժանտների, ավագների, ինչպես նաև կին զինծառայողների համար՝ հնգօրյա շաբաթ՝ հանգստյան երկու օրով:

(...)

Հանգստյան և տոնական օրերին ծառայողական պարտականությունների կատարմանը ներգրավված սպաներին ու ենթասպաներին զորամասի (ստորաբաժանման) հրամանատարի որոշումով հանգիստ է տրվում շաբաթվա մյուս օրերին՝ ծառայության շափերի հաշվառումով: Հանգստի տևողությունը չպետք է գերազանցի հանգստյան կամ տոնական օրը ծառայության մեջ անցկացրած ժամանակը:

Սպաներին, ենթասպաներին, պայմանագրով ծառայության անցած զինծառայողներին և կին զինծառայողներին շաբաթական ծառայության ժամանակի սահմանված տևողությունից դուրս ծառայողական պարտականությունների կատարմանը ներգրավելու և այն շաբաթվա մյուս օրերին հանգստով փոխհատուցելու անհնարինության դեպքում այդ ժամանակը գումարվում և զինծառայողին է տրվում հանգստի լրացուցիչ օրերի ձևով, որոնք կարող են միացվել հիմնական արձակուրդներին:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա⁸⁸

Հոդված 2. Աշխատանքի արդար պայմանների իրավունքը

Աշխատանքի արդար պայմանների իրավունքի արդյունավետ կիրառումը ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են՝

1. օրական և շաբաթական աշխատանքային ժամերի բանական տևողությունը ապահովելու համար աշխատանքային շաբաթը պետք է աստիճանաբար կրճատվի այն չափով, որը թույլատրվում է արտադրական աճով և այլ համապատասխան գործոններով,
2. ապահովել վճարովի ոչ աշխատանքային օրեր,
3. ապահովել տարեկան նվազագույնը չորսշաբաթյա վճարովի արձակուրդ,
4. վերացնել վտանգները հատկապես անառողջ և վտանգավոր աշխատանքներում, իսկ որտեղ դեռևս հնարավոր չէ, վերացնել կամ զգալիորեն նվազեցնել այս վտանգները, ապահովել աշխատանքային ժամերի կրճատում կամ սահմանել լրացուցիչ

88 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

վճարովի արձակուրդներ այդ աշխատանքներում ներգրավված աշխատողների համար,

5. տրամադրել շաբաթական հանգիստ, որը հնարավորին չափով պետք է համընկնի համապատասխան երկրում կամ տարածաշրջանում ավանդույթով կամ սովորույթով որպես հանգստի օր ճանաչված օրվա հետ,
6. ապահովել, որ աշխատողները հնարավորին չափ արագ և, ցանկացած դեպքում, իրենց աշխատանքի անցնելուց հետո երկու ամսից ոչ ուշ գրավոր տեղեկացված լինեն պայմանագրի կարևոր ասպեկտների կամ աշխատանքային հարաբերության վերաբերյալ,
7. ապահովել, որ գիշերային ժամերին աշխատողներն օգտվեն իրենց գործի հատուկ բնույթի համար հատկացվող միջոցներից:

**Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական
«Զինծառայողների իրավունքների մասին»⁸⁹**

67. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան օգտվելու հանգստի ժամանակահատվածներից: Հանգստի ժամանակահատվածները պետք է հնարավորինս ներառվեն նաև ռազմական պատրաստության և գործողությունների պլանավորման փուլերում: Պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան օգտվելու վճարովի արձակուրդից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր⁹⁰

Պարտադիր ժամկետային զինծառայողները նույնպես ունեն հանգստյան ժամանակահատվածների իրավունք: Աշխատանքի բնույթը, անվտանգության և առողջության հետ կապված վտանգները, որոնց զինծառայողները ենթարկվում են, այն լրացուցիչ հալեցակետերն են, որոնք պետք է հաշվի առնվեն: Զինված ուժերում աշխատանքին բնորոշ առանձնահատկությունները կարող են արդարացնել որոշ սահմանափակումները, որոնք հասկանալի չէին լինի քաղաքացիական համատեքստում, մասնավորապես՝ այն ժամանակահատվածները, երբ վճարովի արձակուրդը կարող է հնարավոր չլինել, օրինակ՝ դաշտային զորավարժությունների կամ ռազմական գործողությունների ընթացքում: Սակայն այդ ժամանակահատվածները պետք է լինեն հնարավորինս կարճ, իսկ սահմանափակումները չպետք է համարժեք լինեն զինծառայողներին վճարովի արձակուրդից ամբողջությամբ զրկելուն: Ավելին՝ չնայած միշտ չէ, որ հնարավոր է բացառիկ հանգամանքներում, օրինակ՝ դաշտային զորավարժությունների և գործողությունների ընթացքում, երաշխավորել զինծառայողների՝ հանգստի բավարար ժամանակ ունենալու իրավունքը, անհրաժեշտ է նվազագույնի հասցնել երկար ժամանակահատվածով առանց որևէ հանգստի մնալու դեպքերը:

89 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

90 Տե՛ս, նույն տեղում:

3. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ ԱՐՁԱԿՎԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն⁹¹

Հոդված 57. Աշխատանքի ընտրության ազատությունը և աշխատանքային իրավունքները

(...)

5. Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքն արգելվում է: Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում՝
 - 1) այն աշխատանքը, որը, օրենքին համապատասխան, կատարում է դատապարտված անձը.
 - 2) զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայությունը.
 - 3) յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանն սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք⁹²

Հոդված 54. Պայմանագրային զինծառայողին զինվորական ծառայությունից արձակելու հիմքերը

1. Պայմանագրային զինծառայողը զինվորական ծառայությունից արձակվում է՝
 - 1) երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ձեռք բերելիս.
 - 2) զինվորական ծառայության մեջ գտնվելու սահմանային տարիքը լրանալիս.
 - 3) պայմանագրի ժամկետը լրանալիս.
 - 4) առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչվելիս.
 - 5) հաստիքների կրճատման, այդ թվում՝ ստորաբաժանման լուծարման դեպքում, եթե առկա չէ թափուր այլ զինվորական պաշտոն կամ զինծառայողը համաձայն չէ նշանակվելու այլ զինվորական պաշտոնի և չունի սույն օրենքով սահմանված պարտադիր զինվորական ծառայության չծառայած ժամկետ.
 - 6) սույն օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված կադրերի տրամադրության տակ գտնվելու ժամկետը լրանալու դեպքում, եթե առկա չէ թափուր այլ զինվորական պաշտոն կամ զինծառայողը համաձայն չէ նշանակվելու

91 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#57>

92 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

այլ զինվորական պաշտոնի և չունի սույն օրենքով սահմանված պարտադիր զինվորական ծառայության չծառայած ժամկետ.

- 7) «զինվորական ծառայությունից արձակում» կարգապահական տույժ կիրառելիս.
- 8) մինչև պայմանագրի ժամկետը լրանալը զինվորական ծառայությունից արձակվելու զեկուցագիր ներկայացնելիս, եթե չունի սույն օրենքով սահմանված պարտադիր զինվորական ծառայության չծառայած ժամկետ.
- 9) ռազմաուսումնական հաստատությունից կամ սպայական կամ սերժանտական դասընթացներից կամ ակադեմիական ուսումնառությունից կամ պետական լիազոր մարմնի պատվերով միջին մասնագիտական կամ բարձրագույն կամ հետբուհական ուսումնական հաստատությունից (այսուհետ՝ ուսումնառություն) իր դիմումի համաձայն ազատվելիս կամ անբավարար առաջադիմության կամ անկարգապահության հիմքով հեռացվելիս, եթե չունի սույն օրենքով սահմանված պարտադիր զինվորական ծառայության չծառայած ժամկետ.
- 10) դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով ազատագրված դատապարտվելու հիման վրա պատիժ կրելիս կամ զինվորական կոչումից զրկվելիս.
- 11) զոհվելու (մահանալու) կամ դատական կարգով անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչվելու դեպքում:

(...)

Հոդված 55. Պայմանագրային զինվորական ծառայությունից արձակելու կարգը

(...)

6. Պայմանագրային զինծառայողը զինվորական ծառայությունից արձակվում է նրան պաշտոնի նշանակելու իրավասություն ունեցող հրամանատարի (պետի) հրամանով՝ արձակման հիմքեր ծագելուց ոչ ուշ, քան մեկամսյա ժամկետում: Արձակման հրամանում պարտադիր նշվում է զինծառայողի զինվորական ծառայության ընդհանուր ստաժը, որում առանձին նշվում են օրենքով սահմանված օրացուցային ստաժը, իսկ երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք տվող անհրաժեշտ օրացուցային ստաժի առկայության դեպքում՝ նաև արտոնյալ պայմաններով հաշվարկվող զինվորական ծառայության ժամանակահատվածները:

(...)

ՀՀ կառավարության 2010 թվականի ապրիլի 8-ի 393-Ն որոշում⁹³

Սույն որոշմամբ սահմանվում է ռազմաուսումնական հաստատություններ ավարտած զինծառայողների կողմից հետուսումնական պայմանագրային զինվորական ծառայութ-

93 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=77924>

յունից հրաժարվելու դեպքում ուսման հետ կապված ծախսերի փոխհատուցման կարգը:

ՀՀ կառավարության 2017 թվականի ապրիլի 6-ի թիվ 347-Ն որոշում⁹⁴

Սույն որոշմամբ սահմանվում է զինծառայողին հետուսումնական պայմանագրային զինվորական ծառայության ընթացքում զինվորական ծառայությունից արձակելիս պայմանագրային պարտավորությունն անպատշաճ կատարելու համար իրավական հետևանքի կիրառման կարգը:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. եվրոպական կոնվենցիա⁹⁵

Հոդված 4. Ստրկության և հարկադիր աշխատանքի արգելում

1. Ոչ ոք չպետք է պահվի ստրկության մեջ կամ անազատ վիճակում:
2. Ոչ ոք չպետք է պարտադրվի կատարելու պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք:
3. Սույն հոդվածի նպատակների համար «պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք» հասկացությունը չի ներառում՝
 - ա. ցանկացած աշխատանք, որը սովորաբար պահանջվում է կատարել սույն Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի դրույթների համաձայն կալանքի տակ գտնվելու կամ նման կալանքից պայմանականորեն ազատված լինելու ընթացքում,
 - բ. զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը,
 - գ. ցանկացած ծառայություն, որը պարտադիր է բնակչության կյանքին կամ բարեկեցությանն սպառնացող արտակարգ դրության կամ աղետի դեպքում,
 - դ. սովորական քաղաքացիական պարտականությունների մաս կազմող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն:

Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա⁹⁶

Հոդված 1. Աշխատանքի իրավունքը

94 <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/28458/>

95 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

96 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

Աշխատանքի իրավունքի արդյունավետ կիրառումը ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են՝

2. պաշտպանել աշխատողի՝ արդյունավետ կերպով իր ապրուստը վաստակելու իրավունքը նրա կողմից ազատորեն ընտրված ցանկացած աշխատանքով...:

Ձինժառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարական⁹⁷

16. Իշխանությունները չպետք է պրոֆեսիոնալ զինժառայողներին հարկադրեն անցնել այնպիսի ժամկետով ծառայություն, որն անհիմն կսահմանափակի զինված ուժերը լքելու նրանց իրավունքը և կհավասարվի հարկադիր աշխատանքի:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինժառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր⁹⁸

Եթե զինված ուժերի ծառայության պայմաններով և դրույթներով սահմանվում է, որ զինժառայողի ծառայությունից արձակվելու ամսաթիվը կարող է հետաձգվել՝ ծառայության բաց թողնված մասը սահմանված կանոններին համապատասխան անցնելու համար՝ ուսուցման կամ այլ ուսումնական դասընթացի մասնակցության կամ գերակա օպերատիվ պատճառներով, սա չի կարող դիտվել որպես նրանց ծառայությունից հեռանալու իրավունքի անհիմն սահմանափակում:

Ինչ վերաբերում է ծառայության անհիմն երկար ժամկետների սահմանմանը, ապա օրենսդրական ակտերից մեկը, որով սահմանվում էր, որ մի քանի շրջան ուսուցում անցած պրոֆեսիոնալ սպաներին հրաժարականի թույլտվությունը կարող է մերժվել մինչև քսանհինգ տարի ժամկետով, Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի կողմից ճանաչվել է Խարտիայի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի խախտում, ըստ որի՝ կողմերը պարտավորվում են պաշտպանել աշխատողի՝ իր ապրուստն ազատորեն ընտրված աշխատանքով վաստակելու իրավունքը: Այս դրույթն ապահովում է պաշտպանություն հարկադիր աշխատանքից, որը Կոմիտեն հասկանում է որպես «պարտադրանք որևէ աշխատողի նկատմամբ՝ կատարելու աշխատանք հակառակ իր ցանկություններին և առանց ազատորեն արտահայտված իր համաձայնության»⁹⁹:

97 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

98 Տե՛ս, նույն տեղում:

99 International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) v. Greece, Complaint No. 7/2000, Decision on the merits of 5 December 2000, §21, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=cc-07-2000-dmerits-en>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Շիտոսն ընդդեմ Հունաստանի (Chitos v. Greece) գործով 2015 թվականի հոկտեմբերի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 51637/12¹⁰⁰

83. 4-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «բ» ենթակետն՝ ամբողջությամբ և իր համատեքստում, ուղղված է միայն պարտադիր զինվորական ծառայությանն այն երկրներում, ուր այն գոյություն ունի երկու պատճառով. մի կողմից՝ կապված համոզմունքների հիման վրա ծառայությունից հրաժարվող անձանց հետ, որոնք ամենայն հավանականությամբ նորակոչիկներ են և ոչ կադրային զինվորականներ, իսկ մյուս կողմից՝ պարբերության վերջում նշված զինվորական պարտադիր ծառայության հստակ վկայակոչման հետ կապված:

W., X., Y. and Z. v. United Kingdom գործով որոշում¹⁰¹

(...) Հանձնաժողովը գտնում է, որ դիմումատուի ծառայության նկատմամբ կիրառելի է 4-րդ հոդվածի 3-րդ պարագրաֆի սահմանափակող դրույթը, և, հետևաբար, այդպիսի ծառայությունը որպես «հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք» դիտարկելու վերաբերյալ գանգատը ենթակա է մերժման որպես չհիմնավորված գանգատ: Հանձնաժողովը կարծում է, որ «ստրկություն» կամ «հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք» հասկացությունները տարանջատված են 4-րդ հոդվածում, և թեև դրանք երբեմն փաստացի համընկնում են, դրանց չի կարելի վերաբերվել հավասարապես, և զինվորական ծառայությունը «հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք» տերմինի շրջանակներից բացառելու վերաբերյալ դրույթը չի ենթադրում, որ բոլոր հանգամանքներում բացառված է նման ծառայության դիտարկումը «ստրկության» դեմ ուղղված արգելքի լույսի ներքո:

100 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155209>

101 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-3053>

4. ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ ԱՐՁԱԿԵԼԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁰²

Հոդված 29. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողներին զինվորական ծառայությունից արձակելը

1. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողները զինվորական ծառայությունից արձակվում են՝

(...)

2) վաղաժամկետ՝

ա. սույն օրենքի 28-րդ հոդվածի 11-րդ մասի 6-րդ կետի համաձայն առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչվելու դեպքում.

(...)

Հոդված 54. Պայմանագրային զինծառայողին զինվորական ծառայությունից արձակելու հիմքերը

1. Պայմանագրային զինծառայողը զինվորական ծառայությունից արձակվում է՝

(...)

4) առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչվելիս.

(...)

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 404-Ն որոշում «Զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը, ինչպես նաև քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները հաստատելու մասին»¹⁰³

Սույն որոշմամբ սահմանվում է զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկը (N 1 հա-

102 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

103 <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=121634>

վելված) և քաղաքացու կամ զինծառայողի առողջական վիճակին հակացուցված զինվորական ծառայության պայմանները՝ ըստ զինվորական ծառայության համար քաղաքացու կամ զինծառայողի պիտանիության աստիճանը որոշող հիվանդությունների ցանկի 1-ին և 3-րդ սյունակներով փորձաքննվողների զինվորական ծառայության սահմանափակումների բնութագրերի և զինվորական ծառայության ընթացքում չթույլատրվող ֆիզիկական վարժությունների (N 2 հավելված):

5. ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՐԾԱՏՈՒԻ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ԼՈՒԾԵԼԻՍ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք¹⁰⁴

Հոդված 113. Աշխատանքային պայմանագրի լուծումը գործատուի նախաձեռնությամբ

1. Գործատուն իրավունք ունի աշխատողի հետ լուծելու անորոշ ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը, ինչպես նաև որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը նախքան դրա գործողության ժամկետի լրանալը՝
- 1) կազմակերպության լուծարման (անհատ ձեռնարկատիրոջ գործունեության դադարման և օրենքով նախատեսված դեպքերում պետական գրանցումն ուժը կորցրած կամ անվավեր ճանաչվելու) դեպքում.
- 2) արտադրության ծավալների և (կամ) տնտեսական և (կամ) տեխնոլոգիական և (կամ) աշխատանքի կազմակերպման պայմանների փոփոխման և (կամ) արտադրական անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ աշխատողների քանակի և (կամ) հաստիքների կրճատման դեպքում.
- 3) աշխատողի՝ զբաղեցրած պաշտոնին կամ կատարած աշխատանքին չհամապատասխանելու դեպքում.
- 4) աշխատողին նախկին աշխատանքում վերականգնելու դեպքում.
- 5) աշխատողի կողմից աշխատանքային պայմանագրով կամ ներքին կարգապահական կանոններով իրեն վերապահված պարտականությունները առանց հարգելի պատճառի պարբերաբար չկատարելու դեպքում.
- 6) աշխատողի նկատմամբ վստահությունը կորցնելու դեպքում.
- 7) աշխատողի երկարատև անաշխատունակության հետևանքով (եթե աշխատողը ժամանակավոր անաշխատունակության պատճառով աշխատանքի չի ներկայացել ավելի քան 120 օր անընդմեջ կամ վերջին տասներկու ամսվա ընթացքում՝ ավելի

104 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142152>

քան 140 օր, եթե օրենքով և այլ նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված չէ, որ որոշակի հիվանդությունների դեպքում աշխատատեղը և պաշտոնը պահպանվում են ավելի երկար ժամանակով)։

- 8) աշխատողի կողմից ոգելից խմիչքների, թմրամիջոցների կամ հոգեներգործուն նյութերի ազդեցության տակ աշխատավայրում գտնվելու դեպքում։
 - 9) անհարգելի պատճառով ամբողջ աշխատանքային օրվա (հերթափոխի) ընթացքում աշխատողի՝ աշխատանքի չներկայանալու դեպքում։
 - 10) պարտադիր բժշկական զննությունից աշխատողի հրաժարվելու կամ խուսափելու դեպքում։
 - 11) տարիքային կենսաթոշակի իրավունք ունեցող աշխատողի վաթսուներեք տարին, իսկ տարիքային կենսաթոշակի իրավունք չունեցող աշխատողի վաթսուներեք տարին լրանալու դեպքում, եթե համապատասխան հիմքը նախատեսված է աշխատանքային պայմանագրով։
2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 7-րդ և 11-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով որոշակի ժամկետով կամ անորոշ ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելիս գործատուն պարտավոր է այդ մասին աշխատողին ծանուցել սույն օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետներում։
 3. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով աշխատանքային պայմանագիրը գործատուն կարող է լուծել, եթե իր մոտ առկա հնարավորությունների սահմաններում աշխատողին առաջարկել է նրա մասնագիտական պատրաստվածությանը, որակավորմանը, առողջական վիճակին համապատասխան այլ աշխատանք, իսկ աշխատողը հրաժարվել է առաջարկված աշխատանքից։

Գործատուի մոտ համապատասխան հնարավորությունների բացակայության դեպքում պայմանագիրը լուծվում է առանց աշխատողին այլ աշխատանք առաջարկելու։

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁰⁵

Հոդված 61. Զինծառայողների դրամական ապահովությունը

16. Զինվորական ծառայությունից արձակվող և զինվորական ծառայության ընթացքում չօգտագործված արձակուրդ ունեցող զինծառայողներին տրվում է փոխհատուցում՝ ոչ ավելի, քան զինվորական ծառայությունից արձակվելու և դրան նախորդող երկու տարվա չօգտագործված արձակուրդի օրերի դիմաց՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած չափով։ Սույն մասում նշված դեպքում չօգտագործված արձակուրդի օրերի հաշվարկում չեն ներառվում զինծառայողի՝ սույն օրենքի համաձայն՝ զինվորական ծառայության ընդհանուր ժամկետում չներառվող ժամանակահատվածների օրերը¹⁰⁶։

¹⁰⁵ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

¹⁰⁶ 61-րդ հոդվածի 16-րդ մասը՝ զինծառայողի՝ չօգտագործված արձակուրդի օրերի դիմաց փոխհատուցում

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ

ՍԴԴ-1424, 10 հուլիսի 2018թ.¹⁰⁷

4.1. (...) Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ, ամենամյա արձակուրդի սահմանադրական իրավունքն ուղղված է ապահովելու անձի՝ հանգստանալու և աշխատունակությունը վերականգնելու անհրաժեշտությունը, ինչից ելնելով էլ իրավակարգավորումներն, որպես ընդհանուր կանոն, արգելում են ամենամյա արձակուրդի փոխարինումը դրամական հատուցմամբ: Միևնույն ժամանակ, ամենամյա արձակուրդից օգտվելն անձի իրավունքն է, իսկ արձակուրդի տրամադրման կարգի սահմանման պարտականությունը կրում է պետությունը: Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ արձակուրդի տրամադրման կարգի խախտումը տեղի է ունենում աշխատողի համաձայնությամբ կամ միջնորդությամբ, չեն կարող բացառվել դեպքեր, երբ այդ իրավունքը չիրացնելու արդյունքում աշխատանքի կամ ծառայության ընթացքում կուտակվեն ամենամյա արձակուրդների չօգտագործված օրեր:

(...) Ելնելով վերոգրյալից՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ զինվորական ծառայության ընթացքում ամենամյա արձակուրդի չօգտագործված օրերի դիմաց փոխհատուցում նախատեսող իրավակարգավորման ապահովումը Սահմանադրությամբ, ինչպես նաև միջազգային իրավական փաստաթղթերով սահմանված՝ պետության պոզիտիվ պարտականությունն է:

4.2. (...) Վերոգրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումներին, որոնք վերաբերում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի բովանդակության բացահայտմանը: Մասնավորապես, դատարանը նշել է, որ «գույք» հասկացությունը ներառում է ոչ միայն գոյություն ունեցող նյութական միջոցները, այլ նաև նյութական միջոցը ձեռք բերելու օրինական ակնկալիքը: (Trgo v. Croatia, 11 June 2009 Վճիռ):

Այդ առումով, ակտիվներ ձեռք բերելու նկատմամբ «օրինական ակնկալիքը» նույնպես կարող է գտնվել Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի պաշտպանության ներքո: Միաժամանակ, «օրինական ակնկալիքների» մասին խոսք չի կարող լինել, եթե դրա համար չկան ազգային օրենսդրությամբ սահմանված բավարար հիմքեր:

ստանալու հնարավորությունը զինվորական ծառայությունից արձակվելու և դրան նախորդող երկու տարվա ժամանակահատվածով սահմանափակելու մասով, 10.07.2018 ՍԴԴ-1424 որոշմամբ ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 29, 60, 73-րդ և 82-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր:

107 <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2018/pdf/sdv-1424.pdf>

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2008 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-741 որոշման մեջ ևս նշել է, որ **Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը տրամադրվում է այն անձանց, ում սեփականության իրավունքն օրենքով սահմանված կարգով արդեն իսկ ճանաչված է, կամ ովքեր օրենքի ուժով ունեն սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիք:**

Ելնելով վերոգրյալից՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **իրավա-կարգավորման այդպիսի պայմաններում, երբ կոնկրետ ժամանակահատվածում չի եղել չօգտագործված արձակուրդի օրերի դիմաց փոխհատուցում ստանալու ժամկետային սահմանափակումը, սակայն զինծառայողը զրկված է եղել այդ արձակուրդային օրերն օգտագործելու կամ դրանց դիմաց առանց ծառայությունից արձակվելու փոխհատուցում պահանջելու և ստանալու հնարավորությունից, ապա զինծառայողի համար առկա են եղել «օրինական ակնկալիքի» հիմքեր: Հետևաբար, նշված դեպքե-րում պետք է երաշխավորվի փոխհատուցում ստանալու՝ անձի հնարավորությունը՝ որպես Սահմանադրությամբ նախատեսված սեփականության իրավունքի պաշտպա-նության իրագործում:**

4.3. (...) Ի տարբերություն այլ աշխատողների՝ Օրենքի 72-րդ հոդվածով նախատեսված զինծառայողների և զինծառայողներին հավասարեցված անձանց համար նույն սո-ցիալական երաշխիքը նախատեսվել է ավելի փոքր ծավալով: Եվ դա նախատեսվել է Օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 7-րդ մասին համահունչ: Այլ է խնդիրը, թե արդյոք օրենս-դիրն իրավասու էր աշխատանքային բնույթի հարաբերությունների մեջ գտնվող բոլոր անձանց համար նախատեսված սոցիալական երաշխիքը որոշ կատեգորիա-յի ծառայողների համար սահմանել այլ ծավալով: Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշված իրավակարգավորումը դիտարկել Սահմանադրությամբ և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված խտրականության արգելքի սկզբունքի տեսանկյունից:

Մասնավորապես, Սահմանադրության «Խտրականության արգելքը» վերտառությամբ 29-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոք-րամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությ-ունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, ար-գելվում է:

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2015թ. հուլիսի 7-ի ՍԴՈ-1224 որոշման մեջ նշել է, որ՝ «(...) խտրականությունն առկա է այն դեպքում, երբ նույն իրավական կարգավիճակի շրջանակներում այս կամ այն անձի կամ անձանց նկատմամբ դրսևորվում է տարբերակ-

ված մոտեցում, մասնավորապես՝ նրանք զրկվում են այս կամ այն իրավունքներից, կամ դրանք սահմանափակվում են, կամ ձեռք են բերում արտոնություններ»:

Մեկ այլ, 2011թ. հունիսի 7-ի ՍԴՈ-967 որոշման մեջ խտրականության արգելման վերաբերյալ նշվում է. «Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ենթադրյալ խտրականության դեպքում առկա պետք է լինի մի իրավիճակ, երբ տվյալ կոնկրետ սուբյեկտի նկատմամբ դրսևորվում է տարբերակված մոտեցում նույն իրավիճակում գտնվող այլ սուբյեկտի համեմատությամբ, ում նկատմամբ վերաբերմունքն ավելի բարենպաստ է»:

Իսկ Կոնվենցիայի՝ խտրականության արգելքն ամրագրող 14-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ նույն Կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից և ազատություններից օգտվելն ապահովվում է առանց խտրականության, այն է՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից կամ այլ դրությունից:

ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ խտրականության արգելքի խնդիր առաջանալու համար պետք է լինի տարբերություն համադրելի իրավիճակներում գտնվող անձանց նկատմամբ վերաբերմունքի միջև: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ ցանկացած տարբերակում կամ տարբերություն չէ, որ կարելի է խտրականություն համարել: Մասնավորապես, *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, 28 May 1985 վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է. «(...) տարբերակումը կամ տարբերությունը համարվում է խտրական, եթե այն չունի օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում, այսինքն՝ եթե այդ տարբերակումը կամ տարբերությունը չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ կամ համաչափ չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակին»:

Բացի դրանից, անդրադառնալով Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածով ամրագրված խտրականության արգելքի վերաբերյալ ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկային, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը շեշտել է, որ Կոնվենցիան կիրառելի է ոչ միայն քաղաքացիական անձանց, այլև զինծառայողների նկատմամբ: Մասնավորապես, *Markin v. Russia*, 22 March 2012 վճռով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիայի նորմերը մեկնաբանելիս և կիրառելիս պետք է հաշվի առնել զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները և առանձին զինծառայողների համար դրանց ունեցած ազդեցությունը: Մյուս կողմից՝ զինվորական ծառայություն անցնող անձինք օժտված են նույն իրավունքներով և ազատություններով, ինչ մյուս քաղաքացիները, իսկ այդ իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները պետք է պայմանավորված լինեն զինվորական ծառայության ոլորտում կարգուկանոն ապահովելու անհրաժեշտությամբ:

Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նաև անդրադառնալ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության «Աշխատանքի և զբաղվածության ոլորտում խտրականության վերաբերյալ» թիվ 111 կոնվենցիայի (Հայաստանի Հանրապետության համար

ուժի մեջ է 1995թ. հուլիսի 29-ից) 1-ին հոդվածին, համաձայն որի՝ աշխատանքի ոլորտում խտրականություն է համարվում ոչ միայն ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, կրոնի, քաղաքական համոզմունքի, ազգային ծագման կամ սոցիալական պատկանելության հիմքով ցանկացած տարբերակում, բացառում կամ նախապատվություն, որոնց հետևանքով վերանում կամ խախտվում է աշխատանքի ու զբաղվածության բնագավառում հնարավորության կամ վերաբերմունքի հավասարությունը, այլ նաև աշխատանքի և զբաղվածության բնագավառում հնարավորության կամ վերաբերմունքի հավասարության վերացմանը կամ խախտմանը հանգեցնող ցանկացած այլ տարբերակում, մերժում կամ նախապատվություն, այսինքն, ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի խտրականությունը: Այդ առումով Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **արձակուրդի իրավունքը համապարփակ իրավունք է և տարածվում է ինչպես հանրային պաշտոն զբաղեցնող անձանց և հանրային ծառայողների, այնպես էլ մասնավոր անձանց վրա, որոնք գտնվում են աշխատանքային հարաբերությունների մեջ: Զինծառայողները թե՛ հանրային ծառայողներ են, թե՛ նաև լայն իմաստով՝ աշխատանք կատարող անձինք, որոնց արձակուրդի և հանգստի իրավունքը չի կարող չերաշխավորվել օրենքով:**

Թեև Սահմանադրության 82-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենսդիրն է վերապահված ամենամյա վճարովի արձակուրդի իրավունքի բովանդակությունը որոշակիացնելու լիազորությունը, այդուհանդերձ, **Սահմանադրությունը, ի թիվս այլնի, նախ՝ բացառում է ընդհանրապես այս իրավունքի չերաշխավորելը օրենքով, ինչպես նաև խտրական մոտեցումն այն երաշխավորելիս:**

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ **Օրենքը երաշխավորում է այս իրավունքը նաև զինծառայողների համար, բայց սահմանում է դրա պաշտպանության ավելի նեղ ծավալ՝ չսահմանելով և չհիմնավորելով այն չափանիշները, որոնցով հնարավոր կլիներ իրավաչափ տարբերակում դնել, մի կողմից՝ զինծառայողների և նրանց հավասարեցված անձանց, մյուս կողմից՝ այլ պետական ծառայողների միջև:**

Այդ առումով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ չօգտագործված արձակուրդների օրերի դիմաց փոխհատուցում ստանալու միասնական իրավակարգավորումների ապահովումն օրենսդրի իրավասության շրջանակներում է:

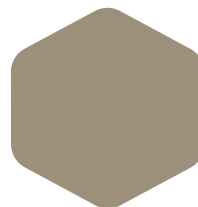
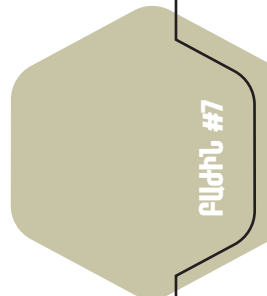
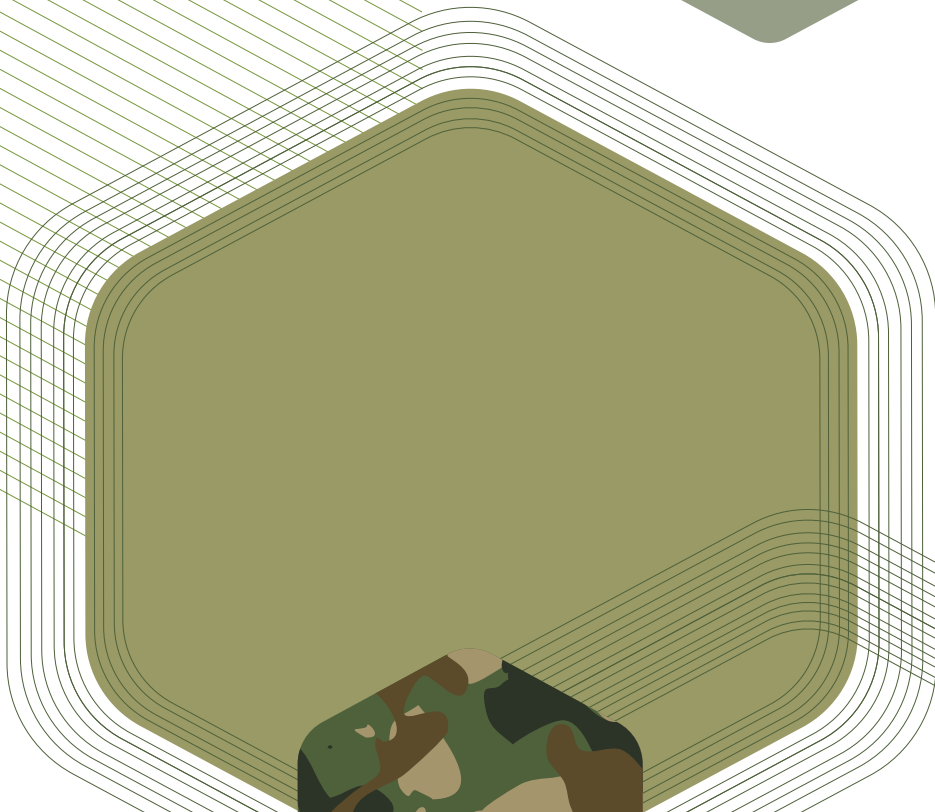
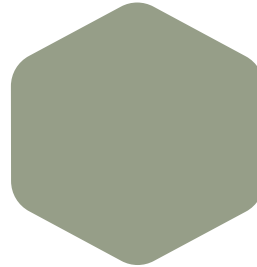
Վերոգրյալից ելնելով՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում տարբերակումը չունի օբյեկտիվ բնույթ, հիմնավորված չէ և չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ:

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of 20 sets of three horizontal dotted lines on a light gray background.

ԲԱԺԻՆ #7

ԿԱՐԳԱՊԱՅԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ

1. ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈ ԱՄՈՒՐ ԿԱՐԳԱՊԱ- ՀՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔ- ՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենք¹⁰⁸

Հոդված 2. Զինվորական կարգապահության հասկացությունը և զինվորական կարգապահության ապահովման սկզբունքները

1. Զինվորական կարգապահությունը յուրաքանչյուր զինծառայողի կողմից Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, սույն օրենքով, այլ օրենքներով ու զինված ուժերում գործող այլ կանոնագրերով, ինչպես նաև հրամանատարների (պետերի)՝ իրենց լիազորությունների շրջանակներում տված հրամաններով սահմանված պարտականությունների և կարգուկանոնի խստիվ ու ճշգրիտ պահպանումն է:
2. Զինվորական կարգապահությունը հիմնվում է օրինականության, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման, հրապարակայնության, խրախուսման ու կարգապահական պատասխանատվության անխուսափելիության և անհատականացման, զինծառայողների զինվորական, իրավական ու բարոյական դաստիարակության սկզբունքների վրա:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹⁰⁹

(...)

17. Յուրաքանչյուր անդամ պետություն իրավասու է կազմակերպել զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը և այդ հարցում ունի հայեցողության որոշակի շրջանակ: Սակայն միայն զինվորական կարգապահության, կարգուկանոնի, ապահովության կամ անվտանգության սպառնալիք հանդիսացող վարքագիծը կարող է համարվել կարգապահական իրավախախտում: Ցանկացած պատժի խստության աստիճանը պետք է լինի իրավախախտմանը համաչափ:
18. Կոլեկտիվ պատիժը պետք է արգելվի:

108 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=137949>

109 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

19. Հինծառայողների գործողությունները կամ անգործությունը, որոնք հավասարազոր են կարգապահական խախտումների, կարգապահական վարույթի շրջանակներում կիրառվող ընթացակարգերը, նշանակվող պատիժների տեսակները և տևողությունը, նման պատիժ նշանակելու իրավասություն ունեցող մարմինը և այդ պատիժները բողոքարկելու իրավունքը պետք է նախատեսվեն օրենքով:
20. Հինծառայողների կողմից կարգապահական կանոնների ցանկացած ենթադրյալ խախտման մասին պետք է անհապաղ հայտնվի իրավասու մարմին, որը պետք է առանց անհարկի ձգձգումների քննի այն:
21. Կարգապահական իրավախախտումների համար մեղադրվող զինծառայողները պետք է անհապաղ և մանրամասն տեղեկացվեն նրանց դեմ բերված մեղադրանքների բնույթի մասին: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կիրառելի լինելու դեպքերում նրանք պետք է օգտվեն արդար դատաքննության իրավունքից: Նրանք նաև պետք է ունենան բարձրագույն և անկախ մարմին բողոքարկելու հնարավորություն:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Հինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹¹⁰

Հինված ուժերին բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը, որը զինված ուժերը տարբերակում է զբաղվածության մյուս տեսակներից, այն է, որ այն հիմնված է զինվորական կարգապահության վրա: Հինվորական կարգապահության գերագույն նպատակը զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության ապահովումն է: Այն բնութագրվում է վարքագծի կանոններին, զինվորական կանոնակարգերին և վերադասների կողմից արձակված հրամաններին ենթարկվելով: Ուստի զինվորական կարգապահությունը ձգտում է համակարգել զինծառայողների վարքագիծը և գործողությունները և նրանց միջև հաստատել հարաբերությունների այնպիսի կառուցակարգ, որը կապահովի կարգուկանոն: Հինվորական կարգապահությունը սերտորեն կապված է զինված ուժերի աստիճանակարգային կառուցվածքի՝ հրամանատարական շղթայի հետ և այն փաստի, որ զինծառայողները ենթարկվում են կոչմամբ բարձր սպայի կամ ավելի փորձառու զինծառայողի կողմից արձակված հրամաններին՝ առանց դրանք քննության ենթարկելու: Հրամաններին չենթարկվելը կամ գործող զինվորական կանոնակարգերը և վարքագծի կանոնները չպահպանելը սովորաբար հավասարվում են կարգապահական խախտման:

Հինվորական կարգապահության համակարգերը տարբեր երկրներում տարբեր են, քանի որ դրանք երկար տարիների ընթացքում հաստատված ազգային ռազմական ավանդույթների արդյունք են: Պետությունները հաճախ այդ ռազմական ավանդույթներ-

¹¹⁰ Տես նույն տեղում

րը համարում են իրենց ազգային ինքնության տարբերակիչ առանձնահատկություն՝ ոչ միայն այն պատճառով, որ զինված ուժերը համարվում են պետության ամբողջականության երաշխավորը: (...) Այդուհանդերձ, միայն զինվորական կարգապահությանը, կարգունոնին, անվտանգությանը կամ ապահովությանն ուղղված՝ սպառնալիք պարունակող վարքագիծը կարող է դիտարկվել որպես կարգապահական զանցանք: Պատժի խստության աստիճանը պետք է մշտապես լինի գործած զանցանքին խիստ համաչափ: Հավաքական պատիժը, որն ըստ էության՝ պատժամիջոցներ է սահմանում անհատներին նկատմամբ, որոնք զանցանք չեն գործել, պետք է արգելվի:

Զինվորական կարգապահությունը պետք է կարգավորվի իրավական կառուցակարգով, որը, մասնավորապես, կվերաբերի կարգապահական իրավախախտումների սահմանումներին և դրանց համար սահմանվող պատիժներին: Սա արձագանքում է այն սկզբունքին, որ քրեական դեպքերի պարագայում պատիժ չի կարող լինել առանց օրենքով նախատեսված լինելու և նպատակ ունի կանխելու կամայական կարգապահական պատիժները: Իրավական կառուցակարգը պետք է սահմանի այն ընթացակարգերը, որոնք պետք է կիրառվեն կարգապահական վարույթի ընթացքում, պատժի տեսակները և տևողությունը, և պատիժը նշանակելու համար իրավասու մարմիններին:

Զինված ուժերի ներսում չարաշահումներից տուժած անձանց արդյունավետ պաշտպանության համար առանցքային կարևորություն ունի այն, որ զինվորական կարգապահությանը և էթիկային հակասող վարքագծի մասին իրավասու մարմինները անհապաղ տեղեկացվեն, և առանց ձգձգման քննություն իրականացվի, որպեսզի հնարավորինս արագ հավաքվեն ապացույցներ, և պատասխանատուները պատժվեն:

Ինչ վերաբերում է կարգապահական վարույթներին, ապա դրանք պետք է ընթանան Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին համահունչ, զանցանքի համար մեղադրվողը պետք է պատշաճորեն տեղեկացվի մեղադրանքի կամ իր գործով կարգապահական վարույթ սկսելու մասին: Կարգապահական զանցանքը, որի համար անձը պատժվում է, պետք է լինի այն, որի համար նրան մեղսադրում են: Այն դեպքերում, երբ 6-րդ հոդվածը կիրառելի է, այս դրույթի բոլոր երաշխիքները պետք է ապահովվեն: Պետք է նաև հնարավորություն լինի բողոքարկելու ավելի բարձր մարմին, որն անկախ է հրամանատարական շղթայից:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Էնգելը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով վճիռ (*Engel and others v. Netherlands*), 8 հունիսի 1976թ.¹¹¹

57. (...) Զինվորական կարգապահության համակարգը, որն իր բնույթով ենթադրում է ծառայողների իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ որոշակի սահմանափակումների սահմանում, որոնք չեն կարող պարտադրվել քաղաքացիական բնակչությանը, ինքնին չի հակասում Կոնվենցիայի ներքո պետությունների ստանձնած պարտավորություններին:
59. (...) Յուրաքանչյուր պետություն իրավասու է կազմակերպելու զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը և այս հարցում որոշակի հայեցողության շրջանակ ունի, քանի որ տարբեր պետությունների համակարգերը միմյանցից շատ տարբեր են:

¹¹¹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>

2. ՀՐԱՄԱՆ ԶԿԱՏԱՐԵԼՈՒ և ԶԻՆԳՐՔՈՒՅԿԸ ԿՈՐՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԿԱՐԳԱՊԱՀԱԿԱՆ ՏՈՒՅԺ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

ՀՀ քրեական օրենսգիրք¹¹²

Հոդված 356. Հրամանը չկատարելը

1. Պետի օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը չկատարելը, որն էական վնաս է պատճառել ծառայության շահերին՝
պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:
2. Նույն արարքը, որը կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից, կամ առաջացրել է ծանր հետևանքներ՝
պատժվում է կարգապահական գումարտակում պահելով՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ մեկից հինգ տարի ժամկետով:
3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում՝
պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասնհինգ տարի ժամկետով:
4. Հրամանը չկատարելը ծառայության նկատմամբ անփոյթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետևանքով, որն առաջացրել է ծանր հետևանքներ՝
պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով, կամ զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով:
5. Սույն գլխով նախատեսված զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներն են Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում, Հայաստանի Հանրապետության այլ զորքերում օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք և վարժական հավաքներ անցնող զինապարտները (այսուհետ՝ զինծառայող):
6. Սույն գլխում պետ (հրամանատար) է համարվում ծառայողական դիրքով կամ զինվորական կոչումով բարձր այն անձը, որը տվյալ իրավահարաբերության շրջանակում եղել է տվյալ զինծառայողի վերադասը, այսինքն՝ ունեցել է իր լիազորություններից

112 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141542>

բխող հրամաններ, կարգադրություններ տալու և դրանց կատարումն ապահովելու իրավասություն:

7. Սույն գլխում գույքային վնասի դեպքում էական վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը:
8. Սույն գլխում գույքային վնասի դեպքում ծանր հետևանք է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը:

«ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենք¹¹³

Հոդված 13. Կարգապահական խախտման հասկացությունը

1. Կարգապահական խախտում (զանցանք) է համարվում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ոտնձգող հակաիրավական, մեղավոր (դիտավորյալ կամ անզգույշ) այնպիսի գործողությունը կամ անգործությունը, որի համար սույն օրենքով նախատեսված է կարգապահական պատասխանատվություն: Կարգապահական խախտում է համարվում նաև սպայական կազմի զինծառայողի կողմից հաշվետու կամ ուսումնական տարվա արդյունքներով ծառայողական գործառույթները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը կամ սպայի պատվի կանոնների խախտումը: Սպայի պատվի կանոնները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի նորմատիվ հրամանով:
2. Սույն օրենքով նախատեսված իրավախախտումների համար կարգապահական պատասխանատվություն առաջանում է անկախ այն հանգամանքից, որ այդ խախտումները իրենց բնույթով առաջացնում են քրեական պատասխանատվություն:
3. Վարչական իրավախախտում թույլ տված զինծառայողները պատասխանատվության են ենթարկվում Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով սահմանված կարգով:

Հոդված 31. Հրամանը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը

1. Հրամանատարի (պետի) օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը ստորադասի (ենթակայի) կողմից չկատարելն առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն՝ աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակմամբ կամ զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակուրդից զրկելով կամ կարգապահական վաշտ ուղար-

113 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=137949>

կելով՝ մինչև քսան օր տևողությամբ, իսկ ենթասպաների կամ սպաների նկատմամբ՝ խիստ նկատողությամբ կամ կոչումը մեկ աստիճանով իջեցնելով կամ հերթական կոչում ստանալու ժամկետը կասեցնելով՝ վեց ամիս ժամկետով, կամ զինվորական ծառայությունից արձակմամբ:

2. Հրամանատարի (պետի) օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը ստորագրասի (ենթակայի) կողմից ժամանակին չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելն առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն՝
խիստ նկատողությամբ կամ աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակմամբ կամ զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակումից զրկելով, իսկ ենթասպաների կամ սպաների նկատմամբ՝ խիստ նկատողությամբ կամ նախազգուշացմամբ՝ զբաղեցրած պաշտոնին անհամապատասխանության մասին:
3. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է մի խումբ անձանց կողմից, առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն՝
աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակմամբ կամ հիմնական արձակուրդի տրման հետաձգմամբ կամ կարգապահական վաշտ ուղարկելով՝ մինչև մեկ ամիս ժամկետով, իսկ ենթասպաների և սպաների նկատմամբ՝ զինվորական կոչման մեկ աստիճանով իջեցմամբ կամ նախազգուշացմամբ՝ զբաղեցրած պաշտոնին անհամապատասխանության մասին:
4. Հրամանը չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը ծառայության նկատմամբ անփոյթ կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետևանքով առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն՝
խիստ նկատողությամբ կամ աշխատանքի արտահերթ վերակարգի նշանակմամբ կամ զորամասի տեղաբաշխման վայրից հերթական արձակումից զրկելով, իսկ ենթասպաների և սպաների նկատմամբ՝ խիստ նկատողությամբ կամ հերթական կոչում ստանալու ժամկետը կասեցնելով՝ երեք ամիս ժամկետով:
5. Սույն հոդվածով նախատեսված կարգապահական խախտման համար ռազմաուսումնական հաստատությունում սովորող զինծառայողների նկատմամբ կարող է կիրառվել նաև «ռազմաուսումնական հաստատությունից հեռացում» կարգապահական տույժի տեսակը:
6. Սույն գլխի իմաստով հրամանատար (պետ) է ի պաշտոնե կամ կոչումով ավագ համարվող այն անձը, որը տվյալ իրավահարաբերությունների շրջանակներում տվյալ զինծառայողի նկատմամբ ունեցել է վերադասություն՝ իր լիազորություններից բխող հրամաններ, հանձնարարականներ տալու և դրանց կատարումը ապահովելու իրավասությամբ:

**«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին»
ՀՀ օրենք¹¹⁴**

Հոդված 37. Հրամանը հրամանատարի (պետի) կարգադրություն է՝ ուղղված ենթականերին, որ պահանջում է որոշակի գործողություններ կատարել, այս կամ այն կանոնը պահպանել, սահմանում է ինչ-որ կարգ, դիրք:

Հրամանը կարող է տրվել գրավոր, բանավոր, կապի տեխնիկական միջոցներով՝ մեկ զինծառայողի, զինծառայողների խմբին կամ զորամասին (ստորաբաժանմանը):

Գրավոր հրամանը զինվորական կառավարման հիմնական կարգադրիչ, պաշտոնական փաստաթուղթ է (իրավական ակտ), որ միանձնյա ղեկավարման իրավունքով հրապարակում են զորամասերի հրամանատարները (հիմնարկների պետերը): Բանավոր հրամաններ տալիս են բոլոր հրամանատարները (պետերը):

Հոդված 41. Հրամանատարի (պետի) հրամանը պետք է կատարվի անվերապահորեն, ճշտորեն և նշված ժամկետում: Զինծառայողը, ստանալով հրամանը, պատասխանում է «Լսում եմ» և հետո կատարում այն:

Անհրաժեշտության դեպքում, տրված հրամանի ճիշտ ընկալումը ստուգելու նպատակով հրամանատարը (պետը) կարող է պահանջել նրա համառոտ կրկնությունը, իսկ զինծառայողը, ստանալով հրամանը, դիմել հրամանատարին (պետին) այն կրկնելու խնդրանքով:

Ստացված հրամանի կատարման մասին զինծառայողը պարտավոր է զեկուցել հրաման տված պետին և իր անմիջական պետին:

Զինծառայողին այնպիսի հրամաններ ու կարգադրություններ չեն կարող տրվել, որոնք առաջադրում են զինվորական ծառայության հետ առնչություն չունեցող խնդիրներ կամ օրենքի խախտման հակում ունեն:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 8-ի թիվ 1269-Ն որոշում¹¹⁵

Ձև 3

1. Զինծառայողները, ինչպես նաև պահեստազորում հաշվառված քաղաքացիները պարտավոր են խնամքով պահել զինվորական գրքույկը, այն կորցնելու դեպքում զինծառայողները անհապաղ այդ մասին զեկուցում են անմիջական պետին, իսկ պահեստազորում հաշվառված քաղաքացիները՝ զինվորական հաշվառման վայրի զինվորական կոմիսարիատ: Այդ դեպքում զինվորական գրքույկը համարվում է ան-

¹¹⁴ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

¹¹⁵ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=126601>

վավեր և տրվում է նոր զինվորական գրքույկ:
Զինծառայողները զինվորական գրքույկը կորցնելու դեպքում ենթարկվում են կարգապահական պատասխանատվության:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹¹⁶

(...)

17. Յուրաքանչյուր անդամ պետություն իրավասու է կազմակերպել զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը և այդ հարցում ունի հայեցողության որոշակի շրջանակ: Սակայն միայն զինվորական կարգապահության, կարգուկանոնի, ապահովության կամ անվտանգության սպառնալիք հանդիսացող վարքագիծը կարող է համարվել կարգապահական իրավախախտում: Ցանկացած պատժի խստության աստիճանը պետք է լինի իրավախախտմանը համաչափ:

(...)

19. Զինծառայողների գործողությունները կամ անգործությունը, որոնք հավասարազոր են կարգապահական խախտումների, կարգապահական վարույթի շրջանակներում կիրառվող ընթացակարգերը, նշանակվող պատիժների տեսակները և տևողությունը, նման պատիժ նշանակելու իրավասություն ունեցող մարմինը և այդ պատիժները բողոքարկելու իրավունքը պետք նախատեսվեն օրենքով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹¹⁷

Զինված ուժերին բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը, որը զինված ուժերը տարբերակում է զբաղվածության մյուս տեսակներից, այն է, որ այն հիմնված է զինվորական կարգապահության վրա: Զինվորական կարգապահության գերագույն նպատակը զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության ապահովումն է: Այն բնութագրվում է վարքագծի կանոններին, զինվորական կանոնակարգերին և վերադասների կողմից արձակված հրամաններին ենթարկվելով: Ուստի, զինվորական կարգապահությունը ձգտում է համակարգել զինծառայողների վարքագիծը և գործողությունները և նրանց միջև հաստատել հարաբերությունների այնպիսի կառուցակարգ, որը կապահովի կար-

¹¹⁶ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

¹¹⁷ Տե՛ս, նույն տեղում:

գուկանոն: Զինվորական կարգապահությունը սերտորեն կապված է զինված ուժերի աստիճանակարգային կառուցվածքի՝ հրամանատարական շղթայի հետ, և այն փաստի, որ զինծառայողները ենթարկվում են կոչմամբ բարձր սպայի կամ ավելի փորձառու զինծառայողի կողմից արձակված հրամաններին՝ առանց դրանք քննության ենթարկելու: Հրամաններին չենթարկվելը կամ գործող զինվորական կանոնակարգերը և վարքագծի կանոնները չպահպանելը սովորաբար հավասարվում են կարգապահական խախտման:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներ

Գործ թիվ ՍԴ1/0033/01/16¹¹⁸

13. (...) Մեջբերված իրավանորմերի վերլուծությունից երևում է, որ **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը նյութական է, և արարքը ենթակա է որակման քրեաիրավական այդ նորմով, եթե դրանով էական վնաս է պատճառվել ծառայության շահերին: Այն դեպքում, երբ էական վնասի պատճառումը բացակայում է, հրամանատարի (պետի) օրինական և սահմանված կարգով տրված հրամանը ստորադասի (ենթակայի) կողմից չկատարելն առաջացնում է կարգապահական պատասխանատվություն: Այլ կերպ՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ հրամանի չկատարումը ոչ բոլոր դեպքերում կարող է առաջացնել քրեական պատասխանատվություն. ելնելով առանձին տարրերի բացակայությունից՝ այն կարող է դիտարկվել որպես կարգապահական խախտում՝ հանգեցնելով կարգապահական պատասխանատվության:**

13.1. Այսպիսով, հրաման չկատարելու՝ կարգապահական զանցանքի և զինվորական հանցագործության տարբերակման հիմքում ընկած է արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը (մանրամասն տե՛ս Գարուշ Մադաթյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԴ/0029/01/08 որոշման 14-րդ կետը): Արարքը **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 1-ին մասով որակելու համար անհրաժեշտ տարրը՝ ծառայության շահերին պատճառված էական վնասը, կարող է կրել ինչպես նյութական (ֆիզիկական, գույքային), այնպես էլ ոչ նյութական (բարոյահոգեբանական, կազմակերպչական և այլն) բնույթ: Նյութական վնասը կարող է արտահայտվել, օրինակ, զինծառայողների կամ այլ անձանց առողջությանը վնաս պատճառելով (ֆիզիկական վնաս) կամ ռազմական գույքին, տեխնիկային կամ այլ գույքին վնաս պատճառելով (գույքային վնաս):** Ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ գույքային վնասի դեպքում էական վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահ-

118 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402213

մանված նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկը գերազանցող գումարը կամ դրա արժեքը:

13.2. Առանձնակի բարդություն է ներկայացնում կատարվածի արդյունքում ծառայության շահերին էական վնաս պատճառելն արձանագրելն այն դեպքում, երբ այն ոչ նյութական բնույթ է կրում: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ որպես այդպիսին կարող են համարվել, ի թիվս այլոց, մարտական կոնկրետ խնդիրների կատարման դժվարեցումը, զորամասի, ստորաբաժանման օրակարգի լուրջ խախտումը (այդ թվում՝ անձնակազմի ուսուցման, ռազմական տեխնիկայի սպասարկման համար ծրագրված միջոցառումների խափանումը), մարդու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների խախտումը, զինծառայողների օրինական շահերի խախտումը (ինչը կարող է դրսևորվել, օրինակ, այլ զինծառայողների վրա բեռի ավելացմամբ, տվյալ անձի կողմից կատարման ենթակա պարտականությունները այլ զինծառայողների կողմից իրականացմամբ), հրամանատարի (պետի) հեղինակության կորուստը, զորամիավորումներում զինվորական կարգապահության էական անկումը: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է նաև, որ հրաման չկատարելը, որպես կանոն, ծառայության շահերին ոչ նյութական վնաս է պատճառում: Մասնավորապես, որոշակիորեն ազդում է հրամանատարի հեղինակության վրա, ինչ-որ առումով նվազեցնում զինվորական կարգապահության մակարդակը և այլն: Սակայն քրեորեն պատժելի է միայն այնպիսի վնասի պատճառումը, որն էական է համարվում զինվորական ենթակայության կարգի համար: Հետևաբար, հրամանի չկատարման հետևանքով ոչ նյութական էական վնասի առաջացման հարցը գնահատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև հրամանի բնույթը, բովանդակությունը, հրամանի տրման իրադրությունը: Այլ կերպ՝ հրաման չկատարելը կարող է առաջացնել էական վնաս, եթե հրամանը տրվել է էական այնպիսի հարցի վերաբերյալ, որի չկատարելն առաջացրել է, օրինակ, լուրջ խոչընդոտ զորամասի, ստորաբաժանման մարտական հերթապահության կամ զինվորական այլ պարտականությունների կատարմանը, անհնարին դարձրել ստորաբաժանման առջև դրված խնդիրների կատարումը, ինքնին հեղինակազրկել հրամանատարի դերը, հանգեցրել զինվորական կարգապահության էական անկման և այլն:

13.3. Վերոգրյալի համատեքստում հարկ է ընդգծել, որ առանձին զինծառայողների ներկայությամբ հրաման չկատարելն ինքնին չի կարող հանգեցնել հրամանատարի հեղինակության կորստի և ազդել զինվորական կարգապահության վիճակի վրա այն աստիճան, որ ծառայության շահերին պատճառված վնասն էական գնահատվի: Ծառայության շահերին պատճառված վնասն էական գնահատելու հա-

մար ինքնին բավարար չէ զինծառայողի կողմից որևէ աշխատանք կատարելուց հրաժարվելը, եթե բացակայում են այլ հանգամանքներ, որոնք կվկայեն զինվորական ենթակայության շահերին էական վնաս պատճառելու մասին:

14. Այսպիսով, հիմք ընդունելով սույն որոշման 13.3.-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **ծառայության շահերին պատճառված այս կամ այն վնասը որպես էական գնահատելը կախված է գործի կոնկրետ հանգամանքներից: Յուրաքանչյուր դեպքում արարքում քննարկվող հանցակազմի առկայությունն ապացուցելու համար պետք է փաստել ոչ միայն էական վնասի առկայությունը, այլև այն, թե տվյալ գործով կոնկրետ ինչում է վերջինս դրսևորվել՝ համապատասխան ապացույցների հիման վրա մատնանշելով այդ մասին վկայող փաստական հանգամանքները: Այլ կերպ՝ դատական ակտ կայացնելիս դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է կատարի գործի կոնկրետ հանգամանքների բազմակողմանի ուսումնասիրություն՝ էական վնասի առկայության կամ բացակայության փաստը պատճառաբանված եզրահանգումների տեսքով արձանագրելու համար:**

3. ՊԱՐՏԱԴԻՐ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂԻՆ ՄՇՏԱԿԱՆ ՏԵՂԱԿԱՅՄԱՆ ԶՈՐԱՄԱՍԻՑ ԱՅԼ ԶՈՐԱՄԱՍ ՏԵՂԱՓՈԽԵԼՈՒ ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹¹⁹

Հոդված 27. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողներին պաշտոնի նշանակելը, զինվորական կոչումներ շնորհելը, ծառայության այլ վայր տեղափոխելը

(...)

5. Շարքային և սպայական կազմերի պարտադիր զինծառայողները Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով սահմանված կարգով ծառայության այլ վայր կարող են տեղափոխվել՝

1) ծառայողական անհրաժեշտությունից ելնելով.

2) կազմակերպչական-հաստիքային միջոցառումների կապակցությամբ.

3) ընտանեկան պայմաններից ելնելով.

4) առողջական վիճակի պատճառով՝ ռազմաթշկական հանձնաժողովի եզրակացության համաձայն.

5) ռազմաուսումնական հաստատությունից հեռացվելու (ազատվելու) կամ առողջական վիճակի պատճառով ռազմաուսումնական հաստատությունում ուսանելու համար ոչ պիտանի ճանաչվելու դեպքում:

(...)

«ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենք¹²⁰

Հոդված 20. Կարգապահական խախտման կանխարգելումը

(...)

2. Քրեական գործով նախաքննության իրականացման նկատառումներից ելնելով՝ զինծառայողները կարող են նախաքննության մարմնի գրավոր պահանջով տեղափոխվել իրենց մշտական տեղակայման զորամասից այլ զորամաս՝ կասեցնելով մշտական տեղակայման զորամասում զինծառայողի պաշտոնով նախատեսված զինվորական պարտականությունների կատարումը:

119 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

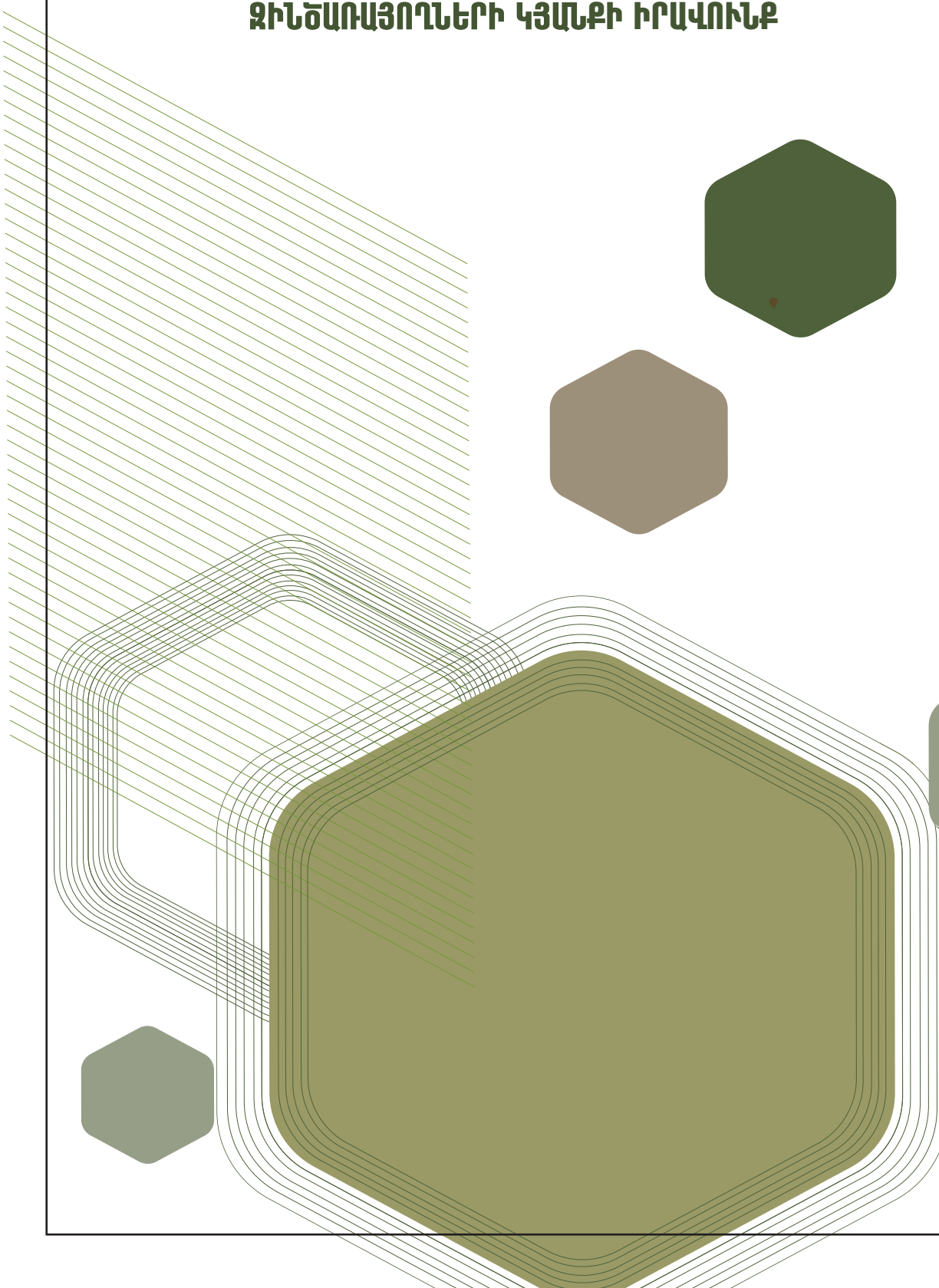
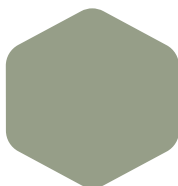
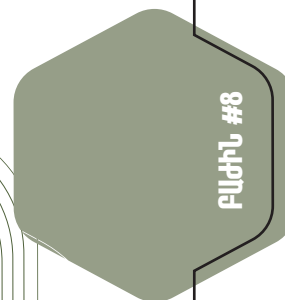
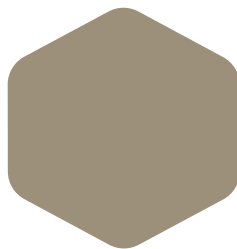
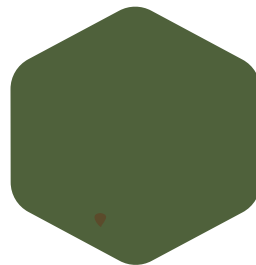
120 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=137949>

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.

ԲԱԺԻՆ # 8

ՁԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՀՎԱՆ և ԻՆՔՆԱՎՆԱՍՄԱՆ ԴԵՊՔԵՐԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹²¹

Հոդված 24. Կյանքի իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք:
2. Ոչ ոք չի կարող կամայականորեն զրկվել կյանքից:
3. Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել կամ ենթարկվել մահապատժի:

ՀՀ քրեական օրենսգիրք¹²²

Հոդված 104. Սպանությունը

1. Սպանությունը՝ ապօրինաբար մեկ ուրիշին դիտավորությամբ կյանքից զրկելը՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ ութից տասնհինգ տարի ժամկետով:
2. Սպանությունը՝
 - 1) երկու կամ ավելի անձանց,
 - 1.1) կոռուպցիոն բնույթի դեպքի կամ շահերի բախման կամ էթիկայի կանոնների կամ անհամատեղելիության պահանջների կամ այլ սահմանափակումների կամ հայտարարագրման հետ կապված խախտման կամ հանրային շահերին ուղղված այլ վնասի կամ դրանց սպառնալիքի վերաբերյալ հաղորդում տվող անձի,
 - 2) անձի կամ նրա մերձավորի՝ կապված այդ անձի կողմից իր ծառայողական գործունեության կամ հասարակական պարտքի կատարման հետ,
 - 3) զուգորդված՝ մարդուն առևանգելով կամ պատանդ վերցնելով,
 - 4) ակնհայտ հղի կնոջ,
 - 5) առանձին դաժանությամբ,
 - 6) շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով,
 - 7) մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից,
 - 8) շահադիտական դրդումներով, պատվերով, ինչպես նաև զուգորդված՝ շորթմամբ, ավազակությամբ կամ բանդիտիզմով,
 - 9) զուգորդված՝ ահաբեկչությամբ,
 - 10) խուլիգանական դրդումներով,
 - 10.1) որը կատարվել է զանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրանց մաս-

121 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

122 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141542>

նակցի կողմից,

- 11) այլ հանցանքը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով,
- 12) զուգորդված՝ բռնաբարությանը կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններով,
- 13) ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթով,
- 14) տուժողի մարմնի մասերի կամ հյուսվածքների օգտագործման նպատակով՝
- 15) (կետն ուժը կորցրել է 23.05.11 ՀՕ-143-Ն) պատժվում է ազատազրկմամբ՝ տասներկուսից քսան տարի ժամկետով, կամ ցմահ ազատազրկմամբ:

Հոդված 110. Ինքնասպանության հասցնելը

1. Սպառնալիքի, դաժան վերաբերմունքի կամ անձնական արժանապատվությունը պարբերաբար նվաստացնելու ճանապարհով անձին անուղղակի դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ ինքնասպանության կամ ինքնասպանության փորձի հասցնելը՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:
2. Նույն արարքը, որը կատարվել է հանցավորից նյութական կամ այլ կախվածության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:

Հոդված 111. Ինքնասպանության հակելը

Ինքնասպանության հակելը՝ հորդորելու, խաբեության կամ այլ միջոցով անձի մոտ ինքնասպանություն կատարելու վճռականություն հարուցելը, եթե անձն ինքնասպանությամբ կյանքին վերջ է տվել կամ ինքնասպանության փորձ է կատարել՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

Հոդված 112. Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը

1. Դիտավորությամբ մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ առողջությանն այլ ծանր վնաս պատճառելը, որը վտանգավոր է կյանքի համար կամ առաջացրել է տեսողության, խոսքի, լսողության կամ որևէ օրգանի կամ օրգանի ֆունկցիայի կորուստ կամ արտահայտվել է դեմքի անջնջելի այլանդակմամբ, ինչպես նաև կյանքի համար վտանգավոր այլ վնաս է պատճառել առողջությանը կամ առաջացրել է դրա քայքայում՝ զուգորդված ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի կայուն կորստով կամ հանցավորի համար ակնհայտ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով կամ առաջացրել է հղիության ընդհատում, հոգեկան հիվանդություն, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ հիվանդացում՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է՝

1) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,

2) անձի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ՝ կապված այդ անձի կողմից իր ծառայողական գործունեության կամ հասարակական պարտքի կատարման հետ,

3) (կեսն ուժը կորցրել է 09.06.04 ՀՕ-97-Ն),

4) առանձին դաժանությամբ,

5) շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով,

6) մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից,

7) շահադիտական դրդումներով,

8) ահաբեկչությամբ զուգորդված,

9) խուլիգանական դրդումներով,

10) այլ հանցանքը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով,

11) բռնաբարությամբ կամ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններով զուգորդված,

12) ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթով,

13) տուժողի մարմնի մասերի կամ հյուսվածքների օգտագործման նպատակով,

14) անզգուշությամբ առաջացնելով տուժողի մահ՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգ-գինգ տասը տարի ժամկետով:

Հոդված 113. Դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելը

1. Դիտավորությամբ մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք կամ առողջությանը որևէ այլ վնաս պատճառելը, որը վտանգավոր չէ կյանքի համար և չի առաջացրել սույն օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքներ, բայց առաջացրել է առողջության տևական քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության մեկ երրորդից պակաս զգալի կայուն կորուստ՝ պատժվում է կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է՝

1) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,

2) անձի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ՝ կապված այդ անձի կողմից իր ծառայողական գործունեության կամ հասարակական պարտքի կատարման հետ,

3) մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից,

4) շահադիտական դրդումներով,

5) առանձին դաժանությամբ,

6) խուլիգանական դրդումներով,

7) ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթով՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:

Հոդված 360.1. Հինժառայողին անզգուշությամբ ինքնասպանության հասցնելը

1. Ձորամասում կամ զինվորական ծառայություն կրելու այլ վայրում զինժառայողին սպառնալիքի, դաժան վերաբերմունքի կամ անձնական պատիվն ու արժանապատվությունը պարբերաբար նվաստացնելու միջոցով անզգուշությամբ ինքնասպանության կամ ինքնասպանության փորձի հասցնելը մեկ այլ զինժառայողի կողմից, եթե բացակայում են սույն օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերի, 358.1-ին հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերի հատկանիշները՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով:
2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է՝
 - 1) մի խումբ անձանց կողմից,
 - 2) պետի (հրամանատարի) կողմից ստորադասի (ենթակայի) նկատմամբ,
 - 3) մարտական հերթապահություն կամ մարտական ծառայություն կրելու ընթացքում, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից ինը տարի ժամկետով:
3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ յոթից տասը տարի ժամկետով:

Հոդված 360.2. Հինժառայողին անուղղակի դիտավորությամբ ինքնասպանության հասցնելը

1. Ձորամասում կամ զինվորական ծառայություն կրելու այլ վայրում զինժառայողին սպառնալիքի, դաժան վերաբերմունքի կամ անձնական պատիվն ու արժանապատվությունը պարբերաբար նվաստացնելու միջոցով անուղղակի դիտավորությամբ ինքնասպանության կամ ինքնասպանության փորձի հասցնելը մեկ այլ զինժառայողի կողմից՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով:
2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է՝
 - 1) մի խումբ անձանց կողմից,
 - 2) պետի (հրամանատարի) կողմից ստորադասի (ենթակայի) նկատմամբ,
 - 3) մարտական հերթապահություն կամ մարտական ծառայություն կրելու ընթացքում, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ յոթից տասներեք տարի ժամկետով:
3. Սույն հոդվածով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ ութից տասնչորս տարի ժամկետով:

«Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության

Հոդված 6. Զինծառայողները գտնվում են պետության պաշտպանության տակ:

Նրանց կյանքը, առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը պահպանվում են օրենքով:

Զինծառայողին անվանարկելը, սպառնալիքը, բռնությունը կամ ոտնձգությունը նրա կյանքի, առողջության, ունեցվածքի նկատմամբ և զինծառայողի վրա դրված պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտող այլ գործողությունները, ինչպես նաև նրա իրավունքների ոտնահարումը առաջացնում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվություն:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր¹²⁴

Հոդված 6

1. Ապրելու իրավունքը յուրաքանչյուր մարդու անկապտելի իրավունքն է: Այդ իրավունքը պահպանվում է օրենքով: Ոչ ոքի չի կարելի քմահաճ ձևով զրկել կյանքից:
2. Այն երկրներում, որոնք չեն վերացրել մահապատիժը, մահվան դատավճիռները կարող են կայացվել միայն ամենաձանր հանցագործությունների համար՝ այն օրենքին համապատասխան, որը գործել է հանցագործության կատարման ժամանակ և որը չի հակասում սույն դաշնագրի և Յեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին պայմանագրի որոշումներին: Այդ պատիժը կարող է իրականացվել միայն ի կատարումն իրավասու դատարանի կողմից կայացված վերջնական դատավճռի:
3. Եթե կյանքից զրկելը Յեղասպանության հանցագործություն է, հարկավոր է նկատի ունենալ, որ սույն հոդվածում ոչ մի բան սույն դաշնագրի մասնակից պետություններին իրավունք չի տալիս որևէ ճանապարհով շեղվել Յեղասպանության հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժելու մասին պայմանագրի որոշումների համաձայն ընդունված ցանկացած պարտավորությունից:
4. Ամեն ոք, ով մահապատժի է դատապարտված, իրավունք ունի խնդրելու ներման մասին կամ դատավճիռը մեղմացնելու մասին: Ամնիստիան, ներումը կամ մահապատժի փոխարինումը կարող են շնորհվել բոլոր դեպքերում:
5. Մահապատիժ չի կայացվում տասնութ տարեկանից երիտասարդ անձանց կատարած հանցագործությունների համար և ի կատար չի ածվում հղի կանանց նկատ-

123 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

124 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

մամբ:

6. Սույն հոդվածում ոչինչ չի կարող հիմք ծառայել սույն դաշնագրի մասնակից որևէ պետության կողմից մահապատժի փոխարինումը հետաձգելու կամ թույլ չտալու համար:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950 թ. եվրոպական կոնվենցիա¹²⁵

Հոդված 2. Կյանքի իրավունք

1. Յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով:
Ոչ մեկին չի կարելի դիտավորությամբ զրկել կյանքից այլ կերպ, քան ի կատարումն դատարանի կայացրած դատավճռի՝ այն հանցագործության համար, որի կապակցությամբ օրենքով նախատեսված է այդ պատիժը:
2. Կյանքից զրկելը չի համարվում սույն հոդվածի խախտում, եթե այն հետևանք է ուժի գործադրման, ինչը բացարձակապես անհրաժեշտ է՝
 - ա. ցանկացած անձի անօրինական բռնությունից պաշտպանելու համար,
 - բ. օրինական ձերբակալում իրականացնելու կամ օրինական հիմքերով կալանավորված անձի փախուստը կանխելու համար,
 - գ. խոտվությունը կամ ապստամբությունը ճնշելու նպատակով օրենքին համապատասխան գործողություն ձեռնարկելու համար:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹²⁶

Ա) Զինծառայողներն ունեն կյանքի իրավունք

(...)

6. Զինծառայողները չպետք է դրվեն այնպիսի իրավիճակներում, որոնցում նրանց կյանքը վտանգվում է՝ առանց հստակ ու իրավաչափ ռազմական նպատակների, և որոնցից հնարավոր էր խուսափել, կամ այնպիսի հանգամանքներում, երբ նրանց կյանքի նկատմամբ սպառնալիքն անտեսվում է:
7. Ցանկացած զինծառայողի՝ կասկածելի հանգամանքներում մահվան կամ կյանքի իրավունքի ենթադրյալ խախտման դեպքում պետք է իրականացվի անկախ և արդյունավետ քննություն:

¹²⁵ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

¹²⁶ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

8. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինծառայողների կյանքի իրավունքի նկատմամբ ոտնձգությունների դեպքերի մասին հաղորդումների ներկայացումը խրախուսելու և այդպիսի գործողությունների մասին հաղորդում ներկայացրած անձին հաշվեհարդարից պաշտպանելու համար:
9. Զինծառայողների նկատմամբ երբեք չպետք է արձակվեն մահվան դատավճիռներ, կամ նրանք չպետք է ենթարկվեն մահապատժի:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹²⁷

Ա) Զինծառայողներն ունեն կյանքի իրավունք

Թեև որոշ վտանգավոր գործողությունների ժամանակ զինծառայողների կյանքը ենթարկված է մահվան որոշակի ռիսկի, նրանք չպետք է դրվեն այնպիսի իրավիճակներում, որոնց ժամանակ, առանց հստակ և իրավաչափ ռազմական նպատակի, նրանց կյանքը ենթարկվում է ռիսկի, և որոնցից հնարավոր էր խուսափել: Ուստի զինվորական ղեկավարությունը պարտավոր է ողջամիտ միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու, որ զինվորական վարժանքը, մարտական գործողությունների պլանավորումը և օգտագործվող սարքավորումները զինծառայողների կյանքը անտեղի վտանգի չենթարկեն: Ողջամիտ միջոցներ պետք է ձեռնարկել ապահովելու համար զինծառայողներին առողջապահական ծառայությունների պատշաճ հասանելիությունը այն դեպքերում, երբ նրանց կյանքը վտանգի տակ է: Այդ զինծառայողների կողմից դիմակայվող վտանգի աստիճանը և զինվորական ղեկավար կազմի համար դրանք չեզոքացնելուն ուղղված միջոցների հասանելիությունը, անշուշտ, այն տարրերն են, որոնք պետք է հաշվի առնել, երբ այդ միջոցառումները ձեռնարկվում են: Ավելին՝ 2-րդ հոդվածը, որոշ հստակ սահմանված հանգամանքներում, պետությունների համար նախատեսում է պոզիտիվ պարտավորություն՝ ձեռնարկելու գործնական կանխարգելիչ միջոցառումներ՝ ուղղված անհատին այլ անձանցից կամ, որոշ առանձին հանգամանքներում, սեփական անձից պաշտպանելուն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Սոսենձն ընդդեմ Ուկրաինայի (Case of Mosendz v. Ukraine) գործը , § 91-92¹²⁸

¹²⁷ Տես նույն տեղում

¹²⁸ <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-115887>

91. Ինչ վերաբերում է պարտադիր զինվորական ծառայությանը, ապա Դատարանը որոշել է, որ պետության առաջնային պարտավորությունն է ընդունել կանոններ, որոնք համապատասխանում են ինչպես ռազմական գործողությունների, այնպես էլ մարդկային գործոնի արդյունք հանդիսացող վտանգի աստիճանին, որը կարող է սպառնալ կյանքին կամ առողջությանը: Այդպիսի վտանգը սկսում է դերակատարում ունենալ, երբ պետությունը որոշում է զորակոչել հասարակ քաղաքացիներին: Այդ կանոնները պետք է պահանջեն պրակտիկ միջոցների ընդունում, որոնք ուղղված են զորակոչիկներին զինվորական կյանքում սպառնացող վտանգից արդյունավետ պաշտպանությանը, ինչպես նաև համապատասխան ընթացակարգերի ընդունում, որոնք միտված են տարբեր մակարդակների հրամանատարների կողմից թույլ տրվող թերությունների ու սխալների բացահայտմանը (տես *Kilinç and Others v. Turkey*, no. 40145/98, § 41, 7 հունիսի 2005թ.):
92. Ինչպես կալանավայրում գտնվող անձինք, զորակոչիկները ևս լիովին գտնվում են պետության «ձեռքերում», և բանակում կատարվող ցանկացած իրադարձություն ամբողջությամբ կամ մասամբ գտնվում է պետական մարմինների բացառիկ իրավասության ներքո: Հետևաբար, պետությունը նաև պատասխանատվություն է կրում բանակում տեղի ունեցած բոլոր մահերի և վնասվածքների համար (տես *Beker v. Turkey*, no. 27866/03, §§ 41-42, 24 մարտ 2009թ.):

Մարինա Ալեքսեևան ընդդեմ Ռուսաստանի (*Marina Alekseyeva v. Russia*) 2014 թվականի մարտի 13-ի վճիռը¹²⁹

121. Ինչպես կալանավայրում գտնվող անձինք, զորակոչիկները ևս լիովին գտնվում են պետության «ձեռքերում» և բանակում կատարվող ցանկացած իրադարձություն ամբողջությամբ կամ մասամբ գտնվում են պետական մարմինների բացառիկ իրավասության ներքո: Հետևաբար, պետությունը նաև պատասխանատվություն է կրում բանակում տեղի ունեցած բոլոր մահերի և վնասվածքների համար (տես *Beker v. Turkey*, no. 27866/03, §§ 41-42, 24 մարտի 2009թ., և *Mosendz v. Ukraine*, no. 52013/08, § 98, 17 հունվարի 2013թ.):
122. Դատարանը այս կապակցությամբ արձանագրում է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ պետական մարմիններն օբյեկտիվ պատճառներով գործի ճշգրիտ հանգամանքները չեն կարող պարզել, պետք է բավարար և համոզիչ կերպով բացատրեն իրադարձությունների հաջորդականությունը և ներկայացնեն դիմումատուի պնդումները հերքող հիմնավոր ապացույցներ (տես *Mansuroğlu v. Turkey*, no. 43443/98, § 80, 26 փետրվարի 2008թ.):

¹²⁹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-139166>

**Կիլինչը և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի (*Kilinç and Others v. Turkey*),
վճիռ՝ 7 հունիսի 2005թ.¹³⁰**

Կիլինչի գործով, որի դեպքում պարտադիր ժամկետային զինծառայողն ինքնասպան էր եղել, Դատարանը համարել է, որ իշխանությունները չէին կարող ժխտել, որ տեղյակ էին նրա լուրջ հոգեբանական խնդիրներ ունենալու մասին, և նկատել է, որ նման իրավիճակները կարգավորող զինվորական կանոններ գոյություն չունեին: Այսպիսով, Դատարանը եզրակացրել է, որ իշխանությունները ծախողվել են նրան պաշտպանելու իրենց պարտականության կատարման հարցում, հետևաբար, արձանագրվել է 2-րդ հոդվածի խախտում: Դատարանը համարել է նաև, որ պետությունը պատասխանատու է զինծառայողի ինքնասպանության համար, քանի որ վերջինս չէր ստացել անհրաժեշտ հոգեբուժական օգնություն, և նրա հոգեկան առողջության վիճակը հաշվի չէր առնվել այն ժամանակ, երբ վերջինս ուղարկվել էր զինվորական ծառայության, և նրան վստահվել էր ատրճանակ, որը նա հետագայում օգտագործել էր սեփական կյանքին վերջ դնելու համար:

Պետության պարտավորության մասն է արդյունավետ պաշտպանության համար օրենսդրական և վարչական կառուցակարգ ապահովելը, որը ներառում է ապացույցներ հավաքելու համար պատշաճ ընթացակարգերը՝ պատասխանատվության կարգապահական կամ քրեական բնույթը պարզելու համար, օրինակ՝ տարբեր մակարդակների հրամանատարների մասով:

Յակուզն ընդդեմ Թուրքիայի (*Yakuz v. Turkey*), որոշում 25 մայիսի 2000թ.¹³¹

Յակուզի գործով, որի դեպքում զինվորը սպանվել էր նույն կոչում ունեցող մեկ այլ զինվորի կողմից՝ անձնական դրդապատճառներով, իշխանությունները չեն ճանաչվել նրա մահվան համար պատասխանատու, քանի որ հանգամանքները չէին վկայում, որ նրանք գիտեին, ոչ էլ կարող էին միջոցներ ձեռնարկել՝ իմանալու համար զոհի կյանքին սպառնացող իրական և անմիջական վտանգի մասին:

**Մալիկ Բաբայևն ընդդեմ Ադրբեջանի (*Malik Babayev v. Azerbaijan*) գործով վճիռ,
1-ը հունիսի 2017թ.¹³²**

66. Պարտադիր զինվորական ծառայության համատեքստում Դատարանն իր նախա-

130 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

131 Տես նույն տեղում

132 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173776>

դեպային իրավունքում ընդգծել է, որ ինչպես կալանավորված անձինք, այնպես էլ զորակոչիկները գտնվում են պետական մարմինների բացառիկ վերահսկողության ներքո, հետևաբար, բանակում տեղի ունեցող իրադարձություններն ամբողջությամբ կամ մեծամասամբ գտնվում են պետական մարմինների բացառիկ իսկաստության ներքո, և որ պետությունները նրանց պաշտպանելու պարտավորություն ունեն (տես Beker v. Turkey, no. 27866/03, §§ 41-42, 24 մարտի 2009թ., Mosendz v. Ukraine, no. 52013/08, § 92, 17 հունվարի 2013թ. և Perevedentsevy v. Russia, no. 39583/05, § 93, 24 ապրիլի 2014թ.): Այնուամենայնիվ, այս պարտավորությունը պետք է մեկնաբանվի այնպես, որ անհնար և անհամաչափ բեռ չդրվի պետական մարմինների վրա՝ հաշվի առնելով մարդկային վարքագծի անկանխատեսելիությունը և օպերատիվ գործողությունների ընտրությունը առաջնահերթությունների և ռեսուրսների տեսանկյունից: Հետևաբար, կյանքին սպառնացող ոչ բոլոր վիճելի վտանգները կարող են հանգեցնել պետական մարմինների կողմից այդ վտանգի իրականացումը կանխելուն ուղղված օպերատիվ գործողությունների ձեռնարկման կոնվենցիոն պահանջի (տես Ataman v. Turkey, no. 46252/99, § 55, 27 ապրիլի 2006թ. և Salgin v. Turkey, no. 46748/99, § 78, 20 փետրվարի, 2007թ.):

Սալգինն ընդդեմ Թուրքիայի (*Salgin v. Turkey*), վճիռ՝ 20 մայիսի, 2007թ.¹³³

Սալգինի գործով, որի դեպքում մահացածը պարտադիր ժամկետային զինծառայող էր, որի մահը վրա էր հասել զինվորական ծառայությունն իրականացնելու ժամանակ, Դատարանը համարեց, որ կյանքի իրավունքի դատավարական պաշտպանությունը պետք է ներառի անկախ քննություն իրականացնելու որոշակի հնարավորություն, որի նպատակն է պարզել, թե ինչ հանգամանքներում է մահը վրա հասել, և այսպիսի դեպքերում հաստատել, թե ով պետք է պատասխանատվություն կրի:

Քելլին և այլք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (*Kelly and Others v. UK*), վճիռ՝ 4 մայիսի 2001թ.¹³⁴

97. «Անհապաղ» նշանակում է, որ գործի քննությունը պետք է սկսել մահվան վրա հասնելուց հետո հնարավորինս շուտ, և «ողջամիտ ժամկետում» եզրույթը ենթադրում է, որ քննությունը չպետք է անհարկի ձգձգվի: Այն դեպքերում, երբ մահը վրա է հասել ուժի կիրառման հետևանքով, Դատարանը համարել է, որ քննություն իրականացնող

¹³³ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

¹³⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59453>

մարմինների կողմից անհապաղ քննություն իրականացնելն էական է՝ վերջիններիս՝ իրավունքի գերակայության սկզբունքներին հավատարիմ լինելու առումով հանրության վստահությունը պահպանելու, ինչպես նաև անօրինական արարքների շուրջ գաղտնի համաձայնության գալու կամ դրանց նկատմամբ հանդուրժողականության ցանկացած դրսևորում կանխելու համար:

ՄըքԷրն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (McKerr v. UK)¹³⁵

115. Բացի դրանից, պետք է առկա լինի քննության կամ դրա արդյունքների նկատմամբ հանրության հսկողության բավարար տարրը՝ ապահովելու համար քննության հաշվետվողականությունն ինչպես գործնականում, այնպես էլ՝ տեսականորեն: Հանրության հսկողության չափը այս կամ այն գործով կարող է տարբեր լինել, բայց նվազագույն պահանջն այն է, որ տուժողի իրավահաջորդը պետք է լինի դատավարության գործընթացում այն աստիճանի ներգրավված, որն անհրաժեշտ է իր օրինական շահերի պաշտպանությունը երաշխավորելու համար:

Ջելիլովն ընդդեմ Հունաստանի (Zelilof v. Greece), վճիռ, 24 մայիսի 2007թ.¹³⁶

56. Գործի քննությունը պետք է լինի նաև մանրակրկիտ: Դատարանի մեկնաբանության համաձայն՝ սա նշանակում է, որ իշխանությունները մշտապես «պետք է լուրջ ջանքեր գործադրեն պարզելու համար, թե ինչ է տեղի ունեցել, և չպետք է ապավինեն հապճեպ կամ վատ հիմնավորված հետևություններին՝ գործի քննությունը դադարեցնելու համար կամ որպես հիմք իրենց որոշումների»:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ

Գործ թիվ ԵԱԲԴ/0051/11/14¹³⁷

- I. Պետության իրավասության ներքո գտնվող անձի մահվան փաստի առթիվ արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը.
- (...) Մասնավորապես Եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորած չափանիշների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ **Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով երաշխավորված կյանքի**

135 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59451>

136 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80623>

137 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905401632

իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության գնահատման հիմնական չափանիշներից են՝

ա) իրավասու մարմինները պետք է գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ,

բ) քննության արդյունքում պետք է հստակեցվեն դեպքի հանգամանքները,

գ) պետք է կատարվի մանրամասն քննություն, որն անհրաժեշտ է գործով ապացույցներ ձեռք բերելու համար:

Վարույթն իրականացնող մարմինները պետք է ձեռնպահ մնան շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևություններից, քանի որ քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում մահվան պատճառները պատասխանատու անձանց կողմից պարզելու կարողությունը, վտանգում է քննության արդյունավետությունը, հետևաբար և Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով պետության ստանձնած պարտավորությունների իրագործումը:

Այն դեպքում, երբ պետության վերահսկողության ներքո (ոստիկանությունում, քրեակատարողական հիմնարկում և այլն) գտնվող անձը մահանում է, և պետությունը Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի ուժով պարտավորություն է կրում ներկայացնելու մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն, ապա իրավասու մարմինները (պաշտոնատար անձինք) կասկածելի մահվան փաստի առթիվ պետք է հարուցեն քրեական գործ և քրեադատավարական ողջ գործիքակազմի ներգրավմամբ իրականացնեն հնարավոր ողջամիտ քայլերը՝ դեպքի հանգամանքները պարզելու համար (մանրամասն տե՛ս Ռուզաննա Նիսպյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0118/11/13 որոշման 25-26-րդ կետերը):

39. Նախորդ կետում վկայակոչված (ա) ենթակետում շարադրված չափանիշի կապակցությամբ Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում բազմիցս ընդգծել է, որ քննության արդյունավետությունը գնահատելիս կարևոր է հատկապես այն հանգամանքը, թե որքան արագ են իշխանություններն արձագանքում Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտման վերաբերյալ բողոքներին, ինչը նպաստում է հանրության վստահության պահպանմանը օրինականության ամրապնդման և անօրինական գործողությունների նկատմամբ հանդուրժողականության բացառման հարցում (տե՛ս *Hugh Jordan v. United Kingdom* գործով 2001 թվականի մայիսի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 24746/94, կետ 108, *Yaşa v. Turkey* գործով 1998 թվականի սեպտեմբերի 2-ի վճիռը, զեկույցներ 1998-IV, էջեր 2439-2440, կետեր 102-104): Կյանքի իրավունքի խախտման կապակցությամբ իրականացվող քննության արդյունավետության (բ) և (գ) ենթակետերում շարադրված չափանիշների վե-

րաբերյալ անհրաժեշտ է նշել, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի պահանջն է, որ իրավասու մարմինները գործեն պատշաճ ջանասիրությամբ և արագությամբ և պարտավոր լինեն նախաձեռնել քննություն, որն ի վիճակի է նախ որոշակիացնել այն հանգամանքները, որոնցում դեպքը տեղի է ունեցել, և կարգավորող համակարգի գործունեության ցանկացած թերություն, երկրորդ՝ բացահայտել դրանում ներգրավված պետական պաշտոնյաներին և մարմիններին (տե՛ս *mutatis mutandis*, *Kats and Others v. Ukraine*, 2008 թվականի դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 29971/04, կետ 116):

Քննությունը պետք է լինի մանրամասն: Դա նշանակում է, որ մարմինները միշտ պետք է կատարեն լուրջ քայլեր, որպեսզի պարզեն՝ ինչ է տեղի ունեցել, և չպետք է հիմնվեն շտապողական կամ թույլ պատճառաբանված հետևությունների վրա, որպեսզի փակեն քննությունը կամ որպես իրենց որոշումների հիմք ընդունեն: Նրանք պետք է կատարեն իրենց համար հասու բոլոր ողջամիտ քայլերը, որպեսզի ապահովեն դեպքի հետ կապված ապացույցները, ներառյալ, ի թիվս այլոց, ականատեսների հարցաքննությունը և բժշկական ապացույցները: Քննության ցանկացած թերություն, որը հարցականի տակ է դնում վնասվածքների պատճառները կամ պատասխանատու անձանց պարզելու կարողությունը, վտանգում է այս չափանիշի իրագործումը (տե՛ս, ի թիվս այլոց, *Gorelov v. Russia*, 2014 թվականի հունվարի 9-ի վճիռ, գանգատ թիվ 49072/11, կետ 52):

2. ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹³⁸

Հոդված 26. Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը

1. Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:
2. Մարմնական պատիժներն արգելվում են:
3. Ազատությունից զրկված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի իրավունք:

ՀՀ քրեական օրենսգիրք¹³⁹

Հոդված 358. Պետի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը

1. Զորամասում կամ զինվորական ծառայություն կրելու այլ վայրում պետին (հրամանատարին) ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը պետի (հրամանատարի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ, եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ՝ պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:
2. Զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ պետին (հրամանատարին) ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը պետի (հրամանատարի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ՝ պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:

138 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

139 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141542>

3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են՝
 - 1) մի խումբ անձանց կողմից,
 - 2) զենք կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկա գործադրելով,
 - 3) առողջությանը թեթև կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելով՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով:
4. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք անզգուշությամբ պատճառել են առողջությանը ծանր վնաս կամ այլ ծանր հետևանքներ՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ վեցից տասներկու տարի ժամկետով:
5. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ յոթից տասներեք տարի ժամկետով:

Հոդված 358.1. Ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը

1. Զորամասում կամ զինվորական ծառայություն կրելու այլ վայրում ստորադասին (ենթակային) ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը ստորադասի (ենթակայի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ, եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ՝ պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ մեկից երկու տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով:
2. Զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ ստորադասին (ենթակային) ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը ստորադասի (ենթակայի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ՝ պատժվում է զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակմամբ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ կարգապահական գումարտակում պահելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով:
3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են՝
 - 1) մի խումբ անձանց կողմից,

- 2) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
- 3) զենք կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկա գործադրելով,
- 4) առողջությանը թեթև կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելով՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ չորսից ութ տարի ժամկետով:
4. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք անզգուշությամբ պատճառել են առողջությանը ծանր վնաս կամ այլ ծանր հետևանքներ՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ յոթից տասներկու տարի ժամկետով:
5. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ կամ չորրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ ութից տասներեք տարի ժամկետով:

«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին»

ՀՀ օրենք¹⁴⁰

Հոդված 6. Զինծառայողները գտնվում են պետության պաշտպանության տակ:

Նրանց կյանքը, առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը պահպանվում են օրենքով:

Զինծառայողին անվանարկելը, սպառնալիքը, բռնությունը կամ ոտնձգությունը նրա կյանքի, առողջության, ունեցվածքի նկատմամբ և զինծառայողի վրա դրված պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտող այլ գործողությունները, ինչպես նաև նրա իրավունքների ոտնահարումը առաջացնում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված պատասխանատվություն:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր¹⁴¹

Հոդված 7

Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ իր արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Մասնավորապես ոչ մի անձ չի կարող առանց իր ազատ արտահայտված համաձայնության ենթարկվել բժշկական կամ գիտական փորձերի:

¹⁴⁰ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

¹⁴¹ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

ՄԱԿ-ի խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվություն- նը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա¹⁴²

Հոդված 2.

1. Յուրաքանչյուր մասնակից պետություն ձեռնարկում է օրենսդրական, վարչական, դատական կամ այլ արդյունավետ միջոցներ՝ իր իրավագործության ներքո ցանկացած գտնվող տարածքում խոշտանգումների դեպքերը կանխելու համար:
2. Ոչ մի բացառիկ հանգամանք, ինչպիսին էլ այն լինի՝ պատերազմական դրություն կամ պատերազմի վտանգ, ներքին քաղաքական անկայունություն կամ ցանկացած այլ արտակարգ իրավիճակ, չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգումների արդարացում:
3. Վերադաս պետի կամ պետական իշխանության հրամանը չի կարող վկայակոչվել որպես խոշտանգումների արդարացում:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. եվրոպական կոնվենցիա¹⁴³

Հոդված 3.

Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

Ձինձառայողների իրավունքների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի՝ 2006 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ 1742 հանձնարարական¹⁴⁴

- 10.1.2. Ձինձառայողները պետք է օգտվեն խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքից:

Ձինձառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարական¹⁴⁵

10. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինձառայողներին բռնություններից և ոչ պատշաճ վերաբերմունքից կամ պատժից պաշտպանելու համար:

142 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=60506>

143 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

144 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

145 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի առավել խոցելի կատեգորիաներին, ինչպիսիք են, օրինակ, նորակոչիկները (պարտադիր զինծառայողները):

11. Այն դեպքերում, երբ զինծառայողները բարձրացնում են վիճելի պնդում առ այն, որ ենթարկվել են Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը խախտող գործողությունների, կամ երբ իշխանությունները ողջամիտ հիմքեր ունեն ենթադրելու, որ այդպիսի վերաբերմունք տեղի է ունեցել, ապա անհապաղ պետք է սկսվի այդ հանգամանքների անկախ և արդյունավետ պաշտոնական քննություն:
12. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինծառայողների խոշտանգումների և նրանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեպքերի մասին հաղորդումների ներկայացումը խրախուսելու և այդպիսի գործողությունների մասին հաղորդում ներկայացրած անձին հաշվեհարդարից պաշտպանելու համար:

Ձինծառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁴⁶

Խոշտանգումների, ինչպես նաև անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը բացարձակ է՝ ըստ Կոնվենցիայի (Հոդված 3): Պետությունները չեն կարող որևէ պարագայում դիմել նման վերաբերմունքի կամ հանդուրժել այն: Բացի դրանից, նրանք պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինծառայողներին զինված ուժերում նման վերաբերմունքից պաշտպանելու համար:

Շարունակական ճնշումները, ֆիզիկական բռնությունը, ձեռնադրման դաժան արարողությունները, շարունակական հետապնդումները, նվաստացումը և վատ վերաբերմունքի այլ դրսևորումները, ցավոք, շարունակում են տարածված երևույթ լինել որոշ զինված ուժերում:

Դաժան վերաբերմունքի դեպքերի մասին պարբերաբար հաղորդումներ են լինում, որոնք վերաբերում են հատկապես նորակոչիկներին՝ լինեն նրանք պարտադիր ժամկետային զինծառայողներ թե անձնակազմի պրոֆեսիոնալ անդամներ: Այլ հատկանիշներ, ինչպիսիք են սեռը, սեռական կողմնորոշումը, էթնիկ ծագումը կամ կրոնը, ավելի հավանական են դարձնում որոշ զորակոչիկներին՝ այդ հիմքերով չարաշահման զոհ դառնալու հավանականությունը, ուստի նրանց նկատմամբ պահանջվում է հատուկ ուշադրություն: Այս ցավալի իրավիճակը պահանջում է գործուն քայլեր պետական մարմինների կողմից՝ այդպիսի ցանկացած վերաբերմունք բարոյապես դատապարտելու և դրա համար մեղավորներին արդարադատության առաջ կանգնեցնելու և պատժելու համար:

Երբ ձեռնադրման արարողությունների, շարունակական ճնշումների կամ հետապն-

146 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

դումների կիրառումը հավասարվում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման, համապատասխան անձինք պետք է համարժեք պատասխանատվության ենթարկվեն և պատժվեն: Սույն հոդվածով սահմանված խախտումների հետևանքով տուժած անձինք պետք է ունենան իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցից օգտվելու հնարավորություն: Պնդումը, որ նման վերաբերմունքը եղել է, պետք է լինի «վիճարկելի», ինչը նշանակում է, որ ակնհայտ անհիմն պնդումները լիարժեք քննություն չպետք է պահանջեն: Ավելին՝ հաշվի առնելով, որ զինված ուժերում տեղի են ունենում կամ պարբերական բնույթ են կրում վերադասների կողմից շարունակական ճնշումներից, ձեռնադրման դատան և նվաստացուցիչ արարողություններից, շարունակական հետապնդումներից բխող վատ վերաբերմունքի դեպքերը, չափազանց կարևոր է, որ անդամ պետությունները անհրաժեշտ գործնական քայլեր ձեռնարկեն նման անընդունելի վարքի վերաբերյալ հենց զինծառայողների կողմից հաղորդումներ ներկայացնելը խրախուսելու ուղղությամբ:

Այդպիսի վերաբերմունքի մասին հաղորդում ներկայացրած անձանց ծառայակիցների կամ վերադասների ճնշումներից պաշտպանելու նպատակով հատկապես կարևոր է, որ պետություններն ապահովեն իրավական կամ վարչական կառուցակարգ՝ ցանկացած հաշվեհարդար կանխելու համար: Զինված ուժերում տեղի ունեցող վատ վերաբերմունքի մասին հաղորդում ներկայացնելը նաև կարևոր է զինված ուժերում տեղի ունեցած նման վերաբերմունքի շուրջ և հատկապես դրա կապակցությամբ իրականացվող քննության առավել թափանցիկությունը խրախուսելու առումով:

Վատ վերաբերմունքը հաճախ տեղի է ունենում, երբ անձինք զրկված են ազատությունից, ինչի մասին է վկայում Դատարանի հարուստ նախադեպային իրավունքը: Ուստի պետությունները պետք է կոնկրետ քայլեր ձեռնարկեն՝ ապահովելու համար, որ կալանավորված զինծառայողները չենթարկվեն 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Չեմբերն ընդդեմ Ռուսաստանի (*Chamber v. Russia*) գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 1-ի վճիռը¹⁴⁷

50. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավաբանության համաձայն՝ պետությունը պարտավոր է ապահովել, որպեսզի անձը զինվորական ծառայությունն անցնի այնպիսի պայմաններում, որոնք համատեղելի են նրա մարդկային արժանապատվությունը հարգելու հետ, իսկ զինվորական վարժանքների ընթացակարգը

147 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87354>

և մեթոդները չեն պատճառում նրան ֆիզիկական տառապանք կամ չեն անցնում զինվորական կարգուկանոնի հետ կապված անխուսափելի դժվարությունների չափն ու սահմանը, և որ նման ծառայության պրակտիկ պահանջների հետ մեկտեղ նրա առողջությունը և ինքնագգացողությունը համարժեքորեն պաշտպանված են (տես *mutatis mutandis*, *Kilinç and Others v. Turkey*, no. 40145/98, § 41, 7 հունիսի 2005, և *Álvarez Ramón v. Spain* (dec.), no. 51192/99, 3 հուլիսի 2001): Պետության առաջնային պարտականությունն է անձին զինվորական ծառայության զորակոչելու դեպքում նվազագույնի հասցնել նրա առողջությանը սպառնացող ռիսկը, որը կարող է առաջանալ ոչ միայն զինվորական գործողությունների և օպերացիաների բնույթից, այլ նաև մարդկային գործոնի պատճառով:

Սոերինգն ընդդեմ ՄԹ-ի, (*Soering v. UK*), վճիռ՝ 7 հուլիսի 1989թ.¹⁴⁸

100. Ինչ վերաբերում է խոշտանգման, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի սահմանմանը, Դատարանը համարում է, որ վատ վերաբերմունքը պետք է հասնի ծանրության նվազագույն աստիճանի, որպեսզի այն դիտարկվի Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի շրջանակներում: Այս աստիճանի գնահատումը հարաբերական է և կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից, ինչպես օրինակ՝ վիճարկվող վերաբերմունքի բնույթից և համատեքստից, դրա կատարման ձևից և մեթոդից, դրա տևողությունից, դրա ֆիզիկական և հոգեկան հետևանքներից և, որոշ դեպքերում, տուժողի սեռից, տարիքից և առողջական վիճակից:

¹⁴⁸ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումներ

Գործ թիվ ՏԴ1/0078/01/17¹⁴⁹

(...) Մեջբերված նորմերը Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել Նարեկ Արմենակյանի գործով որոշմամբ՝ արձանագրելով հետևյալը. «(...) Հանրային վտանգավորությունը հանդիսանում է հանցագործության պարտադիր հատկանիշներից մեկը: Ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի վերոգրյալ հոդվածի 2-րդ մասի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը հանցագործություն է համարում միայն հանրային (հասարակական) վտանգավորության որոշակի աստիճան ունեցող արարքը:

Քրեական իրավունքը պաշտպանում է հասարակական հարաբերությունները վերջիններիս էական մնաս պատճառելուց: Ուստի որևէ արարքի հատկանիշների միայն ձևական համընկնումը քրեական օրենքով արգելված արարքի հատկանիշների հետ չի կարող հանգեցնել այդ արարքը հանցավոր ճանաչելուն, եթե քրեական օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերություններին դրանով էական մնաս չի պատճառվել և չէր կարող պատճառվել:

(...) Այդ համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ արարքի նվազ կարևոր լինելու հարցը յուրաքանչյուր գործով որոշվում է ինքնուրույն, սակայն միևնույն ժամանակ այդ հարցի լուծման հիմքում պետք է դրվեն ենթադրյալ հանցագործության որակական և քանակական կողմերը բնութագրող գործոնները (մեղքի ձև և տեսակ, հանցագործության նպատակ ու շարժառիթ, հանցագործությամբ պատճառված մնասի չափ, հանցագործության կատարման եղանակ և այլն): Ընդ որում, միայն դրանց համակցությունն է հնարավորություն տալիս որոշելու արարքի նվազ կարևոր լինելը կամ չլինելը:

(...) Վերոգրյալի լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ արարքի նվազ կարևոր լինելու հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նվազ կարևոր կարող է լինել, որպես կանոն, դիտավորյալ արարքը, ընդ որում, ուղղակի դիտավորությամբ կատարված: Արարքը կատարողի գիտակցությունը և կամքը պետք է ուղղված լինի հասնելու հենց այն արդյունքին, որը հանդիսանում է կատարողի գործողության կամ անգործության հետևանք:

12. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում հետևյալ արարքի համար՝ «Զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ ստորադասին (ենթակային) ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը ստորա-

149 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402303

դասի (ենթակայի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ»։ Մեջբերված նորմը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված առավել բարձր վտանգավորություն ներկայացնող հանցանքներից մեկի՝ պետի կողմից ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրա սպառնալիքի համար, որպիսի արարքը ոչ միայն ոտնձգում է անձի կյանքի և առողջության դեմ, այլև խախտում զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ենթակայության կարգը, վկայում զինվորական ծառայության նկատմամբ հանցանք կատարած անձի ունեցած անբարեխիղճ վերաբերմունքի մասին, ինչն էլ իր հերթին բացասական ազդեցություն է գործում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մարտական պատրաստվածության վրա։

Վճռաբեկ դատարանը մշտապես ընդգծել է, որ զինվորական ծառայության կարգի պահպանումը, որի միջոցով ապահովվում է ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաստականությունը, բոլոր զինծառայողների, հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է։ Մասնավորապես, «ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքի 76-րդ և 77-րդ հոդվածների, «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-4-րդ մասերի ընդհանուր վերլուծությունից բխում է, որ զինվորական ամուր կարգապահությունը և անձնակազմի բարոյահոգեբանական բարձր մակարդակն ապահովելիս զինվորական պետերը (հրամանատարները) պարտավոր են ենթակաների նկատմամբ հարգանք դրսևորել, պահպանել նրանց անձնական արժանապատվությունը և զինվորական քաղաքավարության կանոնները՝ ղեկավարվելով միմիայն օրենքներով և զինվորական կանոնագրքերի պահանջներով։ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ անթույլատրելի է վերոնշյալ նպատակներին հասնելը զինվորական կանոնագրքերով չնախատեսված եղանակներով, հատկապես՝ բռնություն կամ բռնության սպառնալիք գործադրելու միջոցով, ինչը լուրջ ոտնձգություն է զինվորական կանոնագրքերով սահմանված զինվորական ենթակայության կարգի նկատմամբ։

(...)

4. (...) Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերաբերյալ արտահայտված և սույն որոշման 11-րդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումները, դրանք համադրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածի վերաբերյալ արտահայտված՝ սույն որոշման 12-րդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հետ, արձանագրում է, որ ամբաստանյալներին մեղսագրվող արարքների նվազ կարևորության վերաբերյալ Առաջին ատյանի և Վերաքննիչ դատարանների դատողությունները հիմնավորված և պատճառաբան-

ված չեն: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դեպքում կատարված արարքը հանցագործություն չի համարվում, քանի որ հանցագործության պարտադիր հատկանիշներից մեկը՝ հանրային վտանգավորությունը, բացակայում է, թեպետ փաստացի կատարված արարքում հանցակազմի բոլոր հատկանիշները ձևականորեն առկա են: Այլ կերպ՝ կատարված արարքն այնքան նվազ կարևոր է (ոչ վտանգավոր), որ ունակ չէ էական վնաս պատճառելու օրենքով պաշտպանվող բարիքներին, իսկ այդպիսին լինելը որոշվում է արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի վրա ազդող գործոնների համակողմանի վերլուծության արդյունքում (խախտվող հասարակական հարաբերությունների բնույթ, մեղքի ձև, նպատակ և շարժառիթ, պատճառված վնասի չափ, հանցագործության եղանակ և այլն):

(...)

- 14.1. (...) Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ պետք, պատասխանատու լինելով զինվորական կարգապահության, զինվորական քաղաքավարության կանոնները պահպանելու, ինչպես նաև ենթակաների շրջանում պատշաճ բարոյահոգեբանական մթնոլորտ ձևավորելու համար, պարտավոր է իր այդ պարտականությունները կատարելիս առաջնորդվել միայն օրենքներով և զինվորական կանոնագրքերի պահանջներով: Անթույլատրելի է վերոնշյալ նպատակներին հասնելու համար ստորադասի նկատմամբ բռնության կամ դրա սպառնալիքի գործադրումը՝ նույնիսկ եթե դա կատարվել է վերջինին կարգի հրավիրելու նպատակով: Զինվորական ծառայության ընթացքում բռնությամբ զուգորդված արարքներն ինքնին հանրային բարձր վտանգավորություն են ներկայացնում, քանի որ խաբիլում են զինվորական ենթակայության սահմանված կարգը, ձևավորված բարոյահոգեբանական մթնոլորտը, բացի այդ երբեմն կարող են ավելի ծանր հետևանքների հանգեցնել: Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է նաև այն հանգամանքը, որ մեղսագրվող արարքները կատարվել են զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ, ինչն օրենսդրորեն գնահատված է որպես առավել բարձր վտանգավորություն ներկայացնող:

ՍԴ1/0001/01/17¹⁵⁰

12. Անդրադառնալով զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում պատիժ նշանակելու առանձնահատկություններին՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ զինվորական ծառայության կարգի պահպանումը, որի միջոցով ապահովվում է ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաս-

150 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402291

տակամությունը, բոլոր զինծառայողների, հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է: Զինծառայողները, զինվորական պետերը (հրամանատարները) պարտավոր են միմյանց և ենթակաների նկատմամբ հարգանք դրսևորել, պահպանել նրանց անձնական արժանապատվությունը և զինվորական քաղաքավարության կանոնները: Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում պատիժ նշանակելիս և դրա կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի համատեքստում այլ տվյալների հետ մեկտեղ պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկվեն նաև հանցանքի կատարմանը նախորդող և ուղեկցող հանգամանքները, հանցավոր վարքագծի դրսևորման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, տուժողի վարքագիծը և այլն (5):

13. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ ստորադասին (ենթակային) ծեծելու կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելու կամ դա գործադրելու սպառնալիքի համար ստորադասի (ենթակայի) կամ նրա մերձավորի նկատմամբ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն արարքի համար, որն անզգուշությամբ ծանր վնաս է պատճառել առողջությանը կամ այլ ծանր հետևանքներ է առաջացրել: Մեջբերված նորմը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված առավել բարձր վտանգավորություն ներկայացնող հանցանքներից մեկի՝ պետի կողմից ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրա սպառնալիքի համար, որպիսի արարքը ոչ միայն ոտնձգում է անձի կյանքի և առողջության դեմ, այլև խախտում զինվորական կանոնադրությունը սահմանված ենթակայության կարգը, վկայում զինվորական ծառայության նկատմամբ հանցանք կատարած անձի ունեցած անբարեխիղճ վերաբերմունքի մասին, ինչն էլ իր հերթին բացասական ազդեցություն է գործում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մարտական պատրաստվածության վրա (6):

Ընդ որում, վերոնշյալ արարքի արդյունքում առողջությանն անզգուշությամբ ծանր վնաս կամ այլ ծանր հետևանքներ պատճառելը նախատեսված է որպես հանցակազմի առավել որակյալ հատկանիշ: «Ծանր հետևանքները» գնահատողական հասկացություն է, ուստի ենթակա է մեկնաբանման կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում: Մասնավորապես, որպես այդպիսին, կարող են դիտարկվել կատարված արարքի արդյունքում տուժողին անզգուշությամբ մահ պատճառելը, վերջինիս ինքնասպանությունը, մարտական առաջադրանքի խափանումը և այլն: Միևնույն ժամանակ, քննարկվող ծանրացնող հանգամանքն անձին կարող է մեղսագրվել միայն այն դեպքում, երբ հավաստվում է կատարված արարքի և վրա հասած հետևանքի միջև պատճառական կապի առկայությունը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասով **պատիժ նշանակելիս արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի համատեքստում անհրաժեշտ է գնահատման ենթարկել նաև վրա հասած հետևանքի բնույթը**: Մասնավորապես, եթե առաջացել է տուժողի մահ կամ վերջինս ինքնասպանություն է գործել, ապա անձի նկատմամբ պատժի տեսակ կամ չափ ընտրելիս այդ հանգամանքը պետք է համարժեք գնահատականի արժանացնել:

ՍԴ-2/0006/11/16¹⁵¹

17.1. Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ **ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար արժեք համարվող՝ խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը բացարձակ բնույթ է կրում**:

Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ենթարկելու փաստի առթիվ արդյունավետ քննություն կատարելու առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (այսուհետ՝ նաև եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքում ձևավորել է, ի թիվս այլնի, հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- Երբ անհատը վիճարկելի պնդում է ներկայացնում այն մասին, որ իր նկատմամբ ոստիկանության կամ նմանատիպ այլ պետական մարմինների կողմից ցուցաբերվել է խիստ վատ վերաբերմունք՝ խախտելով 3-րդ հոդվածը, ապա նշված դրույթից, որն անհրաժեշտ է դիտարկել պետության՝ Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով նախատեսված հիմնական պարտականության հետ համակցության մեջ, ինքնաբերաբար ենթադրելի է, որ պահանջվում է արդյունավետ պաշտոնական քննության իրականացում: Որպեսզի քննությունը համարվի «արդյունավետ», պետք է ունակ լինի հանգեցնելու վիճելի փաստերի հաստատմանը և հնարավորության դեպքում՝ անթույլատրելի վերաբերմունք դրսևորելու համար պատասխանատու անձանց բացահայտմանն ու պատժին,

- Քննություն իրականացնելու պարտականությունը «ոչ թե որևէ արդյունքի հասնելու, այլ միջոցներ ձեռնարկելու պարտականություն է»:. պարտադիր չէ, որ յուրաքանչյուր քննություն լինի հաջողված կամ հանգեցնի այնպիսի եզրակացության, որը համընկնում է պահանջ ներկայացրած անձի՝ դեպքերի մասին տված ցուցմունքներին. այնուամենայնիվ, դրա միջոցով սկզբունքորեն պետք է հնարավոր լինի պարզել գործի փաստերը, և այն դեպքում, երբ պարզվում է, որ պնդումները ճիշտ էին, ապա նաև բացահայտել և հիմնավորված լինելու դեպքում պատժել պատասխանատու անձանց: Ուստի վատ վերաբերմունքի մասին լուրջ պնդումների քննությունը պետք է մանրակրկիտ լինի: Դա նշանակում է, որ ցանկացած դեպքում իշխանությունները պետք է ձգտեն պարզելու, թե ինչ է տեղի ունեցել, և հապճեպ արված կամ անհիմն եզրակացությունները չպետք է հիմք

151 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402274

ընդունվեն իրենց քննությունն ավարտելու համար կամ դրվեն իրենց որոշումների հիմքում: Նրանք պետք է ձեռնարկեն բոլոր հնարավոր միջոցները՝ միջադեպի հետ կապված ապացույցները, այդ թվում՝ ականատեսների ցուցմունքները, դատաբժշկական և այլ ապացույցներ ապահովելու համար: Քննության ցանկացած թերություն, որը խոչընդոտում է վնասվածքների պատճառը կամ հանցանքի համար պատասխանատու անձանց ինքնությունը պարզելը, կանգնեցնում է այս չափանիշը խախտելու վտանգի առջև,

- Վատ վերաբերմունքը պետք է ունենա լրջության նվազագույն մակարդակ, եթե այն 3-րդ հոդվածի սահմաններում է: Այս նվազագույնի գնահատումը կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից, ինչպիսիք են՝ վերաբերմունքի տևողությունը, դրա ֆիզիկական կամ հոգեկան ազդեցությունը և որոշ դեպքերում՝ զոհի սեռը, տարիքը և առողջական վիճակը,

- Որպեսզի պետական մարմինների կողմից ցուցաբերված ենթադրյալ վատ վերաբերմունքի գործով քննությունը արդյունավետ լինի, այն պետք է լինի անկախ: Քննության անկախությամբ ենթադրվում է ոչ միայն ենթակայության կամ ինստիտուցիոնալ կապի բացակայություն, այլ նաև գործնական իմաստով անկախություն:

17.2. Ձինձառայողների իրավունքների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի՝ 2006 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ 1742 հանձնարարականի 10.1.2.-րդ կետը սահմանում է, որ զինձառայողները պետք է օգտվեն խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2010 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ 4 (2010) 4 հանձնարարականի հավելվածի 10-12-րդ կետերն ամրագրում են. «Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինձառայողներին խոշտանգումներից կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից կամ պատժից պաշտպանելու համար (...): (...) Այն դեպքերում, երբ զինձառայողները բարձրացնում են վիճելի պնդում առ այն, որ ենթարկվել են Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը խախտող գործողությունների, կամ երբ իշխանությունները ողջամիտ հիմքեր ունեն ենթադրելու, որ այդպիսի վերաբերմունք տեղի է ունեցել, ապա անհապաղ պետք է սկսվի այդ հանգամանքների անկախ և արդյունավետ պաշտոնական քննություն: (...) Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինձառայողների խոշտանգումների և նրանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեպքերի մասին հաղորդումների ներկայացումը խրախուսելու և այդպիսի գործողությունների մասին հաղորդում ներկայացրած անձին հաշվեհարդարից պաշտպանելու համար (...):»:

Վերոգրյալի առնչությամբ Եվրոպական դատարանը ձևավորել է, ի թիվս այլնի, հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Պետությունը պարտավոր է ապահովել, որպեսզի անձը զինվորական ծառայությունն անցնի այնպիսի պայմաններում, որոնք համատեղելի են նրա մարդկային արժանապատվությունը հարգելու հետ,

իսկ զինվորական վարժանքների ընթացակարգը և մեթոդները չեն պատճառում նրան ֆիզիկական տառապանք կամ չեն անցնում զինվորական կարգուկանոնի հետ կապված անխուսափելի դժվարությունների չափն ու սահմանը, և որ նման ծառայության պրակտիկ պահանջների հետ մեկտեղ նրա առողջությունը և ինքնազգացողությունը համարժեքորեն պաշտպանված են՝ այլնի հետ մեկտեղ տրամադրելով նրան պահանջվող բժշկական օգնություն (...): Պետության առաջնային պարտականությունն է նվազագույնի հասցնել առողջությանն սպառնացող ռիսկը, որը կարող է առաջանալ ոչ միայն զինվորական գործողությունների և օպերացիաների բնույթից, այլ նաև մարդկային տարրի պատճառով, որը գործում է, երբ Պետությունը սովորական քաղաքացիներին զորակոչում է զինվորական ծառայության: Նման կանոնները պետք է պահանջեն պրակտիկ միջոցների իրականացում, որոնք նպատակ ունեն արդյունավետորեն պաշտպանել զորակոչվածների զինվորական կյանքին բնորոշ վտանգներից, ապահովեն պատշաճ ընթացակարգեր՝ պարզելու համար տարբեր մակարդակների ծառայողների կողմից թույլ տրվող բացթողումները և սխալները (...):»:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, իր ստանձնած միջազգային պարտավորություններին համապատասխան, կրում է զինծառայողին խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի ենթարկելու փաստի առթիվ պատշաճ, անաչառ և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտավորություն՝ վատ վերաբերմունքի ենթարկվելու հանգամանքները պարզելու, մեղավոր պաշտոնատար անձանց բացահայտելու և պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով:

Գործ թիվ ՏԴ/0031/01/14¹⁵²

12. (...) Սույն քրեաիրավական նորմերը Վճռաբեկ դատարանի կողմից բազմիցս վերլուծության են ենթարկվել մի շարք գործերով կայացված որոշումներում (ԵԱԴԴ/0034/01/12, ԼԴ/0093/01/12, ՏԴ/0018/01/13, ԵԷԴ/0132/01/13, ԵԱԼԴ/0060/01/13, ԵԿԴ/0096/01/13, ԵԿԴ/0252/01/13, ԵՄԴ/0027/01/14, ԳԴ/0014/01/14, ՍԴ/0204/01/13 և այլն), և կայուն նախադեպային իրավունք է ձևավորվել այն մասին, որ դատարանի համոզվածությունը, վստահությունն այն մասին, որ ամբաստանյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց իրական պատիժ կրելու, պետք է հիմնվի օբյեկտիվ գոյություն ունեցող այնպիսի տվյալների համակողմանի վերլուծության վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ թեև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետ կապված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը ինչպես հանցագործությունների, այնպես էլ անձանց շրջանակի որևէ սահմանափակում չի նախատեսում, սակայն դատարանի հետ-

152 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905401594

նությունները պետք է, ի թիվս այլոց, հիմնված լինեն նաև հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի ամբողջական գնահատման վրա՝ հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերության բնույթը, մեղքի ձևը և տեսակը, պատճառված վնասի չափը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները, հանցագործության հանգամանքները, եղանակը, գործիքներն ու միջոցները, նպատակներն ու շարժառիթները և այլն (հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի վերաբերյալ, ի թիվս այլ որոշումների, մանրամասն տես Գարուշ Մադաթյանի՝ 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԴ/0029/01/08 գործով, Արմեն Շահբազյանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի թիվ ԵՇԴ/0143/01/13 գործով, Արարատ Ավագյանի և Վահան Սահակյանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 գործով Վճռաբեկ դատարանի որոշումները):

Հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի վրա ազդող վերը նշված գործոններից մեղքի ձևի հետ կապված՝ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում նաև արձանագրել է. «(...) Մեղքի դիտավորյալ ձևով կատարվող հանցագործությունների ժամանակ առավել բարձր հանրային վտանգավորություն ունեն ուղղակի դիտավորությամբ կատարվող արարքները, որոնք ենթադրում են հանցավորի կողմից հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման անխուսափելիության կամ իրական հնարավորության նախատեսում: Ընդ որում, արարքի վտանգավոր հետևանքների առաջացումը նախատեսելն ընդգրկում է ոչ միայն ապագայում սպասվելիք փոփոխությունների փաստական բովանդակության գիտակցումը, այլև այդ փոփոխությունների սոցիալական նշանակության (հանրային վտանգավորության) գիտակցումը: Բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձի կողմից հստակ գիտակցվում է արարքի և վտանգավոր հետևանքների միջև առկա միանշանակ պատճառական կապը և դրա զարգացումը, այսինքն՝ առկա է վտանգավոր հետևանքների առաջացման անխուսափելիության նախատեսումը, օբյեկտիվորեն բարձրանում է նաև արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը: Այս դեպքում հանցագործության սուբյեկտի պատրաստվածությունը, հանցանքի կատարման եղանակը, իրադրությունը, օգտագործվող գործիքները, միջոցներն իրենց ամբողջության մեջ անկանխելի են դարձնում հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը՝ հանցավորի մոտ միանշանակ վստահություն առաջացնելով իր նպատակների անխուսափելի իրագործման մեջ (...)» (տես Արմեն Շահբազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի թիվ ԵՇԴ/0143/01/13 որոշման 14-րդ կետը):

13. (...) Վճռաբեկ դատարանը, հաշվի առնելով զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների բնույթն ու առանձնահատկությունները, իր մի շարք որոշումներում փաստարկել է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը լուծելիս դատարանը արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և

աստիճանի համատեքստում այլ տվյալների հետ մեկտեղ պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկի նաև հանցանքի կատարմանը նախորդող և ուղեկցող հանգամանքները, հանցավոր վարքագծի դրսևորման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, տուժողի վարքագիծը (տե՛ս Հրանտ Պարանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԷԴ/0132/01/13 որոշման 15-րդ կետը, Նիկոլայ Չաքմազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0060/01/13 որոշման 17-րդ կետը):

14. Վերահաստատելով և սույն որոշման 12-րդ կետում տեղ գտած դատողությունների լույսի ներքո զարգացնելով նախորդ կետում շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարելու դեպքում պատիժ նշանակելիս և այն կրելու նպատակահարմարության հարցը լուծելիս հատկապես կարևոր է հաշվի առնել նաև հանցանքի կատարման գործիքներն ու միջոցները, պատճառված վնասի չափը, անձի հոգեբանական վերաբերմունքն իր կատարած արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ: Մասնավորապես կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքների շրջանակներում վնաս պատճառելու համար օգտագործված տարատեսակ գործիքները, առարկաները կամ սարքավորումները, վնասվածքի տեղակայումը, հանցավորի պատրաստվածությունը, մեղքի դիտավորյալ ձևը (հատկապես՝ ուղղակի դիտավորությունը) իրենց ամբողջության մեջ անկանխելի են դարձնում հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, մեծացնում հանցագործությունը հաջողությամբ ավարտին հասցնելու կամ ավելի մեծ վնաս պատճառելու հավանականությունը: Հետևաբար նման դեպքերում օբյեկտիվորեն բարձրանում է նաև արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը:**

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ ինչպես հանցագործության, այնպես էլ հանցավորի անձի հանրային վտանգավորության բարձր աստիճանի մասին ակնհայտորեն վկայում է նաև անձի արարքում մեկից ավելի ծանրացնող հանգամանքների առկայությունը, հետևաբար այդ հանգամանքը նույնպես պետք է համաչափ գնահատականի արժանանա դատարանի կողմից և հաշվի առնվի պատիժ նշանակելիս և այն պայմանականորեն չկիրառելիս (մանրամասն տե՛ս Գարսևան Ոսկանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԷԴ/0119/01/13 որոշումը):

15. Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել նաև, որ **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարած անձը ոչ միայն ոսնձգում է անձի կյանքի և առողջության դեմ, այլև խախտում զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ենթակայության կարգը, ինչը վկայում է վերջինիս կողմից զինվորական ծառայության նկատմամբ ունեցած անբարեխիղճ վերաբերմունքի մասին, որն էլ վերջին հաշվով բացասական ազդեցություն է գործում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մարտական պատրաստվածության վրա:**

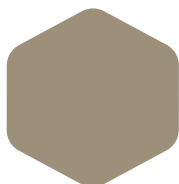
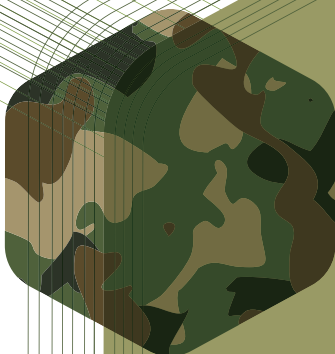
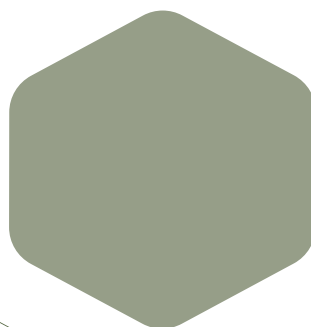
(...) Վերլուծելով վերը մեջբերված նորմերը, ինչպես նաև «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 2-րդ մասի 3-րդ և 5-րդ կետերը, 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 3-րդ մասի 6-րդ կետը՝ Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ **զինվորական ծառայության կարգի պահպանումը, որի միջոցով ապահովվում է ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաստականությունը, բոլոր զինծառայողների, հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է: Զինծառայողները, զինվորական պետերը (հրամանատարները) պարտավոր են միմյանց և ենթակաների նկատմամբ հարգանք դրսևորել, պահպանել նրանց անձնական արժանապատվությունը և զինվորական քաղաքավարության կանոնները** (տե՛ս Նիկոլայ Չաքմազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0060/01/13 որոշման 17-րդ կետը):

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of 20 sets of three horizontal dotted lines on a light gray background.

ԲԱԺԻՆ #9

ԿԱՆԱՅՔ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ

Գ# ԴՎՈՂԺ

1. ԿԱՆԱՆՑ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹⁵³

Հոդված 28. Օրենքի առջև ընդհանուր հավասարությունը

Բոլորը հավասար են օրենքի առջև:

Հոդված 29. Խտրականության արգելքը

Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

Հոդված 30. Կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը

Կանայք և տղամարդիկ իրավահավասար են:

«Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» 2013 թվականի ՀՀ օրենք¹⁵⁴

Հոդված 6. Գենդերային խտրականության արգելումը

1. Հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում ուղղակի և անուղղակի գենդերային խտրականությունն արգելվում է:
2. Գենդերային ուղղակի խտրականության ձևեր են՝
 - 1) ընտանեկան դրության, հղիության և ընտանեկան պարտականությունների կատարման հիմքով խտրականությունը.
 - 2) միևնույն կամ համարժեք աշխատանքի դիմաց տարբեր վարձատրությունը, աշխատանքի վարձատրության ցանկացած փոփոխությունը (բարձրացում կամ իջեցում) կամ աշխատանքի պայմանների վատթարացումը սեռի հատկանիշով.
 - 3) սեռական ոտնձգությունը.
 - 4) երբ անձը սեռի հատկանիշով ենթարկվել, ենթարկվում կամ կարող է ենթարկ-

153 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

154 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=83841>

վել առավել վատ կամ անբարենպաստ վերաբերմունքի միևնույն կամ նմանատիպ իրավիճակում:

3. Գենդերային անուղղակի խտրականության ձևեր են՝
 - 1) գենդերային կարծրատիպերի վերարտադրությունը զանգվածային լրատվության, կրթության և մշակույթի միջոցով.
 - 2) այնպիսի պայմանների հաստատումը, պահանջների ներկայացումը, որոնք առաջացրել են կամ կարող են առաջացնել բացասական հետևանքներ՝ որոշակի սեռի անձանց վնաս պատճառելու ձևով:
4. Գենդերային խտրականություն չեն՝
 - 1) կանանց և տղամարդկանց հարաբերությունների կարգավորման հարցերում տարբերությունների սահմանումը՝ պայմանավորված հղիությամբ և ծննդաբերությամբ, երեխայի խնամքով և կրծքով կերակրելով.
 - 2) օրենքով սահմանված դեպքերում բացառապես տղամարդկանց պարտադիր զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայության անցնելը.
 - 3) սույն օրենքի հիմքով ժամանակավոր հատուկ միջոցների կիրառումը, որոնք ուղղված են իրավական կարգավորման ենթակա քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային և այլ հարաբերություններում գենդերային հավասարության հաստատմանը.
 - 4) կանանց և տղամարդկանց աշխատանքի պահպանման առանձնահատկությունները՝ կապված նրանց վերարտադրողական առողջության պահպանման հետ.
 - 5) մասնագիտական որակավորմանը ներկայացվող պահանջների սահմանումը՝ հիմնված պարտականությունների՝ միայն որոշակի սեռի անձանց, կատարման հնարավորության վրա.
 - 6) այն տարբերությունների սահմանումը, որը պայմանավորված է տարբեր սեռերի կենսաբանական առանձնահատկությամբ.
 - 7) կրոնական կանոնական ծեսերը:
5. Արգելվում է անձի վերաբերյալ սեռի հատկանիշով պայմանավորված վիրավորական և նվաստացուցիչ հրապարակային հայտարարություն անելը, ներառյալ՝ զանգվածային լրատվության միջոցներով:

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁵⁵

Հոդված 4. Զինվորական ծառայության կազմակերպման սկզբունքներն ու ձևերը

155 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

1. Զինվորական ծառայության կազմակերպման սկզբունքներն են՝

(...)

6) զինծառայողների պատվի և արժանապատվության նկատմամբ հարգանքն ու խտրականության արգելումը.

(...)

Միջազգային իրավական դրույթներ

«Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա¹⁵⁶

Հոդված 3

Մասնակից պետությունները բոլոր, մասնավորապես, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային բնագավառներում ձեռնարկում են բոլոր համապատասխան, ներառյալ՝ օրենսդրական միջոցները՝ ապահովելու կանանց լիարժեք զարգացումն ու առաջադիմությունը, որպեսզի նրանց համար երաշխավորվեն տղամարդկանց հետ հավասարության հիման վրա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրականացումն ու դրանցից օգտվելը:

Հոդված 7

Մասնակից պետությունները ձեռնարկում են բոլոր համապատասխան միջոցները՝ վերացնելու կանանց նկատմամբ խտրականությունը երկրի քաղաքական ու հասարակական կյանքում և, մասնավորապես, կանանց համար, տղամարդկանց հետ հավասար պայմաններով, ապահովում են հետևյալ իրավունքները.

(ա) քվեարկելու բոլոր ընտրություններում և հանրաքվեներում, ընտրվելու բոլոր պետական ընտրովի մարմիններում,

(բ) մասնակցելու կառավարության քաղաքականության ձևավորմանն ու իրականացմանը և կառավարման բոլոր մակարդակներով զբաղեցնելու պետական պաշտոններ և իրականացնելու բոլոր պետական գործառույթները,

(գ) մասնակցելու երկրի հասարակական ու քաղաքական կյանքին առնչվող հասարակական կազմակերպությունների և միավորումների գործունեությանը:

ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 2000 թվականի թիվ 1325 բանաձև «Կանայք, խաղաղությունը և անվտանգությունը»¹⁵⁷

(...) Կարևորելով կանանց դերը հակամարտությունների կանխարգելման և կարգավոր-

¹⁵⁶ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=60505>

¹⁵⁷ <https://www.peacewomen.org/SCR-1325>

ման, ինչպես նաև խաղաղաշինության գործում...

1. պետություններին կոչ է անում ապահովել կանանց առավել գործուն մասնակցությունը հակամարտությունների կանխարգելման, կարգավորման և հանգուցալուծման ազգային, տարածաշրջանային և միջազգային ինստիտուտների և մեխանիզմների շրջանակներում որոշումների ընդունմանը բոլոր մակարդակներում:

**Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 2120 (2016) բանաձև
«Կանայք զինված ուժերում. հավասարության խթանում, գենդերային հիմքով
բռնության վերացում»¹⁵⁸**

(...)

2. Ուստի, անձնակազմում ավելի մեծ թվով կանանց ներգրավելն ու պահելը դարձել է զինված ուժերի կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Սակայն, չնայած այն փաստին, որ վերջին տասնամյակների ընթացքում Եվրոպայի բանակներն աստիճանաբար ավելի դրական են վերաբերվում զինված ուժերը կանանցով համալրելու հարցին՝ կանայք զինված ուժերում և հատկապես հրամանատարական բարձր կոչումներ ունեցող անձանց շարքերում դեռևս շարունակում են փոքրամասնություն կազմել:
3. Զինված ուժերին միացող կանայք հայտնվում են տղամարդկանց կողմից և հենց նրանց համար մշակված միջավայրում: Նրանք ենթարկվում են տարատեսակ խտրականությունների, բախվում են կոշտ աշխատանքային ռեժիմով աշխատելու և կարծր մտածելակերպի խնդիրներին, որոնք դեռևս արմատացած են զինված ուժերին բնորոշ «տղամարդկային մոտեցումներում»:

(...)

6. Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ Վեհաժողովը կոչ է անում Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին.
 - 6.1. զինված ուժերի անդամների համալրման և կարիերայի կառավարման հետ կապված՝
 - 6.1.1 համալրման գործընթացը դարձնել այնպիսին, որ վերանան կարծրատիպերը, և զինված ուժերում ներգրավվեն ավելի մեծ թվով կանայք, ընդ որում՝ նաև՝ գործառնական դերերում.
 - 6.1.2 ուշադրությունը սևեռել համալրման և կարիերայի կառավարման քաղաքականության վրա՝ բացահայտելով հմտությունները, որոնք անհրաժեշտ են այսօրվա զինված ուժերի ստանձնած առաքելություններն իրականացնելու համար.
 - 6.1.3 կանանց համար հասանելի դարձնել բոլոր պաշտոնները զինված ուժերի բո-

¹⁵⁸ Տես նույն տեղում

լոր տեսակի զորքերում.

- 6.1.4 զարկ տալ ակտիվ քաղաքականությանը՝ կանանց հավաքագրելու և նրանց ներգրավելու այն դերերում, որոնցից նրանք նախկինում դուրս են թողնվել, դիտարկել այս մասնագիտությունների համալրման ժամանակ կիրառված ֆիզիկական չափանիշները և փորձնական ծրագրերի նպատակահարմարությունը՝ կանանց համալրում այդ մասնագիտություններում խթանելու նպատակով.
- 6.1.5 ակտիվորեն աշխատել կանանց արտագնա ծառայությունը խթանելու ուղղությամբ, այդ թվում՝ գործառնական դերերին նշանակելը. զինված ուժի կողմից նշանակել գենդերային խորհրդականներ՝ յուրաքանչյուր արտագնա ծառայության համար նախապատրաստման և տեղակայման բոլոր փուլերում.
- 6.1.6 զարգացնել կարիերայի ավելի ճկուն հնարավորություններ՝ ամենաբարձր կոչումների հասանելիությունն ապահովող ուղիներն ավելացնելու համար.
- 6.1.7 ձեռնարկել համապարփակ և հետևողական միջոցներ, որոնք կնպաստեն զինված ուժերի բոլոր անդամների աշխատանքային, անձնական և ընտանեկան կյանքում հավասարակշռության պահպանմանը.
- 6.1.8 զինվորական ծառայություն ներդնելու, շարունակելու կամ դրա վերացման շուրջ տարբեր քննարկումների ժամանակ կանոնավոր կերպով ընդգրկել գենդերային հավասարության թեման.
- 6.1.9 հետազոտություն անցկացնել զինվորական պաշտոններում ավելի մեծ թվով կանանց համալրման խոչընդոտների պատճառների վերաբերյալ, ինչպես նաև այն պատճառների, թե ինչու կանանց զինվորական կարիերան հաճախ ավելի կարճ է, քան իրենց տղամարդ գործընկերներինը, և թե ինչու են կանայք ու տղամարդիկ լքում զինված ուժերը նախքան կենսաթոշակի տարիքի հասնելը կամ պայմանագրի ավարտը:

(...)

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Կոնստանտին Մարկին ընդդեմ Ռուսաստանի (*Konstantin Markin v. Russia*) գործով վճիռ, 22 մարտի 2012թ.¹⁵⁹

147. (...) Դատարանը ընդունում է, որ հաշվի առնելով ազգային անվտանգության պաշտպանության համար բանակի կարևորությունը՝ երեխայի խնամքի արձակուրդի

¹⁵⁹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109868>

իրավունքի համար սահմանված որոշ սահմանափակումներ կարող են համարվել իրավաչափ, եթե դրանք խտրական չեն: Դատարանի կարծիքով, ազգային անվտանգության պաշտպանության իրավաչափ նպատակին հասնելու համար կան այլ միջոցներ, քան կին զինծառայողների երեխայի խնամքի արձակուրդի իրավունքի սահմանափակումն է, որը բացառում է տղամարդ զինծառայողների այդ իրավունքը: Ավելին, բավական մեծ թվով երկրներում և՛ տղամարդ, և՛ կին զինծառայողներն ունեն երեխայի խնամքի արձակուրդի իրավունք: Դատարանը նշում է, որ հատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում երեխայի խնամքի արձակուրդի իրավունքի վերաբերյալ իրավադրույթներն այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Նիդեռլանդները, Գերմանիան և Մեծ Բրիտանիան: Նրանց օրինակները ցույց են տալիս, որ կան միջոցներ բանակի օպերացիոն արդյունավետությունն ապահովելու իրավաչափ շահերը բավարարելու համար և միաժամանակ ապահովելու զինծառայողների նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը երեխայի խնամքի արձակուրդի ոլորտում:

148. (...) Միաժամանակ, դատարանը գտնում է, որ, օրինակ, կարող է իրավաչափ համարվել տղամարդ կամ կին զինծառայողի երեխայի խնամքի արձակուրդի իրավունքի սահմանափակումը, ում պարտականությունների կատարումը չի կարող հեշտությամբ իրականացվել փոխարինողի կողմից, հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են հիերարխիկ կարգավիճակը, հազվադեպ տեխնիկական որակավորումը կամ ակտիվ ռազմական գործողությունների մեջ ներգրավվածությունը: Դատարանի կարծիքով, այդպիսի ընդհանուր և ավտոմատ սահմանափակումը, որը կիրառվում է մի խումբ մարդկանց նկատմամբ՝ հիմնվելով նրանց սեռի վրա, պետք է դիտարկվել պետության հայեցողության ընդունելի շրջանակից դուրս:

2. ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁶⁰

Հոդված 42.

(...)

5. Պայմանագրային զինծառայող ամուսիններից մեկին, սույն հոդվածի համաձայն, ծառայության նոր վայր տեղափոխելու դեպքում միաժամանակ որոշում է կայացվում ծառայության նոր վայր տեղափոխել նաև մյուս ամուսնուն, եթե փոխվում է ընտանիքի բնակության վայրը: Եթե հնարավոր չէ զինծառայող ամուսիններին ծառայության նոր վայրում միաժամանակ նշանակել զինվորական պաշտոնների, ապա տեղափոխությունը կատարվում է միայն զինծառայողի համաձայնությամբ:

Հոդված 53. Կին զինծառայողի հղիության և ծննդաբերության, ինչպես նաև երեխայի խնամքի համար տրվող արձակուրդը

1. Կին զինծառայողին՝ հղիության և ծննդաբերության, ինչպես նաև երեխայի խնամքի համար տրվում է արձակուրդ՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:
2. Հղիության և ծննդաբերության արձակուրդի ընթացքում կին զինծառայողի դրամական ապահովությունը պահպանվում է: Հղիության և ծննդաբերության արձակուրդից առաջ կամ անմիջապես հետո կին զինծառայողին, իր դիմումի համաձայն, տրվում է հերթական արձակուրդ:
3. Կին զինծառայողին իր ցանկությամբ տրվում է երեխայի խնամքի համար արձակուրդ՝ մինչև երեխայի երեք տարին լրանալը, որը նա կարող է օգտագործել լրիվ կամ մաս-մաս: Երեխայի խնամքի համար տրված արձակուրդի ընթացքում կին զինծառայողի ծառայության տեղն ու պաշտոնը պահպանվում են:
4. Հղիության և ծննդաբերության, ինչպես նաև երեխայի խնամքի համար արձակուրդը հաշվարկվում է կին զինծառայողի անընդհատ ծառայության ստաժում՝ պաշտոնային դրույքաչափը սահմանելու, հերթական զինվորական կոչում շնորհելու (բացառությամբ երեխայի խնամքի համար արձակուրդի ժամանակահատվածի), զինվորական ծառայությունից արձակվելիս դրամական օգնության չափը և զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու համար:
5. Հղիության և ծննդաբերության տարում կին զինծառայողին հերթական արձակուրդ տրվում է ընթացիկ տարվա արձակուրդի տևողությամբ, երեխայի խնամքի համար

160 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

արծակուրդն ավարտվելու տարում՝ ավարտվելու օրվանից համամասնաբար մինչև օրացուցային տարվա ավարտը՝ ծառայության յուրաքանչյուր լրիվ ամսվա դիմաց երկու և կես օր հաշվարկով:

«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին»

ՀՀ օրենք¹⁶¹

Հոդված 264. Խաղաղ ժամանակ կին զինծառայողները օրվա վերակարգի կազմում չեն նշանակվում, բացառությամբ հանրակացարանի օրվա վերակարգի: Անհրաժեշտության դեպքում նրանք ըստ իրենց զինվորական կոչման և զբաղեցրած պաշտոնի, կարող են նշանակվել որպես հերթապահ բժիշկ (բուժակ), շտաբի հերթապահ և թղթատար (ցրիչ):

Կին զինծառայողները հերթապահության են նշանակվում նաև ըստ մասնագիտության:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 8-ի թիվ 1269-Ն որոշում¹⁶²

Հավելված

6. Զինվորական հաշվառման վերցվում են նաև 18 տարին լրացած և զինվորական մասնագիտություն ստացած կամ պայմանագրային զինվորական ծառայություն անցնելու համար դիմած, ինչպես նաև զինվորական հաշվառման ենթակա մասնագիտություններ ունեցող իգական սեռի քաղաքացիները:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական

«Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹⁶³

Զորակոչիկների ծառայությունը պետք է անցնի իրենց ընտանիքներին և տանը հնարավորինս մոտ: Զինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անձնակազմի՝ իրենց ընտանիքից և բնակավայրից շատ ավելի հեռու նշանակումները չպետք է կատարվեն որպես կարգապահական պատիժներ, այլ սոսկ ելնելով դրա գործառնական արդյունավետությունից:

Զինծառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁶⁴

161 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=121817>

162 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=126601>

163 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

164 Տես նույն տեղում

Զինծառայողների բարոյահոգեբանական վիճակի համար կարևոր է, որպեսզի նրանք հնարավորության սահմաններում կարողանան կապ պահպանել իրենց մտերիմների, այդ թվում՝ հարազատների և զուգընկերոջ հետ: Անդամ պետությունները պետք է համապատասխան պայմաններ ստեղծեն, որպեսզի զինծառայողներն օգտվեն այս հատուկ իրավունքից:

3. ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ ՑԱԾՐ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՋԻԱՂԱՑՈՒՄԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք¹⁶⁵

Հոդված 3. Աշխատանքային օրենսդրության սկզբունքները

1. Աշխատանքային օրենսդրության հիմնական սկզբունքներն են՝
(...)
- 3) աշխատանքային հարաբերությունների կողմերի իրավահավասարությունը՝ անկախ նրանց սեռից, ռասայից, ազգությունից, լեզվից, ծագումից, քաղաքացիությունից, սոցիալական դրությունից, դավանանքից, ամուսնական վիճակից և ընտանեկան դրությունից, տարիքից, համոզմունքներից կամ տեսակետներից, կուսակցություններից, արհեստակցական միություններին կամ հասարակական կազմակերպություններին անդամակցելուց, աշխատողի գործնական հատկանիշների հետ չկապված այլ հանգամանքներից.
(...)
- 5) աշխատողների իրավունքների և հնարավորությունների հավասարությունը.
(...)

Հոդված 180. Աշխատանքի վարձատրության կազմակերպումը

- (...)
3. Աշխատանքների որակավորման համակարգի կիրառման դեպքում միևնույն չափանիշները պետք է կիրառվեն ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց նկատմամբ, և այդ համակարգը պետք է մշակված լինի այնպես, որ բացառի սեռային հատկանիշներով ցանկացած խտրականություն:

ՀՀ նախագահի 2018 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ՆՀ-103-Ա հրամանագիր
«Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի 2018-2024 թվականների ար-
դիականացման ծրագիրը հաստատելու մասին»¹⁶⁶

Հավելված

Նպատակ 6.

¹⁶⁵ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142152>

¹⁶⁶ <https://www.president.am/files/legislation/4398.pdf>

(...) Զուգահեռաբար նախատեսվում է զինվորական ծառայության մեջ կամավորության սկզբունքի հիման վրա կին զինծառայողների ներգրավումն աստիճանաբար ավելացնել՝ սկզբում նյութատեխնիկական ապահովման, այնուհետև՝ մյուս ոլորտներում:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա¹⁶⁷

Մաս 1

Կողմերը ընդունում են, որպես իրենց քաղաքականության նպատակ, որը պետք է ձեռք բերվի բոլոր համապատասխան ազգային և միջազգային միջոցներով, այն պայմանները ձեռք բերելը, որոնք կնպաստեն հետևյալ իրավունքների և սկզբունքների արդյունավետ իրականացմանը՝

(...)

20. բոլոր աշխատողները զբաղվածության և աշխատանքի հարցերում ունեն հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի իրավունք՝ առանց սեռական խտրականության:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹⁶⁸

64. Զինվորական ծառայության մեջ գտնվող տղամարդիկ և կանայք պետք է ունենան նույն կամ հավասարաբար աշխատանքի համար հավասար վարձատրության իրավունք:

(...)

77. Իրենց աշխատանքային և ծառայողական կյանքի համատեքստում, ինչպես նաև զինված ուժերի հասանելիության առումով, զինծառայողները պետք է զերծ լինեն մարդու իրավունքների և ազատությունների հետ կապված ցանկացած հիմքով խտրականությունից, օրինակ՝ պայմանավորված սեռով, սեռական կողմնորոշմամբ, ռասայով, մաշկի գույնով, լեզվով, կրոնով, քաղաքական կամ այլ համոզմունքներով, ազգային կամ սոցիալական ծագմամբ, ազգային փոքրամասնության պատկանելով, գույքային դրությամբ, ծննդով կամ այլ դրությամբ: Խտրականության բացառման սկզբունքը չի խախտվի, եթե համանման իրավիճակներում հայտնված անձանց միջև տարբերակումն ունենա օբյեկտիվ և ողջամիտ բացատրություն և հետապնդի իրավաչափ նպատակ, ինչպես օրինակ՝ մարտական արդյունավետ

167 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

168 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

տության ապահովումը, և եթե գործադրված միջոցները ողջամտորեն համաչափ են հետապնդվող նպատակին:

Ձինձառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁶⁹

Ինչ վերաբերում է գենդերային հիմքով խտրականությանը, ապա Վերանայված խարտիայի 20-րդ հոդվածը երաշխավորում է աշխատանքի և մասնագիտական հարցերում հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի իրավունքը: Դա նաև կիրառելի է զինձառայողների նկատմամբ: Կանայք, ինչպես և տղամարդիկ, պետք է պաշտոնական առաջխաղացման հարցերում ունենան հավասար հնարավորություններ և զինված ուժերում աշխատելիս արժանանան հավասար վերաբերմունքի: Սեռի հիմքով նրանք չպետք է դուրս թողնվեն մասնագիտությունից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ, հատուկ տեսակի մասնագիտական գործունեության բնույթով կամ համատեքստով պայմանավորված, սեռը հանդիսանում է իրական վճռորոշ հանգամանք:

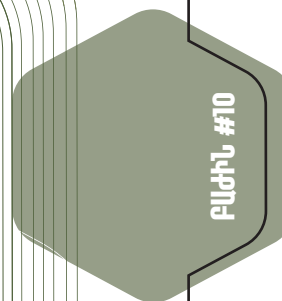
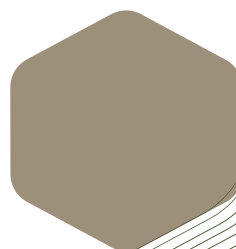
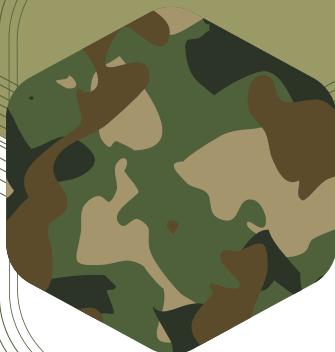
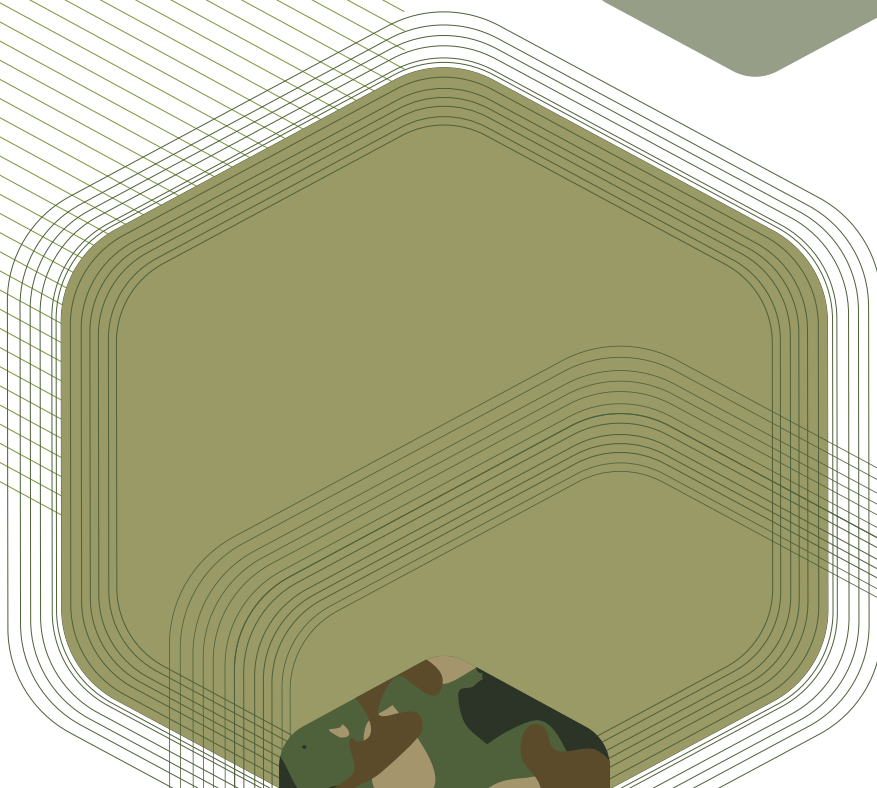
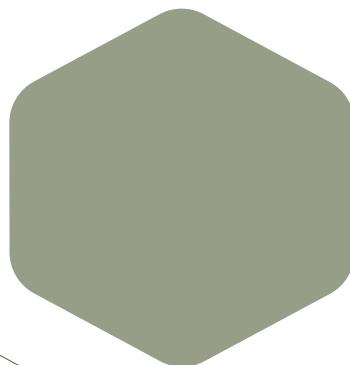
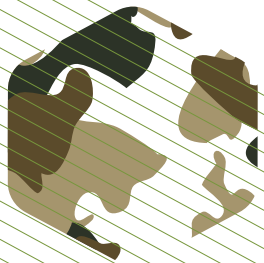
169 Տե՛ս, նույն տեղում:

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.

ԲԱԺԻՆ #10

ՋԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԵՎ ՆՐԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ

ԲԱԺԻՆ #10

1. ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁷⁰

Հոդված 65. Զինծառայողների բնակարանային ապահովությունը

1. Պայմանագրային զինծառայողները ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունենալու դեպքում ապահովվում են ծառայողական բնակարաններով՝ պետական լիազոր մարմնի ղեկավարի հրամանով սահմանված կարգով: Ծառայության վայրում բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք է համարվում ծառայության վայրի վարչական տարածքից առնվազն 30 կիլոմետր հեռավորությամբ սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն կամ նույն հեռավորությամբ մշտական (փաստացի) հաշվառման վայր չունենալը: Ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովվելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց պայմանագրային զինծառայողներին վճարվում է դրամական փոխհատուցում՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և չափերով: Պայմանագրային զինծառայողին ծառայողական բնակելի տարածությամբ ապահովելիս կամ բնակելի տարածության վարձակալության դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելիս հաշվի են առնվում նաև նրա ընտանիքի հետևյալ անդամները.
 - 1) ամուսինը (կինը) և 18 տարին չլրացած երեխաները.
 - 2) համատեղ բնակվող՝ անգործունակ ճանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող զավակները, ինչպես նաև համատեղ բնակվող՝ 18 տարեկան և դրանից բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող զավակները, եթե հաշմանդամություն ունեցող են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը:
2. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և պայմաններով սպայական և ավագ ենթասպայական կազմերի պայմանագրային զինծառայողները կարող են բնակարան կամ բնակելի տուն ձեռք բերելու կամ բնակելի տուն կառուցելու նպատակով օգտվել մատչելի և արտոնյալ պայմաններով երկարաժամկետ հիպոտեկային վարկավորման պետական նպատակային ծրագրերից:
3. Առաջին կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողները և զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքները, որոնք համապատասխանաբար կենսաթոշակի իրավունք ձեռք բերելու կամ զինծառայողի զոհվելու (մահանալու) օրվա դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում չունեն սեփականության իրավունքով բնակելի տարա-

170 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

ծություն կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ունեն սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն, որը, սակայն, 4-րդ աստիճանի վթարային է և քանդման ենթակա, ինչպես նաև 1-ին խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողները, որոնք Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ունեն սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն, սակայն նախկին զինծառայողի և սույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված՝ նրա ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի մասով բնակելի տարածության բնակելի մակերեսը կազմում է 5.5 քառակուսի մետրից պակաս՝ հաշվառվում են որպես բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունեցող, և նրանց սեփականության իրավունքով անհատույց հատկացվում է բնակարան, կամ բնակարան ձեռք բերելու համար ստանում են անհատույց պետական ֆինանսական աջակցություն՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և չափերով: Սույն մասով սահմանված բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունեցող չեն համարվում այն անձինք, որոնք զինծառայողի՝ 1-ին կամ 2-րդ խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող ճանաչվելու կամ զոհվելու (մահանալու) օրվանից առաջ՝ հինգ տարվա ընթացքում, օտարել են սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածությունները կամ փոխել են սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տարածությունների օգտագործման նպատակային նշանակությունը կամ զինծառայողի՝ 1-ին կամ 2-րդ խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող ճանաչվելու կամ զոհվելու (մահանալու) օրվա դրությամբ բնակվում են օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում չստացած բնակելի տարածությունում կամ օրենքով սահմանված կարգով ժառանգության բացումից հետո բնակելի տարածության նկատմամբ ունեն ժառանգական իրավունք, սակայն չեն հրաժարվել իրենց հասանելիք բնակելի տարածության նկատմամբ ժառանգության իրավունքից:

4. Սույն հոդվածի 3-րդ մասում նշված անձանց սեփականության իրավունքով անհատույց բնակարան հատկացնելիս կամ բնակարան ձեռք բերելու համար անհատույց պետական ֆինանսական աջակցություն տրամադրելիս հաշվի են առնվում նաև նրանց ընտանիքի՝ սույն հոդվածի 3-րդ մասում նշված պայմանները բավարարող հետևյալ անդամները.
 - 1) ամուսինը (կինը) և 18 տարին չլրացած երեխաները.
 - 2) անգործունակ ճանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող կամ 18 տարեկան և դրանից բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող զավակները, եթե հաշմանդամություն ունեցող են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը.
 - 3) հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողի հետ նույն հասցեում հաշվառված ծնողները, իսկ զոհված (մահացած) զինծառայողի ծնողները՝ անկախ զինծառայողի զոհվելու (մահանալու) օրվա դրությամբ վերջինիս հետ համատեղ հաշվառված լինելու հանգամանքից.
 - 4) զինծառայողի, հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողի, ինչպես նաև զոհված (մահացած) զինծառայողի խնամքի

տակ գտնվող՝ 18 տարին չլրացած կամ անգործունակ ճանաչված կամ մինչև 26 տարեկան ուսանող կամ 18 տարեկան և դրանից բարձր տարիքի հաշմանդամություն ունեցող քույրը և եղբայրը, եթե հաշմանդամ են ճանաչվել մինչև իրենց 18 տարին լրանալը: Քույրը և եղբայրը համարվում են զինծառայողի, հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողի, ինչպես նաև զոհված (մահացած) զինծառայողի խնամքի տակ գտնվող, եթե օրենքով սահմանված կարգով սահմանվել է խնամակալություն, և նրանց ծնողներն ունեն աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվելու կարողության 3-րդ աստիճանի սահմանափակում:

5. Սույն հոդվածով սահմանված զինծառայողների բնակարանային ապահովությունն իրականացվում է յուրաքանչյուր տարվա Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեով համապատասխան պետական լիազոր մարմնին հատկացված միջոցների հաշվին:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 22-ի թիվ 1321-Ն որոշում¹⁷¹

Սույն որոշմամբ սահմանվում է պայմանագրային զինծառայողին ծառայության վայրում ծառայողական բնակարանով չապահովվելու դեպքում այլ բնակելի տարածություն վարձակալելու դիմաց դրամական փոխհատուցում վճարելու կարգը և չափերը:

ՀՀ կառավարության 2007 թվականի մարտի 7-ի թիվ 384-Ն որոշում ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգի զինծառայողների բնակարանային ապահովության մասին¹⁷²

Սույն որոշմամբ սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի՝ բնակարանային պայմանների բարելավման կարիք ունեցող զինծառայողների բնակարանային հաշվառման, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հաշվեկշռում գտնվող բնակարանները զինծառայողներին կամ նրանց ընտանիքների անդամներին անհատույց օգտագործման կամ սեփականության իրավունքով տրամադրելու, տնամերձ հողամասով կամ բնակարան ձեռք բերելու համար անհատույց պետական ֆինանսական աջակցությամբ ապահովելու կարգը:

ՀՀ կառավարության 2019 թվականի օգոստոսի 22-ի թիվ 1091-Ն որոշում¹⁷³

Սույն որոշմամբ հաստատվել է սպայական և ավագ ենթասպայական կազմերի պայմանագրային զինծառայողների կողմից բնակարանի կամ բնակելի տան ձեռքբերմանը կամ բնակելի տան կառուցմանը պետական աջակցության նպատակային ծրագիրը (N 1

171 <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=126778>

172 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=34197>

173 <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/32392/>

հավելված) և սահմանվել է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի սպայական և ավագ ենթասպայական կազմերի պայմանագրային զինծառայողների կողմից բնակարանի կամ բնակելի տան ձեռքբերման կամ բնակելի տան կառուցման նպատակով մատչելի և արտոնյալ պայմաններով երկարաժամկետ հիփոթեքային վարկավորման կարգը և պայմանները (N 2 հավելված):

ՀՀ կառավարության 2019 թվականի մայիսի 10-ի թիվ 540-Ն որոշում¹⁷⁴

Սույն որոշմամբ կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի մարտի 7-ի «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի զինծառայողների բնակարանային ապահովության մասին» N 384-Ն որոշման 1-ին կետով հաստատված կարգում:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ 1419-Ն որոշում¹⁷⁵

Սույն որոշմամբ սահմանվել է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի՝ առաջին կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողների և զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքների բնակարանային ապահովության կարգը և չափերը:

ՀՀ կառավարության 2005 թվականի հունիսի 9-ի թիվ 947-Ն որոշում¹⁷⁶

Սույն որոշմամբ հաստատվել է զոհված (մահացած) կամ հաշմանդամ դարձած զինծառայողների (ազատամարտիկների) կարիքավոր ընտանիքներին բնակարանային հաշվառման վերցնելու և բնակարանային պայմանները բարելավելու նպատակով անհատույց պետական ֆինանսական աջակցություն տրամադրելու կարգը:

ՀՀ կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 10-ի թիվ 1016-Ն որոշում¹⁷⁷

Սույն որոշմամբ հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի՝ հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողների և զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքների բնակարանային ապահովության կարգը:

174 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=130650>

175 <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/31188/>

176 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=68186>

177 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=115583>

Միջազգային իրավական դրույթներ

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»¹⁷⁸

ԺԵ

Զինծառայողներին պետք է տրամադրվի սահմանված չափանիշներին համապատասխան բնակելի տարածք

62. Այն դեպքում, երբ զինծառայողին և նրա ընտանիքին տրամադրվում է կացարան, մասնավորապես՝ գիշերակացի հարմարություն, այն պետք է հնարավորինս ներառի որոշակի առանձնություն ունենալու հնարավորություն: Այն պետք է նաև բավարարի առողջության և հիգիենայի հիմնական պահանջները:

Զինծառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁷⁹

ԺԵ

Զինծառայողները պետք է ապահովված լինեն սահմանված չափանիշներին համապատասխան բնակելի տարածքով¹⁸⁰

Համապատասխան ստանդարտի բնակարանի իրավունքը պաշտպանվում է Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 11-րդ հոդվածով և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Այդ հոդվածները կիրառելի են զինված ուժերին հատկացվող բնակելի տարածության նկատմամբ:

Անկախ զինծառայողի կոչումից, նա իրավունք ունի օգտվելու այնպիսի կացարանից, որն ունի բավարար լուսավորություն և օդափոխություն (ներառյալ՝ բավարար ջեռուցում), մաքուր է, լավ վիճակում է, բավարար չափով կահավորված է և ունի բավարար բնակելի տարածք՝ դրանում ապրող անձանց թվին համապատասխան: Ծառայողական կացարանները պետք է պատշաճ կերպով պահպանվեն: Սակայն կացարանի չափանիշները

¹⁷⁸ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

¹⁷⁹ Տես նույն տեղում

¹⁸⁰ Եվրոպական սոցիալական խարտիայի (վերանայված) 31-րդ հոդվածի 1-ին մաս: Տես, մասնավորապես, թիվ 15/2003 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Հունաստանի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Greece) (2004թ. դեկտեմբերի 8-ի որոշում), թիվ 27/2004 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Իտալիայի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Italy), և թիվ 31/2005 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Հունաստանի, Իտալիայի և Բուլղարիայի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Greece, Italy and Bulgaria), Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի որոշում:

կարող են տարբերվել՝ կախված զինծառայողի կոչումից, և եթե այն տրամադրվում է զին-
ծառայողների ընտանիքներին, ապա՝ վերջիններիս ընտանեկան դրությունից: Զինծա-
ռայողի անձնական տարածքը, նույնիսկ ընդհանուր կացարաններում, պետք է դիտար-
կել որպես նրա մասնավոր տարածք¹⁸¹: Հիգիենայի և առողջության հարցերը նույնպես
կարևոր են բնակարանային պայմանների տեսանկյունից: Զուգարանները պետք է լի-
նեն քնելու տարածքներից առանձնացված, միաժամանակ բոլոր տարածքները պետք է
պարբերաբար մաքրվեն: Վարակիչ հիվանդություններ ունեցող անձինք պետք է գտնվեն
բժշկական մասնաշենքերում: Զորանոցային տիպի կացարաններում կանանց և տղա-
մարդկանց հատվածները պետք է լինեն առանձնացված:

(...) Թեև զինծառայողի ընտանիքի համար բնակարանային պատշաճ պայմաններ
ապահովելու պարտավորությունը գլխավորապես կիրառելի է այն դեպքերում, երբ զին-
ծառայողը ծառայությունն անցնում է հայրենիքի տարածքում, արտերկրում զինծառա-
յողներին ուղեկցող ընտանիքներին ևս հնարավորության սահմաններում պետք է տրա-
մադրվեն ողջամիտ կենսապայմաններ ապահովող հարմարություններ:

181 Տե՛ս, օրինակ, Պիտեր Ռոու, Մարդու իրավունքների մասին օրենսդրության ազդեցությունը զինված ուժերի
վրա, 2006թ., Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 41, տողատակի ծանոթագրություն 40:

2. ԶԻՆՃԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹⁸²

Հոդված 83. Սոցիալական ապահովությունը

Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք:

«Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենք¹⁸³

Գ Լ ՈՒ Խ 3

ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿԵՆՍԱԹՈՇԱԿՆԵՐ

Հոդված 17. Զինվորական կենսաթոշակի իրավունքը

1. Զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունի՝
 - 1) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության, ոստիկանության, ազգային անվտանգության հանրապետական գործադիր մարմինների և Հայաստանի փրկարար ծառայության (այսուհետ՝ նաև՝ համապատասխան մարմիններ) համակարգի հրամանատարական և ոչ հրամանատարական (սպայական, ենթասպայական, շարքային) կազմի ծառայողը.
 - 2) վարժական հավաքների կանչված զինապարտը և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողությունների մասնակիցը.
 - 3) Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայողը և դատական ակտերի հարկադիր կատարողը:

Հոդված 18. Երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու պայմանները և ժամկետը

182 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

183 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=143876>

1. Երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակ է նշանակվում համապատասխան մարմիններում, ինչպես նաև քրեակատարողական և դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայություններում ծառայությունը կարգավորող օրենքներով սահմանված կարգով և ժամկետներով ծառայած այն անձին (այսուհետ՝ զինծառայող), որը՝
 - 1) զինվորական ծառայությունից (այսուհետ նաև՝ զինծառայություն) սահմանված կարգով արձակվելու օրվա դրությամբ ունի առնվազն 20 օրացուցային տարվա զինվորական ծառայության ստաժ.
 - 2) սահմանային տարիքը լրանալու կապակցությամբ կամ պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու կապակցությամբ (սահմանային տարիքը լրացած լինելու դեպքում) զինվորական ծառայությունից արձակվելու օրվա դրությամբ ունի առնվազն 25 օրացուցային տարվա աշխատանքային ստաժ, որում զինվորական ծառայության ստաժը կազմում է առնվազն 12 օրացուցային տարի, 6 օրացուցային ամիս.
 - 3) հաստիքների կրճատման կամ առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայությունից արձակվելու օրվա դրությամբ առնվազն 45 տարեկան է և ունի առնվազն 25 օրացուցային տարվա աշխատանքային ստաժ, որում զինվորական ծառայության ստաժը կազմում է առնվազն 12 օրացուցային տարի, 6 օրացուցային ամիս:
2. Զինծառայողին կենսաթոշակ է նշանակվում զինծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելու դեպքում:
3. Երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակը նշանակվում է ցմահ, բայց ոչ ավելի, քան մինչև օրենքով սահմանված կարգով կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը դադարեցնելը:

Հոդված 19. Երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու կարգը

1. Երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակը հաշվարկվում է $Y = Z \times X \times 20 + 20 \times X \times 20$ բանաձևով, որտեղ՝
 - Y-ն կենսաթոշակի ամսական գումարն է,
 - Z-ն՝ հիմնական կենսաթոշակի չափը,
 - 20-ն՝ զինվորական ծառայության ստաժի տարիները,
 - 20-ն՝ զինվորական ծառայության ստաժի մեկ տարվա արժեքը,
 - 20-ն՝ զինծառայողի զբաղեցրած վերջին պաշտոնի համար «Պետական պաշտոններ և պետական ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող անձանց վարձատրության

մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված գործակիցը (այսուհետ՝ զինծառայողի անձնական գործակից):

2. Ձինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու համար հիմնական կենսաթոշակի չափը և զինվորական ծառայության ստաժի մեկ տարվա արժեքը սահմանում է Կառավարությունը: Ձինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու համար հիմնական կենսաթոշակի չափը և զինվորական ծառայության ստաժի մեկ տարվա արժեքը չեն կարող պակաս լինել զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու համար հիմնական կենսաթոշակի և զինվորական ծառայության ստաժի մեկ տարվա արժեքի նախկինում սահմանված չափերից:
3. Սույն հոդվածով սահմանված կարգով հաշվարկված զինվորական կենսաթոշակի չափը չի կարող պակաս լինել Կառավարության սահմանած նվազագույն կենսաթոշակի չափից:

Հոդված 20. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու պայմանները և ժամկետը

1. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակվում է բժշկասոցիալական փորձաքննություն իրականացնող իրավասու պետական մարմնի կողմից հաշմանդամ ճանաչված զինծառայողին, եթե իրավասու պետական մարմինը զինվորական ծառայության ընթացքում կամ զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելուց հետո սահմանել է (որոշել է) զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության (հիվանդության, խեղման, վնասվածքի) պատճառական կապ: (նախադասությունը հանվել է 22.01.20 ՀՕ-77-Ն)
2. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակը նշանակվում է անկախ զինվորական ծառայության տևողությունից:
3. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակը նշանակվում է հաշմանդամության ամբողջ ժամանակահատվածի համար:
4. Սույն հոդվածի դրույթները չեն տարածվում «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն հատուցում ստանալու իրավունք ունեցող անձանց վրա: «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն՝ հատուցման գումարի վճարումը դադարեցնելուց հետո սույն մասում նշված անձինք ձեռք են բերում սույն հոդվածով սահմանված կենսաթոշակի իրավունք:

Հոդված 21. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու կարգը

1. Հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկվում է՝
 - 1) առաջին խմբի հաշմանդամի համար՝ 20 տարվա զինվորական ծառայության

ստաժ ունեցող այն զինծառայողի համար հաշվարկված երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի 70 տոկոսի չափով, որը զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելու օրվա դրությամբ զբաղեցրել է զինծառայության նույն պաշտոնը և ունեցել է նույն զինվորական կոչումը:

- 2) երկրորդ խմբի հաշմանդամի համար՝ 20 տարվա զինվորական ծառայության ստաժ ունեցող այն զինծառայողի համար հաշվարկված երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի 60 տոկոսի չափով, որը զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելու օրվա դրությամբ զբաղեցրել է զինծառայության նույն պաշտոնը և ունեցել է նույն զինվորական կոչումը:
- 3) երրորդ խմբի հաշմանդամի համար՝ 20 տարվա զինվորական ծառայության ստաժ ունեցող այն զինծառայողի համար հաշվարկված երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի 40 տոկոսի չափով, որը զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելու օրվա դրությամբ զբաղեցրել է զինծառայության նույն պաշտոնը և ունեցել է նույն զինվորական կոչումը:
2. Պարտադիր ժամկետային զինվորական ծառայության շարքային կազմի զինծառայողի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի չափը (ըստ հաշմանդամության խմբերի) սահմանում է Կառավարությունը:
3. Սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված կարգով հաշվարկված հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի չափը չի կարող ցածր լինել Կառավարության սահմանած նվազագույն կենսաթոշակի չափից:
4. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողությունների մասնակցի (եթե նրա համար վարձատրության չափ սահմանված չի եղել) հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակը հաշվարկելիս հիմք է ընդունվում պայմանագրային ծառայության շարքային կազմի «ավագ սերժանտ» զինվորական կոչում և 20 տարվա զինվորական ծառայության ստաժ ունեցող զինծառայողի անձնական գործակիցը:

Հոդված 22. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու պայմանները և ժամկետը

1. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակ է նշանակվում զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի՝ սույն օրենքի 13-րդ հոդվածում նշված անդամներին՝ անկախ զինծառայողի զոհվելու (մահանալու) պատճառից, անցած ժամանակաշրջանից և ծառայության տևողությունից:
2. Սույն հոդվածի դրույթները տարածվում են նաև՝

- 1) զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակված և, անկախ ժամանակաշրջանից, մահացած այն զինծառայողի ընտանիքի անդամների վրա, որի մահվան պատճառը զինծառայության ընթացքում ստացած վնասվածքն է, խեղումը կամ ծագած հիվանդությունը.
- 2) ծառայողական պարտականությունները կատարելիս անհայտ կորած, ինչպես նաև մահացած ճանաչված զինծառայողների ընտանիքների անդամների վրա:
3. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակ է նշանակվում նաև զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակված և կենսաթոշակի իրավունք ձեռք բերած, սակայն կենսաթոշակ նշանակելու համար չդիմած և զինծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, մահացած նախկին զինծառայողի ընտանիքի անդամներին:

Հոդված 23. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու կարգը

1. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակ է նշանակվում զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի՝ սույն օրենքի 13-րդ հոդվածում նշված անդամներին՝ անկախ զինծառայողի զոհվելու (մահանալու) պատճառից, անցած ժամանակաշրջանից և ծառայության տևողությունից:
2. Սույն հոդվածի դրույթները տարածվում են նաև՝
 - 1) զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակված և, անկախ ժամանակաշրջանից, մահացած այն զինծառայողի ընտանիքի անդամների վրա, որի մահվան պատճառը զինծառայության ընթացքում ստացած վնասվածքն է, խեղումը կամ ծագած հիվանդությունը.
 - 2) ծառայողական պարտականությունները կատարելիս անհայտ կորած, ինչպես նաև մահացած ճանաչված զինծառայողների ընտանիքների անդամների վրա:
3. Կերակրողին կորցնելու դեպքում զինվորական կենսաթոշակ է նշանակվում նաև զինվորական ծառայությունից սահմանված կարգով արձակված և կենսաթոշակի իրավունք ձեռք բերած, սակայն կենսաթոշակ նշանակելու համար չդիմած և զինծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, մահացած նախկին զինծառայողի ընտանիքի անդամներին:
4. Սույն հոդվածի դրույթները չեն տարածվում «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն հատուցում ստանալու իրավունք ունեցող անձանց վրա: «Հայաստանի

Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ զինծառայողների կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն՝ հատուցման գումարի վճարումը դադարեցնելուց հետո սույն մասում նշված անձինք ձեռք են բերում սույն հոդվածով սահմանված կենսաթոշակի իրավունք:

Հոդված 31. Զինվորական ծառայության ստաժում հաշվառվող ժամանակահատվածները և դրանք հաշվարկելու առանձնահատկությունները

1. Զինծառայողներին երկարամյա ծառայության կենսաթոշակ նշանակելու համար անհրաժեշտ զինվորական ծառայության ստաժում օրացուցային հաշվարկով հաշվառվում են՝
 - 1) համապատասխան մարմինների համակարգերի հրամանատարական և ոչ հրամանատարական (սպայական, ենթասպայական, շարքային) կազմերի պաշտոններում զինծառայության, քրեակատարողական ծառայողի և հարկադիր կատարողի ծառայության, ինչպես նաև համապատասխան մարմինների ուսումնական հաստատություններում ուսման ժամանակահատվածները՝ անկախ զինվորական կամ հատուկ կոչման առկայությունից.
 - 2) ԽՍՀՄ զինված ուժերում, ԽՍՀՄ պետական անվտանգության կոմիտեի և ԽՍՀՄ ներքին գործերի նախարարության համակարգերում զինվորական ծառայության, ինչպես նաև դրանց ուսումնական հաստատություններում ուսման ժամանակահատվածները՝ անկախ զինվորական կամ հատուկ կոչման առկայությունից.
 - 3) դատապարտված կամ քրեական հետապնդման ենթարկված այն զինծառայողների՝ կալանքի տակ, ազատագրվման վայրում և աքսորում գտնվելու ժամանակաշրջանները, որոնց նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ կամ ընդունվել քրեական գործը կարճելու մասին որոշում՝ հանցագործության դեպքի, հանցակազմի բացակայության կամ հանցագործության կատարմանը մեղադրյալի մասնակցությունն ապացուցված չլինելու պատճառով:
2. Զինծառայողներին երկարամյա ծառայության կենսաթոշակ նշանակելու համար անհրաժեշտ զինվորական ծառայության ստաժի առկայության դեպքում զինվորական ծառայության ստաժում հաշվառվում են՝
 - 1) եռակի չափով՝
 - ա. զինված ուժերի կազմում մարտական գործողություններին մասնակցելու ժամանակահատվածները,
 - բ. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ մարտական գործողություններին մասնակցելու ժամանակահատվածը կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս զինվորական ծառայությունը՝ հատուկ մարտական առաջադրանք կատարելու դեպքում,
 - գ. 1986 թվականի ապրիլի 26-ից մինչև 1987 թվականի դեկտեմբերի 31-ը Չեռնոբիլի ատոմային էլեկտրակայանի վթարի հետևանքների վերացման աշխատանքներին մասնակցելու ժամանակահատվածը:

- տանքներին զինծառայողների մասնակցության ժամանակահատվածը,
- դ. սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված ժամանակահատվածը,
 - ե. մարտական գործողություններ կամ հատուկ առաջադրանք կատարելիս վիրավորված, կոնտուզիա, վնասվածք, խեղում կամ հիվանդություն ստացած զինծառայողների անընդհատ բուժման ժամանակահատվածը,
 - զ. զինծառայությունն այլ երկրների տարածքներում, որտեղ տեղի են ունեցել մարտական գործողություններ (բացի այն զինծառայողներից, ովքեր զինծառայությունից արձակվել են կամ այդ պետություններից հետ են կանչվել զինծառայողի կոչումը վարկաբեկող արարքների կապակցությամբ), ինչպես նաև այդ երկրներում վիրավորվելու, կոնտուզիա, վնասվածք, խեղում կամ հիվանդություն ստանալու կապակցությամբ բուժփիմնարկներում անընդհատ բուժման ժամանակահատվածը,
 - է. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված այլ ժամանակահատվածներ.
- 2) կրկնակի չափով՝
- ա. զինված ուժերի ավիացիոն ստորաբաժանումների օդաչուների ծառայության ժամանակահատվածը՝ թռիչքների տարեկան նորմաները կատարելու դեպքում,
 - բ. գերության ժամանակահատվածը, եթե զինծառայողը կամավոր չի գերվել և գերության ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության դեմ հանցագործություն չի կատարել,
 - գ. 1961 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 1982 թվականի դեկտեմբերի 31-ը զինվորական մասնագետների (բացի օդաչուներից)՝ այն երկրներ գործուղվելու ժամանակահատվածը, որոնց բանակները մարտական գործողություններ են կատարել կամ ռազմական օգնություն են ցույց տվել այլ երկրների (անկախ այդ մարտական գործողություններին նշված զինծառայողների մասնակցությունից),
 - դ. 1976 թվականի հունվարի 1-ից սկսած՝ ծովի մակերևույթից 2500 մետր և ավելի, իսկ 1997 թվականի օգոստոսի 11-ից՝ 2000 մետր և ավելի բարձրության բարձրլեռնային վայրերում զինծառայության ժամանակահատվածը,
- դ.1. 2016 թվականի հունվարի 1-ից երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ձեռք բերող՝ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի և այլ զորքերի զինծառայողների համար՝ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահության իրականացման ժամանակահատվածը,
- ե. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված այլ ժամանակահատվածներ.
- 3) մեկուկեսի չափով՝
- ա. պարաշյուտիստների ծառայության ժամանակահատվածը՝ համապատասխան մարմինների սահմանած թռիչքների տարեկան նորմաները կատարելու դեպքում, և սակրավորների ծառայության ժամանակահատվածը,
 - բ. հատուկ ստորաբաժանումներում զինծառայող կանանց ծառայության ժամանակահատվածը՝ ըստ համապատասխան մարմինների սահմանած պաշտոնների ցանկի,

- զ. զինծառայության ժամանակահատվածն այն վայրերում, որտեղ արտակարգ դրություն է հայտարարվել,
 - դ. 1992 թվականի փետրվարի 1-ից մինչև 1994 թվականի մայիսի 1-ը Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում զինծառայության ժամանակահատվածը,
 - ե. 1973 թվականի ապրիլի 1-ից սկսած՝ ծովի մակերևույթից 1500 մետր և ավելի, իսկ 1998 թվականի նոյեմբերի 30-ից՝ 1700-2000 մետր բարձրության լեռնային վայրերում զինծառայության ժամանակահատվածը,
 - զ. 1988 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 1990 թվականի դեկտեմբերի 1-ը Չեռ-նոբիլի ատոմային էլեկտրակայանի վթարի հետևանքների վերացման աշխատանքներին զինծառայողների մասնակցության ժամանակահատվածը,
 - է. ազգային անվտանգության բնագավառի լիազորված պետական կառավարման մարմնի «Ա» ստորաբաժանումում զինծառայության ժամանակահատվածը,
 - ը. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված այլ ժամանակահատվածներ.
- 4) այլ բնույթի գործունեության մեկ ամսվա ժամանակահատվածը՝ որպես մեկ ամսվա զինվորական ծառայություն՝
- ա. մինչև զինվորական ծառայության անցնելը ԽՍՀՄ ԴՕՍԱԱՖ-ի և քաղաքացիական ավիացիայի համակարգերի օդաչուական և ինժեներատեխնիկական անձնակազմի անդամի աշխատանքային ստաժը,
 - բ. Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժեր զորակոչված, սպայական կոչում ստացած և սպայական պաշտոնում առնվազն 5 տարի ծառայած սպաների՝ Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների մագիստրատուրայում և ասպիրանտուրայում Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության պատվերով սովորելու ժամանակահատվածը.
- 5) այլ բնույթի գործունեության մեկ տարվա ժամանակահատվածը՝ որպես 6 ամսվա զինվորական ծառայություն՝
- ա. պահեստից զորակոչված սպայական անձնակազմի զինծառայողի՝ մինչև զինծառայության անցնելը բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում առկա ուսման ժամանակահատվածը՝ 5 տարուց ոչ ավելի,
 - բ. Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության պատվերով սովորած, Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժեր զորակոչված, սպայական կոչում ստացած ու սպայական պաշտոնում առնվազն 5 տարի ծառայած զինծառայողների ուսման ժամանակահատվածը:
3. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտերին մասնակցած անձանց մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ է տրվում Կառավարության սահմանած կարգով:
4. Զինվորական ծառայության ստաժը հաշվարկելու կանոնները սահմանում է Կառավարությունը:

Միջազգային իրավական դրույթներ

Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա¹⁸⁴

Հոդված 12. Սոցիալական ապահովության իրավունքը

Սոցիալական ապահովության իրավունքի արդյունավետ կիրառումը ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են՝

1. հաստատել սոցիալական ապահովության համակարգ կամ այն պահպանել,
2. բավարար մակարդակով պահպանել սոցիալական ապահովության համակարգ, որը առնվազն հավասար կլինի Սոցիալական ապահովության եվրոպական օրենսգրքի վավերացման համար անհրաժեշտ համակարգին,
3. փորձել սոցիալական ապահովության համակարգը աստիճանաբար բարձրացնել ավելի բարձր մակարդակի,
4. երկկողմ և բազմակողմ համապատասխան համաձայնագրեր ստորագրելով կամ այլ միջոցներով և, համաձայն այդպիսի համաձայնագրերում նշված պայմանների, ձեռնարկել միջոցներ՝ երաշխավորելու համար՝
 - ա) հավասար վերաբերմունք իրենց սեփական երկրի քաղաքացիների և մյուս Կողմերի քաղաքացիների նկատմամբ սոցիալական ապահովության իրավունքների առնչությամբ՝ ներառյալ սոցիալական ապահովության օրենսդրությունից բխող նպաստների պահումները՝ անկախ նրանից, թե ինչ տեղաշարժեր կարող են պաշտպանյալ անձինք ձեռնարկել Կողմերի տարածքների միջև,
 - բ) սոցիալական ապահովության իրավունքների շնորհում, պահպանում և վերականգնում այնպիսի միջոցներով, ինչպիսիք են ապահովագրական գումարների կուտակումը կամ Կողմերից յուրաքանչյուրի օրենսդրության համաձայն կատարված աշխատանքային ժամանակահատվածները:

ՄԱԿ-ի 1966թ. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագիր¹⁸⁵

Հոդված 9.

Սույն դաշնագրին մասնակցող պետությունները ճանաչում են սոցիալական ապահովության, ներառյալ սոցիալական ապահովագրության յուրաքանչյուր մարդու իրավունքը:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական

184 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

185 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=18501>

ԺԶ

Զինծառայողներն ունեն արդարացի վարձատրության և կենսաթոշակ ստանալու իրավունք

65. Լրիվ դրույքով աշխատող պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է օգտվեն բավարար կենսաթոշակի իրավունքից, որը պետք է վճարվի ժամանակին և առանց որևէ խտրականության:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր¹⁸⁷

Պաշտոնաթող եղած այն պրոֆեսիոնալ ծառայողները, որոնք լրիվ դրույքով են աշխատել զինված ուժերում, պետք է ստանան համարժեք կենսաթոշակ, որը թույլ կտա նրանց վարել արժանավայել կյանք և ակտիվ դեր խաղալ հասարակական, սոցիալական և մշակութային կյանքում: Այս սկզբունքը բխում է Խարտիայի 23-րդ հոդվածից: Այս փաստաթուղթը երաշխավորում է համարժեք կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը՝ ինչպես սոցիալական ապահովության իրավունքի շրջանակներում (12-րդ հոդված), այնպես էլ որպես տարեց մարդկանց սոցիալական պաշտպանվածության իրավունքի (23-րդ հոդված) էական տարրերից մեկը: Կենսաթոշակները պետք է վճարվեն ճիշտ ժամանակին և առանց որևէ խտրականության:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ

ՍԴԴ – 966, 3 հունիսի 2011թ.¹⁸⁸

4. (...) Սույն գործի առարկայի շրջանակներում վետերանների սոցիալական պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունների միջազգային իրավական կարգավորումն իրականացվում է «Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների եւ հաշմանդամների, այլ պետությունների տարածքներում մարտական գործողությունների մասնակիցների, զոհված զինծառայողների ընտանիքների արտոնությունների եւ երաշխիքների փոխադարձաբար ճանաչման մասին» 1994 թվականի ապրիլի 15-ին ԱՊՀ շրջանակներում կնքված համաձայնագրով, որը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1996 թվականի փետրվարի 26-ից: Այդ համաձայնագրի,

186 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

187 Տես նույն տեղում

188 <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2011/pdf/sdv-966.pdf>

«Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների մասին» ՀՀ օրենքի եւ դրանց կատարումն ապահովելու կոչված՝ սույն գործով վիճարկվող ՀՀ կառավարության 2004 թվականի փետրվարի 5-ի թիվ 207-Ն որոշման, ինչպես նաեւ սոցիալական ապահովության բնագավառի ՀՀ օրենսդրության այլ ակտերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ, մասնավորապես՝ հիշյալ համաձայնագրի 1-ին հավելվածի 2.3 կետով նախատեսված անձինք, որոնց համար վերոնշյալ միջազգային համաձայնագրի համաձայն (2-րդ հոդված) պետք է նախատեսվեին արտոնություններ, դուրս են մնացել այդպիսի իրավակարգավորման շրջանակից: ՀՀ օրենսդրությունը նաեւ մասնակիորեն է անդրադարձել վերոհիշյալ համաձայնագրով նախատեսված արտոնությունների ողջ ծավալին:

(...)

7. (...) ՀՀ կառավարության սահմանադրական պարտականությունն է իր որոշմամբ սահմանել «Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների եւ հաշմանդամների, այլ պետությունների տարածքներում մարտական գործողությունների մասնակիցների, զոհված զինծառայողների ընտանիքների արտոնությունների եւ երաշխիքների փոխադարձաբար ճանաչման մասին» 1994 թվականի ապրիլի 15-ին ԱՊՀ շրջանակներում կնքված համաձայնագրի, ինչպես նաեւ «Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների կատարման կարգն ու պայմանները՝ այնպիսի ծավալով ու բովանդակությամբ, ինչպիսին անմիջականորեն բխում է այդ ակտերից եւ Սահմանադրությամբ ու օրենքներով իրեն վերապահված լիազորություններից՝ հաշվի առնելով նաև սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-668 որոշման 5-րդ կետում արտահայտված դիրքորոշումը:

Վերոհիշյալ համաձայնագրի եւ օրենքի, ինչպես նաեւ Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների սոցիալական ապահովության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության այլ ակտերի դրույթների համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ 2004 թվականի փետրվարի 5-ի թիվ 207-Ն որոշմամբ ՀՀ կառավարությունը լիարժեք պայմաններ չի նախատեսել Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների, նրանց հավասարեցված անձանց, զոհված զինծառայողների ընտանիքների՝ ՀՀ միջազգային պայմանագրով եւ «Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված արտոնությունների եւ երաշխիքների ամբողջական իրացումն ապահովելու համար: ՀՀ կառավարությունը չի անդրադարձել նաեւ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-668 որոշման կատարման ապահովմանը: Մասնավորապես՝ կառավարության հիշյալ որոշման իրավակարգավորման շրջանակներից դուրս են թողնվել ՀՀ միջազգային համաձայնագրով պատերազմի հաշմանդամ համարվող որոշակի թվով անձինք

(հիշյալ համաձայնագրի 1-ին հավելվածի 2.3 կետ), որոնք նախկինում օգտվել են պատերազմի հաշմանդամների համար նախատեսված արտոնություններից: ՀՀ կառավարության 05.02.2004թ. թիվ 207-Ն որոշմամբ նախկին որոշումները ուժը կորցրած ճանաչելով եւ հիշյալ անձանց համար դրամական փոխհատուցում չնախատեսելով՝ տեղի է ունեցել նրանց՝ ՀՀ միջազգային պարտավորություններով նախատեսված իրավունքի արգելափակում: Ընդ որում, ՀՀ դատական պրակտիկան նույնպես փաստել է, որ պատերազմի հաշմանդամ ճանաչելու վերաբերյալ քաղաքացիների պահանջը հստակ իր լուծումն է ստացել «Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների եւ հաշմանդամների, այլ պետությունների տարածքներում մարտական գործողությունների մասնակիցների, զոհված զինծառայողների ընտանիքների արտոնությունների եւ երաշխիքների փոխադարձաբար ճանաչման մասին» 1994 թվականի ապրիլի 15-ին ԱՊՀ շրջանակներում կնքված համաձայնագրում, սակայն հենվելով ՀՀ կառավարության՝ սույն գործով վեճի առարկա որոշման վրա՝ չի բավարարվել քաղաքացիների հայցադիմումը՝ իրենց արտոնությունները պահպանելու կամ դրամական փոխհատուցում տալու հարցով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը հիմնավոր է համարում դիմող կողմի դիրքորոշումը՝ ՀՀ կառավարության 2004 թվականի փետրվարի 5-ի թիվ 207-Ն որոշման սահմանադրականության վերաբերյալ, գտնելով, որ, ղեկավարվելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ (1-ին եւ 4-րդ մասեր), 42-րդ (1-ին մաս), 44-րդ, 85-րդ (2-րդ մաս) հոդվածներով, ինչպես նաեւ «Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի պահանջներով, ՀՀ կառավարությունը պարտավոր էր իր որոշմամբ ապահովել Հայրենական մեծ պատերազմի վետերանների եւ նրանց հավասարեցված անձանց սոցիալ-տնտեսական արտոնությունների գործողությունը կամ դրանց դրամական փոխհատուցումը՝ նաեւ այն կատեգորիայի անձանց համար, որը նախատեսված է հիշյալ համաձայնագրի 1-ին հավելվածի 2.3 կետում:

ՍԴՈ-1154, 10 հունիսի 2014թ.¹⁸⁹

6. Սույն գործի առարկայի շրջանակներում զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների՝ նախկին ԽՍՀՄ օրենսդրությամբ նշանակված կենսաթոշակների մակարդակի հետ կապված հարցերի, ինչպես նաև դրանց վերահաշվարկման հետ կապված հարաբերությունների միջազգային իրավական կարգավորումն իրականացվում է Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների «Զինծառայողների, զինվորական ծառայությունից զորացրված անձանց և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական և իրավական երաշխիքների մա-

¹⁸⁹ <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2014/pdf/sdv-1154.pdf>

սին» 1992 թվականի փետրվարի 14-ի և «Զինվորականների և նրանց ընտանիքների անդամների կենսաթոշակային ապահովության և պետական ապահովագրության մասին» 1992 թվականի մայիսի 15-ի համաձայնագրերով (Հայաստանի Հանրապետության համար դրանք ուժի մեջ են մտել ստորագրման պահից):

Ընդ որում, այդ համաձայնագրերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, մասնավորապես, հետևյալը՝

- ա) **ԽՍՀՄ նախկին զինված ուժերի զինծառայողների և նրանց ընտանիքների կենսաթոշակային ապահովությունն իրականացվում է այն պետության օրենսդրությամբ սահմանված կամ սահմանվող պայմաններով, նորմերով և կարգով, որի տարածքում բնակվում են նշված զինծառայողները և նրանց ընտանիքները,**
- բ) **զինծառայողների և նրանց ընտանիքների կենսաթոշակային ապահովության մակարդակը հաստատվում է մասնակից պետությունների օրենսդրությամբ, որը չի կարող ավելի ցածր լինել, քան ԽՍՀՄ օրենսդրությամբ և այլ նորմատիվ ակտերով ավելի վաղ հաստատված մակարդակը («Զինվորականների և նրանց ընտանիքների անդամների կենսաթոշակային ապահովության և պետական ապահովագրության մասին» 1992 թվականի մայիսի 15-ի համաձայնագրի 1-ին հոդված):**

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր նախկին որոշումներում անդրադարձել է միջազգային պայմանագրերի՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասի կարևորության և դրանց՝ օրենքների նորմերի նկատմամբ գերակա իրավաբանական ուժի սկզբունքային պահանջի անվերապահ կատարման անհրաժեշտությանը (ՍԴՈ-966, ՍԴՈ-1050 և այլն):

Վեճի առարկա իրավահարաբերությունների առնչությամբ օրենսդիրը, հաշվի առնելով նաև միջազգային վերոհիշյալ համաձայնագրերով ստանձնված պարտավորությունների կատարման պահանջը, «Զինվորական ծառայություն անցնելու մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ պարբերությամբ ամրագրել է զինվորական պաշտոնների հավասարության պայմանները, որպիսիք են հանդիսանում զինվորական կոչումն ու պաշտոնային դրույքը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ դիմողը նախկին և նոր զինվորական պաշտոնների համապատասխանության չափանիշների ոչ լիարժեքության վերաբերյալ արտահայտված դիրքորոշման մասով որևէ հիմնավորում չի ներկայացնում, իսկ նման լիազորություն վերապահված է բացառապես ՀՀ Ազգային ժողովին, այնուամենայնիվ, սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **հիշատակված համաձայնագրերով Հայաստանի Հանրապետությունը չի ստանձնել նախկին և նոր զինվորական պաշտոնների համապարփակ ցանկ սահմանելու և դրանք համապատասխանեցնելու պարտավորություն:**

նը: Ստանձնած պարտավորությունը վերաբերում է համարժեք սոցիալական երաշխիքների ապահովմանը: Միաժամանակ, հաշվի առնելով զինվորական պաշտոնների բազմազանությունը և ժամանակի ընթացքում դրանց հաճախակի փոփոխելիությունը՝ ՀՀ կառավարությունն իր՝ 1993 թվականի ապրիլի 19-ի թիվ 170 և հաջորդող այլ որոշումներով սահմանել է նաև ԽՍՀՄ նախկին օրենսդրությամբ նշանակված կենսաթոշակների վերահաշվարկման կարգը, պաշտոնային դրույքաչափերի հաշվարկման գործակիցները և դրույքները, որոնք կոնկրետացվել են այդ որոշումների հիման վրա ընդունված ՀՀ պաշտպանության նախարարի հրամաններով:

Բացի դրանից, սոցիալական ապահովության ծավալներն ու ձևերը Համաձայնագրի մասնակից երկրներում տարբեր են, հետևաբար, ենթադրվում է, որ տարբեր կարող են լինել նաև նախկին ԽՍՀՄ զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների կենսաթոշակային ապահովության մակարդակները: Ուստի Համագործակցության մյուս որևէ պետության օրենսդրությամբ ավելի բարձր գործակից սահմանելու հանգամանքը չի վկայում այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում՝ զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների համար՝ նախկին օրենսդրությամբ նշանակված և 1992 թվականի փետրվարի 1-ից հետո կատարված վերահաշվարկով կենսաթոշակային ապահովության մակարդակն ավելի ցածր է, քան ԽՍՀՄ օրենսդրությամբ և այլ նորմատիվ ակտերով ավելի վաղ հաստատված մակարդակը:

Ինչ վերաբերում է դիմողի այն պնդմանը, ըստ որի՝ զինվորական կենսաթոշակ նշանակելիս պետք է հաշվի առնվի նաև զինծառայողի զբաղեցրած պաշտոնը, սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ՝ թե՛ նախկին, թե՛ ներկա օրենսդրական կարգավորումների շրջանակում զինվորական վերջին պաշտոնի համար սահմանված ամսական դրամական բավարարման գումարի չափը դիտարկվում է որպես ելակետային ցուցանիշ՝ կենսաթոշակի չափը հաշվարկելու կամ վերահաշվարկելու համար: Այդ սկզբունքը գործել է նաև նախկին՝ ԽՍՀՄ սոցիալական ապահովության օրենսդրությամբ:

Վերոգրյալից ակնհայտ է դառնում, որ **զինվորական կենսաթոշակի հաշվարկման համար հիմք է ընդունվում ոչ թե զինվորական պաշտոնը, այլ յուրաքանչյուր պաշտոնին համապատասխան դրամական բավարարման գումարի չափը, որը ձևավորվում է պաշտոնային դրույքաչափից ու ամսական հավելավճարներից:**

Վերոհիշյալ նորմերի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ **նախկին և նոր զինվորական պաշտոնների լիարժեք ու ամբողջական համադրության համար վեճի առարկա հողվածում սպառիչ ցանկի բացակայությունը, ինչպես նաև այդ պաշտոնների համապատասխանության չափանիշների ենթադրյալ ոչ լիարժեք լինելու հանգամանքը չեն կարող դիտարկվել որպես օրենքի տվյալ նորմի իրավակարգավորման շրջանակներում առկա բաց, ինչը կարող էր խոչընդոտ հանդիսանալ անձի իրավուն-**

քին առնչվող սոցիալական ու իրավական երաշխիքների իրականացմանը: Դիմողի կողմից բարձրացված հիմնախնդիրը պայմանավորված չէ օրենքի՝ իր կողմից վիճարկվող դրույթի իրավական բովանդակությամբ կամ իրավական որոշակիության սկզբունքի պահանջներից ելնելով՝ դրա հնարավոր անհստակությամբ:

(...)

7. Ըստ դիմողի՝ ներկայիս օրենսդրական կարգավորումների շրջանակներում խախտվում է ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածում ամրագրված՝ սոցիալական ապահովության ծավալի ու ձևերի՝ միայն օրենքով սահմանվելու իմպերատիվ պահանջը: Այդ կապակցությամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2008 թվականի հունվարի 29-ի ՍԴՈ-731 որոշման մեջ արտահայտել է իրավական դիրքորոշում առ այն, որ **ՀՀ Ազգային ժողովին է պատկանում կենսաթոշակների ծավալները և ձևերը, դրանց նշանակման պայմանները և կարգը սահմանելու լիազորությունը՝ հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դրույթները և/կամ նորմերը:**

ՀՀ օրենսդրության (մասնավորապես «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի) ներկայիս կարգավորումների ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում այն, որ օրենսդիրը հստակ սահմանել է պետական կենսաթոշակների տեսակները, կենսաթոշակ նշանակելու, հաշվարկելու (վերահաշվարկելու) և վճարելու պայմաններն ու կարգը:

ՀՀ Սահմանադրության 89-րդ հոդվածի 5-րդ կետի ուժով ՀՀ կառավարությունը, ի թիվս այլ գործառույթների, իրականացնում է նաև պետական քաղաքականությունը սոցիալական ապահովության բնագավառում:

«Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական ապահովության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի և օրենքի 53-րդ հոդվածի համաձայն՝ զինծառայողին կենսաթոշակ նշանակելիս նրա դրամական բավարարման գումարը որոշելու համար հիմք ընդունվող պաշտոնային դրույքաչափերը, դրամական բավարարման մեջ հաշվառվող վճարումների տեսակների ցանկը սահմանում է ՀՀ կառավարությունը:

Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ **ՀՀ օրենսդիր մարմինը, օրենքով սահմանելով կենսաթոշակների ծավալներն ու ձևերը, միաժամանակ ՀՀ կառավարությանն է պատվիրակել սահմանելու զինծառայողին կենսաթոշակ նշանակելիս նրա դրամական բավարարման գումարը որոշելու համար հիմք ընդունվող պաշտոնային դրույքաչափերը, դրամական բավարարման մեջ հաշվառվող վճարումների տեսակների ցանկը:** Հետևաբար, գործող օրենսդրությամբ հիշյալ դրույքաչափերի հետ կապված հարցերը պետք է կարգավորվեն առնվազն ՀՀ կառավարության, այլ ոչ թե ՀՀ վարչապետի որոշմամբ:

4.1. (...) Վերոշարադրյալ իրավադրույթի մեկնաբանությունից հետևում է, որ **օրենսդիրը հաշմանդամության առաջացման պատճառների (մի դեպքում՝ հիվանդության և խեղման, մյուս դեպքում՝ վնասվածքի) հիմքով տարբերակել է զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության պատճառական կապը հաստատվելուց հետո զինծառայողին հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու իրավիճակները: Ըստ այդմ՝ երբ հաշմանդամությունն առաջացել է ոչ թե հիվանդության կամ խեղման հետևանքով, այլ՝ վնասվածքի, ապա հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակվում է անկախ զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության պատճառական կապը սահմանելու (որոշելու) ժամկետից: Համապատասխանաբար, այն դեպքերում, երբ հաշմանդամությունն առաջացել է հիվանդության կամ խեղման հետևանքով, հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու համար հաշմանդամության պատճառական կապը սահմանելու (որոշելու) ժամկետը սահմանափակել է հինգ տարով: Դրանով շահառուների այս խմբի համար մյուսի համեմատությամբ սահմանվել են հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունքի իրացման ակնհայտ անհավասար, ոչ բարենպաստ պայմաններ:**

(...)

Մեջբերված դրույթները վկայում են օրենսդրության մեջ առկա այն ընդհանուր մոտեցման մասին, ըստ որի՝ **հաշմանդամների կարգավիճակները տարբերակվում կամ դասակարգվում են միայն ըստ խմբերի, այսինքն ըստ անձի կենսագործունեության սահմանափակման և սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտության աստիճանի, այլ ոչ թե հաշմանդամության առաջացման պատճառների (հիվանդություն, խեղում, վնասվածք):**

4.2. Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վիճարկվող դրույթով օրենսդիրը տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերել հաշմանդամության առաջացման պատճառով (հիվանդության, խեղման, վնասվածքի) զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության պատճառական կապը հաստատվելուց հետո զինծառայողին հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելիս, Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում վիճարկվող իրավակարգավորումները դիտարկել Սահմանադրության 29-րդ և 83-րդ հոդվածներով նախատեսված՝ խտրականության արգելքի և սոցիալական ապահովության վերաբերյալ դրույթների լույսի ներքո: Սահմանադրության՝ «խտրականության արգելքը» վերտառությամբ 29-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույ-

190 <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2019/pdf/sdv-1475.pdf>

նից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծննդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

Անձի նկատմամբ խտրական վերաբերմունքի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանը հայտնել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- 1) **պետության պոզիտիվ սահմանադրական պարտականությունն է ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք նույն կարգավիճակն ունեցող անձանց հավասար հնարավորություն կտան իրացնելու, իսկ խախտման դեպքում՝ պաշտպանելու իրենց իրավունքները, հակառակ դեպքում կխախտվեն ոչ միայն հավասարության, խտրականության արգելման, այլ նաև իրավունքի գերակայության և իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքները (ՄԴՈ-731),**
- 2) **Սահմանադրական դատարանը խտրականության արգելման սկզբունքի շրջանակներում թույլատրելի է համարում օբյեկտիվ հիմքով և իրավաչափ նպատակով պայմանավորված ցանկացած տարբերակված մոտեցում: Խտրականության արգելման սկզբունքը չի նշանակում, որ միևնույն կատեգորիայի անձանց շրջանակում ցանկացած տարբերակված մոտեցում կարող է վերածվել խտրականության: Խտրականության սկզբունքի խախտում է այն տարբերակված մոտեցումը, որը զուրկ է օբյեկտիվ հիմքից և իրավաչափ նպատակից (ՄԴՈ-881),**
- 3) **խտրականությունն առկա է այն դեպքում, երբ նույն իրավական կարգավիճակի շրջանակներում այս կամ այն անձի կամ անձանց նկատմամբ դրսևորվում է տարբերակված մոտեցում, մասնավորապես՝ նրանք զրկվում են այս կամ այն իրավունքներից, կամ դրանք սահմանափակվում են, կամ ձեռք են բերում արտոնություններ (ՄԴՈ-1224):**

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ կոնվենցիա)՝ խտրականության արգելքն ամրագրող 14-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից և ազատություններից օգտվելն ապահովվում է առանց խտրականության, այն է՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից կամ այլ դրությունից: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ խտրականության արգելքի խնդիր առաջանալու համար պետք է լինի տարբերություն՝ համադրելի իրավիճակներում գտնվող անձանց նկատմամբ վերաբերմունքների միջև: Ըստ ՄԻԵԴ-ի՝

ցանկացած տարբերակում կամ տարբերություն չէ, որ կարելի է խտրականություն համարել: Մասնավորապես, իր վճիռներից մեկում (Andrejeva v. Latvia (GC 18.02.2009, 55707/00, § 81) ՄԻԵԴ-ը նշել է. «...տարբերակումը կամ տարբերությունը համարվում է խտրական, եթե այն չունի օբյեկտիվ և ողջամիտ արդարացում, այսինքն՝ եթե այդ տարբերակումը կամ տարբերությունը չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ կամ համաչափ չէ հետապնդվող իրավաչափ նպատակին»:

Թեև Սահմանադրության 83-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենսդրին է վերապահված անձի սոցիալական ապահովության, մասնավորապես՝ կենսաթոշակի իրավունքի բովանդակությունը (օրինակ՝ կենսաթոշակի չափը, նշանակման և վճարման կարգը և այլն) որոշակիացնելու լիազորությունը, այդուհանդերձ, Սահմանադրությունը, ի թիվս այլնի, բացառում է այս իրավունքն ընդհանրապես օրենքով չերաշխավորելը, այսինքն՝ օրենսդիրը պարտավոր է կենսաթոշակի իրավունքը երաշխավորող օրենք ընդունել: Բացի դրանից, նման օրենքը չպետք է խախտի Սահմանադրության պահանջները, մասնավորապես, այն պետք է լինի որոշակի, կանխատեսելի, չհակասի իրավահավասարության, խտրականության արգելքի սկզբունքներին:

Վերոշարադրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ **հաշմանդամ ճանաչված զինծառայողների սոցիալական ապահովության, տվյալ դեպքում՝ հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունքի իրացման օրենսդրական նախադրյալները պետք է համահունչ լինեն հաշմանդամ զինծառայողներին վերաբերող՝ պետության սոցիալական քաղաքականության ընդհանուր սկզբունքներին, իսկ այդ սկզբունքներից ցանկացած շեղում պետք է ունենա օբյեկտիվ հիմք և հետապնդի իրավաչափ նպատակ:**

Սույն գործի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանի զեկուցող դատավորի կողմից Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության աշխատակազմի Հայաստանի Հանրապետության բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալությանը ներկայացված պահանջի կատարման շրջանակներում տրամադրված պատասխանում գործակալությունը հայտնել է, որ **«բժշկասոցիալական փորձաքննության տեսանկյունից հիվանդության, խեղման նաև վնասվածքի առնչությամբ տարբերակված մոտեցում ցուցաբերելու որևէ օբյեկտիվ հիմքեր չկան, քանի որ ՀՀ կառավարության 13.06.2003թ. «Բժշկասոցիալական փորձաքննության չափորոշիչները հաստատելու մասին» N 780-Ն որոշման 1-ին կետում սահմանվում է, որ հաշմանդամությունը հիվանդություններով, վնասվածքներով կամ արատներով պայմանավորված օրգանիզմի ֆունկցիաների կայուն խանգարումների հետևանքով առաջացած սոցիալական անբավարարությունն է, որը հանգեցնում է անձի կենսագործունեության սահմանափակման և սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտության, այսինքն ան-**

ծին հաշմանդամ են ճանաչում՝ հիմք ընդունելով ոչ թե անձի մոտ առկա հիվանդությունը, մնասվածքը կամ խեղումը, այլ երբ անձի մոտ առկա է հիվանդության, մնասվածքի կամ խեղման հետևանքով առաջացած օրգանիզմի ֆունկցիաների կայուն խանգարումներով պայմանավորված կենսագործունեության որևէ տեսակի և որևէ աստիճանի սահմանափակում»:

Ըստ էության, վերոշարադրյալ պատասխանից հետևում է, որ վիճարկվող իրավակարգավորումն առաջացրել է նաև օրենքի առջև ընդհանուր հավասարության՝ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածում ամրագրված հիմնական իրավունքի խախտման խնդիր:

Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշել, որ **վիճարկվող իրավադրույթով, մի դեպքում՝ հիվանդության և խեղման, իսկ մյուս դեպքում՝ մնասվածքի հիմքով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերելու համար որևէ օբյեկտիվ հիմք առկա չէ, այն չի վկայակոչել նաև սույն գործով պատասխանողն իր բացատրություններում՝ չնայած այն հանգամանքին, որ իրավաչափ է համարել օբյեկտիվ հիմքով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերելու դեպքերը:**

Այսինքն՝ անկախ նրանից, թե ինչ (հիվանդության, խեղման, թե մնասվածքի) հիմքով է սահմանվել (որոշվել) զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության պատճառական կապը, հաշմանդամ ճանաչված զինծառայողներն ունեն նույն կարգավիճակը՝ առողջության խաթարմամբ պայմանավորված, կենսագործունեության սահմանափակումների հետևանքով սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտություն:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **օրենսդրի կողմից հիշյալ տարբերակված մոտեցումը խախտում է խտրականության արգելքի սահմանադրական սկզբունքը, քանի որ, ինչպես արդեն նշվեց, զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության պատճառական կապը հաստատվելուց հետո հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելիս առկա չէ, մի կողմից՝ հիվանդության և խեղման, իսկ մյուս կողմից՝ մնասվածքի հիմքով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերելու որևէ օբյեկտիվ հիմք և իրավաչափ նպատակ:**

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2015 թվականի հունիսի 9-ի ՍԴՈ-1213 որոշմամբ հայտնել է, որ «(...)իրավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակներում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից, իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է նաև, որ **իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ:**»

Վերոշարադրյալի հիման վրա Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ անհ-

րաժեշտ է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչել «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին նախադասության «հինգ տարվա ընթացքում» բառակապակցությունը և նույն մասի երկրորդ նախադասությունն ամբողջությամբ՝ այդպիսով բոլոր դեպքերի համար սահմանելով միայն մեկ՝ առավել բարենպաստ (զինվորական ծառայության հետ հաշմանդամության (հիվանդության, խեղման, վնասվածքի) պատճառային կապը հաստատելուց հետո **առանց որևէ ժամկետային սահմանափակման** հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ նշանակելու վերաբերյալ) իրավակարգավորում:

3. ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ՊՐԱԿՏԻԿԱԼ

Ներպետական իրավական դրույթներ

«Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք¹⁹¹

Հոդված 72. Զինծառայողները և զինծառայողներին հավասարեցված անձինք

1. Սույն օրենքի 6-րդ բաժնի դրույթների կիրառման իմաստով՝ զինծառայողներ են համարվում պաշտպանության նախարարության, ազգային անվտանգության, ոստիկանության մարմինների համակարգերում համապատասխան ծառայության մեջ գտնվող անձինք:
2. Զինծառայողներին հավասարեցված անձինք են՝
 - 1) մինչև սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելը վարժական հավաքների կանչված զինապարտները, ինչպես նաև սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո պահեստազորային պատրաստության շրջանակներում իրականացվող միջոցառումներին մասնակցող անձինք, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 64-րդ հոդվածի 5-րդ մասի, 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 68-րդ հոդվածի, 69-րդ հոդվածի և 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները.
 - 2) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողությունների մասնակցի կամ երկրապահ կամավորականի կարգավիճակ ունեցող անձինք, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 64-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասի, 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 67-69-րդ հոդվածների և 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները.
 - 3) քրեակատարողական ծառայողները, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 6-րդ բաժնի դրույթները, և հարկադիր կատարողները, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները.
 - 4) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարությունում, քրեակատարողական ծառայությունում և Ոստիկանությունում քաղաքացիական ծառայության պաշտոններ զբաղեցնող կամ պաշտպանության նախարարության, քրեակատարողական ծառայության և Ոստիկանության քաղաքացիական ծառայության կադրերի ռեզերվում գրանցված անձինք, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 64-րդ հոդվածի, 65-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 67-69-րդ հոդվածների, 71-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի դրույթները, ինչպես նաև պաշտպանությամբ

191 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141685>

յան նախարարությունում հայեցողական պաշտոն զբաղեցնող անձինք, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 64-րդ, 67-69-րդ հոդվածների դրույթները.

- 5) փրկարարական ծառայողները, որոնց վրա տարածվում են սույն օրենքի 64-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթները:
3. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մասնակցած անձանց մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ տրվում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով՝ հաշվի առնելով միջգերատեսչական հանձնաժողովի եզրակացությունը: Պաշտպանության բնագավառի պետական լիազոր մարմնի ղեկավարին կից կարող է գործել անհայտ կորածների հարցերով խորհրդատվական հանձնաժողով:
4. Սույն օրենքի այն դրույթները, որոնք վերաբերում են զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքներին, տարածվում են նաև՝
 - 1) ծառայությունից սահմանված կարգով արձակվելուց հետո մահացած այն զինծառայողների ընտանիքների վրա, որոնց մահվան պատճառը ծառայության ընթացքում ստացած վնասվածքն է, խեղումը կամ առաջացած հիվանդությունը.
 - 2) ծառայողական պարտականությունները կատարելիս կամ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության մարտական գործողությունների կամ հակառակորդի հետ շփման գծում մարտական հերթապահության կամ հատուկ առաջադրանք կատարելու ժամանակ անհայտ կորելու հետևանքով դատական կարգով անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչված անձանց ընտանիքների վրա:

ՀՀ կառավարության 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի թիվ 1664-Ն որոշում «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը մասնակցած անձանց մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ տալու կարգը սահմանելու մասին»¹⁹²

Սույն որոշմամբ սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը մասնակցած անձանց մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ տալու կարգը:

¹⁹² <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/32965/>

4. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՇՄԱՆԴԱՄՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն¹⁹³

Հոդված 83. Սոցիալական ապահովությունը

Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք:

«Հայաստանի Հանրապետությունում հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք¹⁹⁴

Հոդված 22. Հաշմանդամների պահանջմունքների ներառումը սոցիալական ենթակառուցվածքի օբյեկտների նախագծման և շինարարության ընթացքում

Չի թույլատրվում բնակավայրերի նախագծումն ու կառուցապատումը, բնակելի շրջանների ձևավորումը, նախագծային լուծումների մշակումը, շենքերի, կառուցվածքների, ներառյալ օդանավակայանների և երկաթուղային կայանների շինարարությունն ու վերակառուցումը, ինչպես նաև տրանսպորտային միջոցների, այդ թվում անհատական, կապի և տեղեկատվության միջոցների մշակումն ու արտադրությունը, եթե դրանք հաշմանդամների մատչելիության և օգտագործման համար հարմարեցված չեն:

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 405-Ն որոշում¹⁹⁵

Հավելված 1

120. Ցանկի որոշ հոդվածների համաձայն զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչված սպաների, ենթասպաների և պայմանագրային ծառայության շարքային կազմի զինծառայողների նկատմամբ կարող է անհատապես կայացվել եզրակացություն «սահմանափակումով պիտանի է զինվորական ծառայության համար»՝

193 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

194 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=120993>

195 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=121636>

պարտադիր հաշվի առնելով զորամասի (ՊՆ, ԳՇ կառուցվածքային միավորի) հրամանատարի (պետի) միջնորդությունը և փորձաքննվողի՝ ծառայությունը շարունակելու անձնական ցանկությունը, ինչպես նաև զինծառայողի հիվանդության բնույթը, ծառայության առանձնահատկությունները, աշխատանքային փորձը և փաստացի աշխատունակությունը: Նման եզրակացության դեպքում զորամասի (ՊՆ, ԳՇ կառուցվածքային միավորի) հրամանատարի (պետի) կողմից անհրաժեշտ է ապահովել ծառայության այնպիսի պայմաններ, որոնք չնայած զինծառայողի առողջական սահմանափակումներին, հնարավորություն կընձեռեն վերջինիս շարունակել ծառայությունն իր պաշտոնում և միայն եզակի դեպքերում միջնորդել այլ պաշտոնի նշանակման:

ՀՀ կառավարության 2011 թվականի մայիսի 5-ի թիվ 668-Ն որոշում¹⁹⁶

Հավելված 1

3. Պարզևավճար ստանալու իրավունք ունեն զինվորական կենսաթոշակ ստանալու իրավունք ունեցող հետևյալ կատեգորիաների անձինք՝
 - 1) Հայրենական մեծ պատերազմում կամ այլ պետություններում մարտական գործողություններին մասնակցելու հետևանքով կամ ծառայողական պարտականությունները կատարելիս՝ հաշմանդամ դարձած անձինք՝ հետևյալ չափերով՝
 - ա. 1-ին խմբի հաշմանդամը՝ 32000 դրամ,
 - բ. 2-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 28000 դրամ,
 - գ. 3-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 23000 դրամ.
 - 2) այլ պետություններում զինվորական ծառայության ընթացքում հաշմանդամ դարձած անձինք՝ հետևյալ չափերով՝
 - ա. 1-ին խմբի հաշմանդամը՝ 5000 դրամ,
 - բ. 2-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 3000 դրամ.
 - 3) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ կամ ծառայողական պարտականությունները կատարելիս՝ հաշմանդամ դարձած անձինք՝ հետևյալ չափերով՝
 - ա. 1-ին խմբի հաշմանդամը՝ 55000 դրամ,
 - բ. 2-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 48000 դրամ,
 - գ. 3-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 36000 դրամ.
 - 4) Հայաստանի Հանրապետությունում զինվորական ծառայության ընթացքում հաշմանդամ դարձած անձինք՝ հետևյալ չափերով՝

¹⁹⁶ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=91866>

- ա. 1-ին խմբի հաշմանդամը՝ 19000 դրամ,
- բ. 2-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 17000 դրամ,
- գ. 3-րդ խմբի հաշմանդամը՝ 15000 դրամ.

(...)

ՀՀ կառավարության 2018 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ 1419-Ն որոշում¹⁹⁷

Սույն որոշմամբ սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգի՝ առաջին կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակի իրավունք ունեցող նախկին զինծառայողների և զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքների բնակարանային ապահովության կարգը և չափերը:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի 2006 թվականի դեկտեմբերի 13-ի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիա¹⁹⁸

Հոդված 27. Աշխատանքն ու զբաղվածությունը

1. Մասնակից պետությունները ճանաչում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ մյուսների հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքի իրավունքը. սա ներառում է ապրուստի միջոցներ վաստակելու իրավունքը աշխատանքի միջոցով, որը նա ձեռք է բերում իր ազատ ընտրության ու համաձայնության պայմաններում, ինչպես նաև աշխատուժի շուկայում և հաշմանդամություն ունեցող անձի համար բաց, ընդգրկուն ու մատչելի աշխատանքային միջավայրում: Մասնակից պետությունները պաշտպանում են աշխատանքի իրավունքը և նպաստում դրա կիրառմանը, ի թիվս այն անձանց, որոնք հաշմանդամություն են ձեռք բերել աշխատանքի ընթացքում, և անհրաժեշտ քայլեր են ձեռնարկում նաև օրենսդրության միջոցով, որպեսզի, մասնավորապես.

ա) արգելեն խտրականությունը հաշմանդամության պատճառով՝ կապված բոլոր այն հարցերին, որոնք վերաբերում են զբաղվածության տարբեր տեսակներին, ներառյալ աշխատուժի հավաքագրման, վարձակալության ու աշխատանքի ընդունման պայմանները, զբաղվածության շարունակականությունը, աշխատանքային առաջընթաց ունենալը և անվտանգ ու առողջ աշխատանքային պայմանները.

197 <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/31188/>

198 http://www.un.am/res/UN%20Treaties/III_15.pdf

- բ) պաշտպանեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ մյուսների հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքի արդար ու բարենպաստ պայմաններ ունենալու իրավունքները, ներառյալ՝ միևնույն աշխատանքի հավասար հնարավորություններ և հավասար վարձատրություն, անվտանգ ու առողջ աշխատանքային պայմաններ, այդ թվում՝ պաշտպանություն ոտնձգություններից և վնասի փոխհատուցում:
 - գ) ապահովեն, որ հաշմանդամություն ունեցող անձինք կարողանան մյուսների հետ հավասար հիմունքներով իրականացնել իրենց աշխատանքի և արհմիութենական իրավունքները:
 - դ) հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար մատչելի դարձնեն տեխնիկական և մասնագիտական ընդհանուր ծրագրերը, աշխատանքի տեղավորման ծառայությունները և մասնագիտական ու շարունակական ուսուցումը:
 - ե) հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար զարգացնեն աշխատանքային հնարավորությունները և նպաստեն աշխատանքային առաջընթացին աշխատուժի շուկայում, ինչպես նաև աջակցեն աշխատանք գտնելու, ձեռք բերելու, պահպանելու և աշխատանքի վերադառնալու հարցերում:
 - զ) զարգացնեն հնարավորությունները ինքնագործունեության, ձեռնարկատիրության բնագավառում, նպաստեն ընկերությունների զարգացմանն ու սեփական բիզնեսի ստեղծմանը:
 - է) հաշմանդամություն ունեցող անձինք աշխատանքի անցնեն պետական հատվածում:
 - ը) հաշմանդամություն ունեցող անձանց աջակցեն աշխատանքի անցնել մասնավոր հատվածում համապատասխան քաղաքականության ու միջոցառումների միջոցով, որոնք կարող են ներառել գործողությունների հաստատուն ծրագրեր, խթանիչ և այլ միջոցառումներ:
 - թ) ապահովեն, որ աշխատավայրում հաշմանդամություն ունեցող անձանց տրամադրվեն անհրաժեշտ հնարավորություններ:
 - ժ) նպաստեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ աշխատուժի բաց շուկայում աշխատանքային փորձ ձեռք բերելուն:
 - ժա) նպաստեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասնագիտական վերականգնման, աշխատանքի պահպանման և աշխատանքին վերադառնալու ծրագրերի իրականացմանը:
2. Մասնակից պետություններն ապահովում են, որ հաշմանդամություն ունեցող անձինք չպահվեն ստրկության կամ ծառայության մեջ և մյուսների հետ հավասար հիմունքներով պաշտպանված լինեն հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքից:

«Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների միջև զինծառայողների, զինվորական ծառայությունից զորացրված անձանց և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական և իրավական երաշխիքների մասին» 1992 թվականի փետրվարի 14-ի համաձայնագիր¹⁹⁹

Հոդված 1

Զինծառայողները, զինվորական ծառայությունից զորացրված և Համագործակցության մասնակից պետությունների տարածքներում բնակվող անձինք, ինչպես նաև նրանց ընտանիքների անդամները օգտվում են նախկին ԽՍՀ Միության օրենքներով և այլ նորմատիվ ակտերով սահմանված իրավունքների և արտոնությունների մակարդակից:

Զինծառայողների, զինվորական ծառայությունից զորացրված անձանց և նրանց ընտանիքների անդամների նշված իրավունքների և արտոնությունների միակողմանի սահմանափակումներ չեն թույլատրվում:

Համագործակցության մասնակից պետություններն իրավունք ունեն միջոցներ ձեռնարկելու զինծառայողների, զինվորական ծառայությունից զորացրված անձանց և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական պաշտպանության ուժեղացման համար:

Զինծառայողների իրավունքների մասին Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ CM/Rec(2010)4 հանձնարարական²⁰⁰

74. Զինված ուժերի շարքերը լքող պրոֆեսիոնալ ծառայողները պետք է ապահովված լինեն փոխհատուցումների համապատասխան փաթեթներով և ծրագրերով, որոնք կօգնեն նրան նախապատրաստվել քաղաքացիական կյանքին:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր²⁰¹

Այն դեպքերում, երբ պրոֆեսիոնալ զինծառայողները թողնում են զինված ուժերը նախքան իրենց աշխատանքային գործունեության ավարտը, հատկապես կարևոր կարող է լինել առանձին ծրագրերի իրականացումը, որոնք նրանց կօգնեն նախապատրաստվելու քաղաքացիական կյանքին, այդ թվում՝ կրթական և մասնագիտական վերապատրաստման միջոցառումների միջոցով՝ նպատակ ունենալով դյուրացնել նրանց վերափնտեգումը քաղաքացիական կյանքին, որը կարող է հատկապես դժվար լինել այն զինծառայողների համար, որոնք զինված ուժերում ներգրավվել են շատ երիտասարդ տարիքում:

199 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=77482>

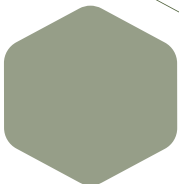
200 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

201 Տե՛ս, նույն տեղում:

ՆՇՈՒՄՆԵՐ

ԲԱԺԻՆ # 11

ԱՌԱՋՆԱԿԻ ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆՈՂ ՀԱՐՑԵՐ

1. ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԻ ԴԵՄ ՈՒՂՂԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ քրեական օրենսգիրք²⁰²

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ գլուխը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար: Այդպիսիք են, մասնավորապես, հրամանը չկատարելը, պետին դիմադրելը կամ նրան զինվորական ծառայության պարտականությունները չկատարելուն կամ ոչ պատշաճ կատարելուն հարկադրելը, պետի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը, ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելը կամ դրանք կատարելու սպառնալիքը, զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասային (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում, զինծառայողին վիրավորանք հասցնելը, զինծառայողին անզգուշությամբ ինքնասպանության հասցնելը, զինծառայողին անուղղակի դիտավորությամբ ինքնասպանության հասցնելը, զորամասը կամ ծառայության վայրն ինքնակամ թողնելը, դասալքությունը, անդամախեղելու, հիվանդության սիմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելը, զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելը, զինծառայողի կողմից մոլեխաղեր կազմակերպելը կամ դրանց մասնակցելը, զինծառայողի կողմից թմրամիջոց կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) միջոցներ նյութ ապօրինի գործածելը, մարտական հերթապահության կամ մարտական ծառայություն կրելու կանոնները խախտելը, սահմանապահ ծառայություն կրելու կանոնները խախտելը, պահակային կամ կայազորային ծառայության կանոնագրքային կանոնները խախտելը, ներքին ծառայության կանոնագրքային կանոնները խախտելը, հասարակական կարգը պահպանելու կամ հասարակական անվտանգությունն ապահովելու ժամանակ ծառայություն կրելու կանոնները խախտելը, ռազմական գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելը կամ վնասելը, ռազմական գույքն անզգուշությամբ ոչնչացնելը կամ վնասելը, ռազմական գույքը յուրացնելը կամ վատնելը, ռազմական գույքը կորցնելը կամ փչացնելը և այլն:

202 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141542>

1.1. Դասալքություն

Գործ թիվ ԱՎԴ1/0018/01/15²⁰³

8. Դասալքությունն առավել վտանգավոր զինվորական հանցագործություններից է, որի կատարմամբ անձը նպատակ է հետապնդում խուսափելու սահմանադրական պարտականությունը կատարելուց՝ զինվորական ծառայությունը կրելուց: Դասալքության դեպքում անձը չի ցանկանում շարունակել զինվորական ծառայությունը, ընդհանրապես հրաժարվում է զինված ուժերում ծառայելուց: Այլ կերպ՝ զինծառայողը ոչ թե ժամանակավորապես, այլ վերջնականապես ընդհատում է իր և պետության միջև առկա զինծառայության հետ կապված իրավահարաբերությունները:

Քննարկվող հանցանքի կատարումը վկայում է այն մասին, որ զինծառայողը չի ցանկանում սեփական վարքը հարմարեցնել զինվորական ծառայությամբ պայմանավորված սահմանափակումների ու զինվորական կարգուկանոնը պահպանելու պահանջների հետ: Ձորամասը կամ ծառայության վայրն առանց թույլտվության ինքնակամ թողնելով կամ ծառայության չներկայանալով՝ զինծառայողը գիտակցում է, որ դրանով խուսափում է զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարումից, չի պահպանում զինվորական երդման ու կանոնադրության պահանջները, խախտում է կարգապահությունն ու զինված ուժերում ձևավորված կարգուկանոնը, ուստի գիտակցում է իր գործողությունների հակաիրավական բնույթն ու հանրային վտանգավորությունը և ցանկանում է դա:

(...)

19. Վերոշարադրյալից բխում է, որ քննարկվող արարքը սուբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է բացառապես ուղղակի դիտավորությամբ, ինչպես նաև հատուկ նպատակով, ինչն արտահայտվում է զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու մեջ:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր տարր համարվող վերոնշյալ նպատակը խնդրո առարկա հանցագործությանը վերագրված հենց այն հատկանիշն է, որը հնարավորություն է ընձեռում դասալքությունը սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 361-րդ հոդվածով նախատեսված հանցավոր արարքից (զորամասը կամ ծառայության վայրն ինքնակամ թողնելը):

(...)

- 19.1. Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը նախ հարկ է համարում նշել, որ հանցագործության նպատակն այն ապագա ցանկալի վիճակի մասին պատկերացումն է, որին ձգտում է հասնել անձը. այն գիտակցված մղում է: Իսկ հանցագործության շարժառիթը հանցանք կատարելու ներքին մղումն է, այլ կերպ՝ այն կարելի է բնութագրել որպես նպատակին հասնելու ցանկություն:

203 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402150

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դասալքության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող՝ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակը՝ հանցավորի՝ օրենքով նախատեսված ամբողջ ժամանակահատվածի ընթացքում զինվորական պարտականությունները կատարելուց վերջնականապես խուսափելու մտադրությունն է (ընդ որում, այդպիսի մտադրությունը զինծառայողի մոտ կարող է առաջանալ ոչ միայն զորամասը կամ ծառայության վայրը թողնելուց առաջ, այլև զորամասն ինքնական լքելուց հետո):

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի դիտավորության ուղղվածության, վերջինիս՝ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակի մասին կարող են վկայել որոշ հանգամանքներ, որոնք պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման նկատմամբ հանցավորի վերաբերմունքը բնորոշող տվյալներ, այսինքն՝ հանգամանքներ, որոնք բնութագրում են վերջինիս անձն ու նրա վարքագիծը զինվորական ծառայությունից խուսափելուց առաջ (օրինակ՝ համաժառայակիցներին՝ զինվորական ծառայության դժվարությունների և դրանից վերջնականապես խուսափելու մտադրության մասին հայտնելը, զինվորական ծառայության հետ կապված պարտականությունների ոչ բարեխիղճ կատարումը, զինվորական ծառայության նկատմամբ հանցավորի բացասական վերաբերմունքի մասին վկայող այլ հանգամանքներ),

բ) զորամասը կամ ծառայության վայրը թողնելուց հետո հանցավորի վարքագիծը բնութագրող հանգամանքներ, այլ կերպ՝ անձի հետ հանցավոր վարքագիծը (օրինակ՝ զինվորական ծառայության վայրից երկարաժամկետ բացակայությունը, անձը հաստատող փաստաթղթերը ոչնչացնելը կամ կեղծ փաստաթղթեր ձեռք բերելը, զորամասը կամ ծառայության վայրը լքելուց կամ ծառայության չներկայանալուց հետո աշխատանքի անցնելը, դասալքության և զինվորական ծառայության մեջ գտնվելու հանգամանքն այլ անձանցից թաքցնելը, բնակության հիմնական վայրը փոխելը և այլն):

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ թվարկված հանգամանքները սպառիչ չեն, և այլ տվյալներ ևս օբյեկտիվորեն կարող են վկայել անձի մոտ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու մտադրության առկայության մասին:

19.2. Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ի տարբերություն հետապնդվող նպատակի՝ դասալքության կատարման շարժառիթները արարքի որակման համար որևէ նշանակություն չունեն, սակայն այդպիսիք կարող են էական նշանակություն ունենալ, օրինակ, արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն ու հանցավորի անձը գնահատման ենթարկելիս: Ընդ որում, դասալքության կատարման շարժառիթները կարող են տարբեր լինել՝ զինվորական ծառայության հետ կապված սահմանափակումները (մասնավորապես՝ զինվորական խիստ կարգա-

պահությունը, զինծառայողների միջև կանոնադրային փոխհարաբերությունների առկայությունը և այլն) հաղթահարելու ցանկության բացակայություն, հանցանք կատարելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու վախ, ընտանեկան ու կենցաղային բնույթի տարբեր դրդապատճառներ և այլն:

20. Ընդհանրացնելով վերոնշյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ է, որ անձը զորամասը կամ ծառայության վայրն ինքնակամ թողնի, ինչպես նաև ծառայության չներկայանա՝ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակով, ընդ որում, անձը պետք է գիտակցի վերոնշյալ հանգամանքը և ցանկանա դա, այսինքն՝ դրսևորի ուղղակի դիտավորություն: Դիտավորության ուղղվածության, զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակի առկայության մասին կարող են վկայել, ի թիվս այլոց, սույն որոշմամբ մատնանշված հանգամանքները: Միևնույն ժամանակ դասալքության հանցակազմի նշյալ պարտադիր հատկանիշի՝ նպատակի առկայության հետ մեկտեղ քննարկվող հանցանքի օբյեկտիվ կողմի կատարումը կարող է պայմանավորվել նաև որոշակի շարժառիթներով, որոնք, լինելով դասալքության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ հատկանիշ, արարքի որակման համար որևէ նշանակություն չունեն: Չնայած դրան՝ դասալքության կատարման շարժառիթների բացահայտումը, ի թիվս այլոց, կարող է նպաստել պարզելու հանցավորի արարքի կատարման իրական պատճառները, իսկ պատիժ նշանակելիս՝ ճիշտ պատկերացում կազմելու կատարված արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի և հանցավորի անձի մասին. դրանք բացահայտումը կարող է նաև էական նշանակություն ունենալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը լուծելիս:

Գործ թիվ ՏԴ/0017/01/17²⁰⁴

14. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 362-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշների վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ. «(...) Դասալքության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ հանդիսացող՝ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակը՝ հանցավորի՝ օրենքով նախատեսված ամբողջ ժամանակահատվածի ընթացքում զինվորական պարտականությունները կատարելուց վերջնականապես խուսափելու մտադրությունն է (ընդ որում, այդպիսի մտադրությունը զինծառայողի մոտ կարող է առաջանալ ոչ միայն զորամասը կամ ծառայության վայրը թողնելուց առաջ, այլև զորամասն ինքնակամ լքելուց հետո):
- (...) Ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի դիտավորության ուղղվածության, վեր-

204 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402294

ջինիս՝ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակի մասին կարող են վկայել որոշ հանգամանքներ, որոնք պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի.

ա) զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարման նկատմամբ հանցավորի վերաբերմունքը բնորոշող տվյալներ, այսինքն՝ հանգամանքներ, որոնք բնութագրում են վերջինիս անձն ու նրա վարքագիծը զինվորական ծառայությունից խուսափելուց առաջ (օրինակ՝ համաժառայակիցներին՝ զինվորական ծառայության դժվարությունների և դրանից վերջնականապես խուսափելու մտադրության մասին հայտնելը, զինվորական ծառայության հետ կապված պարտականությունների ոչ բարեխիղճ կատարումը, զինվորական ծառայության նկատմամբ հանցավորի բացասական վերաբերմունքի մասին վկայող այլ հանգամանքներ),

բ) զորամասը կամ ծառայության վայրը թողնելուց հետո հանցավորի վարքագիծը բնութագրող հանգամանքներ, այլ կերպ՝ անձի հետհանցավոր վարքագիծը (օրինակ՝ զինվորական ծառայության վայրից երկարաժամկետ բացակայությունը, անձը հաստատող փաստաթղթերը ոչնչացնելը կամ կեղծ փաստաթղթեր ձեռք բերելը, զորամասը կամ ծառայության վայրը լքելուց կամ ծառայության չներկայանալուց հետո աշխատանքի անցնելը, դասալքության և զինվորական ծառայության մեջ գտնվելու հանգամանքն այլ անձանցից թաքցնելը, բնակության հիմնական վայրը փոխելը և այլն):

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ թվարկված հանգամանքները սպառնիչ են, և այլ տվյալներ և օբյեկտիվորեն կարող են վկայել անձի մոտ զինվորական ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու մտադրության առկայության մասին: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ի տարբերություն հետապնդվող նպատակի՝ դասալքության կատարման շարժառիթները արարքի որակման համար որևէ նշանակություն չունեն, սակայն այդպիսիք կարող են էական նշանակություն ունենալ, օրինակ, արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն ու հանցավորի անձը գնահատման ենթարկելիս: Ընդ որում, դասալքության կատարման շարժառիթները կարող են տարբեր լինել՝ զինվորական ծառայության հետ կապված սահմանափակումները (մասնավորապես՝ զինվորական խիստ կարգապահությունը, զինծառայողների միջև կանոնադրային փոխհարաբերությունների առկայությունը և այլն) հաղթահարելու ցանկության բացակայություն, հանցանք կատարելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու վախ, ընտանեկան ու կենցաղային բնույթի տարբեր դրդապատճառներ և այլն»:

1.2. Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում պատիժ նշանակելու առանձնահատկություններ

Գործ թիվ ՍԴ3/0299/01/15²⁰⁵

14. Անդրադառնալով զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում պատիժ նշանակելու առանձնահատկություններին՝ Վճռաբեկ դատարանը մշտապես ընդգծել է, որ զինվորական ծառայության կարգի պահպանումը, որի միջոցով ապահովվում է ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաստականությունը, բոլոր զինծառայողների, հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է: Զինծառայողները, զինվորական պետերը (հրամանատարները) պարտավոր են միմյանց և ենթակաների նկատմամբ հարգանք դրսևորել, պահպանել նրանց անձնական արժանապատվությունը և զինվորական քաղաքավարության կանոնները: Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում պատիժ նշանակելիս և դրա կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս դատարանն արարքի բնույթի հանրային վտանգավորության և աստիճանի համատեքստում այլ տվյալների հետ մեկտեղ պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկի նաև հանցանքի կատարմանը նախորդող և ուղեկցող հանգամանքները, հանցավոր վարքագծի դրսևորման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, տուժողի վարքագիծը և այլն:

Ս.Խաչատրյանի վերաբերյալ գործով որոշման շրջանակներում քննարկման ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358.1-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության դեպքում պատիժ նշանակելու առանձնահատկությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ այն ոստնձգում է ոչ միայն անձի կյանքի և առողջության դեմ, այլև խախտում զինվորական կանոնագրքերով սահմանված ենթակայության կարգը՝ վկայելով հանցանք կատարած անձի կողմից զինվորական ծառայության նկատմամբ ունեցած անբարեխիղճ վերաբերմունքի մասին, որն էլ վերջին հաշվով բացասական ազդեցություն է գործում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մարտական պատրաստվածության վրա:

Գործ թիվ ՍԴ3/0201/01/15²⁰⁶

13. Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման առանձնահատկություններին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է մի շարք գործերով որոշումներում: Մասնավորապես մեջբերելով «ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրը

205 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402199

206 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905402095

հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին, 13-րդ, 32-րդ, 76-րդ, 329-րդ, 337-րդ, 350-րդ հոդվածների, ինչպես նաև «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթները՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ **յուրաքանչյուրի պատիվն ու արժանապատվությունը հարգելու, օրենքների և զինվորական կանոնագրքերի պահանջները պահպանելու, զինծառայողների միջև կանոնադրային փոխհարաբերություններն ամրապնդելու պարտականություն հավասարապես կրում են թե՛ զինծառայողները, թե՛ հրամանատարները (պետերը):** Ենթակայի նկատմամբ բռնության կիրառումն օժտված է հասարակական բարձր վտանգավորությամբ, բացասական է ազդում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաստականության վրա, ինչի ապահովումը բոլոր զինծառայողների՝ հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է: Հետևաբար բոլոր դեպքերում, երբ զինծառայողի կողմից հանցավոր արարքի կատարումը պայմանավորված է լինում մեկ այլ զինծառայողի, այդ թվում՝ պետի (հրամանատարի)՝ իր դեմ ուղղված հանրորեն վտանգավոր արարքով, այդ հանգամանքը պետք է պատշաճ քրեաիրավական գնահատականի արժանանա հանցավորի նկատմամբ պատժի տեսակ և չափ ընտրելիս, ինչպես նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս (մանրամասն տես Նիկոլայ Չաքմազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0060/01/13, Միեր Ախնոյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հունիսի 6-ի թիվ ՍԴ3/0174/01/14 որոշումները):

16. Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման առանձնահատկություններին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է մի շարք գործերով որոշումներում՝ նշելով, որ **պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը լուծելիս դատարանն արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի համատեքստում այլ տվյալների հետ մեկտեղ պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկի նաև հանցանքի կատարմանը նախորդող և ուղեկցող հանգամանքները, հանցավոր վարքագծի դրսևորման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, խախտված իրավահարաբերության բնույթը, ինչպես նաև տուժողի վարքագիծը** (ԵԷԴ/0132/01/13, ԵԱՆԴ/0060/01/13, ՏԴ/0031/01/14):

«ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին, 13-րդ, 32-րդ, 76-րդ, 329-րդ, 337-րդ, 350-րդ հոդվածների, ինչպես նաև «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ **յուրաքանչյուրի պատիվն ու արժանապատվությունը հար-**

գելու, օրենքների և զինվորական կանոնագրքերի պահանջները պահպանելու, զինծառայողների միջև կանոնադրային փոխհարաբերություններն ամրապնդելու պարտականություն հավասարապես կրում են թե՛ զինծառայողները, թե՛ հրամանատարները (պետերը): Այսպես՝ պետն իր հայեցողական լիազորություններն իրականացնելիս պետք է առաջնորդվի մարդու և քաղաքացու՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, արդարացիության, կարգապահական իրավունքի իրականացման համաչափության և կամայականության արգելքի սկզբունքներով: Պետը, իրավունք ունենալով հրամաններ տալու և պահանջելու դրանց կատարում, միևնույն ժամանակ պետք է ձեռնպահ մնա զինծառայողի պատիվն ու արժանապատվությունը նվաստացնող, ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը խախտող ցանկացած վարքագիծ դրսևորելուց: Նրա կողմից զինվորական բարձր կարգապահության ապահովմանն ուղղված գործունեությունը պետք է իրականացվի ենթականերին, այդ թվում՝ իրավախախտում թույլ տված զինծառայողներին համոզելու և հարկադրելու միջոցների խելամիտ և ճիշտ համադրությամբ (մանրամասն տես Նիկոլայ Չաքմազյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ԵԱՆԴ/0060/01/13 որոշման 17-րդ կետը):

Հրամանատարների (պետերի) հիմնական պարտականություններից մեկն էլ ենթակաների առողջության նկատմամբ հոգածության դրսևորումն է, քանի որ զինծառայողների առողջության պահպանումն ու ամրապնդումը, ֆիզիկական զարգացումը նրանց զինվորական պարտքի կատարման կարևոր և անբաժան մասն է: Դրան համապատասխան՝ զինծառայողը չպետք է թաքցնի իր հիվանդությունը, իսկ հիվանդանալու դեպքում պարտավոր է այդ մասին անմիջապես զեկուցել իր անմիջական պետին և նրա թույլտվությամբ դիմել գնդի բուժկետ՝ բժշկական օգնություն ստանալու համար:

- 16.1. «ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին», ինչպես նաև «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքների մեջբերված դրույթների վերլուծությունը համադրելով սույն որոշման 14-16-րդ կետերում կատարված իրավական վերլուծության հետ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ենթակայի նկատմամբ բռնության կիրառումն օժտված է հասարակական բարձր վտանգավորությամբ, բացասական է ազդում զինվորական կարգապահության, ՀՀ զինված ուժերի մշտական մարտական պատրաստականության վրա, ինչի ապահովումը բոլոր զինծառայողների՝ հատկապես պետերի (հրամանատարների) պարտականությունն է: Հետևաբար բոլոր դեպքերում, երբ զինծառայողի կողմից հանցավոր արարքի կատարումը պայմանավորված է լինում մեկ այլ զինծառայողի, այդ թվում՝ պետի (հրամանատարի)՝ իր դեմ ուղղված հան-

րորեն վտանգավոր արարքով, այդ հանգամանքը պետք է պատշաճ քրեաիրավական գնահատականի արժանանա հանցավորի նկատմամբ պատժի տեսակ և չափ ընտրելիս, ինչպես նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս:

1.3.Անդամախեղելու, հիվանդության սիմուլյացիայի կամ ապօրինի այլ եղանակով զինվորական ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելը

Գործ թիվ ԼԴ/0048/01/14207

19. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն է սահմանում զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելու (անդամախեղելու) համար, որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն:

Վերոշարադրյալ քրեաիրավական նորմը զետեղված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ «Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ» վերտառությամբ գլխում: **Զինվորական ծառայությունը ՀՀ զինված ուժերում և այլ զորքերում իրականացվող պետական գործունեության հատուկ տեսակ է, որի իրականացման սահմանված կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները բնութագրվում են օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ առանձնահատուկ հատկանիշներով:** Մասնավորապես, բոլոր զինվորական հանցագործությունների համար ընդհանուր հանդիսացող օբյեկտն օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնադրքերով, պետերի հրամաններով սահմանված զինվորական ծառայության կարգն է: Հետևաբար արարքը զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների թվին դասելու համար նախ և առաջ պետք է փաստել, որ այն ոտնձգում է զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ՝ որպես հանցագործության հիմնական օբյեկտի:

Նշված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը զինծառայողի կողմից իր առողջությանը վնաս պատճառելն է (անդամախեղելը): Ընդ որում, կատարված արարքը պետք է հանգեցնի զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն կամ այդպիսի հետևանքի առաջացման հնարավորություն ստեղծի:

Զինծառայողի կողմից իրեն վնաս պատճառելը (անդամախեղելը) կարող է կատարվել ցանկացած եղանակով, օրինակ՝ որևէ օրգան վնասելով, որը կարող է խոչընդոտել վերջինիս կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուն: Վնաս հասցնելու միջոցները կարող են տարբեր լինել, օրի-

նակ՝ մեխանիկական (այդ թվում զենքի գործադրմամբ), քիմիական, թերմալ (այրվածքներ պատճառելը) և այլն: Փաստորեն, զինծառայողը, իրեն վնաս հասցնելով, արհեստականորեն ստեղծում է այնպիսի պայմաններ, որոնք ժամանակավորապես անհնարին են դարձնում նրա հետագա ծառայությունը կամ այդպիսի հետևանքի առաջացման հնարավորություն ստեղծում:

20. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտը հատուկ է: Որպես այդպիսին հանդես են գալիս ՀՀ զինված ուժերում, ՀՀ այլ զորքերում օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք և վարժական հավաքներ անցնող զինապարտները (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):
21. Զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների առանձնահատկությունների կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշման մեջ ընդգծել է, որ «(...) զինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն ինքնին հիմք չէ արձանագրելու, որ զինծառայողը յուրաքանչյուր պահի զինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում: (...) ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակաշրջանում զինծառայողները գտնվում են ոչ միայն զինվորական ծառայական հարաբերությունների, այլ զինվորական օրենսդրության նորմերով չկարգավորվող այլ (անձնական, քաղաքացիաիրավական, ընտանեկան և այլն) իրավահարաբերությունների մեջ: (...) զորամասի տարածքում կատարված ոչ բոլոր արարքներն են համարվում զինվորական հանցագործություն, հետևաբար յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքով արգելված այլ արարքներից, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող զանցանքներից: (...)» (տես Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշման 19-րդ և 21-րդ կետերը):

Մինևոյն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը վերահաստատում է իր նախադեպային իրավունքում ձևավորած դիրքորոշումն այն մասին, որ «(...) Զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ չկապված անձնական կամ այլ շարժառիթներով իրականացվող հանրորեն վտանգավոր արարքները մինչև օրենքում կատարված փոփոխությունները զինվորական հանցագործություն չեն համարվել: Այդ մասին է վկայում, մասնավորապես, 2013 թվականի ապրիլի 30-ի «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-34-Ն օրենքը, որով փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներում (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 358-րդ, 358.1-րդ, 360-րդ հոդվածները), որոնց դիսպոզիցիաներում առկա է «եթե դա կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ»

ձևակերպումը: Այլ խոսքով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում հստակ ամրագրված է, որ **զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ չկապված արարքները որպես զինվորական հանցագործություն որակելու համար անհրաժեշտ է որպեսզի համապատասխան հոդվածի դիսպոզիցիայում հստակ նշում արված լինի այն մասին, որ արարքը ենթակա է որակման որպես զինվորական հանցագործություն նաև այն դեպքում, երբ կապված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու հետ»** (տես Մխիթար Ալիկի Սարուխանյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՍԴ/0185/01/13 որոշման 19-րդ կետը):

22. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2013 թվականի ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքի ընդունումից առաջ գործող խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում իրեն մասնավորապես պատճառելու (անդամախեղելու), հիվանդության սիմուլյացիայի, կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելու կամ խաբեության միջոցով կամ ապօրինի այլ եղանակով զինծառայողի կողմից զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելուց ժամանակավորապես խուսափելու համար: Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված դիրքորոշումների համատեքստում վերլուծելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասի նախկին և նոր խմբագրությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **ինչպես մինչև օրենսդրական փոփոխությունը, այնպես էլ դրանից հետո ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում բացակայում է հստակ նշում այն մասին, որ արարքը ենթակա է որակման որպես զինվորական հանցագործություն նաև այն դեպքում, երբ ուղղված չէ զինվորական ծառայության պարտականությունները ժամանակավորապես դադարեցնելուն:**

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **սուբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ անձի դիտավորությունը պետք է ուղղված լինի զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն: Այլ խոսքով՝ հանցավորը պետք է գիտակցի իր առողջությանը մնաս պատճառելու արդյունքում զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելու հանրային վտանգավորությունը, հանցավոր հետևանքի առաջացման անխուսափելիությունը և ցանկանա դա:**

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 4-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հոդվածի 1-ին կամ 3-րդ մասով նախա-

տեսված արարքները կատարելու համար, որոնք կատարվել են զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով: Մեջբերված նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ դրանով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Հետևաբար, եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվի նաև անուղղակի դիտավորությամբ, ապա կառաջանա այնպիսի ոչ իրավաչափ իրավիճակ, երբ անդամախեղումը, որը հանգեցրել է զինվորական ծառայությունը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, կառաջացնի քրեական պատասխանատվություն, իսկ որը հանգեցրել է զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելուն՝ ոչ: Մասնավորապես, այն դեպքում, երբ զինծառայողը, օրինակ՝ ընտանեկան խնդիրների պատճառով, իր առողջությանն այնպիսի վնաս է պատճառում, որի արդյունքում զինվորական ծառայությունը ժամանակավորապես դադարեցվում է (անուղղակի դիտավորություն), նա ենթակա կլինի քրեական պատասխանատվության: Մինչդեռ նույն շարժառիթով իր առողջությանն այնպիսի վնաս պատճառելը, որը կհանգեցնի զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելուն, քրեական պատասխանատվություն չի առաջացնի, թեև ավելի բարձր հանրային վտանգավորություն է ներկայացնում:

23. Վճռաբեկ դատարանը վերահաստատում է նաև իր նախադեպային իրավունքում ձևավորած դիրքորոշումն այն մասին, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշները բացահայտելիս հաշվի են առնվում արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ անձի դրսևորած մեղքի ձևերը, ինչպես նաև արարքի դրդապատճառները, շարժառիթները, նպատակներն ու հույզերը: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում, հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները, անհրաժեշտ է ձեռք բերված բավարար փաստական տվյալներով հիմնավորել անձի մեղավորությունը կամ մեղավորության բացակայությունը տվյալ արարքը կատարելու մեջ: Այլ խոսքով՝ կոնկրետ հանցակազմի էությունից և բովանդակությունից ելնելով՝ յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է պարզել, թե փաստական ինչպիսի հանգամանքներ պետք է ընդգրկվեն սուբյեկտիվ հոգեբանական վերաբերմունքի մեջ, որպեսզի հնարավոր լինի հանգել ճիշտ հետևության վերագրվող արարքում մեղքի առկայության (բացակայության) վերաբերյալ (...):» (տես Հայկ Արտավազդի Մովսիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՍԴ/0389/01/11 որոշման 22-րդ կետը):

Մեջբերված դիրքորոշումից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ զինծառայողի կողմից կատարված յուրաքանչյուր արարք կարող է ունենալ մեկից ավելի նպատակներ, որոնցից մեկը գերակա է մյուսների նկատմամբ:

Ուստի յուրաքանչյուր դեպքում արարքի ճիշտ քրեաիրավական որակման համար կարևոր նշանակություն ունի գերակա նպատակի պարզումը (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշման 20-րդ կետը): Այլ խոսքով՝ այն դեպքում, երբ գործով ձեռք բերված ապացույցների բավարար ամբողջությամբ կհիմնավորվի, որ զինծառայողի կողմից իրեն անդամախեղելու գերակա նպատակը կապված է զինվորական ծառայություն անցնելու կարգը խախտելու հետ, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Մինչդեռ այն դեպքում, երբ արարքի կատարումը պայմանավորված է անձնական կամ այլ բնույթի մոտիվացիայով, և արարքն ուղղված չէ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ, ապա այն չի կարող որակվել որպես զինվորական ծառայության դեմ ուղղված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործություն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը գնահատելու համար անհրաժեշտ է պարզել զինծառայողի անձը, այդ թվում՝ նրա հոգեկան առողջությունը բնութագրող տվյալները, նշված արարքի կատարմանը նախորդող և հաջորդող ժամանակահատվածում զինծառայողի վարքագիծը, իրեն մնասելու (անդամախեղման) եղանակն ու մեխանիզմը, գործիքներն ու միջոցները, ինքնախեղման տեղն ու ժամանակը, մնասվածքների քանակը, բնույթը, տեղակայումը, հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի և վկաների ցուցմունքները, կոնկրետ գործի այլ հանգամանքները, որոնք կարող են էական նշանակություն ունենալ զինծառայողի արարքի սուբյեկտիվ կողմի՝ դիտավորության ուղղվածության պարզաբանման համար: Այն դեպքում, երբ զինծառայողի արարքը պայմանավորված լինի այնպիսի հանգամանքներով, որոնք ուղղված չեն զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, ինչպես նաև նրա մոտ առկա հուզական լարվածության, արտաքին միջավայրի հետ կապված դժվարությունների, անձնային առանձնահատկությունների, բռնկվող, անզուսպ բնավորության և համանման հանգամանքների հետևանք լինի, ապա զինծառայողի արարքը չի կարող որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

24. Ամփոփելով սույն որոշման 21-23-րդ կետերում շարադրված իրավական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինծառայողի կողմից իր առողջությանը մնաս պատճառելը, որը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն, ինքնին չի ենթադրում, որ այդ արարքը պետք է որակվի որպես զինվորական հանցագործություն: Քննարկվող

հանցակազմի տեսանկյունից զինծառայողի վարքագիծը ոչ իրավաչափ է այնքանով, որքանով իր առողջությանը վնաս պատճառելն ուղղված է զինվորական ծառայության պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես անհնարին դարձնելուն: Այլ խոսքով՝ զինծառայողի արարքը կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 1-ին մասով այն դեպքում, երբ իր առողջությանը վնաս պատճառելն ուղղված է եղել զինվորական ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես դադարեցնելուն:

1.4. Զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում

Գործ թիվ ՍԴ/0204/01/11208

14. (...) Մեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ այս հանցագործության հիմնական օբյեկտ է հանդիսանում զինվորական կանոնագրքերում ամրագրված՝ ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգը, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ է զինծառայողների առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը:
15. Ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգը հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնագրքերով. ենթաօրենսդրական ակտերով, պետերի (հրամանատարների) հրամաններով սահմանված զինվորական ծառայության կարգի տարատեսակ (...) և դրա խախտումը դրսևորվում է ոչ միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված արարք(ներ)ի կատարմամբ, այլև զինվորական ծառայությունից բխող հատուկ վարքագծի կանոնների խախտմամբ: Այլ խոսքով՝ ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերություններին կարող է վնաս պատճառվել այնպիսի գործողությամբ կամ անգործությամբ, որը զուգորդվել է զինծառայողի վարքագծի հատուկ կանոնների խախտմամբ:
- Վերոգրյալի հիման վրա, ինչպես նաև հիմք ընդունելով երկօբյեկտ հանցակազմերի առանձնահատկությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակազմի հիմնական օբյեկտին վնաս հասցնելը հնարավոր է լրացուցիչ օբյեկտին, տվյալ դեպքում՝ տուժողի առողջությանը, պատվին ու արժանապատվությանը վնաս հասցնելու միջոցով: Դրա հետ մեկտեղ պետք է նկատի ունենալ, որ տուժողի առողջությանը, պատվին ու արժանապատվությանը վնաս հասցնելը ինքնին

չի նշանակում, որ հանցավորի արարքն ուղղված է եղել հիմնական օբյեկտի՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ: Կոնկրետ դեպքում արարքը կարող է ուղղված լինել անձի առողջության, նրա պատվի ու արժանապատվության դեմ՝ որպես հանցագործության հիմնական օբյեկտի:

Հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է հետևյալ արարքներից որևէ մեկի կատարմամբ՝

ա) զինծառայողի պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելը,

բ) զինծառայողին ծաղրուծանակի կամ հալածանքի ենթարկելը,

գ) զինծառայողի նկատմամբ բռնություն գործադրելը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված արարքները կարող են կատարվել ինչպես զորամասի տարածքում, այնպես էլ դրանից դուրս, ծառայության կամ հանգստի, մշակութային, սպորտային միջոցառումների ժամանակ, աշխատանքի վայրում կամ գործուղման մեջ, բուժհիմնարկում գտնվելիս և այլն:

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտը հատուկ է: Որպես այդպիսին հանդես են գալիս ՀՀ զինված ուժերում, ՀՀ այլ զորքերում զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք, ինչպես նաև ռազմական հավաքներ անցնելու ժամանակ՝ զինապարտները:

Տվյալ հանցագործության սուբյեկտ կարող են լինել շարքային, սերժանտական (ավագային) կազմի այն զինծառայողները, ինչպես նաև այն ենթասպաներն ու սպաները, ովքեր ստորադասության հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում տուժողի հետ, այսինքն՝ ծառայության բերումով և կոչումով նրա պետը կամ ենթական չեն համարվում: Նրանք կարող են լինել ծառայական դրությամբ (պաշտոնով) և զինվորական կոչումով միմյանց հավասար, ինչպես նաև կրտսեր կամ ավագ զինվորական կոչումով, եթե չեն գտնվում ստորադասության հարաբերությունների մեջ:

17. Սուբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Այսինքն՝ հանցավորը գիտակցում է, որ խախտում է զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնակարգով սահմանված կարգը, ծառայության դրությամբ և զինվորական կոչումով իր հետ հավասար զինծառայողի նկատմամբ կատարում է բռնի գործողություններ և ցանկանում է վտանգավոր հետևանքների առաջացումը: Միաժամանակ, իր գործողությունների հետևանքի նկատմամբ հանցավորի վերաբերմունքը կարող է դրսևորվել, ինչպես ուղղակի և անուղղակի դիտավորությամբ,

այնպես էլ անզգուշությամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ նշված հանցակազմի շարժառիթները կարող են տարբեր լինել (օրինակ՝ խուլիգանական դրդումներ, զինվորական ծառայության նկատմամբ տուժողի վերաբերմունքից դժգոհություն, անձնական հակակրանք, մյուս զինծառայողներին իր ազդեցության տակ պահելու, նրանց հանդեպ իր թվացյալ գերազանցությունը հաստատելու ցանկություն և այլն):

18. Սույն որոշման 14-17-րդ կետերում շարադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինծառայողի կողմից մեկ այլ զինծառայողի նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ սույն որոշման 15-րդ կետում թվարկված արարքներից որևէ մեկը կատարելը կարող է որակվել որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված հանցագործություն միայն այն դեպքում, երբ ոտնձգում է զինվորական ծառայությունը կրելու համար սահմանված կարգի դեմ և անմիջականորեն կապված է զինվորական գործունեության հետ: Այլ խոսքով՝ զինծառայողի կողմից մեկ այլ զինծառայողի նկատմամբ բռնություն գործադրելը կամ սույն որոշման 15-րդ կետում թվարկված արարքներից որևէ մեկը կատարելը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք մեղավոր անձը թույլ է տվել զինվորական կանոնադրքերով նախատեսված վարքագծի կանոնների խախտում, և դա ուղղված է եղել զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ:
19. (...) Մեջբերված դրույթները վերլուծելով սույն որոշման 14-18-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն ինքնին հիմք չէ արձանագրելու, որ զինծառայողը յուրաքանչյուր պահի զինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակաշրջանում զինծառայողները գտնվում են ոչ միայն զինվորական ծառայական հարաբերությունների, այլ զինվորական օրենսդրության նորմերով չկարգավորվող այլ (անձնական, քաղաքացիաիրավական, ընտանեկան և այլն) իրավահարաբերությունների մեջ:
20. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ինչպես նշվել է սույն որոշման 15-րդ կետում, ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգը հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնադրքերով, ենթաօրենսդրա-

կան ակտերով, պետերի (հրամանատարների) հրամաններով սահմանված զինվորական ծառայության կարգի տարատեսակ, և դրա խախտումը դրսևորվում է ոչ միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված արարք(ներ)ի կատարմամբ, այլև զինվորական ծառայությունից բխող հատուկ վարքագծի կանոնների խախտմամբ: Ուստի, ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների կողմից հակաիրավական արարք կատարելու յուրաքանչյուր դեպքում զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների սահմանված կարգը խախտվում է: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ զինծառայողի կողմից կատարված յուրաքանչյուր հակաիրավական արարք կարող է ունենալ մեկից ավելի շարժառիթներ և նպատակներ, որոնցից մեկը գերակայում է մյուսների նկատմամբ: Ուստի յուրաքանչյուր դեպքում արարքի ճիշտ քրեաիրավական որակման համար կարևոր նշանակություն ունի գերակա շարժառիթի և նպատակի պարզումը: Այլ խոսքով՝ այն դեպքում, երբ գործով ձեռք բերված ապացույցների բավարար ամբողջությամբ կհիմնավորվի, որ զինծառայողի գերակա շարժառիթը և նպատակը կապված են եղել զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների սահմանված կարգը խախտելու հետ, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով: Մինչդեռ այն դեպքում, երբ գերակա շարժառիթը զինծառայողների միջև փոխհարաբերությունների սահմանված կարգը խախտելու հետ կապված չի եղել և պայմանավորված է եղել անձնական կամ այլ բնույթի մոտիվացիայով, և արարքն ուղղված չի եղել զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ, ապա այն ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար:

21. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 14-20-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զորամասի տարածքում կատարված ոչ բոլոր արարքներն են համարվում զինվորական հանցագործություն, հետևաբար յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքով արգելված այլ արարքներից, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող զանցանքներից: Այլ խոսքով՝ զինվորական կանոնադրերով սահմանված՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների վարքագծի կանոնների խախտումն ինքնին չի նշանակում, որ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարքն անպայման պետք է որակվի որպես զինվորական հանցագործություն, այն կարող է որակվել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար,

կամ որակվել որպես կարգապահական խախտում և հանգեցնել կարգապահական պատասխանատվության:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հանցակազմերը բլանկետային են, զինծառայողին զինվորական հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է պարզել և դատավարական փաստաթղթերում (օրինակ՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում, մեղադրական եզրակացություն, դատավճիռ) շարադրել, թե կոնկրետ ինչո՞ւմ է արտահայտվել մեղավոր անձի կողմից վարքագծի կանոնների խախտումը, կոնկրետ ո՞ր ակտում ամրագրված դրույթներն են խախտվել, արդյո՞ք արարքի և առաջացած հետևանքի միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ:

22. (...) Սույն որոշման նախորդ կետում արձանագրված՝ զինվորական հանցագործության և կարգապահական խախտման տարբերակման հիմքը արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն է: Վերջինիս Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Գ.Մադաթյանի գործով կայացված որոշման մեջ և դիրքորոշում ձևավորել այն մասին, որ «(...) Արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի որոշման ժամանակ դատարանը պետք է բացահայտի կատարված հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, հանցագործության կատարման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, հանցակցության դեպքում՝ հանցավորի կատարած արարքը և հանցագործությանը նրա մասնակցության աստիճանը» (տե՛ս Գարուշ Նորիկի Մադաթյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵՇԴ/0029/01/08 որոշման 14-րդ կետը):

Հիմք ընդունելով կարգապահական խախտման վերոշարադրյալ հասկացությունը, ինչպես նաև *mutatis mutandis* Գ.Մադաթյանի գործով որոշման մեջ ձևավորված՝ արարքի հանրային վտանգավորության վերաբերյալ դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ զինծառայողների միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները խախտելը, որն արտահայտվել է անձի պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելով, նրան ծաղրուծանակի ենթարկելով կամ հալածելով կամ զուգորդվել է բռնություն գործադրելով, հանգեցնում է կարգապահական պատասխանատվության այն դեպքում, երբ՝

- ա) ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգի խախտման հետևանքով պատճառված վնասն էական չէ,
- բ) արարքի կատարման եղանակի, անձի մտադրության իրականացման աս-

տիճանի վերաբերյալ փաստական տվյալները վկայում են իրավախախտում կատարած անձի ոչ բարձր հանրային վտանգավորության մասին,
գ) արարքը համատեղ կատարելու պարագայում՝ անձի արարքի ոչ բարձր հանրային վտանգավորության և իրավախախտմանը նրա ոչ էական մասնակցության մասին:

Վերոնշյալ հանգամանքների առկայության պարագայում արարքը, որը թեև արտաքնապես դրսևորվել է որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված՝ զինծառայողների միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտում, սակայն իր մեջ չի պարունակում վերոնշյալ հանցակազմի հատկանիշները, անձին ոչ թե քրեական, այլ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք է հանդիսանում:

(...) Մեջբերված կանոնադրային դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ զինծառայողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքը վերջինիս կողմից զինվորական կարգապահության կամ հասարակական կարգի խախտումն է:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինվորական կարգապահությունը, այդ թվում՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու համար զինծառայողը ենթակա է ինչպես կարգապահական, այնպես էլ քրեական պատասխանատվության: Այլ խոսքով զինծառայողը կարող է ենթարկվել կարգապահական պատասխանատվության նաև այն դեպքում, երբ նրա արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցակազմի հատկանիշներ:

1.5. Զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ

Գործ թիվ ՍԴ/0389/01/11209

14. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2013 թվականի ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքի ընդունումից առաջ, Հ. Մովսիսյանին վերագրվող արարքի կատարման պահին գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասը շարադրված էր հետևյալ կերպ. «Սույն գլխում նախատեսված զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներն են Հայաստանի Հանրապետության զինված ու-

Ժերում, Հայաստանի Հանրապետության այլ զորքերում զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք, ինչպես նաև ռազմական հավաքներ անցնելու ժամանակ՝ զինապարտները»:

Մեջբերված նյութափրավական նորմի իմաստով զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտ հանդիսանալու համար անձը մեղսունակ և քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած լինելուց բացի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 23-րդ հոդված), պետք է հանդիսանա՝ ա) զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրային հիմունքներով ՀՀ զինված ուժերում կամ այլ զորքերում զինվորական ծառայություն անցնող անձ, բ) ռազմական հավաք անցնելու ժամանակ՝ զինապարտ:

15. Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտի՝ վերոնշյալ հատկանիշների վերլուծությունից երևում է, որ Հ. Մովսիսյանին վերագրվող արարքի կատարման պահին գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված չէր օրենքով սահմանված կարգով զորակոչված լինելու հիմքով զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտ հանդիսանալու նախապայմանը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցագործության հատուկ սուբյեկտի համար նախատեսված այս պահանջը կիրառելի է նաև «զինծառայող» հասկացության օրենսդրական բնութագրի նկատմամբ: Առավել ևս, որ զինվորական ծառայությունը հանդիսանում է ՀՀ զինված ուժերում և այլ զորքերում պետական ծառայության հատուկ տեսակ, յուրահատուկ հասարակական հարաբերություն, որը ծագում և զարգանում է պետական կարևոր նշանակություն ունեցող սոցիալական արժեքի՝ զինվորական ծառայության կարգի շրջանակներում:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտի վերոնշյալ հատկանիշի, այն է՝ իրավահարաբերությունների պատշաճ սուբյեկտ լինելու կարևորությունն ընդգծվել է «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2013 թվականի ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքով, որով փոփոխության է ենթարկվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասը: Նշված փոփոխությամբ օրենսդիրը լրացրել է նշված հոդվածում առկա բացը՝ սահմանելով, որ «(...) զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներն են Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում, Հայաստանի Հանրապետության այլ զորքերում օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք և վարժական հավաքներ անցնող զինապարտները (այսուհետ՝ զինծառայող)»:

Մեջբերված օրենսդրական դրույթում առկա՝ «օրենքով սահմանված կարգով» ձևակերպման իմաստով զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագոր-

ծությունների սուբյեկտ հանդիսանալու համար անձը պետք է օրենսդրական հատուկ ընթացակարգ անցնի:

16. (...) Մեջբերված իրավանորմերի համադրված վերլուծությունից բխում է, որ զինվորական ծառայության հարաբերությունների մասնակից, հետևաբար նաև զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ կարող է լինել տասնութ տարին լրացած մեղսունակ այն քաղաքացին, ով օրենքով սահմանված կարգով իրականացված զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրային հիմունքներով զինվորական ծառայություն է անցնում ՀՀ զինված ուժերում կամ այլ զորքերում կամ վարժական հավաքներ է անցնում: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ անձը կարող է համարվել օրենքով սահմանված կարգով զորակոչված, եթե իր առողջական վիճակով համապատասխանում է զինվորական ծառայության պահանջներին, այլ խոսքով՝ զինվորական ծառայության համար ճանաչվել է պիտանի՝ խաղաղ պայմաններում, և առկա չեն նրան զորակոչից տարկետում տալու՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված հիմքերը:

Սահմանված կարգի խախտմամբ անձին զորակոչելու մասին զինվորական կառավարման մարմինների ակտերն անօրինական են, հետևաբար չեն կարող հիմք հանդիսանալ անձին զինվորական ծառայության հատուկ սուբյեկտ՝ զինծառայող ճանաչելու համար: Ուստի զինծառայողի հատուկ կարգավիճակից բխող ընդհանուր և հատուկ բնույթի պարտականությունների կատարումը կարող է դրվել միայն այն անձի վրա, ով ՀՀ զինված ուժերում կամ այլ զորքերում զինվորական ծառայության է անցել կամ ռազմական հավաքների է մասնակցում օրենքով սահմանված կարգով:

17. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ զորակոչված, հետևաբար զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտ չհանդիսացող անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ հանցագործություն է նա կատարել: Մասնավորապես,

ա) եթե անձը կատարել է այնպիսի հանցագործություն, որն ուղղված է բացառապես զինվորական ծառայության դեմ (օրինակ՝ հրամանը չկատարելը, զինվորական ծառայությունից խուսափելը, հատուկ տեսակի զինվորական ծառայություն կրելու կանոնները խախտելը և այլն), ապա նա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, քանի որ նրա արարքում բացակայում է հանցակազմի տարրերից մեկը՝ հանցագործության սուբյեկտը: Այս առումով նշանակություն չունի, թե սխալ զորակոչի վերաբերյալ իրավասու մարմնի ակտը երբ է կորցրել իր ուժը՝ հանրորեն վտանգավոր արարքը կատարելուց առաջ, թե հետո. անօրինական զորակոչից մինչև զորացրման հրամանն անձը հանդիսանում է զինվորական իրավահարաբերությունների, հետևաբար նաև զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների ոչ

պատշաճ սուբյեկտ:

- բ) Եթե անձը կատարել է այնպիսի հանցագործություն, որի անմիջական օբյեկտը զինվորական ծառայության կարգն է, իսկ լրացուցիչ օբյեկտն այլ է (օրինակ՝ զինվորական ծառայության պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ պետին ծեծելը կամ նրա նկատմամբ այլ բռնություն գործադրելը, ռազմական գույքն օգտագործելու և պահպանելու, զենքի, ռազմամթերքի, շրջապատի համար առավել վտանգ ներկայացնող առարկաների և նյութերի հետ վարվելու կանոնները խախտելը և այլն), ապա նա ենթակա է քրեական պատասխանատվության ոչ թե զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածներով, այլ օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան նորմերով, որոնք պատասխանատվություն են նախատեսում կյանքի, առողջության, սեփականության և այլնի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար:

Օրինակ՝ ծառայությանն անօրինական կարգով զորակոչված անձի արարք՝ կապված զինծառայողների նկատմամբ բռնություն գործադրելու հետ, ըստ հետևանքի ենթակա է որակման անձի կյանքի կամ առողջության, այլ ոչ թե զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններ նախատեսող հոդվածներով, համանման կերպով պահպանվող օբյեկտից գողություն կատարած ժամապահը պատասխանատվության պետք է ենթարկվի ոչ թե պահակային ծառայության կանոնները խախտելու, այլ գույքը հափշտակելու համար:

18. Սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված մոտեցումների հետ մեկտեղ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **այն դեպքերում, երբ անձը զորակոչվել է օրենքով սահմանված կարգով, սակայն զինվորական ծառայության ընթացքում ՀՀ պաշտպանության նախարարության Կենտրոնական ռազմաբժշկական հանձնաժողովի կողմից հետագա զինվորական ծառայությանը ոչ պիտանի է ճանաչվել և արձակվել է պահեստազոր, ապա այդ անձը զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ է համարվում մինչև զորացրման պահը:** Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայության ընթացքում ծառայությանը ոչ պիտանի ճանաչված և զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու և նրա արարքին ճիշտ քրեաիրավական որակում տալու համար պետք է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները՝

- ա) առողջական վիճակի պատճառով զինվորական ծառայությանը ոչ պիտանի ճանաչված զինծառայողը մինչև սահմանված կարգով զորացրումը զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ է, քանի

որ զինվորական ծառայությունից վաղաժամկետ արձակելու մասին նշված պայմանները քրեական պատասխանատվության հիմքը և արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներ չեն:

Վերոշարադրյալը վերաբերում է նաև այն դեպքերին, երբ զինծառայողը զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը դադարեցնելու նպատակով իր առողջությանը վնաս է պատճառում (անդամախեղելը) և այդ հիմքով օրենսդրությամբ սահմանված կարգով զինվորական ծառայության համար ճանաչվում է ոչ պիտանի և վաղաժամկետ զորացրվում է զինծառայությունից: Նման դեպքերում զինծառայողի կողմից իր առողջությանը դիտավորությամբ վնաս պատճառելը զինվորական ծառայությունը կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը ժամանակավորապես կամ վերջնականապես դադարեցնելու եղանակ է: Այլ խոսքով՝ զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի ճանաչվելը հանցագործությամբ իրեն վնաս պատճառելու հետևանք է:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված դեպքերում զինծառայողը քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ միայն այն դեպքում, երբ բացի զինծառայությանը ոչ պիտանի լինելուց, նա կճանաչվի անմեղսունակ:

- բ) Օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայության զորակոչված և հատուկ տեսակի ծառայություններ կրելու կարգի դեմ հանրորեն վտանգավոր արարք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելու համար պետք է հաշվի առնել այդ ծառայությունները (մարտական, պահակային, ներքին, սահմանապահ) կրելու կարգը սահմանող նորմատիվ ակտերի, մասնավորապես, «ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրք», «ՀՀ զինված ուժերի կայազորային ու պահակային ծառայությունների կանոնագիրք» ՀՀ օրենքների և այլնի պահանջները:
- գ) Հատուկ տեսակի ծառայության ընթացքում այլ արարքներ կատարելու դեպքում (զենք հափշտակելը, բռնություն գործադրելը և այլն) զինծառայողը ենթակա է քրեական պատասխանատվության և պատժի, քանի որ հանդիսանում է զինվորական հարաբերությունների սուբյեկտ:

19. (...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում նույն արարքի համար, որը կատարվել էր զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու նպատակով:

Մեջբերված հանցակազմերի վերլուծությունից երևում է, որ դրանք երկօբյեկտ են.

հիմնական օբյեկտ է հանդիսանում զինվորական ծառայության կարգը, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ է զինծառայողի առողջությունը: Երկօբյեկտ զինվորական հանցագործությունների առանձնահատկություններին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ **«(...) հանցակազմի հիմնական օբյեկտին վնաս հասցնելը հնարավոր է լրացուցիչ օբյեկտին (...) վնաս հասցնելու միջոցով: Դրա հետ մեկտեղ պետք է նկատի ունենալ, որ [լրացուցիչ օբյեկտին] վնաս հասցնելն ինքնին չի նշանակում, որ հանցավորի արարքն ուղղված է եղել հիմնական օբյեկտի՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ (...)**» (տես Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշման 15-րդ կետը):

20. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ մեջբերված **ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը սուբյեկտիվ կողմից կարող է կատարվել բացառապես դիտավորությամբ, ինչը նշանակում է, որ հանցավորը գիտակցում է, որ իրեն վնասվածք է պատճառում (անդամախեղում է) կամ հիվանդության սիմուլյացիա է անում կամ կեղծ փաստաթղթեր է օգտագործում կամ խաբում է:** Մեղքի դիտավորյալ ձևից բացի, նախկին խմբագրությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու նպատակի առկայությամբ: Այլ խոսքով՝ **զինծառայողի արարքում նշված հանցակազմի առկայությունը հիմնավորվում է ոչ միայն իրեն որևէ վնասվածք պատճառելու (անդամախեղման), հիվանդության սիմուլյացիայի կամ կեղծ փաստաթղթեր օգտագործելու կամ խաբելու փաստի առկայությամբ, այլ նման արարքների միջոցով զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու նպատակի առկայությամբ:** Զինծառայողը պետք է գիտակցի, որ կատարում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված արարքներից մեկը, պետք է ցանկանա այդ արարքների հետևանքների վրա հասնելը՝ նպատակ ունենալով վերջնականապես ազատվել զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված արարքների և հատկապես իրեն վնասելու (անդամախեղման) նպատակները կարող են տարբեր լինել (օրինակ՝ անձը կարող է իրեն վնասել՝ նպատակ ունենալով հասնել իր պահանջի կատարմանը, ցուցադրել իր դժգոհությունը կամ անհամաձայնությունը, ցուցադրել կոնկրետ հարցի կապակցությամբ իր մտադրության լրջությունը և այլն), ուստի **զինծառայողի կողմից իրեն վնասելը կամ քննարկվող հոդվածով նախա-**

տեսված այլ արարքներից որևէ մեկը կատարելը կարող է որակվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 2-րդ մասով միայն այն դեպքում, երբ գործով ձեռք բերված ապացույցների ամբողջությամբ հիմնավորվի, որ վերոնշյալ արարք(ներ) ը զինծառայողը կատարել է զինվորական ծառայության պարտականությունները կրելուց վերջնականապես ազատվելու և ոչ թե այլ նպատակով (զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտիվ կողմի մասին mutatis mutandis տե՛ս Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշման 17-18-րդ կետերը):

21. (...) Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը գնահատելու համար անհրաժեշտ է պարզել զինծառայողի անձը, այդ թվում՝ նրա հոգեկան առողջությունը բնութագրող տվյալները, նշված արարքների կատարմանը նախորդող և հաջորդող ժամանակահատվածում զինծառայողի վարքագիծը, նշված արարքների կատարման և հատկապես իրեն վնասելու (անդամախեղման) եղանակն ու մեխանիզմը, գործիքներն ու միջոցները, ինքնախեղման տեղն ու ժամանակը, վնասվածքների քանակը, բնույթը, տեղակայումը, հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի և վկաների ցուցմունքները, կոնկրետ գործի այլ հանգամանքները, որոնք կարող են էական նշանակություն ունենալ զինծառայողի արարքի սուբյեկտիվ կողմի՝ նպատակի պարզաբանման համար, քանի որ զինծառայողի արարք(ներ)ը կարող են պայմանավորված լինել ինչպես զինվորական ծառայության կամ դրա առանձին պարտականությունների կատարումը վերջնականապես դադարեցնելու հետ չկապված այլ նպատակներով, այնպես էլ նրա մոտ առկա հուզական լարվածությամբ, արտաքին միջավայրի հետ կապված դժվարություններով, անձնային առանձնահատկություններով, բռնկվող, անզուսպ բնավորությամբ և այլն:

Բացի այդ, քրեական հետապնդման ենթարկվող զինծառայողի՝ զինվորական ծառայությանը պիտանի լինելու հարցը քննության առնելիս, բացի ռազմաբժշկական փորձաքննությունից, վերագրվող արարքի բնույթը, առկա հիվանդությունը և գործի կոնկրետ հանգամանքները հաշվի առնելով, կարող են նշանակվել նաև այլ փորձաքննություններ՝ դատահոգեբուժական, դատահոգեբանական, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 246-րդ հոդվածում նախատեսված դեպքերում նաև համալիր փորձաքննություններ», որոնք ի թիվս այլ փաստական տվյալների՝ կարող են էական նշանակություն ունենալ արարքի ճիշտ քրեաիրավական գնահատման հարցում:

22. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշները բացահայտելիս հաշվի են առնվում արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ անձի դրսևորած մեղքի ձևերը, ինչպես նաև արարքի դրդապատճառները, շարժառիթները, նպատակներն ու հույզերը: Այս կապակցությամբ

յամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **յուրաքանչյուր դեպքում, հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները, անհրաժեշտ է ձեռք բերված բավարար փաստական տվյալներով հիմնավորել անձի մեղավորությունը կամ մեղավորության բացակայությունը տվյալ արարքը կատարելու մեջ: Այլ խոսքով՝ կոնկրետ հանցակազմի էությունից և բովանդակությունից ելնելով՝ յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է պարզել, թե փաստական ինչպիսի հանգամանքներ պետք է ընդգրկվեն սուբյեկտիվ հոգեբանական վերաբերմունքի մեջ, որպեսզի հնարավոր լինի հանգել ճիշտ հետևության վերագրվող արարքում մեղքի առկայության (բացակայության) վերաբերյալ:**

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ **հատուկ հանցակազմերի, այդ թվում՝ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված դիտավորյալ հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով պետք է պարզել, թե արդյոք անձը գիտակցել է, որ հանրորեն վտանգավոր արարքը ուղղված է եղել այդ կարգի դեմ, գործի հանգամանքներից ելնելով՝ նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը կամ չի ցանկացել, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանց առաջացումը:**

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործության կատարումը պայմանավորված լինի օրենքով սահմանված կարգով զորակոչված զինծառայողի առողջական վիճակով՝ հիվանդությամբ կամ ֆիզիկական թերություններով: Օրինակ, ծառայության ընթացքում հոգեկան հիվանդություն ձեռք բերած զինծառայողի՝ զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանրորեն վտանգավոր արարքը (ծառայությունից խուսափելը, անդամախեղելը և այլն) կարող է անմիջական պատճառահետևանքային կապի մեջ գտնվել տվյալ հիվանդության հետ, ինչը էական նշանակություն կարող է ունենալ արարքի սուբյեկտիվ կողմի գնահատման հարցում:

23. Հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 4-րդ մասով (նախկին խմբագրությամբ 2-րդ մասով) կարող է որակվել հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում:**

- 1) **Հանցանք կատարած անձը հանդիսանում է զինվորական հանցագործությունների հատուկ սուբյեկտ՝ զինծառայող, այսինքն՝ հանդիսանում է տասնութ տարին լրացած, մեղսունակ անձ, ում վերաբերյալ առկա չեն զորակոչից տարկետում տալու՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված հիմքերը և ով խաղաղ պայմաններում զինվորական ծառայության համար ճանաչվել է պիտանի: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ օրենքով սահմանված կարգով զորակոչված, սակայն զինվորական ծառայության ընթացքում իրավասու մարմնի կողմից հետագա զինվորական ծառայության համար ոչ**

պիտանի ճանաչված անձը (այդ թվում՝ անդամախեղման հետևանքով) զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործության սուբյեկտ է մինչև զորացրման պահը:

- 2) Հինծառայողի կողմից իրեն վնասելը (անդամախեղումը) կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածով նախատեսված այլ արարքներից որևէ մեկը կատարելը պայմանավորված է եղել զինվորական ծառայությունից վերջնականապես ազատվելու նպատակով: Այս կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ այն դեպքում, երբ անձը օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայության է անցել ՀՀ զինված ուժերում կամ այլ զորքերում և ծառայության ընթացքում կատարել է ինքնավնասում (անդամախեղում) ոչ թե ծառայությունից վերջնականապես խուսափելու նպատակով, այլ ցանկացած այլ դրդապատճառով, ապա նա չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 4-րդ մասով (նախկին խմբագրությամբ 2-րդ մասով) արարքի սուբյեկտիվ կողմի բացակայության պատճառով, անկախ այն հանգամանքից, թե տվյալ դեպքում ինքնավնասումը հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել հետագա զինվորական ծառայության դադարեցման, թե ոչ:

1.6. Զորակոչի ենթակա լինելը որպես մեղմացուցիչ հանգամանք

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշում

Գործ թիվ ԵԱԲԴ/0120/01/09210

16. Ելնելով սույն որոշման 13-15-րդ կետերում առկա վերլուծությունից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից որպես Ռ. Խաչատրյանի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք դիտված՝ Արաբկիրի զինվորական կոմիսարիատի ծանուցումը, ինչպես նաև զորակոչային տեղամասում կցագրման վկայականը ո՛չ ուղղակի, ո՛չ անուղղակի կերպով չեն վերաբերում հանցագործությանը կամ հանցավորի անձին, չեն բարձրացնում կամ իջեցնում նրա արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը և հետևաբար չեն կարող վկայել նրա նկատմամբ նշանակված պատժի կրման անհրաժեշտության առկայության կամ բացակայության մասին:

1.7. Կրկնակի պատասխանատվության հարցը կարգապահական և քրեական վարույթներում

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²¹¹

Հոդված 68. Կրկին դատվելու արգելքը

1. Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար:
2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել հիմնարար թերություններ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա:

ՀՀ քրեական օրենսգիրք²¹²

Հոդված 10. Արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը

(...)

2. Արգելվում է անձին երկրորդ անգամ դատապարտել նույն հանցագործության համար:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք²¹³

Հոդված 21. Կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիությունը

1. Ոչ ոք չի կարող կրկին անգամ դատվել նույն արարքի համար:
(...)

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²¹⁴

Հոդված 14

7. Ոչ ոք չպետք է կրկին անգամ դատվի կամ պատժվի այն հանցագործության համար,

211 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

212 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141542>

213 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=141691>

214 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

որի համար նա արդեն վերջնականապես դատապարտվել է կամ արդարացվել յուրաքանչյուր երկրի օրենքին և քրեական դատավարության իրավունքին համապատասխան:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա²¹⁵

Հոդված 4. Կրկին անգամ չդատվելու և չպատժվելու իրավունքը

1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագործության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան:
2. Նախորդ կետի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը տվյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա:
3. Սույն հոդվածի դրույթներից շեղում չի թույլատրվում Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի հիման վրա:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Էնգելն ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Engel v. Netherlands*) գործով վճիռ, 8 հունիսի 1976թ²¹⁶

81. Կոնվենցիան, անկասկած, թույլ է տալիս պետություններին հասարակական շահերի պաշտպանի գործառույթն իրականացնելիս սահման անցկացնել քրեական և կարգապահական վարույթների միջև, ինչպես նաև դրանց սահմանազատում իրականացնել, սակայն հաշվի առնելով որոշակի պայմաններ: Կոնվենցիան պետություններին ազատություն է տրամադրում որպես հանցագործություն բնորոշել իրավունքներից մեկի բնականոն իրականացումից շեղվող որևէ գործողություն կամ անգործություն: Խոսքն այն իրավունքների մասին է, որոնք պաշտպանվում են Կոնվենցիայով: (...) Եթե պայմանավորվող պետությունները կարողանային իրենց հայեցողությամբ իրավախախտումը որակել որպես կարգապահական՝ քրեականի փոխարեն, կամ

215 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

216 http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479_

«խառը» իրավախախտում կատարողին հետապնդել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական մակարդակով, ապա 6-րդ և 7-րդ հոդվածների հիմնական դրույթների գործողությունը կենթարկվեր նրանց ինքնիշխան կամքին: Իրավասության այդպիսի ընդլայնումը կարող է հանգեցնել Կոնվենցիայի նպատակների և խնդիրների հետ անհամատեղելի արդյունքների: Այդ պատճառով Դատարանը 6-րդ հոդվածին համապատասխան (...) իրավունք ունի հավաստիանալու, որ կարգապահական վարույթը ոչ մի կերպ չի փոխարինում քրեական վարույթին:

82. Երբ զինծառայողը մեղադրվում է որևէ գործողության կամ անգործության մեջ, որը հակասում է զինծառայողների գործունեությունը կարգավորող իրավական նորմին, պետությունը սկզբունքորեն կարող է նրա նկատմամբ կիրառել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական իրավունքը:

(...)

92. Թեև դատական կարգապահական վարույթը չի ուղեկցվում նույն երաշխիքներով, ինչ քրեական դատավարությունը քաղաքացիական անձանց նկատմամբ, սակայն, այն արտոնություններ է տրամադրում այն անձանց, ում նկատմամբ կիրառվում է (...): Այս երկու տեսակի դատավարությունների միջև տարբերությունը Պայմանավորվող պետությունների օրենսդրություններում բացատրվում է զինվորական և քաղաքացիական կյանքի պայմանների տարբերությամբ: Դրանք չեն կարող համարվել խտրական զինծառայողների նկատմամբ 14 և 6 հոդվածների համատեքստում:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ

Գործ թիվ ՍԴ3/0080/01/12217

13. (...) Մեջբերված իրավադրույթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել Դ. Բաբայանի գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք: Ընդ որում, «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով:

(...) «նույն արարքի համար» ձևակերպումը ճիշտ կիրառելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային

217 http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=13229323905401543

իրավունքում տեղ գտած «քրեական մեղադրանք» եզրույթի մեկնաբանմանը՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչներն են՝ ա) իրավախախտման դասակարգումն ըստ ազգային օրենսդրության, բ) իրավախախտման բնույթը, գ) նշանակված կամ հնարավոր պատժի խստության աստիճանը: Ընդ որում, իրավախախտումը «քրեական» որակելու համար բավարար է այդ չափորոշիչներից միայն մեկի, այլ ոչ թե բոլորի պարտադիր առկայությունը» (տե՛ս Դավիթ Բորիսի Բաբայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԴ1/0043/01/11 որոշման 22-24-րդ կետերը):

Գործ թիվ ԿԴ1/0043/01/11218

22. (...) Վերոգրյալ իրավանորմերի բովանդակային վերլուծությունից հետևում է, որ նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (*non bis in idem*) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք: Ընդ որում՝ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով:

23. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը ճիշտ կիրառելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում տեղ գտած «քրեական մեղադրանք» եզրույթի մեկնաբանմանը՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով:

Այսպես՝ էնգելը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել, որ (...) Կոնվենցիան, անկասկած թույլ է տալիս պետություններին հասարակական շահերի պաշտպանի գործառույթն իրականացնելիս սահման անցկացնել քրեական և կարգապահական վարույթների միջև, ինչպես նաև դրանց սահմանազատում իրականացնել, սակայն հաշվի առնելով որոշակի պայմաններ: Կոնվենցիան պետություններին ազատություն է տրամադրում որպես հանցագործություն բնորոշել իրավունքներից մեկի բնականոն իրականացումից շեղվող որևէ գործողություն կամ անգործություն: Խոսքն այն իրավունքների մասին է, որոնք պաշտպանվում են Կոնվենցիայով: (...) Եթե պայմանավոր-

վող պետությունները կարողանային իրենց հայեցողությամբ իրավախախտումը որակել որպես կարգապահական՝ քրեականի փոխարեն, կամ «խառը» իրավախախտում կատարողին հետապնդել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական մակարդակով, ապա 6-րդ և 7-րդ հոդվածների հիմնական դրույթների գործողությունը կենթարկվեր նրանց ինքնիշխան կամքին: Իրավասության այդպիսի ընդլայնումը կարող է հանգեցնել Կոնվենցիայի նպատակների և խնդիրների հետ անհամատեղելի արդյունքների: Այդ պատճառով Դատարանը 6-րդ հոդվածին համապատասխան (...) իրավունք ունի հավաստիանալու, որ կարգապահական վարույթը ոչ մի կերպ չի փոխարինում քրեական վարույթին (տե՛ս Engel and others v. The Netherlands գործով 1976 թվականի հունիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, կետ 81):

Գալստյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «Դատարանը գտնում է, որ որպեսզի պարզվի, թե արդյոք իրավախախտումը Կոնվենցիայի իմաստով որակվում է որպես «քրեական», առաջին հերթին անհրաժեշտ է որոշակիացնել, թե իրավախախտումը սահմանող դրույթը Պատասխանող պետության իրավական համակարգում գտնվում է քրեական իրավունքում, հաջորդը՝ պետք է հաշվի առնվի «իրավախախտման բնույթը» և հնարավոր պատժի ծանրությունը (...): Բոլոր դեպքերում, ներպետական իրավական համակարգում տրված բնորոշումը 6-րդ հոդվածի իմաստով որոշիչ չէ և խնդրո առարկա իրավախախտման բնույթն առավել կարևոր գործոն է (...): Դատարանը նշում է, որ (...) դիմումատուի նկատմամբ կիրառված սանկցիայի նպատակը եղել է զուտ պատժիչ և կանխարգելիչ: Ի վերջո, ինչ վերաբերում է պատժի խստությանը, Դատարանը գտնում է, որ ազատությունից զրկման կիրառումը որպես պատիժ ընդհանուր առմամբ պատկանում է քրեական ոլորտին, եթե այն իր բնույթով, տևողությամբ կամ իրականացման եղանակով էականորեն վնասակար չէ (...): Սույն գործով դիմումատուն ազատությունից զրկվել է երեք օր ժամանակով և այս ընթացքում պահվել է փակի տակ: Ընդ որում, առավելագույն պատիժը, որը կարող էր սահմանվել, հանդիսանում էր 15-օրյա կալանքը: Այս դիտարկումները բավարար են հաստատված համարելու, որ այն արարքը, որի կատարման համար դիմումատուն մեղադրվում էր, Կոնվենցիայի իմաստով կարելի է դասակարգել որպես քրեական (...)» (տե՛ս Galstyan v. Armenia գործով 2007 թվականի նոյեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 26986/03, կետեր 56-60):

24. Այսպիսով, Եվրոպական դատարանի վերոգրյալ դիրքորոշումներից հետևում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով **իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչներն են՝ ա) իրավախախտման դասակարգումն ըստ ազգային օրենսդրության, բ) իրավախախտման բնույթը, գ) նշանակված կամ հնարավոր պատժի խստության աստիճանը: Ընդ որում, իրավախախտումը «քրեական»**

որակելու համար բավարար է այդ չափորոշիչներից միայն մեկի, այլ ոչ թե բոլորի պարտադիր առկայությունը:

25. Անդրադառնալով non bis in idem սկզբունքին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրա կիրառման վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել Սերգեյ Ջոլտովսկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով կայացված վճռում, որի համաձայն՝ նախադեպային իրավունքի հիմքը, որը ձևավորվել է դատարանի կողմից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի բողոքարկման արդյունքում, փաստում է, որ առկա է մի քանի մոտեցում այն հարցի հետ կապված, թե նույնն են արդյոք այն արարքները, որոնց մեջ դիմողը մեղադրվում է: Առաջին մոտեցումը, որը հիմնվում է դիմողի «նույն վարքագծի վրա» անկախ այն բանից, թե այդ վարքագիծն ինչպես է որակվում օրենքով (idem factum), ներկայացված է Gradinger-ի գործով կայացված վճռում (...), որի համաձայն՝ թեև երկու հանցագործությունների տարբերակումը, բնույթն ու նպատակները տարբեր են եղել, տեղի է ունեցել 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ երկու որոշումներն էլ հիմնված են եղել դիմողի նույն վարքագծի վրա: (...) Երկրորդ մոտեցումը ևս բխում է այն ենթադրությունից, որ մեղադրյալի վարքագիծը, որի վրա հիմնված է մեղադրանքը, նույնն է, սակայն նշվում է, որ նույն վարքագիծը կարող է հասցնել մի քանի հանցագործության, որոնք կարող են քննվել տարբեր վարույթներում: (...) Դատարանի կարծիքով, թեև արդարադատության պատշաճ իրականացման սկզբունքին ավելի համահունչ կլիներ այն, որ երկու հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննվեին նույն դատարանում՝ մեկ վարույթով, սակայն այն փաստը, որ քննվող գործով երկու վարույթ է իրականացվել, էական չի հանդիսանում: (...) Երրորդ մոտեցումը շեշտադրում է երկու հանցագործությունների «էական տարրերը»: (...) Դատարանը գտնում է, որ տարբեր մոտեցումների առկայությունը, կապված այն խնդրի հետ, թե դիմողին մեղսագրվող արարքն իսկապես համընկնում է այն արարքի հետ, որի համար նա արդեն դատապարտվել կամ արդարացվել է, առաջացնում է իրավական անորոշություն, որը համատեղելի չէ այնպիսի հիմնարար իրավունքի հետ, ինչպիսին է նույն հանցագործության համար երկու անգամ չմեղադրվելը (...):

- (...) Դատարանը կարծում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը պետք է ընկալվի այնպես, որ արգելվի երկրորդ «հանցագործության» մեջ մեղադրելը կամ դատապարտելը, քանի որ այն բխում է նույն փաստերից կամ այնպիսի փաստերից, որոնք ըստ էության նման են:

7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքները ենթակա են կիրառման նոր մեղադրանք հարուցելու ժամանակ, երբ սկզբնական արդարացումը կամ դատապարտումն արդեն ձեռք է բերել res judicata ուժը: Այս հատման կետում առկա նյութը, անկասկած, ներառում է այն որոշումը, որով առաջին

«պատժիչ վարույթը» եզրափակվել է և այն մեղադրանքները, որոնք ներկայացվել են դիմողին նոր վարույթով: Որպես կանոն, այս փաստաթղթերում պետք է երկուստեք առկա լինեն այն հանցագործության փաստական հանգամանքները, որի համար դիմողն արդեն դատապարտվել է, և այն հանցագործության, որի համար նրան մեղադրանք է առաջադրվել: Դատարանի կարծիքով, նման փաստական հանգամանքները որպես ելակետ բավարար են պարզաբանելու համար այն հարցը, թե արդյոք երկու վարույթների փաստերը եղել են նման, թե ըստ էության նույնական: Դատարանը շեշտադրում է, որ կարևոր չէ, թե նոր մեղադրանքների որ հատվածներն են, ի վերջո, հետագա վարույթներով բավարարվել կամ մերժվել, քանի որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածն ամրագրում է երաշխիքներ՝ ուղղված նոր վարույթով մեղադրվելու կամ պատասխանատվության ենթարկվելու դեմ և ոչ թե երկրորդ անգամ դատապարտվելու կամ արդարացվելու արգելքի դեմ (...):

Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը չի սահմանափակում երկու անգամ չմեղադրվելու և դատարանի առաջ չկանգնելու իրավունքը (...): 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը կիրառվում է անգամ այն դեպքերում, երբ անձը մեղադրվել է, սակայն չի դատապարտվել: Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը սահմանում է երեք տարբեր երաշխիքներ և նշում, որ որևէ մեկը չպետք է լինի ա) մեղադրման ենթակա, բ) մեղադրված կամ գ) դատապարտված նույն հանցագործության համար (տե՛ս Sergey Zolotukhin v. Russia գործով 2009 թվականի փետրվարի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14939/03, կետեր 107-122):

26. (...) Վերլուծելով վերոգրյալ դրույթները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զինված ուժերի կարգապահական նախկին կանոնադրության հիման վրա կարգապահական տույժի կարգով զինծառայողները կարող էին համապատասխանաբար մինչև 10 կամ 7 օր ժամկետով մեկուսացվել և պահվել խցերում՝ կայազորային կարգապահական մեկուսարանում: Ընդ որում, նույն մեկուսարանում են պահվել նաև քրեական վարույթի շրջանակներում ձերբակալված կամ կալանավորված, ինչպես նաև դատապարտված զինծառայողները: Կարգապահական տույժի կարգով մեկուսացված զինծառայողների համար սահմանված են եղել նույնպիսի իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպիսիք ունեցել են ձերբակալվածները, կալանավորվածները կամ դատապարտվածները: Այլ խոսքով՝ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկված անձանց ազատությունը սահմանափակվել է և նրանք պահվել են մեկուսացման նույն պայմաններում, ինչ որ ձերբակալված, կալանավորված և դատապարտված անձինք:

23. Զինծառայողի նկատմամբ կալանքը որպես կարգապահական տույժ կիրառված լինելու պայմաններում նույն արարքի համար նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Դ.Բաբայանի գործով կայացված որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք: Ընդ որում, «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով:

(...) Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչներն են՝ ա) իրավախախտման դասակարգումն ըստ ազգային օրենսդրության, բ) իրավախախտման բնույթը, գ) նշանակված կամ հնարավոր պատժի խստության աստիճանը: Ընդ որում, իրավախախտումը «քրեական» որակելու համար բավարար է այդ չափորոշիչներից միայն մեկի, այլ ոչ թե բոլորի պարտադիր առկայությունը» (տե՛ս Դավիթ Բորիսի Բաբայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԴ1/0043/01/ 11 որոշման 22-րդ և 24-րդ կետերը):

2. ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔ

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²²⁰

Հոդված 51. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:
2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

ՀՀ քրեական օրենսգիրք²²¹

Հոդված 306. Պետական գաղտնիք հրապարակելը

1. Պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ դիտավորությամբ հրապարակելն այն անձի կողմից, ով պետական գաղտնիքի հետ ծանոթանալու իրավունք ունի, և ում դա վստահված է եղել կամ հայտնի է դարձել ծառայության բերմամբ, եթե բացակայում են պետական դավաճանության հատկանիշները՝ պատժվում է կալանքով՝ երկուսից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը չորս տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:
2. Պետական գաղտնիքն անզգուշությամբ հրապարակելը՝ պատժվում է կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:
3. Սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ՝

²²⁰ <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

²²¹ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142047>

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²²²

Հոդված 19

1. Յուրաքանչյուր մարդ իրավունք ունի անարգել կերպով հավատարիմ մնալ իր կարծիքներին:
 2. Յուրաքանչյուր մարդ ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք. այդ իրավունքն ընդգրկում է, անկախ պետական սահմաններից, բանավոր, գրավոր կամ մամուլի միջոցով կամ էլ գեղարվեստական ձևով արտահայտված կամ մի այլ ձևով սեփական ընտրությամբ ամեն տեսակի ինֆորմացիա ու գաղափարներ որոնելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:
 3. Սույն հոդվածի 2-րդ կետում նախատեսված իրավունքներից օգտվելը դնում է հատուկ պարտականություններ և հատուկ պատասխանատվություն: Հետևաբար, այն կապված է որոշ սահմանափակումների հետ, սակայն, պետք է սահմանվեն օրենքով և լինեն անհրաժեշտ.
- ա/ այլ անձանց իրավունքներն ու հեղինակությունը հարգելու համար.
- բ/ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության կամ բարոյականության պահպանության համար:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա²²³

Հոդված 10¹. Արտահայտվելու ազատություն

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատորեն արտահայտվելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ սահմաններից: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին՝ սահմանելու ռադիոհաղորդումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում:
2. Այս ազատությունների իրականացումը, քանի որ այն կապված է պարտավորություն-

²²² <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

²²³ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

ների և պատասխանատվության հետ, կարող է պայմանավորվել այնպիսի ձևակա-
նություններով, պայմաններով, սահմանափակումներով կամ պատժամիջոցներով,
որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարա-
կությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության
կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործու-
թյունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես և այլ անձանց
հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, խորհրդապահական պայման-
ներով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու կամ արդարադա-
տության հեղինակությունն ու անաչառությունը պահպանելու նպատակով:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի (*Hadjianastassiou v. Greece*) գործով վճիռ, 16 դեկտեմբերի 1992թ.²²⁴

45. (...) հեռակառավարվող հրթիռի արտադրությունը օդային ուժերի կողմից որակվել է որպես «ռազմական գաղտնիք»: Դիմումատուի մեղադրանքը վերաքննիչ դատա-
րանում հիմնված է եղել «ընդհանուր տեղեկատվության» հրապարակման վրա, որը
պետք է գաղտնի պահվեր՝ ելնելով ռազմական շահերից: Վերաքննիչ դատարանի
կողմից նշանակված փորձագետները եզրակացրել են, որ թեև երկու ուսումնասի-
րություններում կիրառվել են տարբեր մեթոդներ, այնուամենայնիվ, «տեխնիկական
գիտելիքի որոշակի փոխանցում ակնհայտորեն տեղի է ունեցել»: (...) Դատարանի
կարծիքով, տվյալ զենքի և, հետևաբար, համապատասխան տեխնիկական գիտե-
լիքների առումով առկա պետական շահը ցույց է տալիս դրա արտադրության առա-
ջընթացում պետության որոշակի շահագրգռվածությունը, հետևաբար, դրա բացա-
հայտումը կարող է վնաս պատճառել ազգային անվտանգությանը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ

ՍԴՈ – 1010, 6 մարտի 2012թ.

5. ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Սահմանադրության 27-
րդ հոդվածի համաձայն՝ **խոսքի ազատության իրավունքը ներառում է նաև տեղե-
կություններ փնտրելու և ստանալու ազատությունը: Հանրային տեղեկատվու-**

²²⁴ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57779>

յան մատչելիությունը ժողովրդավարության և հանրության առջև պատասխանատու պետական կառավարման թափանցիկության էական նախապայմաններից է: Հասարակական կարծիքի միջոցով իրականացվող ժողովրդավարական վերահսկողությունը խթանում է պետական իշխանության գործողությունների թափանցիկությունը և նպաստում պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց հաշվետու գործունեությանը:

Սահմանադրական այս իրավունքը, սակայն, բացարձակ իրավունք չէ և ենթակա է սահմանափակման ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերով և կարգով: Այս սահմանադրական արժեքի հարաբերակցությունն այլ սահմանադրական արժեքների հետ, մասնավորապես, պետական անվտանգության հետ, որոշում է դրա հնարավոր սահմանափակումների բնույթը: ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածում նշված՝ պետական անվտանգության պաշտպանության իրավաչափ նպատակի համար տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության սահմանափակման հնարավորությունը թույլ է տալիս պետական իշխանությանը պետական կամ ծառայողական գաղտնիքի շարքին դասել և ըստ այդմ սահմանափակել այն տեղեկությունների մատչելիությունը, որոնց տարածումը կարող է վնաս պատճառել պետական անվտանգությանը: ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածին համապատասխան՝ «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի՝ «Տեղեկատվության ազատության սահմանափակումները» վերտառությամբ 8-րդ հոդվածը սահմանափակում է այն տեղեկատվության մատչելիությունը, որը պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային կամ առևտրային գաղտնիք:

(...)

6. (...) Վերոհիշյալի հիման վրա Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ երաշխավորվում է բացառապես օրենքով իրավունքների սահմանափակման սահմանադրական սկզբունքի իրացումը, իսկ ենթաօրենսդրական ակտերին վերապահվում է օրենքի պահանջների իրականացման ապահովման գործառույթ:
7. «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը սահմանում է տեղեկությունները պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին դասելու բնագավառում պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց լիազորությունները: Օրենսդիրը, օրենքի 9-րդ հոդվածով նախատեսելով պետական գաղտնիքի շարքին դասելուն ենթակա տեղեկություններն ըստ համապատասխան բնագավառների՝ 12-րդ հոդվածով տեղեկությունների գաղտնագրման բնագավառում միասնական պետական քաղաքականություն իրականացնելու նպատակով լիազորում է ՀՀ կառավարությանը մշակել Հայաստանի Հանրապետության պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկությունների ցանկը, որում նաև նշվում են տեղեկություններից յուրաքանչյուրը տնօրինելու լիազորությունը:

րությամբ օժտված պետական մարմինները: Օրենքի համաձայն՝ նշված ցանկը վավերացվում է ՀՀ Նախագահի կողմից, վերանայվում է անհրաժեշտության դեպքում և ենթակա է հրապարակման: Օրենքն ամրագրելով այդ ցանկի հրապարակային բնույթը՝ ապահովում է դրա մատչելիությունը և դրան առնչվող անձանց գործողությունների կանխատեսելիությունը:

Օրենքի 8-րդ հոդվածով հանրապետական գործադիր մարմիններին վերապահելով **իրենց իրավասության շրջանակներում** տեղեկությունները պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին դասելու լիազորություն՝ օրենսդիրը միաժամանակ 12-րդ հոդվածում հստակեցրել է այդ մարմինների կողմից մշակման ենթակա գերատեսչական ցանկերի բնույթը՝ համաձայն որի դրանք հանդիսանում են **ընդլայնված ցանկեր**:

(...)

ՀՀ կառավարության 1998 թվականի հոկտեմբերի 29-ի թիվ 665 որոշմամբ հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության պետական գաղտնիքի շարքը դասվող տեղեկությունների ցանկի մշակման կարգը: Այդ որոշմամբ հաստատված կարգի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Պետական գաղտնիքի շարքը դասվող տեղեկությունների ցանկերի նախագծերը մշակվում են «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 9-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան...»: Այսինքն՝ **դրանք պետք է ներառեն պետական գաղտնիքի շարքին դասելու ենթակա՝ օրենքի պահանջներից բխող տեղեկությունները: Դա հավասարապես վերաբերում է նաև գերատեսչական ընդլայնված ցանկերին:**

Վերոնշյալից ելնելով՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ.

- ա) սահմանված կարգով կազմված պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունների գերատեսչական մանրամասնված ցանկերն ինքնին չեն կարող հանգեցնել տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի սահմանափակման: Այդ իրավունքի սահմանափակումները նախատեսված են օրենքով, և օրենսդիրը վիճարկվող նորմերով նախատեսված լիազորության սահմանմամբ ոչ թե իրավունքի սահմանափակումներ սահմանելու իր բացառիկ լիազորությունը պատվիրակել է գործադիր իշխանության մարմիններին, այլ իրականացնելով սահմանափակումներ սահմանելու իր սահմանադրական լիազորությունը՝ այդ մարմիններին լիազորել է իրացնել օրենքով սահմանված սահմանափակումը,
- բ) ՀՀ կառավարության վերոհիշյալ որոշումները, որոնց իրավաչափությունը խնդիր չի հարուցում, ՀՀ Նախագահի կողմից վավերացվել են ՀՀ Սահմանադրության 2005թ. փոփոխություններից առաջ՝ գործող կարգի պահանջներին համապատասխան: Հաշվի առնելով սահմանադրական փոփոխություններից հետո ՀՀ կառավարության որոշումների ընդունման և գործողության մեջ դնելու նոր կարգը՝ օրենսդիրը պարտավոր էր ՀՀ Սահմանադրության 117-րդ հոդվածի 1-ին մա-

սի պահանջներից ելնելով անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարել «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածի 5-րդ մասում, նկատի ունենալով, որ պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկությունների ցանկի նոր փոփոխությունների անհրաժեշտության դեպքում ՀՀ Նախագահն այդ փոփոխություններն այլևս նախկինում գործող ընթացակարգով չի կարող վավերացնել:

8. (...) Օրենքի նշված նորմերը համադրելով 2-րդ հոդվածում տրված՝ պետական և ծառայողական գաղտնիքի հասկացության սահմանման հետ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ տեղեկությունների գաղտնագրման գործընթացի իրավակարգավորման առնչությամբ օրենքի իրավակարգավորման ընդհանուր տրամաբանությունից բխում է, որ սահմանափակումները սահմանված կարգով կիրառելի են տեղեկությունների նկատմամբ, որոնց տարածումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության համար:

Ելնելով վերոհիշյալից՝ օրենքի 12-րդ հոդվածի վիճարկվող 7-րդ մասում տեղ գտած «գերատեսչական ցանկերը գաղտնագրվում են» ձևակերպումը կնշանակեր այդ ցանկերի նկատմամբ սահմանափակումների կիրառում՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ դրանց բովանդակության բացահայտումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության համար: Մինչդեռ գերատեսչական ցանկերը պարզապես մանրամասնում են օրենքով նախատեսված և ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված հրապարակային ցանկում նշված ոլորտները:

Ինչ վերաբերում է այնպիսի հնարավոր իրավիճակներին, երբ գերատեսչական ցանկերում ընդգրկվող կոնկրետ տեղեկության վերտառությունը (անվանումը) ինքնին անխուսափելիորեն կարող է արդեն իսկ ամրագրման փաստի ուժով իրենից պետական գաղտնիք ներկայացնել, ապա նման դեպքերում օրենքից բխող գաղտնագրման սկզբունքներին, մասնավորապես, գաղտնագրման հիմնավորվածության սկզբունքին համապատասխան այն կարող է դիտարկվել որպես տեղեկություն, որի տարածումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության համար, և որպես կոնկրետ տեղեկություն գաղտնագրվել:

Բացի դրանից, ինչպես ՀՀ սահմանադրական դատարանը, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, անդրադառնալով տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության իրավաչափ սահմանափակումների չափորոշիչներին, իրավական դիրքորոշում են արտահայտել այն մասին, որ, նախևառաջ, այդ ազատության սահմանափակման իրավական հիմքը պետք է բավարարի մատչելիության և կանխատեսելիության որակները: Սահմանափակման իրավական հիմքին վերա-

բերող այս պահանջների կարևորությունն էլ ավելի է ընդգծվում, երբ նշված ազատությանը միջամտությունը դրսևորվում է անձին համապատասխան տեղեկություններ տարածելու համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ձևով:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է պետական գաղտնիքի տարածմանն առնչվող մի քանի հանցակազմ, մասնավորապես՝ «պետական դավաճանությունը» (ՀՀ քր. օր., 299-րդ հոդված), «լրտեսությունը» (ՀՀ քր. օր., 302-րդ հոդված), «պետական գաղտնիք հրապարակելը» (ՀՀ քր. օր., 306-րդ հոդված): Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ նշված արարքների համար անձի դատապարտման համար՝ ի լրումն «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված՝ գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների հրապարակային ցանկի, իրավական հիմք կարող է հանդիսանալ նաև այս կամ այն գերատեսչական գաղտնագրված ցանկով գաղտնագրված տեղեկությունը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **տեղեկություններից բացի նաև գերատեսչական ցանկերի գաղտնագրումը կարող է խոչընդոտել իրավունքի սուբյեկտներին կանխատեսել իրենց գործողությունների իրավական հետևանքները, մասնավորապես, նկատի ունենալ, որ տարածած տեղեկությունները հանդիսանում են պետական գաղտնիք՝ հանգեցնելով քրեական պատասխանատվության:**

Այս խնդրին անդրադարձել են նաև մի շարք միջազգային կազմակերպություններ: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը «Լրտեսության կամ պետական գաղտնիք հրապարակելու վերաբերյալ քրեական գործերով արդար դատաքննության մասին» թիվ 1551 (2007) բանաձևի 10.2-րդ կետում արձանագրել է հետևյալ սկզբունքը. «...պետական գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրությունը, ներառյալ քրեական պատասխանատվության համար հիմք հանդիսացող գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ցանկերը, պետք է լինեն հստակ ու առաջին հերթին հրապարակային: Քրեական պատասխանատվություն սահմանող գաղտնի ակտերը չեն կարող համատեղելի համարվել Եվրոպայի խորհրդի իրավական չափորոշիչների հետ և պետք է վերացվեն բոլոր անդամ պետություններում»:

Միաժամանակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Շտոլն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով վճռում (2007թ. դեկտեմբերի 10, կետ 44, Stoll v. Switzerland) վկայակոչված է վերոհիշյալ բանաձևի գծով զեկուցողի կողմից իրականացված՝ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում պետական գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրությունների համեմատական վերլուծությունը, որում մասնավորապես ասված է. «(...) **Ընդհանուր առմամբ առկա է երեք հիմնական մոտեցում. մի դեպքում տրվում է պետական կամ ծառայողական գաղտնիքի հասկացության հակիրճ և ընդհանուր սահմանումը, որը լրացվում է իրավակիրառական պրակտիկայում: Երկրորդ դեպքում սահմանվում է գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ծավալուն և առավել մանրամասնված ցանկ: Երրորդ մոտեցումը հանդիսանում**

է նախորդ երկուսի համակցությունը և այս մոտեցման էությունը կայանում է նրանում, որ սահմանվում են այն բնագավառները, որոնց առնչվող տեղեկությունները կարող են գաղտնագրվել և այնուհետև համապատասխան վարչական կամ գերատեսչական ակտերով առավել ճշգրիտ և կոնկրետ սահմանվում են այն տեղեկությունները, որոնք փաստացիորեն կարող են գաղտնիք համարվել: (...) Այս օրենսդրական մոտեցումները թույլ են տալիս գտնել ողջամիտ լուծումներ այն տեղեկությունների տեսակները որոշելու բարդ խնդրում, որոնք պաշտպանելու հարցում պետությունն ունի իրավաչափ շահ՝ միաժամանակ հարգելով տեղեկատվության ազատությունը և իրավական անվտանգության կարիքները: Սակայն, ցանկացած վարչական ակտ կամ նախարարի հրաման, որը բովանդակություն է հաղորդում ավելի ընդհանուր ձևակերպումներ պարունակող օրենքներին, պետք է առնվազն մատչելի լինեն հանրությանը»:

Ելնելով վերոշարադրյալից, հաշվի առնելով նաև տարբեր երկրների սահմանադրական արդարադատության պրակտիկան՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ներկա ընթացակարգով գերատեսչական ցանկերի գաղտնագրումը դուրս է տեղեկությունների գաղտնագրման՝ «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի իրավակարգավորման ընդհանուր տրամաբանության շրջանակից, և դրանց ոչ հրապարակային բնույթը՝ այնքանով, որքանով չի վերաբերում գաղտնագրման ենթակա կոնկրետ տեղեկության, չի հետապնդում պետական անվտանգության շահերի պաշտպանության իրավաչափ նպատակ և խնդիրներ է հարուցում մարդու իրավունքների պաշտպանության բնագավառում:

3. ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՈՐՈՇ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ

3.1. Անձնական կյանքի գաղտնիություն

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²²⁵

Հոդված 31. Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիության իրավունք:
2. Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²²⁶

Հոդված 17

1. Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քմահաճ կամ անօրինական միջամտության իր անձնական և ընտանեկան կյանքին, քմահաճ կամ անօրինական ոտնձգության իր բնակարանի անձեռնմխելիության կամ իր թղթակցության գաղտնիքի նկատմամբ, կամ էլ անօրինական ոտնձգության՝ իր պատվի ու հեղինակության նկատմամբ:
2. Յուրաքանչյուր մարդ ունի այդպիսի միջամտությունից կամ այդպիսի ոտնձգություններից օրենքի պաշտպանության իրավունք:

²²⁵ <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm>

²²⁶ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիա²²⁷

Հոդված 8. Անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունք

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:
2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինձառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական²²⁸

է

Ձինձառայողներն ունեն իրենց անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք: Պետական մարմինների կողմից այս իրավունքի նկատմամբ որևէ միջամտություն պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին:

35. Երբ պետություններն անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքի սահմանափակումներ կիրառելիս հղում են կատարում ազգային անվտանգությանը, այդպես պետք է վարվեն միայն այն դեպքում, երբ կա ազգային անվտանգությանը սպառնացող իրական վտանգ:
36. Ձինձառայողների անձնական կյանքի ինտիմ կողմերը չպետք է ենթարկվեն քննության, բացառությամբ եթե կա հանցանք կատարելու կասկած, կամ եթե դա պահանջվում է՝ ելնելով ամենաբարձր մակարդակի անվտանգության միջոցառումներ իրականացնելու նկատառումներից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինձառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր²²⁹

Ընդհանուր առմամբ, անձնական ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի

227 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

228 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

229 Տես նույն տեղում

իրավունքը հավասարապես կիրառելի է զինծառայողների նկատմամբ, ինչպես որ քաղաքացիական անձանց դեպքում է: Այդուհանդերձ, զինված ուժերում ընդգրկվելը կարող է ներառել որոշ չափի միջամտություն անձնական ու ընտանեկան կյանքի, ինչպես նաև նամակագրության նկատմամբ: «Անձնական կյանք» եզրույթն ընդգրկում է անձի ֆիզիկական և հոգեբանական անձեռնմխելիությունը, անձի ֆիզիկական և սոցիալական ինքնության ասպեկտները, գենդերային ինքնությունը, անունը, սեռական կողմնորոշումն ու սեռական կյանքը²³⁰: «Նամակագրություն» եզրույթն ընդգրկում է հեռախոսային հաղորդակցությունը, էլեկտրոնային նամակները և ինտերնետի անձնական օգտագործման մշտադիտարկման արդյունքում ստացված տեղեկատվությունը: Հի թույլատրվում վերահսկել զինծառայողների անձնական նամակագրությունը, եթե նման միջամտությունը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաձայն օբյեկտիվորեն արդարացված չէ (տե՛ս ստորև): «Մասնավոր» նամակագրությունն այն նամակագրությունն է, որի բովանդակությունն անձնական է, և որի համար օգտագործվել են ոչ պաշտոնական միջոցներ, և/կամ որը հասցեագրված է մասնավոր անձանց, օրինակ՝ ընտանիքի անդամներին ու ընկերներին:

Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը թույլ է տալիս անդամ պետություններին սահմանափակել 1-ին պարբերությամբ ամրագրված անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքը, եթե այդ սահմանափակումը նախատեսված է օրենքով, հետապնդում է իրավաչափ նպատակ և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում ²³¹: Դա հավասարապես կիրառելի է զինծառայողների նկատմամբ: Բացի դրանից, նման սահմանափակումների կիրառման հարցում պետություններն ունեն թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակ, որից հետո Դատարանը քննում է՝ արդյոք այդ սահմանափակումները Կոնվենցիայի իմաստով հիմնավոր են:

Անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը պետք է բավարարի վերևում նշված բոլոր երեք չափանիշները: «Նախատեսված է օրենքով» եզրույթը նշանակում է, որ ներպետական օրենսդրության մեջ պետք է գոյություն ունենա իրավական հիմք: Այդ հիմքը պետք է լինի բավականաչափ ճշգրիտ ձևակերպված, որպեսզի անձը կարողանա ողջամտության սահմաններում կանխատեսել, թե տվյալ գործողության հետևանքով ինչ հանգամանքներ կարող են ի հայտ գալ, ինչպես նաև պաշտպանվել կամայականություններից: Զինված ուժերում կարող են գոյություն ունենալ

230 Տե՛ս Փրեթին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Pretty v. the United Kingdom), վճիռ՝ 29 ապրիլի 2002թ., պարբ. 61:

231 Ուշագրավ է, որ ՔԲԻՄԴ-ի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասը, վերահաստատելով Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 12-րդ հոդվածը, թույլ է տալիս միջամտել միայն անձնական և ընտանեկան, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքի իրացմանը, քանի դեռ այն նախատեսված է օրենքով:

միջոցներ, որոնք կարգավորվում են վարչական պրակտիկայով կամ պարտադիր ուժ չունեցող ուղեցույցներով: Դրանք կարող են լինել «նախատեսված օրենքով», եթե, վերջին հաշվով, ունեն իրավական հիմք, և քանի դեռ գոյություն ունեն կամայականությունների դեմ երաշխիքներ, օրինակ՝ որոշման հնարավոր վերանայում: «Իրավաչափ նպատակները» ներառում են ազգային անվտանգության, հասարակության անվտանգության կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության վերաբերյալ մտահոգությունները, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխումը, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը: Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ երաշխավորված իրավունքներին միջամտող միջոցները կարող են համարվել «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում», եթե դրանք գործադրվել են սոցիալական ծայրահեղ կարիքին արձագանքելու համար, և եթե ձեռնարկվող միջոցները համաչափ են հետապնդվող նպատակներին²³²: Որոշելու համար, թե արդյոք այդ միջոցն անհրաժեշտ էր ժողովրդավարական հասարակությունում, Դատարանը հավասարակշռում է անհատի իրավունքները հանրային շահի հետ՝ կիրառելով համաչափության սկզբունքը:

Զինված ուժերի դեպքում անհատ զինծառայողի իրավունքները հավասարակշռվում են ռազմական այնպիսի շահերի հետ, ինչպիսիք են գործառնական արդյունավետությունը կամ, եթե խնդիրը վերաբերում է ազգային անվտանգությանը, ապա պետության՝ որպես մեկ ամբողջության շահերի հետ: Պետությունը կարող է սահմանափակել անհատի անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքը, եթե կան պետական անվտանգության հետ կապված խնդիրներ, կամ զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության համար գոյություն ունի իրական վտանգ, քանի որ բանակի պատշաճ գործունեությունը դժվար կլիներ պատկերացնել «առանց իրավական այն նորմերի, որոնք նախատեսված են ծառայողական անձնակազմի կողմից դրա վարկաբեկումը կանխելու համար»²³³: Սակայն ազգային անվտանգության կամ գործառնական արդյունավետության համար վտանգ ներկայացնելու մասին պնդումները պետք է լինեն լավ հիմնավորված և օբյեկտիվորեն արդարացված և, հետևաբար, պետք է լինեն ապացուցելի կոնկրետ օրինակներով, որոնք իրենց հերթին պետք է լինեն հստակ և համոզիչ²³⁴:

Այն դեպքերում, երբ 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը վերաբերում է «անհատի անձնական կյանքի ամենաինտիմ մասին», «առանձնապես լուրջ պատճառներ» են անհրաժեշտ, որպեսզի միջամտությունը բավարարի 2-րդ պարբերության պահանջները: Պետական մարմնի կողմից զինծառայողների սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային

232 Սլիվենկոյն ընդդեմ Լատվիայի (Slivenko v. Latvia), վճիռ՝ 9 հոկտեմբերի 2003թ., պարբ 113:

233 Սմիթը և Գրեյդին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Smith and Grady v. the United Kingdom), վճիռ՝ 27 սեպտեմբերի, 1999թ., պարբ. 89:

234 Նույն տեղում:

ինքնության վերաբերյալ առանձնակի հանդգնությամբ կատարվող քննությունն ուղղակի միջամտություն է նրանց անձնական կյանքի իրավունքի նկատմամբ՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է կասկած քրեական իրավախախտում կատարված լինելու մասին, կամ դա պահանջվում է ամենաբարձր մակարդակի պաշտոնական թույլտվության նպատակներով՝ որոշ առաքելությունների կամ կոնկրետ պաշտոնների հավաքագրելու համար²³⁵: Նման հետաքննությունները և սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմքով զինված ուժերից ազատումը հանդիսանում է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում, եթե չեն ներկայացվում նման գործողությունն արդարացնող լուրջ հիմնավորումներ:

Եթե հանրային շահը չի գերակշռում անհատի մասնավոր շահերը, ապա 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունն ունի պոզիտիվ պարտավորություն՝ անհատի անձնական կյանքը պաշտպանելու այլոց միջամտությունից: Ուստի պետությունը պետք է գործուն քայլեր ձեռնարկի անհատի անձնական կյանքի նկատմամբ հարգանքն ապահովելու համար (օրինակ՝ համապատասխան օրենսդրություն ընդունելու միջոցով): Այս պարտավորությունը վերաբերում է զինծառայողների պաշտպանությանը ²³⁶:

3.2.Մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²³⁷

Հոդված 41. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի, կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով՝ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների կամ այլ ձևերով արտահայտելու ազատությունը:
2. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների

²³⁵ Նույն տեղում, պարբ. 71, Լյուսթիգ-Փրինը և Բեքեթն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom), վճիռ՝ 27 սեպտեմբերի, 1999թ.:

²³⁶ Տես, օրինակ, Մաք Գինլին և Էգանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (McGinley and Egan v. the United Kingdom), վճիռ՝ 9 հունիսի 1998թ., Ռոշեն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Roche v. the United Kingdom), վճիռ՝ 19 հոկտեմբերի 2005թ.:

²³⁷ <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#31>

պաշտպանության նպատակով:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է զինվորական ծառայությունը, ունի օրենքով սահմանված կարգով այն այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու իրավունք:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²³⁸

Հոդված 18

1. Յուրաքանչյուր մարդ ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այդ իրավունքն ընդգրկում է սեփական ընտրությամբ կրոն կամ համոզմունք ունենալու կամ ընդունելու ազատությունը և ինչպես միանձնյա, այնպես էլ ուրիշների հետ միատեղ, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով իր կրոնն ու համոզմունքները դավանելու ազատությունը, պաշտամունքի իրականացման, կրոնական ու ծիսական արարողությունների և վարդապետությունների իրականացման ազատությունը:
2. Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի այնպիսի հարկադրանքի, որը նսեմացնում է իր ընտրությամբ կրոն կամ համոզմունքներ ունենալու կամ ընդունելու ազատությունը:
3. Կրոնին կամ համոզմունքներին դավանելու ազատությունը ենթարկվում է միայն օրենքով սահմանված և հասարակական անվտանգության, կարգուկանոնի, առողջության ու բարոյականության, ինչպես և այլ անձանց հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պահպանման համար անհրաժեշտ սահմանափակումների:
4. Սույն դաշնագրի մասնակից պետությունները պարտավորվում են հարգել ծնողների և համապատասխան դեպքերում օրինական խնամակալների ազատությունը՝ ապահովելու իրենց երեխաների կրոնական ու բարոյական դաստիարակությունը սեփական համոզմունքներին համապատասխան:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա²³⁹

Հոդված 9. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչության, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն:

238 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

239 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

2. Սեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատությունը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինժառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական²⁴⁰

40. Զինժառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության, այդ թվում՝ ցանկացած ժամանակ իրենց կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու իրավունք: Առանձին դեպքերում զինվորական կյանքի սահմանափակումների շրջանակում սույն իրավունքի իրացման նկատմամբ կարող են կիրառվել սահմանափակումներ: Ցանկացած այդպիսի սահմանափակում պետք է, այդուհանդերձ, համապատասխանի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին: Զինժառայողների միջև չպետք է լինի կրոնի կամ համոզմունքների հիմքով խտրականություն:
41. Պարտադիր զինվորական ծառայության նպատակով զորակոչիկները պետք է ունենան կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվածի կարգավիճակ ստանալու իրավունք, և նրանց պետք է առաջարկվի քաղաքացիական բնույթի այլընտրանքային ծառայություն անցնելու հնարավորություն:
42. Պրոֆեսիոնալ զինժառայողները պետք է հնարավորություն ունենան թողնելու զինված ուժերը կրոնական կամ այլ համոզմունքների նկատառումներով:
43. Զինժառայողների կողմից կրոնի կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինված ուժերը լքելու համար ներկայացված դիմումները պետք է ուսումնասիրվեն ողջամիտ ժամկետում: Իրենց դիմումի քննության ավարտին սպասելիս վերջիններս պետք է հնարավորության սահմաններում տեղափոխվեն ոչ զինվորական պարտականություններով պաշտոնների:
44. Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինված ուժերը լքելու համար ներկայացված ցանկացած դիմումի մերժման դեպքում այն պետք է վերջնական քննության ենթարկվի անկախ և անկողմնակալ մարմնի կողմից:
45. Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով օրենքով սահմանված կարգով պաշտոնաթող եղած զինժառայողները չպետք է ենթարկվեն խտրականության կամ քրեական հետապնդման: Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինժառայությունը թողնելու արդյունքում անձը չպետք է ենթարկվի խտրականության կամ հետապնդման:

²⁴⁰ <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

46. Զինծառայողները պետք է տեղեկացվեն վերը՝ 41-ից 45-րդ մասերում նշված իրենց իրավունքների և դրանց իրացման ընթացակարգերի մասին:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր²⁴¹

Զինծառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Զինվորական կյանքի առանձնահատկություններով պայմանավորված այս իրավունքի իրականացման նկատմամբ կարող են կիրառվել որոշ սահմանափակումներ: Այդուհանդերձ, ցանկացած սահմանափակում պետք է պահպանի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջները, այն է՝ դրանք պետք է սահմանված լինեն օրենքով, հետապնդեն իրավաչափ նպատակ և անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակությունում: Դրանք պետք է լինեն համաչափ, ոչ կամայական և ողջամտորեն կանխատեսելի:

Բացի դրանից, զինվորական հրամանատարները չպետք է չարաշահեն իրենց պաշտոնական դիրքը՝ անմիջականորեն իրենց ենթակայության տակ գտնվող ծառայողներին հարկադրելով անցանկալի զրույցի բռնվել կրոնական թեմաների շուրջ²⁴²:

Եվ հավատացյալները, և՛ անհավատներն իրավունք ունեն չենթարկվել խտրականության դրսևորումների՝ իրենց կողմից մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրացման ընթացքում: Այս սկզբունքը, բնականաբար, կիրառվում է զինված ուժերի հա՝ մատեքստում: Ուստի պետությունները պետք է որոշակի միջոցներ ձեռնարկեն նրանց կրոնական պարտավորությունները զինվորական կյանքի սովորական պայմաններին հնարավորինս համապատասխանեցնելու համար, այդ թվում՝ ժամանակ հատկացնելով աղոթքի համար, թույլ տալով պահպանել հատուկ սննդակարգեր կամ կրոնական օրերի կապակցությամբ տրամադրելով հատուկ արձակուրդ:

Պետությունները պետք է ձեռնպահ մնան անհավատներին, նույնիսկ անուղղակիորեն, կրոնական սովորույթներին հետևելուն հարկադրելուց:

Դատարանն առ այսօր չի ընդգրկել կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի մեջ: Սակայն միջազգային ատյաններում տիրող ներկայիս մոտեցումը հակված է այն դիտել որպես խղճի և կրոնի ազատության անբաժանելի մաս: Մարդու իրավունքների կոմիտեն ընդունել է, որ այն հանդիսանում է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրով ամրագրված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավուն-

241 Տես նույն տեղում

242 21-րդ դարի եվրոպայում զինված ուժերն ու հասարակությունը: Յուրգեն Բուլմանի և Ժան Քալխանի համեմատական վերլուծություն, էջ 299:

քի անբաժանելի մաս²⁴³: 2007թ. դեկտեմբերի 12-ին հռչակված Հիմնարար իրավունքների մասին Եվրոպական միության խարտիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը անմիջականորեն ճանաչում է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության անբաժանելի մաս:

Ինչ վերաբերում է Եվրոպական սոցիալական խարտիային, ապա Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն քննել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց վերաբերող հիմնահարցը Խարտիայի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն: Հինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց կողմից պահանջվող այլընտրանքային ծառայության տևողությունը պետք է լինի ողջամիտ՝ սովորական զինվորական ծառայության տևողության համեմատությամբ: Օրինակ՝ Կոմիտեն գտել է, որ զինվորական ծառայության տևողությունը մեկուկես անգամ գերազանցող այլընտրանքային ծառայության տևողությունը չափազանց երկար է²⁴⁴:

Պարտադիր ժամկետային զինծառայողները օգտվում են կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքից: Նախարարների կոմիտեն այս հիմնահարցի շուրջ արդեն հատուկ հանձնարարական է ընդունել²⁴⁵: Հորակոչիկների կողմից կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ճանաչված է անդամ պետությունների մեծամասնության կողմից: Երկրների մեծ մասն օրենքներ են ընդունել, որոնք սահմանում են զինվորական ծառայությունից ազատվելու դիմումները քննարկելու ընթացակարգերը և, որպես կանոն, այլընտրանքային ծառայություն նախատեսում այն անձանց համար, որոնք ազատվել են ծառայությունից²⁴⁶: Կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձ հանդիսանալը կամ այս կարգավիճակի մերժումը չպետք է հանգեցնի խտրականության որևէ դրսևորման, կարգապահական միջոցների կիրառման կամ դատական կարգով հետապնդման:

Անձի համոզմունքները՝ լինեն դրանք կրոնական թե փիլիսոփայական, ժամանակի ընթացքում կարող են փոփոխվել, հետևաբար, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության պաշտպանությունը չի կարող սահմանափակվել միայն զորակոչմանը նախորդող ժամկետով: Հինծառայողի համոզմունքները կարող են զարգացում ապրել կոնկրետ իրավիճակներից ելնելով, հատկապես զինված հակամարտությունների ընթացքում: Հինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անդամները պետք է ունենան համոզմունքների պատճառով զին-

243 Մարդու իրավունքների կոմիտե, Յեո-Բում Յուն և Մյուն-Ջին Չոին ընդդեմ Կորեայի Հանրապետության (Yeo-Bum Yoon and Myung-Jin Choi v Republic of Korea) թիվ/թիվ 1321/2004 և 1322/2004 հաղորդումներ: Հանձնարարական 1518(2001), պարբ. 2:

244 Եվրոպական գործերի Քվակերի խորհուրդն ընդդեմ Հունաստանի (Quaker Council for European Affairs (QCEA) v. Greece), թիվ 8/2000 կոլեկտիվ գանգատ:

245 Նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)8 հանձնարարական, տես նաև՝ Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1518(2001) հանձնարարականը:

246 Թիվ 1518(2001) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր, պարբ. 20:

վորական ծառայությունը դադարեցնելու համար դիմելու իրավունք, որը պետք է քննարկման առարկա դարձվի ողջամիտ ժամկետներում: Նման դիմումի քննության ընթացքում դիմումատուն, հնարավորության դեպքում, պետք է անցնի ոչ մարտական պարտականությունների կատարման: Հետևաբար, անհրաժեշտ է տեղեկացնել զինծառայողներին իրենց իրավունքների, ինչպես նաև գոյություն ունեցող այն ընթացակարգերի մասին, որոնք երաշխավորում են ծառայության ընթացքում (այսինքն՝ մինչև զորակոչվելը, ծառայության ընթացքում և դրանից հետո) իրենց կրոնական կամ այլ համոզմունքները փոխելու իրավունքի իրացումը: Սեփական կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու իրավունքը չի կարող վկայակոչվել զինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անձնակազմի կողմից՝ առանձին հանձնարարություններից հրաժարվելու համար:

Պարտադիր ժամկետային այն զինծառայողները, որոնց շնորհվել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կարգավիճակ, ինչպես նաև պրոֆեսիոնալ ծառայողները, որոնց թույլատրվել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով հրաժարվել զինված ուժերում ծառայությունից, չեն կարող դրա պատճառով ենթարկվել քրեական հետապնդման, մասնավորապես, դատաբանության համար: Դա չպետք է խոչընդոտի անդամ պետություններին ներպետական օրենսդրության համաձայն դատաբանության համար քրեական հետապնդում իրականացնել այն անձանց նկատմամբ, որոնք առանց թույլտվության են լքել զինված ուժերը: Ներպետական օրենսդրությամբ կարող են սահմանվել նաև այն դեպքերը, երբ զինված ուժերից դուրս եկած անձանց գործերը կարող են քննվել քաղաքացիական դատարանների կողմից, օրինակ՝ երբ նրանք չեն պահպանել իրենց հրաժարականին ներկայացվող պայմանները կամ երբ չեն վերադարձրել զինված ուժերում ծառայելու նպատակով իրենց վստահված գումարները կամ իրերը:

**Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)8 հանձնարարական
«Պարտադիր զինվորական ծառայությունից կրոնական համոզմունքների պատճառով հրաժարման մասին»²⁴⁷**

Ա. Զորակոչման ենթակա յուրաքանչյուր ոք, ով, կրոնական դավանանքի համոզիչ պատճառներից ելնելով, հրաժարվում է ընդգրկվել զինված ուժերում, պետք է իրավունք ունենա ազատվել զինվորական ծառայությունից՝ որոշակի պայմանների պահպանմամբ:

247 <https://www.refworld.org/docid/5069778e2.html>

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1518 (2001) հանձնարարական «Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրներում կրոնական համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու մասին»²⁴⁸

5. Վեհաժողովը առաջարկում է, որ Նախարարների կոմիտեն կոչ անի այն անդամ պետություններին, որոնք համապատասխան օրենսդրական դրույթներ չունեն, իրենց օրենսդրության մեջ ամրագրելու հետևյալը.
- 5.1. ցանկացած ժամանակ (զորակոչից կամ զինվորական ծառայության իրականացումից առաջ, դրա ընթացքում կամ հետո) հաշվառվելու որպես կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձ,
- 5.2. զինված ուժերի մշտական անդամների իրավունքը կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կարգավիճակ ստանալու մասին դիմելու վերաբերյալ,
- 5.3. բոլոր զորակոչիկների իրավունքը ստանալու տեղեկատվություն կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կարգավիճակի և այն ստանալու միջոցների մասին,
- 5.4. զուտ քաղաքացիական բնույթի իրական այլընտրանքային ծառայության, որն իր բնույթով չպետք է լինի զսպող կամ պատժիչ:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Կալաչն ընդդեմ Թուրքիայի (*Kalac v. Turkey*) գործով վճիռ²⁴⁹

28. (...) Այս համակարգն իր բնույթով ենթադրում է զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հնարավորություն, որը չի կարող սահմանվել քաղաքացիական անձանց նկատմամբ: Պետություններն իրենց զինված ուժերի համար կարող են ընդունել կարգապահական կանոնակարգեր, որոնք արգելում են այս կամ այն վարքագիծը, հատկապես այնպիսի գործողությունը, որը չի համապատասխանում զինծառայության պահանջներն արտացոլող սահմանված կարգին:

Լարիսիսը եւ այլոք ընդդեմ Հունաստանի գործով վճիռ (*Larissis and others v. Greece*), 24 փետրվարի 1998թ.²⁵⁰

51. Դատարանն այս կապակցությամբ ընդգծում է, որ զինվորական իրավիճակին բն-

248 <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16909&lang=en>

249 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58042>

250 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58139>

րոշ հիերարխիկ կառուցվածքը կարող է զինծառայողների փոխհարաբերությունների ցանկացած ասպեկտին տալ որոշակի երանգ այնպես, որ ստորադասը դժվարությամբ կկարողանա հրել վերադասին, ով մոտեցել է իրեն, կամ դժվարությամբ կխուսափի վերջինիս կողմից նախաձեռնված խոսակցությունից: Այն, ինչ քաղաքացիական ոլորտում կարող է համարվել անմեղ մտքերի փոխանակում, որը հասցեատերը կարող է ազատորեն ընդունել կամ մերժել, զինվորական կյանքի շրջանակներում կարող է ընկալվել որպես ոտնձգություն կամ ճնշում իշխանության չարաշահման միջոցով: Հարկ է հստակեցնել, որ ոչ հավասար կարգավիճակում գտնվող անձանց հետ կրոնի և այլ զգայուն հարցերի քննարկումն այդ կատեգորիայի մեջ չեն մտնում: ... պետությունները պետք է հատուկ միջոցներ ձեռնարկեն զինված ուժերում ստորադասների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:

Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի (*Bayatyan v. Armenia*) գործով վճիռ, 07 հուլիսի 2011թ.²⁵¹

92. Կառավարությունը վկայակոչելով Հանձնաժողովի նախադեպային իրավունքը վիճարկեց դիմումատուի գանգատի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը, մինչդեռ դիմումատուն և երրորդ կողմի միջամտողներն առարկեցին առ այն, որ այդ նախադեպային իրավունքը հին է և խնդրեցին համապատասխանեցնել այն ներկա օրերի պայմաններին:

(ա) Համապատասխան նախադեպային իրավունքի համառոտագրությունը

93. Դատարանը նշում է, որ Մարդու Իրավունքների Եվրոպական Հանձնաժողովի նախնական դիրքորոշումն արտացոլվել է *Grandrath v. the Federal Republic of Germany* (գանգատ թիվ 2299/64, Հանձնաժողովի հաշվետվություն՝ 12 դեկտեմբեր, 1966 թ., Տարեկան ամփոփագիրը, հատոր 10, էջ 626) գործում, որը վերաբերվում էր Եհովայի վկա կազմակերպության անդամին, ով ցանկանում էր խուսափել ոչ միայն զինվորական, այլ նաև այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայությունից: Նա վիճարկում էր Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածն այն հիմքով, որ իշխանությունները ստիպում են իրեն իրականացնել մի ծառայություն, որը դեմ է իր խղճին և կրոնական համոզմունքներին. դիմումատուն դատապարտվել էր նման ծառայության կատարումից հրաժարվելու համար: Հանձնաժողովն ի սկզբանե նշեց, որ մինչ 9-րդ հոդվածն ընդհանուր առմամբ երաշխավորում է մտքի, խղճի և կրոնական իրավունքների ազատության իրավունքը, Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածը պարունակում է դրույթ, որը հստակորեն վերաբերում է կրոնական համոզմունքներ ունեցող անձանց պարագայում զինվորական ծառայությունը այլ պարտադիր ծառայությամբ փոխարինելու հարցին: Այն եզրահանգեց՝ 4-րդ հոդվածը միանշանակ սահմանում է, որ կրոնական համոզմունք-

251 <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=63737>

ներ ունեցող անձանց նկատմամբ զինվորական ծառայության փոխարեն պետք է կիրառվի քաղաքացիական ծառայությունը, սակայն Կոնվենցիայի ներքո կրոնական համոզմունքները չեն կարող հիմք հանդիսանալ անձին նման ծառայությունից ազատելու համար: Հանձնաժողովը հարկ չհամարեց քննարկել 9-րդ հոդվածում ներառված «խղճի և կրոնի ազատություն» եզրույթի մեկնաբանության հարցերը և այս առումով խախտում չարձանագրեց:

94. Նմանապես, X. v. Austria (գանգատ թիվ 5591/72, Հանձնաժողովի որոշումը 2 ապրիլ 1973 թ., Հավաքածու 43, էջ 161) գործում Հանձնաժողովը նշեց, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը մեկնաբանելիս այն հաշվի է առել նաև Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի դրույթը, համաձայն որի պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքը չի ներառում «զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով, պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»: Ներառելով «այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում» արտահայտությունը 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետում՝ Բարձր Պայմանավորվող Կողմին ընտրության հնարավորություն է տրվում ճանաչել կամ չճանաչել վիճարկվող իրավունքը, իսկ ճանաչման դեպքում՝ երկիրը պարտավոր է նախատեսել նաև փոխարինող ծառայության տեսակ: Հանձնաժողովը, այս պատճառով, գտավ, որ 9-րդ հոդվածը, ելնելով Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հասկացությունից, չի պարտադրում պետությանը ճանաչել կրոնական համոզմունքի հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և, հետևաբար, նախատեսել հատուկ գործողություններ, նրանց պարտադիր զինվորական ծառայության պարագայում իրենց մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքն իրականացնելու համար: Հետևաբար, նշված հոդվածները չեն արգելում այն պետությանը, որը չի ճանաչել վիճարկվող իրավունքը, դատապարտել այն անձանց, ովքեր հրաժարվում են զինվորական ծառայություն իրականացնելուց:

95. Սույն մոտեցումը հաստատվել է Հանձնաժողովի կողմից X. v. the Federal Republic of Germany գործում, որը վերաբերում էր դիմումատուի կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունը քաղաքացիական ծառայությամբ փոխարինելու հարցին (գանգատ թիվ 7705/76, Հանձնաժողովի որոշում 5 հուլիս 1977 թ., Որոշումներ և Հաշվետվություններ (DR) 9, էջ 196): Conscientious objectors v. Denmark (գանգատ թիվ 7565/76, Հանձնաժողովի որոշում 7 մարտ 1977 թ., DR 9, էջ 117) գործում Հանձնաժողովը կրկնեց, որ կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ներառված չէ Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների և ազատությունների շարքում: A. v. Switzerland (գանգատ թիվ 10640/83, Հանձնաժողովի որոշում 9 մայիս 1984 թ., DR 38, էջ 219) գործում Հանձնաժողովը վերահաստատեց իր դիրքորոշումը և ավելացրեց, որ զինվորական

ծառայությունը մերժող դիմումատուին դատապարտելը չի կարող հանգեցնել 9-րդ հոդվածի խախտման:

96. Մի շարք գործերում նույնպես Հանձնաժողովը գտել է, որ Կոնվենցիան, որպես այդպիսին, չի երաշխավորում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը (տես, *N. v. Sweden*, գանգատ թիվ 10410/83, Հանձնաժողովի որոշում 11 հոկտեմբեր 1984 թ., DR 40, էջ 203, տես նաև, ի թիվս այլոց, *Autio v. Finland*, գանգատ թիվ 17086/90, Հանձնաժողովի որոշում 6 դեկտեմբեր 1991 թ., DR 72, էջ 245, *Peters*, նշված վերը, և *Heudens*, նշված վերը): Սույն գործերում, այնուամենայնիվ, Հանձնաժողովը պատրաստ էր ընդունել, որ չնայած վերոհիշյալ սկզբունքների, փաստերը կարող են ընդգրկվել 9-րդ հոդվածի շրջանակներում, իսկ դիմումատուների՝ խտրականության վերաբերյալ ենթադրությունները, պետք է հետևաբար քննվեն Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի ներքո:

97. Երկու գործով կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու հետևանքով դատապարտման հարցը բարձրացվել է Դատարանի առջև: Այնուամենայնիվ, նշված երկու գործով Դատարանը անհրաժեշտ չի համարել քննել 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը և որոշել է հարցի լուծումը տալ Կոնվենցիայի այլ հոդվածների ներքո՝ մասնավորապես 14-րդ և 3-րդ հոդվածների կիրառմամբ (տես *Thlimmenos*, նշված վերը, պարբ. 43 և 53, և *Ulke*, նշված վերը, պարբ.եր 53-54 և 63-64):

(բ) Նախադեպը փոխելու անհրաժեշտության առկայությունը

98. Իրավական հստակության, կանխատեսելիության և օրենքի առջև հավասարության սկզբունքներից ելնելով՝ Դատարանը չպետք է առանց հիմնավոր պատճառի արտահայտի նախկին գործերով սահմանված և նախադեպային իրավունք դարձած որոշումներից տարբերվող այլ մոտեցումներ, սակայն Դատարանի կողմից դինամիկ և զարգացող մոտեցումներ չմշակելը նույնպես կառաջացնի խոչընդոտներ՝ բարեփոխումների համար (տես *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], գանգատ թիվ 63235/00, պարբ. 56, ECHR 2007-IV, և *Micallef v. Malta* [GC], գանգատ թիվ 17056/06, պարբ. 81, ECHR 2009-...): Ծայրահեղ անհրաժեշտություն է, որպեսզի Կոնվենցիան մեկնաբանվի և կիրառվի այնպես, որ իրավունքների պաշտպանությունը լինի պրակտիկ և արդյունավետ և ոչ թե տեսական և մտացածին (տես *Stafford v. the United Kingdom* [GC], գանգատ թիվ 46295/99, պարբ. 68, ECHR 2002-IV, և *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], գանգատ թիվ 28957/95, պարբ. 74, ECHR 2002-VI):

99. Դատարանը նշում է, որ մինչ սույն գործը այն չի քննել կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ 9-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը, ի տարբերություն Հանձնաժողովի, որը մերժել է կիրառել այդ հոդվածը նման անձանց գանգատների նկատմամբ: Հանձնաժողովը համակցել է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հետ, գտնելով, որ

վերջինս կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման ընտրությունը թողել է Պայմանավորվող Կողմերի հայեցողությանը: Հետևաբար, կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձինք դուրս են մնում 9-րդ հոդվածի պաշտպանության սահմաններից, որը չի կարող բանակում ծառայելուց նրանց հրաժարվելու դեպքում ապահովել դատապարտումից խուսափելու հնարավորություն:

100. Դատարանը, այնուամենայնիվ, չի պարտավորվում նրանով, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի նման մեկնաբանումը արտացոլում է այդ դրույթի իրական նպատակը և իմաստը: Այն նշում է, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետը բացառում է 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արգելված «հարկադիր և պարտադիր աշխատանք» հասկացության շրջանակներից՝ «զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ համոզմունքներից ելնելով, պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նշանակված ծառայությունը»: Այս կապակցությամբ Դատարանն անդրադառնում է նաև հոդված 4-ի Travaux preparatoires, որի 23-րդ կետը սահմանում է՝ «[(բ)] ենթակետում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց վերաբերյալ դրույթը նպատակ ունի մատնանշել, որ օրենքով նրանց համար նախատեսված ցանկացած ազգային ծառայություն չի ընդգրկվում պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք հասկացության մեջ: Քանի որ շատ երկրներ դեռևս չեն ճանաչել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, «այն երկրները, որոնք ճանաչել են այդ իրավունքը» արտահայտությունը նույնպես ներառվեց: Դատարանի կարծիքով Travaux preparatoires հաստատում է, որ 4-րդ հոդվածի 3-րդ կետի (բ) ենթակետի միակ նպատակն է տալ «պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք» հասկացության մեկնաբանությունը: Ինքնուրույն այն չի ճանաչում կամ բացառում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը և, հետևաբար, այն չպետք է ունենա 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքները սահմանափակող ազդեցություն:

101. Միևնույն ժամանակ, Դատարանը չի անտեսում նաև այն փաստը, որ Հանձնաժողովի կողմից 9-րդ հոդվածի սահմանափակ մեկնաբանումը պայմանավորված է եղել տվյալ ժամանակաշրջանում գերակայող մոտեցումներով: Սակայն տարիներ են անցել այն պահից, երբ Հանձնաժողովը Grandrath v. the Federal Republic of Germany և X. v. Austria գործերում ներկայացրեց իր առաջին պատճառաբանությունները, որոնցով բացառեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը 9-րդ հոդվածի շրջանակներից: Հետագայում այլ գործերով կայացրած որոշումներում Հանձնաժողովը վերահաստատեց իր այս մոտեցումը, սակայն այդ առնչությամբ վերջին գործը թվագրվում է 1995 թ.: Այդ ընթացքում տեղի են

ունեցել կարևոր զարգացումներ ինչպես միջազգային, այնպես էլ Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների ազգային իրավական համակարգերում:

102. Դատարանն այս կապակցությամբ կրկնում է, որ Կոնվենցիան «կենդանի գործիք» է, որը պետք է մեկնաբանվի արդի հանգամանքների ներքո և ներկայումս ժողովրդավարական պետություններում գերակայող գաղափարների հիման վրա (տես, ի թիվս այլոց, *Tyrer v. the United Kingdom*, 25 ապրիլ 1978 թ., պարբ. 31, Սերիա Ա թիվ 26, *Kress v. France* [GC], գանգատ թիվ 39594/98, պարբ. 70, ECHR 2001-VI, and *Christine Goodwin*, նշված վերը, պարբ. 75): Քանի որ Դատարանը հանդիսանում է մարդու իրավունքների պաշտպանության առաջնային և կարևոր համակարգ, այն պետք է հաշվի առնի Պայմանավորվող Պետությունների փոփոխվող պայմանները և չափանիշների սահմանման համար արձագանքի, օրինակ, ցանկացած ընդհանուր զարգացումներին (տես *Stafford*, նշված վերը, պարբ. 68, և *Scoppola v. Italy* (թիվ 2) [GC], գանգատ թիվ 10249/03, պարբ. 104, ECHR 2009-...): Ավելին, Կոնվենցիայի բովանդակության մեջ ներառված եզրույթներն ու հասկացությունները սահմանելիս Դատարանը կարող է և պարտավոր է Կոնվենցիայից բացի, հաշվի առնել նաև միջազգային իրավունքի բաղադրատարրերը և իրավասու մարմինների կողմից դրանց մեկնաբանությունները: Հատուկ գործերում Կոնվենցիայի դրույթները մեկնաբանելու ժամանակ Դատարանի համար դիտարկման առարկա կարող են հանդիսանալ նաև մասնագիտական միջազգային փաստաթղթերից բխող ընդհանուր զարգացումները (տես *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], գանգատ թիվ 34503/97, պարբ. 85, 12 նոյեմբեր 2008 թ.):

103. Դատարանը նշում է, որ 1980-90-ականներին Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններում և ավելի ուշ անդամակցած պետություններում նկատվեց կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի ճանաչման ակնհայտ միտում (տես վերը պարբ. 47): Նշված պետություններից 19-ը, որոնք դեռ չէին ճանաչել այդ իրավունքը, ամրագրեցին այն իրենց ազգային իրավական համակարգերում այն ժամանակ, երբ Հանձնաժողովը կայացրեց խնդրի վերաբերյալ իր վերջին որոշումը: Այսպես, մինչ այն պահը, երբ տեղի ունեցավ դիմումատուի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքին ենթադրյալ միջամտություն, մասնավորապես, 2002-2003թթ.-ին, Հայաստանից բացի չորս այլ անդամ պետություններ դեռ չէին նախատեսել կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց կարգավիճակը, չնայած նշված պետություններից երեքն արդեն իսկ ամրագրել էին վիճարկվող իրավունքն իրենց Սահմանադրությունների մեջ, սակայն դեռ չէին ընդունել իրագործող օրենքներ (տես վերը պարբ. 48): Այսպիսով, տվյալ ժամանակահատվածում Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների միջև կար ընդհանուր համաձայնություն, որոնց գերակշռող մեծամասնությունն արդեն իսկ ճանաչել էր վիճարկվող իրավունքն իրենց

օրենսդրության և պրակտիկ կիրառման մեջ:

104. Ավելին, Դատարանը նշում է, որ սույն գործի հանգամանքներից հետո երկու այլ անդամ պետություններ ընդունել են օրենքներ, որոնք ամբողջովին կարգավորում են կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը, այսպիսով՝ թողնելով Ադրբեջանին ու Թուրքիային որպես միակ անդամ պետություններ, որոնք դեռ չեն ճանաչել այդ իրավունքը: Այնուհետև, Դատարանը նշում է, որ Հայաստանը նույնպես ճանաչել է այդ իրավունքը դիմումատուին ազատ արձակելուց և սույն գանգատը ներկայացնելուց հետո:
105. Դատարանը ցանկանում է անդրադառնալ այդ իրավունքի ճանաչման վերաբերյալ տարբեր միջազգային ֆորումներում հավասարապես կարևոր զարգացումներին: Ամենահատկանշականը ԵԱՀԿ-ի կողմից ՔՔԻՄԿ-ի դրույթների (հոդվածներ 8 և 18) մեկնաբանությունն է, որոնք նման են Կոնվենցիային (հոդվածներ 4 և 9): Ի սկզբանե, ԵԱՀԿ-ի մոտեցումը համընկնում էր Եվրոպական Հանձնաժողովի մոտեցմանը, համաձայն որի կրոնական համոզմունքների հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը դուրս էր մնում ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածի սահմաններից: Այնուամենայնիվ, 1993 թ.-ին իր թիվ 22 Ընդհանուր մեկնաբանության մեջ այն փոխեց իր նախնական մոտեցումը և գտավ, որ վիճարկվող իրավունքը կարող է ծագել ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածից այնքանով, որ մահացու ուժի օգտագործման պարտականությունը կարող է լուրջ հակասություն առաջացնել խղճի ազատության և կրոնի կամ համոզմունքների արտահայտման հետ: 2006 թ. ԵԱՀԿ-ն ակնհայտորեն հրաժարվեց կիրառել ՔՔԻՄԿ-ի 8-րդ հոդվածը Հարավային Կորեայի դեմ բերված երկու գործերի նկատմամբ և քննեց ներկայացված գանգատները բացառապես ՔՔԻՄԿ-ի 18-րդ հոդվածի ներքո՝ գտնելով, որ տեղի է ունեցել այդ դրույթի խախտում, քանի որ դիմումատուները դատապարտվել էին զինվորական ծառայությունից՝ կրոնական համոզմունքների հիման վրա (տես, վերը պարբ. 59-64):
106. Եվրոպայի պարագայում հարկ է ուշադրության արժանացնել 2000 թ. Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիան, որն ուժի մեջ մտավ 2009: Մինչդեռ Խարտիայի 10-րդ հոդվածը գրեթե տառացիորեն վերարտադրում է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասը, դրա երկրորդ մասն ակնհայտորեն սահմանում է հետևյալը՝ «Կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ճանաչվում է՝ այդ իրավունքը կիրառելու մասին ազգային օրենսդրության համաձայն» (տես, վերը պարբ. 57): Նման ակնհայտ լրացումն անկասկած ունի միտումներ (տես, ի թիվս այլոց, Christine Goodwin, վերը նշված, պարբ. 100, և Scoppola, վերը նշված, պարբ. 105) և արտացոլում է Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների կողմից այդ իրավունքի միասնական ճանաչումը, ինչպես նաև արդի եվրոպական հասարակության մեջ այդ իրավունքին տրվող կշիռը:
107. Եվրոպայի Խորհրդի շրջանակներում ԵԽԽՎ և Նախարարների Կոմիտեն մի շարք

գործերով նույնպես կոչ են արել այն անդամ պետություններին, որոնք դեռ չեն արել այդպես, ճանաչել կրոնական հիմքով զինվորական ծառայությունից ազատվելու իրավունքը (տես վերը պարբ. 51-55): Ավելին, այդ իրավունքի ճանաչումը հանդիսանում է նոր անդամ պետությունների անդամակցության համար պարտադիր նախապայման (տես, օրինակ, վերը պարբ. 50): 2001 թ. ԵԽԽՎ-ն, անդրադառնալով նախկինում իր կողմից ներկայացրած կոչերին, հատկապես նշեց, որ այդ իրավունքը հանդիսանում է Կոնվենցիայով երաշխավորված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի հիմնարար բաղադրիչը (տես, վերը պարբ. 52): 2010 թ. Նախարարների Կոմիտեն հիմք ընդունելով ԵԱՀԿ-ի նախադեպային իրավունքի զարգացումները, ինչպես նաև Եվրոպական Միության Հիմնարար Իրավունքների Խարտիայի դրույթները, նույնպես հաստատեց Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի ներքո նախատեսված խղճի և կրոնի ազատության հասկացության նման մեկնաբանությունը և առաջարկեց, որպեսզի անդամ պետությունները զորակոչիկների համար ապահովեն կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունք ունեցող անձանց կարգավիճակը (տես, վերը պարբ. 55):

108. Դատարանը, հետևաբար, եզրակացնում է, որ *Grandrath v. the Federal Republic of Germany* գործով Հանձնաժողովի որոշումից և նրա հետագա որոշումներից ի վեր Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետությունների գերակշռող մասի ազգային օրենսդրությունները համապատասխան միջազգային փաստաթղթերի հետ մեկտեղ հասել են այն արդյունքի, որ ներկա պահին Եվրոպայում և դրա սահմաններից դուրս տվյալ խնդրին վերաբերյալ գոյություն ունի գրեթե մեկ ընդհանրական մոտեցում: Այս զարգացումների լույսի ներքո, չի կարելի պնդել, որ 2002-2003 թթ. իրադարձությունների հետ կապված 9-րդ հոդվածի մեկնաբանության փոփոխությունն անկանխատեսելի էր: Ավելին, Հայաստանը նույնպես հանդիսանում էր ՔԲԻՄԿ-ի կողմ և պարտավորվել էր Եվրոպայի Խորհրդի առջև անդամակցելուց հետո ընդունել օրենք, որով կճանաչեր այդ իրավունքը:
109. Հաշվի առնելով վերոգրյալը և «կենդանի գործիք» սկզբունքը՝ Դատարանը, հետևաբար, այն կարծիքին է, որ հնարավոր չէ հաստատել Հանձնաժողովի կողմից սահմանած նախադեպային իրավունքը և 9-րդ հոդվածն այսուհետ չպետք է համակցել 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (բ) կետի հետ: Հետևաբար, դիմումատուի գանգատը պետք է բացառապես քննարկել 9-րդ հոդվածի ներքո:
110. Այս կապակցությամբ Դատարանը նշում է, որ 9-րդ հոդվածը տառացիորեն չի անդրադառնում կրոնական համոզմունքներից ելնելով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքին: Սակայն այն դիտարկում է, որ զինվորական ծառայության մերժումը, եթե այն առաջացել է բանակում ծառայելու պարտականության և անձի խղճի կամ խորը և իսկական կրոնական կամ այլ համոզմունքների միջև լուրջ և ծանրակշիռ հակասության արդյունքում, կարող է հանգեցնել դատապարտման

կամ 9-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների ներգրավման համար բավարար համոզիչ, լուրջ, համընդհանուր կարծիք և անհրաժեշտություն (տես, ի թիվս այլոց, *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 25 փետրվար 1982 թ., պարբ. 36, Սերիա Ա թիվ 48, և հակառակը՝ *Pretty v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 2346/02, պարբ. 82, ECHR 2002-III): Այն հարցը, թե արդյոք ինչ ծավալով է այդ դրույթը տարածվում զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի վրա, պետք է քննարկվի յուրաքանչյուր գործի հանգամանքների ներքո:

111. Տվյալ գործում դիմումատուն անդամակցում է «Եհովայի վկաներ» կազմակերպությանը, կրոնական մի խումբ, որի համոզմունքները դեմ են անգամ առանց զենքի զինվորական ծառայությանը: Դատարանը, հետևաբար, պատճառ չունի կասկածելու, որ դիմումատուի հակադրումը զինվորական ծառայությանը հետևանք է իր կրոնական համոզմունքների, որոնք սահմանված են եղել ի սկզբանե և գտնվում են լուրջ ու աներկբա հակամարտության մեջ զինվորական ծառայության պարտականության հետ: Այս իմաստով և հակառակը Կառավարության կողմից ներկայացրած առարկության (տես, վերը պարբ. 81), դիմումատուի իրավիճակը պետք է տարբերակել մեկ այլ իրավիճակից, որը վերաբերվում է մի պարտականության, որի կատարումն առնչություն չունի յուրահատուկ համոզմունքների հետ, ինչպիսին է, օրինակ, հարկ վճարելու ընդհանուր պարտականությունը (տես, *C. v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 10358/83, Հանձնաժողովի որոշում 15 դեկտեմբեր 1983 թ., DR 37, էջ 142): Հետևաբար, 9-րդ հոդվածը կիրառելի է դիմումատուի գանգատի նկատմամբ:

Պապավասիլակիսն ընդդեմ Հունաստանի (*Papavasilikis v. Greece*) գործով վճիռ, 15 սեպտեմբերի 2016թ.²⁵²

51. Դատարանը բազմիցս նշել է, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն պետության պոզիտիվ պարտականությունը անխզելիորեն կապված է մասնավոր կյանքի նկատմամբ արդյունավետ հարգանքի հետ, որը կարող է ներառել մասնավոր կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ և հասանելի միջոցների ապահովումը (տես *Airey v. Ireland*, 9 հոկտեմբերի 1979թ., § 33, Series A no. 32; *McGinley and Egan v. the United Kingdom*, 9 հունիսի 1998թ., § 101, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III; and *Roche v. the United Kingdom* [GC], no. 32555/96, § 162, ECHR 2005-X), և մասնավորապես անձանց իրավունքների պաշտպանության և դրանց իրացման պաշտպանության դատական և իրավակիրառ համակարգի, ըստ անհրաժեշտության նաև համապատասխան հատուկ միջոցների կարգավորման շրջանակի սահմանումը: Թեև Կոնվենցիայի ներքո պետության պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունների միջև սահմանները որոշակի սահմանում չունեն,

²⁵² <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166850>

սակայն կիրառվող սկզբունքները նույնական են (տե՛ս, *Fernández Martínez v. Spain* [GC], no. 56030/07, § 114, ECHR 2014 (extracts)):

52. Սավդան ընդդեմ Թուրքիայի գործով Դատարանը որոշել է, որ այդ սկզբունքները կարող են կիրառվել, *mutatis mutandis*, համոզմունքներից ելնելով պարտադիր զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքի նկատմամբ, եթե համոզմունքներից ելնելով ծառայությունից հրաժարվողի կարգավիճակի վերաբերյալ դիմումների քննության ընթացակարգի բացակայության պայմաններում, այդպիսի ծառայությունը կարող է հանգեցնել ծառայության իրականացման պարտավորության և անհատի խղճի կամ իրական և խորապես արմատավորված համոզմունքների միջև լուրջ և անհաղթահարելի կոնֆլիկտի: Դատարանը եզրակացրել է, որ պետական մարմինները կրել են պոզիտիվ պարտավորություն ապահովելու դիմումատուի համար արդյունավետ և հասանելի ընթացակարգ, որը շրջանակներում պետք է սահմանվեր, թե արդյոք նա կարող է ստանալ համոզմունքների հիմքով պարտադիր զինվորական ծառայությունից հրաժարվողի կարգավիճակ՝ նպատակ ունենալով պաշտպանել նրա շահերը 9-րդ հոդվածի համաձայն:

Ադյանը և այլոք ընդդեմ Հայաստանի (*Adyan and others v. Armenia*) գործով վճիռ, 12 հոկտեմբերի 2017թ.²⁵³

63. Դատարանը կրկին նշում է, որ ինչպես սահմանված է 9-րդ հոդվածով, մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը Կոնվենցիայի իմաստով «Ժողովրդավարական հասարակության» հիմնաքարերից մեկն է: Այս ազատությունն իր կրոնական իմաստով հավատացյալների ինքնությունը և կյանքի վերաբերյալ նրանց պատկերացումները կազմող կարևորագույն տարրերից մեկն է, սակայն այն նաև արժեքավոր երևույթ է աթեիստների, ագնոստիկների, սկեպտիկների և անտարբեր անձանց համար: Ժողովրդավարական հասարակության անքակտելի մաս կազմող բազմակարծությունը, որը դարեր շարունակ սերմանվել է, պայմանավորված է դրանով: Այդ ազատությունը ենթադրում է, *inter alia*, կրոնական համոզմունքներ ունենալը կամ չունենալը և որևէ կրոն դավանելը կամ չդավանելը (տե՛ս Բուսկարինին և այլոք ընդդեմ Սան Մարինոյի [ՄԴ] [*Buscarini and Others v. San Marino* [GC]], թիվ 24645/94, § 34, ՄԻԵԴ 1999-I, Լեյլա Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի [ՄԴ] [*Leyla Sahin v. Turkey* [GC]], թիվ 44774/98, § 104, ՄԻԵԴ 2005-XI, և Բայաթյանի գործը՝ վերևում հիշատակված, § 118):
64. Չնայած կրոնական ազատությունն ի սկզբանե պայմանավորված է անհատական գիտակցությամբ, սակայն այն նաև ենթադրում է, *inter alia*, սեփական կրոնը դավանելու ազատություն՝ միանձնյա և առանձին կամ այլ անձանց հետ միասին, հրապարակայնորեն կամ միևնույն կրոնը դավանող այլ անձանց շրջանում: 9-րդ հոդվածում

253 <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=97564>

նշված են մի շարք ձևեր, որով կրոնի կամ համոզմունքի արտահայտումը կարող է դրսևորվել մասնավորապես՝ քարոզչություն, արարողություններ, պաշտամունք և ծես (տես Հասանը և Չաուշն ընդդեմ Բուլղարիայի [ՄԴ] [Hasan and Chaush v. Bulgaria [GC]], թիվ 30985/96, § 60, ՄԻԵԴ 2000 XI, և Բայաթյանի գործը՝ վերևում հիշատակված, § 119):

65. Իր՝ ձևավորված նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Դատարանը միջամտության անհրաժեշտությունը և դրա չափը որոշելու հարցում Կոնվենցիայի կողմ հանդիսացող պետություններին վերապահում է հայեցողական լիազորությունների որոշակի շրջանակ: Այնուամենայնիվ, հայեցողական լիազորությունների այս շրջանակը սերտորեն փոխկապակցված է եվրոպական վերահսկողության հետ, որն ընդգրկում է դա կիրառող օրենսդրությունն ու որոշումները: Դատարանի խնդիրն է որոշել, թե արդյոք ազգային մակարդակում ձեռնարկված միջոցներն ընդհանուր առմամբ հիմնավորված և համամասնական են, թե՛ ոչ (տես, Լեյլա Շահինի գործը՝ վերևում հիշատակված, § 110): Ավելին, որքանով Դատարանը հնարավորություն է ունեցել ուսումնասիրելու այս հարցը, հստակեցրել է, որ պետությունը, որն անհատի գիտակցության և զինվորական պարտականությունների միջև ի հայտ եկած հնարավոր հակասությունները վերացնելու նպատակով չի ներդրել զինվորական ծառայության այլընտրանքային տարբերակներ, ունի հայեցողական լիազորությունների միայն սահմանափակ շրջանակ և պետք է ներկայացնի համոզիչ ու ծանրակշիռ պատճառներ՝ որևէ միջամտություն հիմնավորելու համար: Մասնավորապես, այն պետք է ցույց տա, որ միջամտությունը համապատասխանում է «ծայրահեղ սոցիալական անհրաժեշտությանը» (տես Բայաթյանի գործը՝ վերևում հիշատակված, § 123):
66. Դատարանը նաև որոշել է, որ պարտադիր զինվորական ծառայության ցանկացած համակարգ ծանր բեռ է քաղաքացիների համար: Այն ընդունելի կլինի այն դեպքում, երբ այն բաշխվի հավասար հիմունքներով, և այս պարտականությունից ազատումը հիմնված լինի լուրջ և համոզիչ հիմնավորումների վրա: Այնուամենայնիվ, համակարգը, որով քաղաքացիների վրա դրվում է այնպիսի պարտականություն, որը պոտենցիալ լուրջ հետևանքներ է առաջ բերում համոզմունքի հիմնավորմամբ զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց համար, ինչպես օրինակ՝ բանակում ծառայելու պարտականությունը՝ հաշվի չառնելով անձի խղճի և համոզմունքների պահանջները, չի կարող արդարացի հավասարակշռություն սահմանել ընդհանուր առմամբ հասարակության և անհատների շահերի միջև (նույն տեղում, §§ 124 և 125):
- բ) Վերոնշյալ սկզբունքների կիրառումը սույն գործի նկատմամբ
67. Դատարանը նշում է, որ ի տարբերություն վերևում հիշատակված Բայաթյանի գործի, սույն գործով դիմումատուները, ինչպես վերևում արդեն նշվել է, հնարավորություն են ունեցել տվյալ ժամանակահատվածում խղճի նկատառումներով հրաժարվելու պարտադիր զինվորական ծառայությունից և փոխարենը անցնելու «այլընտրանքային աշխատանքային ծառայություն»՝ «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրեն-

քի 2-րդ և 3-րդ հոդվածների համաձայն, քանի որ այս ծառայությունը Հայաստանում ներդրվել էր 2004 թվականից և իրականացվում էր Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերից դուրս (տես վերևում՝ 28-րդ պարբերությունը): Այնուամենայնիվ, Դատարանն այն կարծիքին է, որ միայն այդ փաստը բավարար չէ եզրակացնելու համար, որ իշխանությունները կատարել են Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով սահմանված իրենց պարտավորությունները: Դատարանը պետք է նաև ստուգի այն փաստը, որ տրամադրված ամսական բավարարումը համապատասխանում է անձի խղճի և համոզմունքների պահանջներին: Այս առումով, ընդունելով, որ Կոնվենցիայի կողմ հանդիսացող պետություններն ունեն իրենց այլընտրանքային ծառայության համակարգի կազմակերպման և իրականացման հայեցողական լիազորությունների որոշակի շրջանակ, Դատարանը համարում է, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ համոզմունքի հիմնավորմամբ զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը երևակայական բնույթ կկրեր, եթե պետությանը հնարավորություն տրվեր այլընտրանքային ծառայության իր համակարգը կազմակերպելու և իրականացնելու այնպիսի եղանակով, որով օրենքով կամ գործնականում չէր առաջարկվի զինվորական ծառայությանն այնպիսի այլընտրանք, որն իրականում կկրեր քաղաքացիական բնույթ և չէր ունենա արժանապատվությունը նվաստացնող կամ պատժիչ բնույթ: Հետևաբար, անհրաժեշտ է որոշել, թե արդյոք տվյալ ժամանակահատվածում դիմումատուներին առաջարկվող այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը համապատասխանում էր այդ պահանջներին, թե՛ ոչ:

68. Դատարանը նշում է, որ կողմերի միջև առկա չէ վեճ այն հարցի վերաբերյալ, թե այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի կողմից կատարված աշխատանքը քաղաքացիական բնույթ ունի, թե՛ ոչ: Այդ ծառայողները կցված են եղել տարբեր քաղաքացիական հիմնարկների, ինչպիսիք են որբանոցները, ծերանոցները, հոգեբուժական հաստատությունները, հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար հաստատություններն ու հիվանդանոցները, ու կատարել են սանիտարին հատուկ գործառնություններ (տես, վերևում՝ 33-րդ պարբերությունը): Այնուամենայնիվ, Դատարանն այն կարծիքին է, որ կատարված աշխատանքի բնույթը գործոններից միայն մեկն է, որը պետք է հաշվի առնել այն հարցը որոշելիս, թե արդյոք այլընտրանքային ծառայությունն իրականում կրում է քաղաքացիական բնույթ, թե՛ ոչ: Այնպիսի գործոնները, ինչպիսիք են իրավասու մարմինը, հսկողությունը, կիրառելի կանոնները, ինչպես նաև արտաքին տեսքը, նույնպես կարող են կարևոր լինել այդ հարցը որոշելիս:

69. Դատարանը նախ և առաջ նշում է, որ չնայած այն հանգամանքին, որ այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողներն ուղղակիորեն հաշվետու և ենթակա էին այն քաղաքացիական հիմնարկների ղեկավարներին, որտեղ անցնում էր ծառայությունը, այնուամենայնիվ, զինվորական մարմիններն ակտիվորեն ներգրավված էին այդ ծառայությունը վերահսկելուն: Մասնավորապես, նրանք Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետի հրամանով պարբերաբար ստուգայցեր

են կատարել համապատասխան քաղաքացիական հիմնարկներ՝ «այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողների աշխատանքային կարգապահությունը վերահսկելու նպատակով»: Այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի չթույլատրված բացակայության դեպքում նրանցից պահանջվում էր ծառայողին գտնելու համար ձեռնարկել միջոցառումներ (տե՛ս, վերևում՝ 37-րդ պարբերությունը): Երկրորդ, զինվորական մարմիններն իրավունք ունեին ներգործելու այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողի ծառայության վրա՝ կարգադրելով նրանց փոխադրումը մեկ այլ կազմակերպություն կամ ծառայության վայր (տե՛ս, վերևում՝ 28-րդ պարբերության մեջ նշված «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրենքի 17-րդ հոդվածի 3-րդ մասը): Երրորդ, այլընտրանքային աշխատանքային ծառայության որոշակի մասեր կազմակերպվում էին «Զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» օրենքին համապատասխան (տե՛ս, վերևում՝ 28-րդ պարբերության մեջ նշված Օրենքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասը): Դատարանը նաև հղում է կատարել Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովի կողմից արված եզրահանգումներին, որոնք Կառավարությունն առանձնապես չի վիճարկել. դրանց համաձայն՝ այն քաղաքացիական հիմնարկների ղեկավարները, որտեղ անցնում է այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը, զինվորականներից ստացել են ցուցումներ ծառայության պայմանների և իրականացման ձևի առնչությամբ, իսկ համոզմունքի հիմնավորմամբ զինվորական ծառայությունից հրաժարված անձինք բժշկական օգնություն ստանալու նպատակով ուղարկվել են զինվորական հոսպիտալներ և զինվորականներից ստացել են զինվորականների կողմից հաստատված կարգացուցակներ և դրանց փոփոխությունները (տե՛ս, վերևում՝ 47 պարբերությունը): Հետևաբար, Դատարանը համարում է, որ այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը տվյալ ժամանակահատվածում աստիճանակարգության և ինստիտուցիոնալ առումով բավականաչափ առանձնացված չի եղել զինվորական համակարգից: Ավելին, ինչ վերաբերում է արտաքին տեսքին, Դատարանը նշում է, որ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայողներից պահանջվել է կրել համազգեստ և մնալ իրենց ծառայության վայրում: Ինչպես նաև այլընտրանքային աշխատանքային ծառայողների գրքույկի կազմի վրա գրված է եղել «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժեր»: Այսպիսով, հաշվի առնելով վերոնշյալ բոլոր գործոնները՝ Դատարանը համարում է, որ տվյալ ժամանակահատվածում դիմումատուներին հասանելի այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը լիովին քաղաքացիական բնույթ չի կրել:

70. Դատարանն անդրադառնում է այն հարցին, թե արդյոք այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը կարող է ընկալվել որպես արժանապատվությունը նվաստացնող կամ պատժիչ բնույթ ունեցող ծառայություն: Այն համարում է, որ այս հարցը որոշելիս ծառայության տևողությունը, ի թիվս այլնի, կարող է լինել դիտարկման համար վերաբերելի գործոն: Այս առնչությամբ Դատարանը հղում է կատարում Սոցիա-

լական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի կողմից արված եզրահանգումներին, որոնց մասին նշել է նաև Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարը 2011 թվականի հունվարին Հայաստան կատարած իր այցից հետո ներկայացրած զեկույցում. դրանց համաձայն՝ այլընտրանքային ծառայության տևողությունը չի կարող գերազանցել զինված զինվորական ծառայության տևողությունն ավելի, քան մեկուկես անգամ (տե՛ս, վերևում՝ 46-րդ և 48-րդ պարբերությունները): Հայաստանի պարագայում, որտեղ զինված զինվորական ծառայության տևողությունը համեմատաբար երկար է՝ քսանչորս ամիս (տե՛ս վերևում՝ 31-րդ պարբերությունը), այլընտրանքային աշխատանքային ծառայության տևողությունն էականորեն ավելի երկար է, քան այդ ժամկետից մեկուկես անգամ ավելի երկար ժամկետը՝ տվյալ ժամանակահատվածում տևելով քառասուներկու ամիս (տե՛ս, վերևում՝ 28-րդ պարբերության մեջ նշված «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածը): Դատարանն այն կարծիքին է, որ ծառայության տևողությունների միջև այդպիսի էական տարբերությունը պետք է արժանապատվությունը նվաստացնող ազդեցություն ունենար, և կարելի է ասել, որ դրանում առկա է պատժիչ տարր:

71. Դատարանը նաև նշում է, որ Կառավարությունն ընդունել է, որ «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրենքով նախատեսված այլընտրանքային աշխատանքային ծառայության համակարգում առկա են թերություններ: Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանը նույնիսկ էլ ավելի բացահայտորեն է քննադատել այլընտրանքային աշխատանքային ծառայությունը՝ որպես դրա երկու հիմնական թերություն նշելով զինվորականների կողմից վերահսկողությունը և դրա տևողությունը (տե՛ս վերևում՝ 29-րդ պարբերությունը): Ի վերջո, 2013 թվականին թերությունները վերացնելու նպատակով «Այլընտրանքային ծառայության մասին» օրենքում կատարվել են փոփոխություններ, որի արդյունքում Կառավարության մի շարք համապատասխան որոշումներ նույնպես փոփոխվել են կամ ճանաչվել են ուժը կորցրած (տե՛ս, վերևում՝ 30-րդ, 34-րդ և 36-րդ պարբերությունները): Վերջապես, Դատարանը նշում է, որ այլընտրանքային աշխատանքային ծառայության թերությունները նաև ընդգծվել են մի շարք միջազգային և ազգային զեկույցներում (տե՛ս, վերևում՝ 39-րդ և 44-47-րդ պարբերությունները):
72. Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ Դատարանը եզրակացնում է, որ իշխանությունները տվյալ ժամանակահատվածում պատշաճ ուշադրություն չեն դարձրել դիմումատուների խղճի ու համոզմունքների պահանջներին և չեն երաշխավորել այլընտրանքային ծառայության այնպիսի համակարգ, որով արդարացի հավասարակշռություն է հաստատվում ընդհանուր առմամբ հասարակության և դիմումատուների շահերի միջև, ինչպես սահմանված է Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով: Վերոնշյալից հետևում է, որ դիմումատուների նկատմամբ մեղադրական դատավճիռների կայացմամբ տեղի է ունեցել միջամտություն, ինչը սույն դրույթի իմաստով անհրաժեշտ չի եղել ժողովրդավարական հասարակությունում:

3.3. Խոսքի ազատություն

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²⁵⁴

Հոդված 42. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:
- (...)
3. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²⁵⁵

Հոդված 19

1. Յուրաքանչյուր մարդ իրավունք ունի անարգել կերպով հավատարիմ մնալ իր կարծիքներին:
2. Յուրաքանչյուր մարդ ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք. այդ իրավունքն ընդգրկում է, անկախ պետական սահմաններից, բանավոր, գրավոր կամ մամուլի միջոցով, կամ էլ գեղարվեստական ձևով արտահայտված կամ մի այլ ձևով սեփական ընտրությամբ ամեն տեսակի ինֆորմացիա ու գաղափարներ որոնելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:
3. Սույն հոդվածի 2-րդ կետում նախատեսված իրավունքներից օգտվելը դնում է հատուկ պարտականություններ և հատուկ պատասխանատվություն: Հետևաբար, այն կապված է որոշ սահմանափակումների հետ, սակայն պետք է սահմանվեն օրենքով և լինեն անհրաժեշտ.
ա/ այլ անձանց իրավունքներն ու հեղինակությունը հարգելու համար.

254 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#24>

255 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

բ/ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության կամ բարոյականության պահպանության համար:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա²⁵⁶

Հոդված 10¹. Արտահայտվելու ազատություն

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատորեն արտահայտվելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ սահմաններից: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին սահմանելու ռադիոհաղորդումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում:
2. Այս ազատությունների իրականացումը, քանի որ այն կապված է պարտավորությունների և պատասխանատվության հետ, կարող է պայմանավորվել այնպիսի ձևականություններով, պայմաններով, սահմանափակումներով կամ պատժամիջոցներով, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես և այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, խորհրդապահական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու կամ արդարադատության հեղինակությունն ու անաչառությունը պահպանելու նպատակով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինձառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական²⁵⁷

47. Արտահայտվելու ազատության իրավունքը ներառում է կարծիքներ ունենալու, տեղեկատվություն ու գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատություն: Այս ազատությունների իրականացումը բոլորի համար, այդ թվում նաև զինձառայողների, կարող է ենթադրել պարտավորություններ և պատասխանատվություն: Դրա նկատմամբ կարող են կիրառվել այնպիսի ձևականություններ, պայմաններ, սահմանափակումներ կամ պատժամիջոցներ, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության ապահովության, կանխե-

256 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

257 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

լու համար անկարգությունները կամ հանցագործությունները, ինչպես նաև առողջության կամ բարոյականության պահպանման, այլոց համբավի կամ իրավունքների պաշտպանության, գաղտնիության պայմաններում ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու, դատական իշխանության հեղինակության կամ դրա անաչառության նկատմամբ վստահության պահպանման համար: Նման միջոցները պետք է լինեն համաչափ, չպետք է լինեն կամայական և պետք է լինեն ողջամտորեն կանխատեսելի:

48. Արտահայտվելու ազատության ցանկացած սահմանափակում, որը սահմանվում է զինվորական կարգապահության խախտման իրական սպառնալիքի դեպքում, եթե զինված ուժերի բնականոն գործունեությունը հնարավոր չէ կազմակերպել առանց դրա անդամների կողմից կարգապահական խախտումը կանխող իրավակարգավորումների առկայության, պետք է համապատասխանի վերը նշված պահանջներին: Այդ սահմանափակումները կարող են վերաբերել, օրինակ, այն բանին, թե արդյոք դա ազդում է զինվորական պարտականությունները կատարելու կամ զինված ուժերի քաղաքական անկողմնակալության վրա:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր»²⁵⁸

Դատարանը համարել է, որ արտահայտվելու ազատությունը կիրառվում է զինծառայողների նկատմամբ, ինչպես որ պայմանավորվող պետությունների իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր այլ անձի՝ ²⁵⁹ նշելով, որ «10-րդ հոդվածը չի ավարտվում զորանոցների դարպասների մոտ» ²⁶⁰: Արտահայտվելու ազատությունը նաև ներառում է սեփական կարծիք ունենալու և տեղեկատվություն ու գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը:

Տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը ներառում է մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և համացանցի միջոցով տեղեկություններ ձեռք բերելու իրավունքը՝ պայմանով, որ դրա ստացման աղբյուրն օրինական է: Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան, առանց գրաքննության ենթարկվելու, օգտվել տեղեկատվության նման աղբյուրներից, եթե, իհարկե, հանգամանքները թույլ են տալիս (օրինակ՝ միշտ չէ, որ դա հնարավոր է դաշտային զորավարժությունների կամ մարտական գործողությունների ժամանակ):

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը սահմանում է, որ արտահայտվելու ազատության իրացումը ենթադրում է պարտավորություններ և պատասխանատվություն՝ կանխելու այլ հիմնարար իրավունքների նկատմամբ ոտնձգությունները, ինչպես նաև

²⁵⁸ Տես նույն տեղում

²⁵⁹ Տես, օրինակ, Էնգելը և այլոց ընդդեմ Նիդերլանդների (Engel and others v. Netherlands, պարբ. 100, և Ավստրիայի ժողովրդավարական զինվորների միությունը և Գուբին ընդդեմ Ավստրիայի (Vereinigung demokratischer soldaten Österreichs and Gubi v. Austria), վճիռ՝ 19 դեկտեմբերի 1994թ., պարբ. 27:

²⁶⁰ Գրիգորիադիսն ընդդեմ Հունաստանի (Grigoriades v. Greece), վճիռ՝ 25 նոյեմբերի 1997թ., պարբ. 45:

ազգային անվտանգությանը, տարածքային ամբողջականությանը կամ հասարակության անվտանգությանը սպառնացող վտանգները, զաղտնիության կանոնների խախտումը և արդարադատության հեղինակության ու անաչառության վտանգումը:

Այս իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումները թույլատրելի են համարվում: Գնահատելու համար, թե արդյոք զինծառայողի արտահայտվելու ազատության իրավունքի սահմանափակումը հիմնավոր է, Դատարանը համարել է, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել «զինվորական կյանքին բնորոշ պայմանները և զինծառայողների համար պարտադիր որոշ «պարտավորությունները» և «պատասխանատվությունը»²⁶¹:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը սահմանափակող միջոցները պետք է լինեն համաչափ, նույնիսկ եթե որպես խաղաղույթ իրավաչափ ռազմական շահերն են: Սահմանափակման համաչափությունը կախված է դրա նպատակներից: Երբ այն վերաբերում է զինվորական կարգապահության կամ ազգային անվտանգության հարցերին, սահմանափակման առավել խիստ դրսևորումը որոշ դեպքերում կարող է ավելի հիմնավորված լինել: Նման կարգի սահմանափակումների հիմնավորված լինել-չլինելու հարցը գնահատելիս Դատարանը պետություններին տալիս է թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակ: Արտահայտվելու ազատությունը սահմանափակող միջոցները պետք է, սակայն, անձին բավարար կերպով պաշտպանեն կամայականություններից և լինեն ողջամտորեն կանխատեսելի²⁶²:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը կարող է ենթարկվել պաշտոնական ձևականությունների, պայմանների, սահմանափակումների, դրա նկատմամբ կարող են կիրառվել որոշակի պատժամիջոցներ, իսկ բացառիկ դեպքերում նաև՝ սահմանվել որոշակի արգելքներ: Սա, մասնավորապես, այն դեպքերում է, երբ հայտարարություններն արվում են հրապարակային եղանակով կամ լրատվամիջոցներով (օրինակ՝ հեռուստատեսությամբ²⁶³): Նման սահմանափակումները պետք է նախատեսված լինեն օրենքով (մասնավորապես, հիմք ունենան ներպետական օրենսդրության մեջ) և անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակությունում (սոցիալական ծայրահեղ կարիքին արձագանքելու համար, և եթե ձեռնարկվող միջոցները համաչափ են հետապնդվող նպատակներին):

Զինծառայողների արտահայտվելու ազատության նկատմամբ սահմանափակումները, որով Դատարանը չի գտել 10-րդ հոդվածի խախտում, ընդգրկում են հետևյալ գործերը՝ (ա) երբ երկու ժամկետային զինծառայողներ դատապարտվել էին մեկական տարվա ազատազրկման այն բանից հետո, երբ նյութ էին տարածել, որով կոչ էին անում ֆրանսիական բանակի ստորաբաժանումներին դուրս գալ Գերմանիայից²⁶⁴, և (բ) երբ գերմանացի զինվորի ծառայությունը ժամանակավորապես դադարեցվել էր հեռուստատեսությամբ զին-

261 Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի (Hadjianastassiou v. Greece), վճիռ՝ 16 դեկտեմբերի 1992թ., պարբ. 46:

262 Նույն տեղում:

263 Ե.Ս.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (E.S. v. Germany), Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, որոշում՝ 29 նոյեմբերի 1995թ., Որոշումներ և զեկույցներ, հատոր 84, 1995թ., էջ 58:

264 Լը Կուր Գրանմեսոնն ու Ֆրիցն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Le Cour Grandmaison and Fritz v. France), Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, 6 հուլիսի 1987թ., Որոշումներ և զեկույցներ, հատոր 53, 1987թ., էջ 150:

վորական քաղաքականությունը քննադատելու համար ²⁶⁵:

Ձինձառայողների արտահայտվելու ազատության նկատմամբ սահմանափակումները, որոնք Դատարանը համարել է 10-րդ հոդվածի խախտում, ընդգրկում են հետևյալ գործերը՝ (ա) ամսագրի տարածման նկատմամբ արգելքը, որի հոդվածները գրված էին ծայրահեղ ծաղրական ոճով, սակայն հարցականի տակ չէին դնում ենթարկվելու պարտականությունը և զինված ուժերում ծառայելու նպատակը ²⁶⁶, և (բ) երեք ամիս ժամկետով կրտսեր սպայի ազատագրվում այն բանի համար, որ նա երկար նամակ-բողոք էր ուղարկել իր վերադասին (որն այլ կերպ չէր հրապարակվել), Դատարանի կողմից համարվել է անհամաչափ և ոչ «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում» ²⁶⁷:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Ռեկվենյին ընդդեմ Հունգարիայի (*Rekvenyi v. Hungary*) գործով վճիռ, 20 մայիսի 1990թ. ²⁶⁸

26. Դատարանը նշում է, որ քաղաքական բնույթի գործունեություն իրականացնելը վերաբերում է 10-րդ հոդվածին այնքանով, որքանով քաղաքական բանավեճի ազատությունը հանդիսանում է արտահայտվելու ազատության հատուկ ասպեկտ: Իրականում, քաղաքական բանավեճի ազատությունը համարվում է ժողովրդավարական հասարակության հասկացության միջուկը (տես *the Lingens v. Austria judgment of 8 July 1986, Series A no. 103, p. 26, § 42*): Ավելին, 10-րդ հոդվածով սահմանված երաշխիքները տարածվում են զինձառայողների և քաղաքացիական ծառայողների վրա (տես *the Engel and Others v. the Netherlands judgment of 8 June 1976, Series A no. 22, pp. 41-42, § 100; and the Vogt v. Germany judgment of 26 September 1995, Series A no. 323, pp. 22-23, § 43*):

265 Ե.Ս.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (*E.S. v. Germany*):

266 Նույն տեղում, պարբ. 49:

267 Գրիգորիադիսն ընդդեմ Հունաստանի (*Grigoriades v. Greece*):

268 <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58262>

3.4. Արդար դատաքննության իրավունք

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²⁶⁹

Հոդված 63. Արդար դատաքննության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:
2. Դատական վարույթը կամ դրա մի մասը, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, դատարանի որոշմամբ կարող է անցկացվել դռնփակ՝ վարույթի մասնակիցների մասնավոր կյանքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով:
3. Հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է:

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²⁷⁰

Հոդված 14

1. Բոլոր անձինք հավասար են դատարանների և տրիբունալների առջև: Յուրաքանչյուր ոք իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանք քննելու կամ որևէ քաղաքացիական դատավարությունում իր իրավունքներն ու պարտականությունները որոշելու ընթացքում ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված իրավասու, անկախ ու անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի արդարացի ու հրապարակալ քննության իրավունք: Մամուլին ու հասարակությանը կարող է թույլ չտրվել մասնակցել ողջ դատաքննությանը կամ նրա որևէ փուլին՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության նկատառումներով, կամ երբ այդ պահանջում են կողմերի մասնավոր կյանքի շահերը կամ էլ հատուկ հանգամանքների դեպքում, երբ հրապարակայնությունը կխախտի արդարադատության շահերը՝ այն չափով, որչափ դատարանի կարծիքով, դա խիստ անհրաժեշտ է, սակայն քրեական կամ քաղաքացիական գործի վերաբերյալ ցանկացած դատական որոշում պետք է հրապարակային լինի, բացառությամբ այն դեպքե-

269 <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#24>

270 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

րի, երբ անչափահասների շահերը պահանջում են այլ բան, կամ գործը վերաբերվում է ամուսնական վեճերին կամ երեխաների խնամակալությանը:

2. Քրեական հանցագործության մեջ յուրաքանչյուր մեղադրվող իրավունք ունի համարվելու անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով:
3. Յուրաքանչյուր ոք իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննության ժամանակ ունի առնվազն հետևյալ երաշխիքների իրավունքը՝ լիակատար հավասարության հիման վրա.

ա/ շտապ կարգով և մանրակրկիտ, այն լեզվով, որը նա հասկանում է, տեղեկացվի իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին.

բ/ բավարար չափով ժամանակ ու հնարավորություններ ունենա իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու և իր իսկ ընտրած պաշտպանի հետ հարաբերությունների մեջ մտնելու համար.

գ/ դատվի առանց չարդարացված հապաղման.

դ/ դատվի իր ներկայությամբ և պաշտպանի իրեն անձամբ կամ իր իսկ ընտրած պաշտպանի միջոցով. եթե նա չունի պաշտպան, տեղեկացված լինի այդ իրավունքի մասին և ունենա իր համար նշանակված պաշտպան ցանկացած դեպքում, երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը, նրա համար անհատույց բոլոր այն դեպքերում, եթե նա բավականաչափ միջոցներ չունի այդ պաշտպանին վճարելու համար.

ե/ հարցաքննել նրան հակացուցող վկաներին կամ իրավունք ունենալ, որ այդ վկաները հարցաքննվեն, և ունենալ իր վկաներին կանչելու և հարցաքննելու իրավունք՝ այն նույն պայմաններով, որ գոյություն ունեն նրան հակացուցող վկաների համար.

զ/ օգտվել թարգմանի անվճար օգնությունից, եթե նա չի հասկանում դատարանում օգտագործվող լեզուն, կամ չի խոսում այդ լեզվով.

է/ չպարտադրվի իր դեմ ցուցմունքներ տալու կամ իրեն մեղավոր ճանաչելու:

4. Անչափահասների վերաբերմամբ դատավարությունը պետք է այնպիսին լինի, որպեսզի հաշվի առնվեն նրանց տարիքը և նրանց վերադաստիարակությանն աջակցելու ցանկալիությունը:
5. Որևէ հանցագործության համար դատապարտված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որպեսզի իր դատապարտումը և դատավճիռը վերանայվեն վերադաս դատական ատյանի կողմից, օրենքի համաձայն:
6. Եթե որևէ անձ վերջնական որոշմամբ դատապարտվել է քրեական հանցագործության համար և եթե նրա նկատմամբ կայացված դատավճիռը հետագայում բեկանվել է կամ նրան ներում է շնորհվել այն հիմունքով, որ ինչ-որ նոր հանգամանք կամ նոր բացահայտված հանգամանք անվիճելիորեն ապացուցում է դատական սխալի առկայությունը, ապա այդպիսի դատապարտման հետևանքով պատիժ կրած անձը

փոխհատուցում է ստանում օրենքի համաձայն, եթե չապացուցվի, որ հիշյալ անհայտ հանգամանքը ժամանակին չի բացահայտվել բացառապես կամ մասամբ նրա մեղքով:

7. Ոչ ոք չպետք է կրկին անգամ դատվի կամ պատժվի այն հանցագործության համար, որի համար նա արդեն վերջնականապես դատապարտվել է կամ արդարացվել յուրաքանչյուր երկրի օրենքին և քրեական դատավարության իրավունքին համապատասխան:

ԵՆ 1950 թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա²⁷¹

Հոդված 6³. Արդար դատաքննության իրավունք

1. Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: Դատավճիռը հրապարակվում է դռնբաց նիստում, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ՝ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը:
2. Յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան:
3. Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.
 - ա. իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին,
 - բ. բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար,
 - գ. պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած դատապաշտպանների միջոցով կամ, եթե նա բավարար միջոցներ չունի դատապաշտպանի ծառայության դիմաց վճարելու համար, ունենալու անվճար նշանակված դատապաշտպան, երբ դա պահանջում

271 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

- են արդարադատության շահերը,
- դ. հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները,
 - ե. օգտվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե ինքը չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական²⁷²

2

Զինծառայողներն ունեն արդար դատաքննության իրավունք

Քրեական գործերով

- 28. Արդար դատաքննության երաշխիքները պետք է կիրառվեն Կոնվենցիայի ներքո քրեական որակվող բոլոր տեսակի դատավարությունների դեպքում՝ հաշվի առնելով իրավախախտման բնույթը և կիրառելի պատժի խստությունը, ինչպես նաև դրա նպատակները՝ անկախ այն հանգամանքից դրանք ներպետական օրենսդրությամբ որակված են որպես կարգապահական, թե՛ քրեական:
- 29. Քրեական դատավարության ժամանակ դատական մարմինների անկախությունը և անկողմնակալությունը երաշխավորելու նպատակով պետք է լինի հստակ տարանջատում հետապնդում իրականացնող և դատական որոշում արձակող մարմինների միջև:
- 30. Քրեական իրավախախտման կատարման մեջ մեղադրվող զինծառայողների համար, ինչպես քաղաքացիական անձանց քրեական հետապնդման դեպքում է, քրեական գործի նյութերը պետք է լինեն լիարժեքորեն հասանելի, նրանք նաև պետք է իրավունք ունենան ներկայացնելու իրենց պաշտպանությունը:
- 31. Քրեական իրավախախտման կատարման համար մեղավոր ճանաչված զինծառայողները, ինչպես քաղաքացիական անձանց նկատմամբ ընթացող քրեական դատավարության ժամանակ է, պետք է հնարավորություն ունենան իրենց գործով արձակված վճիռը բողոքարկելու անկախ իրավասու բարձրագույն մարմին, որն, ըստ էության, պետք է լինի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջներին լիովին համապատասխանող անկախ և անկողմնակալ դատարան:

²⁷² <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

Քաղաքացիական գործերով

32. Քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների որոշման նպատակով դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու ցանկացած սահմանափակում պետք է լինի օրենքով հստակ սահմանված, ինչպես նաև հիմնավորված օբյեկտիվ հիմքերով՝ պայմանավորված հանրային շահով:

Ձինվորական դատարանների դատավարական Երաշխիքները

33. Ձինվորական դատարանների կազմակերպումը և աշխատանքը, եթե այդպիսիք գոյություն ունեն, պետք է լիարժեքորեն ապահովեն դատավարության յուրաքանչյուր փուլում յուրաքանչյուր անձին վերաբերող գործի քննությունը իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից:
34. Ձինծառայողները պետք է ունենան իրավասու դատարանի կողմից հրապարակային քննության իրավունք: Դռնփակ դատական նիստերի անցկացումը պետք է թույլատրվի բացառիկ դեպքերում և պետք է հաստատված լինի դատարանի առանձին, լավ հիմնավորված որոշմամբ, որի օրինականությունը ենթակա է վերանայման:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Ձինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր²⁷³

Յուրաքանչյուր անձի, այդ թվում՝ զինծառայողների համար առանցքային կարևորություն ներկայացնող արդար դատաքննության իրավունքն արտացոլում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված այն երաշխիքները, որոնց համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: «Քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները» և «քրեական մեղադրանք» հասկացությունները Կոնվենցիայի իմաստով ունեն ինքնավար նշանակություն. Դատարանը կաշկանդված չէ հետևելու «քաղաքացիական» կամ «քրեական» եզրույթներին տրված ներպետական սահմանումների: Այդուհանդերձ, չպետք է նաև անտեսել ներպետական օրենսդրությունը: Դատարանը հարուստ նախադեպային իրավունք է ձևավորել «քաղաքացիական իրավունքներ»

²⁷³ Տե՛ս, նույն տեղում:

կամ «պարտականություններ» եզրույթների վերաբերյալ: Ինչ վերաբերում է քրեական մեղադրանքներ եզրույթին, ապա Դատարանը հաշվի է առնում չորս տարբեր չափանիշներ՝ որոշելու համար, թե արդյոք մեղադրանքը «քրեական» է: Այդ չորս չափանիշներն են. դասակարգումը ներպետական օրենսդրության մեջ (թեև այն վճռական դեր չի խաղում), հանցանքը սահմանող իրավադրույթի բնույթը (այն իրավադրույթը, որը չի վերաբերում անձանց որոշակի խմբին, այլ տարածվում է բոլորի վրա, հավանաբար, ունի քրեական և ոչ թե կարգապահական բնույթ), պատժի նպատակը (արդյոք այն զուտ վարչական, թե՛ իսկապես քրեական է), պատժի էությունն ու խստությունը (ազատագրվումը սովորաբար քրեական է համարվում): Դատարանը մեկնաբանել է «մեղադրանք» եզրույթը որպես անձին հասցեագրված պաշտոնական ծանուցում, որով նա տեղեկացվում է քրեական իրավախախտում կատարելու համար կասկածվելու մեղադրանքի մասին:

Քաղաքացիական իրավունքները կամ պարտականությունները կամ քրեական մեղադրանքը հաստատվելուն պես զինձառայողը ձեռք է բերում մի շարք երաշխիքներ, որոնցից մի քանիսը բխում են հենց 6-րդ հոդվածից, իսկ մյուսները զարգացվել են Դատարանի նախադեպային իրավունքով²⁷⁴: 6-րդ հոդվածով անմիջապես սահմանված երաշխիքներին են վերաբերում օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը:

Դատարանի նախադեպային իրավունքով մշակված լրացուցիչ երաշխիքների մեջ են մտնում՝

- Դատարան դիմելու իրավունքը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դատարան հայց ներկայացնել: Այս իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել, եթե այդ սահմանափակումները հետապնդում են իրավաչափ նպատակ, իսկ կիրառվող միջոցները ողջամտորեն համաչափ են հետապնդվող նպատակին: Սակայն նման սահմանափակումները չպետք է խաթարեն իրավունքի բուն էությունը և միևնույն ժամանակ չպետք է հակասեն Կոնվենցիայով երաշխավորված այլ իրավունքներին²⁷⁵:
- Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող անձի լռելու և իրեն մերկացնող ցուցմունքներ չտալու իրավունքը²⁷⁶. այս իրավունքը բացարձակ չէ, քանի որ հարցաքննության կամ դատաքննության ընթացքում մեղադրյալի կողմից լռության պահպանումը որոշ դեպքերում կարող է բացասական եզրա- հանգումների

274 Որոշ պետություններ վերապահումներ են արել 6-րդ հոդվածի վերաբերյալ, որոնք կապված են զինվորական կարգապահության հարցերի հետ: Այդ պետություններից են Ադրբեջանը, Չեխիայի Հանրապետությունը, Ֆրանսիան, Սլովակիան և Իսպանիան:

275 Տե՛ս, օրինակ, Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Golder v. United Kingdom), վճիռ՝ 21 փետրվարի 1975թ.:

276 Ֆունկեն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Funke v. France), վճիռ՝ 25 փետրվարի, 1993թ., պարբ. 44:

տեղիք տալ 277, թեև Դատարանը այս կապակցությամբ նաև համարել է, որ երդվյալ ատենակալները պետք է պատշաճ կերպով ուղղորդվեն գործը քննող դատավորի կողմից, երբ որոշում են, թե արդյոք կարո՞ղ են նման եզրահանգումներ անել²⁷⁸:

- Դատավարության մասնակիցների հավասարության (դատավարական գործիքների) (օրինակ՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի մասնակցելու դատավարությանը՝ պայմանով, որ դա նրան անբարենպաստ վիճակի մեջ չի դնի հակառակ կողմի համեմատ) 279 և մրցակցային դատավարության իրավունքը (որը ենթադրում է, որ կողմերը պետք է ծանոթ լինեն և իրավունք ունենան ձեռք բերված բոլոր ապացույցների և ներկայացված դիտարկումների կապակցությամբ անել մեկնաբանություն)²⁸⁰:

Չնայած վճիռները միշտ պետք է հրապարակվեն դռնբաց դատական նիստի ընթացքում, կան դեպքեր, երբ հրապարակային դատաքննության իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումները կարող են արդարացված լինել 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն, օրինակ՝ մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ դրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակությունում բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, առանձին հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, կամ եթե հրապարակայնությունը կխախտի արդարադատության շահերը:

Հինձառայողը, որի նկատմամբ Կոնվենցիայի իմաստով քրեական մեղադրանք է առաջադրվել, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան: Այս սկզբունքն ուղղակիորեն վերաբերում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ սահմանված իրավունքներին և տարածվում է բոլոր անձանց վրա, որոնց քրեական մեղադրանք է առաջադրվել, ինչպես նաև քաղաքացիական այն գործերին, որոնք Կոնվենցիայի տեսանկյունից Դատարանը քրեական է համարում, ինչպիսին են օրինակ՝ որոշ մասնագիտական կարգապահական վարույթի գործերը: Այս երաշխիքը սկզբունքորեն ենթադրում է, որ ապացուցման բեռը դրված է մեղադրող կողմի վրա:

Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող զինձառայողն ունի 6-րդ հոդվածի պահանջները բավարարող դատաքննության իրավունք և նման դեպքերում ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

277 Ջոն Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (John Murray v. the United Kingdom), վճիռ՝ 8 փետրվարի 1996թ.:

278 Տեն Բոնդորն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Condron v. the United Kingdom), վճիռ՝ 2 մայիսի, 2000թ.:

279 Տեն, օրինակ, Դե Հայեսը և Գիյսելսն ընդդեմ Բելգիայի (De Haes and Gijssels v. Belgium), վճիռ՝ 24 փետրվարի 2007թ.:

280 Ռուիզ Մաթեոսն ընդդեմ Իսպանիայի (Ruiz Mateos v. Spain), 1993թ. հունիսի 23-ի վճիռ, պարբ. 63:

- Իրեն հասկանալի լեզվով, անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին:
- Ունենալու բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար: Ժամանակի բավարար լինելու հանգամանքը կախված է գործի բարդությունից: Դատապաշտպաններն իրավունք ունեն արագ, կանոնավոր և գաղտնիության պայմաններում տեսակցել նախնական կալանքի տակ գտնվող իրենց պաշտպանյալներին:
- Պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած իրավաբանական պաշտպանության միջոցով: Չնայած Դատարանը համարել է, որ իրեն անձամբ պաշտպանելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել, այն նաև վճռել է, որ դատական ներկայացուցչությունից զրկված զինծառայողի մասնակցությունը զինվորական դատարանի կողմից արագացված դատաքննությանը համարվում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության խախտում:
- Խորհրդակցելու դատապաշտպանի հետ՝ երրորդ անձանց կողմից լսելիությունից և որևէ այլ միջոցներով վերահսկողությունից դուրս. այս սկզբունքն առավելապես կապված է նախորդ իրավունքների և դատավարության մասնակիցների հավասարության սկզբունքի հետ: Այն կարող է սահմանափակվել իրավաչափ նպատակի առկայության պարագայում, օրինակ՝ անվտանգության և կարգուկանոնի ապահովման համար:
- Հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները:
- Օգտվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե անձամբ չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով. այս սկզբունքը նաև ենթադրում է անձի դեմ հարուցված գործի քննության ընթացքում օգտագործվող փաստաթղթերի կամ ցուցմունքների թարգմանությունը:

Բավարար միջոցներ չունեցող զինծառայողներն իրավունք ունեն օգտվելու անվճար իրավաբանական օգնությունից, եթե դա անհրաժեշտ է արդարադատության մատչելիությունն արդյունավետորեն ապահովելու համար: Որոշ դեպքերում, 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությունը պահանջում է պետություններից տրամադրել փաստաբան, եթե վերջինիս մասնակցությունը կարևոր է դատարան դիմելու իրավունքն արդյունավետորեն ապահովելու համար՝ ներկայացուցչությունը ներպետական օրենսդրության համաձայն պարտադիր լինելու կամ գործի բարդության պատճառով²⁸¹:

281 Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի (Airey v. Ireland), վճիռ՝ 9 հոկտեմբերի 1979թ.:

Ի հավելումն 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների՝ զինծառայողներն ունեն առանց օրենքի չպատժվելու իրավունք (7-րդ հոդված) և կրկնակի չդատվելու կամ չպատժվելու իրավունք (ne bis in idem) (Կոնվենցիայի թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդված): Առաջին իրավունքը չափազանց կարևոր երաշխիք է զինվորական համատեսքստում կամայական պատիժների նշանակման հարցում: Դա նշանակում է, որ զինծառայողներից և ոչ մեկը չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն քրեական իրավախախտում չի համարվում: 7-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ նախատեսված երաշխիքների մեջ է մտնում քրեական օրենքի հետադարձ կիրառման արգելքը՝ ի վնաս մեղադրյալի, և այն սկզբունքը, ըստ որի՝ հանցագործությունն ու պատիժը պետք է սահմանված լինեն օրենքով: Օրենքը պետք է մատչելի լինի զինծառայողների համար և հստակ սահմանի, թե որ գործողությունը և անգործությունն է համարվում քրեական իրավախախտում, ինչը հնարավորություն կտա նրանց համապատասխանաբար կարգավորելու իրենց վարքագիծը: 7-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը նախատեսում է, որ այս սկզբունքը չպետք է խոչընդոտի որևէ անձի դատվելուն և պատժվելուն այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը, կատարվելու պահին քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներին համապատասխան, համարվել է քրեական իրավախախտում:

Թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածով ճանաչված երկրորդ իրավունքը ենթադրում է, որ ոչ մի զինծառայող չպետք է միևնույն պետության իրավագրության շրջանակներում երկրորդ անգամ քրեական դատավարության կարգով դատվի կամ պատժվի այն իրավախախտման համար, որի հետ կապված նա արդեն վերջնականապես արդարացվել կամ դատապարտվել է համաձայն այդ պետության օրենքի և քրեական դատավարության: Հետևաբար, զինծառայողների գործերը չպետք է քննվեն զինվորական գործեր քննող դատարանների և քաղաքացիական գործեր քննող դատարանների կողմից այն հանցագործության կապակցությամբ, որը համապատասխանում է այս չափանիշներին: Իհարկե, գործը կարող է վերաբացվել տվյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե բացահայտվել են նոր կամ նոր ի հայտ եկած փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ է գտել հիմնարար թերություն, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա²⁸²:

Այն դեպքերում, երբ քրեական իրավախախտումները քննվում են զինվորական գործերով դատարանի կողմից, այդ դատարանը պետք է իր կազմում ունենա առնվազն մեկ քաղաքացիական դատավոր: Դատարանը համարել է, որ առանցքային դեր խաղացող քաղաքացիական դատավորի ներկայությունը քրեական դատավարության ընթացքում զինվորական գործերով դատարանի անկախության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է ²⁸³:

282 ՄԻԵԿ-ի թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ մաս:

283 Կուպերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Cooper v. UK), նույն տեղում:

18 տարին չլրացած զինծառայողներն ունեն արդար դատաքննության նույն իրավունքը, ինչ տարիքային այս խմբին պատկանող ցանկացած այլ անձ, և, հետևաբար, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը²⁸⁴ և այլ միջազգային չափանիշներ կիրառելի են նրանց նկատմամբ: Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածն ընդգծում է, որ 18 տարին չլրացած անձին, որը քրեական գործի նախնական կամ դատական քննության փուլում է, անհրաժեշտ է վերաբերվել արժանապատվությամբ և հարգանքով, և քրեական դատավարության նպատակներից է երեխայի կողմից այլոց իրավունքների նկատմամբ հարգանքի մեծացումը և հասարակությանը նրա վերաինտեգրման խթանումը: Երեխայի լավագույն շահերը ցանկացած քրեական դատավարության համար պետք է հանդիսանան ուղենշային սկզբունք:

Այս կոնվենցիան հատուկ պաշտպանություն է երաշխավորում հանցագործության կատարման և/կամ դատաքննության ժամանակ 18 տարին չլրացած անձանց համար՝ ապավինելով անչափահասների արդարադատության ընդհանուր և անհրաժեշտ կառուցակարգերին, որը ճանաչում և ուշադրությունը սևեռում է հատուկ այս խմբի խոցելիության վրա²⁸⁵:

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի դրույթները կիրառելի են 18 տարին չլրացած զինծառայողների նկատմամբ: Նրանց առանձնահատուկ կարիքներն ու խոցելի կողմերը պետք է հաշվի առնվեն՝ հիմնվելով երեխայի լավագույն շահերի սկզբունքի վրա, ըստ որի՝ երեխաների մասնակցությամբ ցանկացած քրեական դատավարության ընթացքում պահանջվում է ուշի-ուշով հետևել նրանց կարիքներին՝ կանխելու համար չարաշահման կամ վատ վերաբերմունքի ցանկացած դրսևորում:

Քրեական գործերով

Արդար դատաքննության ընդհանուր սկզբունքները կիրառելի են Կոնվենցիայի իմաստով «քրեական» համարվող վարույթների նկատմամբ: Ինչ վերաբերում է ներպետական օրենսդրության համաձայն վարույթը որպես կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական դատակարգելու հարցին, ապա Դատարանը Էնգելի և այլոց գործով նշել է. «Երբ զինծառայողը մեղադրվում է որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը ենթադրաբար հակասում է զինված ուժերի գործունեությունը կանոնակարգող իրավական կանոնին, պետությունը սկզբունքորեն կարող է նրա նկատմամբ կիրառել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական օրենսդրությունը: (...) Այդուհանդերձ, Դատարանի վերահսկողությունը դրանով չի սահմանափակվում: Նման վերահսկողությունը, ընդհանուր առմամբ, պատրանքային կլիներ, եթե Դատարանը նաև հաշվի չառներ այն պատժի խստության աստի-

284 Տե՛ս, օրինակ, Նարթն ընդդեմ Թուրքիայի (Nart v. Turkey), վճիռ՝ 6 օգոստոսի 2008թ.:

285 Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 37-րդ հոդված:

ճանը, որը տվյալ անձը կարող է կրել»²⁸⁶:

Ինչպես նշված է վերևում մեջբերված ընդհանուր սկզբունքներում, դատական իշխանության անկախությունն ու անկողմնակալությունը դատաքննության արդարության կարևոր նախապայման են: Դատարանը նշել է, որ զինծառայողների գործերը ամբողջությամբ կամ մասամբ զինվորականներով համալրված դատարանների կողմից քննելու պրակտիկան խորապես արմատավորված է անդամ շատ պետությունների իրավական համակարգում, և որ զինվորական դատարանը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության նպատակների համատեքստում սկզբունքորեն կարող է համարվել «անկախ ու անկողմնակալ դատարան»: Սակայն Դատարանը նաև նշել է, որ բավարար երաշխիքներ են անհրաժեշտ նրանց անկախությունը և անկողմնակալությունը երաշխավորելու համար: Կարևոր է, որ մեղադրող կողմը լինի գործն ըստ էության քննող մարմնից ամբողջովին տարանջատված: Սա նշանակում է, որ դատախազներին և դատավորներին միավորող հիերարխիկ որևէ կապ չպետք է գոյություն ունենա:

Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան լիարժեքորեն ծանոթանալու քրեական գործի նյութերին և պաշտպանելու իրենց անձամբ՝ այնպես, ինչպես քրեական դատավարության ժամանակ քաղաքացիական անձինք: Դատարանի կողմից քննված մի շարք գործեր²⁸⁷ վերաբերում են բուժքույրերին, որոնք կարգապահական (ծառայողական) քննությունից հետո ազատվել էին զինված ուժերում զբաղեցրած իրենց պաշտոններից այն հիմքով, որ որպես անօրինական կազմակերպության համակիրներ, գաղափարախոսական և քաղաքական գործունեություն էին իրականացրել: Դիմումատուները պնդում են, որ իրավասու զինվորական դատարանի կողմից կայացված որոշման հիմքում ընկած նյութերն իրենց չտրամադրելը խախտել է դատավարության մասնակիցների հավասարության սկզբունքը: Բոլոր այդ գործերով Դատարանը վճռել է, որ «Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի հիմնարար տեսանկյուններից մեկը՝ մրցակցային դատավարության և մասնակիցների հավասարության սկզբունքը, ապահովելու համար դիմումատուն պետք է հնարավորություն ունենա ներկայացնելու իր մեկնաբանությունները պաշտպանության նախարարության կողմից ներկայացված տեղեկատվության վերաբերյալ: Գործի նյութերը տրամադրելու մերժումը ենթադրում էր, որ նրան այդ հնարավորությունը չի տրվել» (ոչ պաշտոնական թարգմանություն):

Բարձրագույն դատական մարմինը, որին զինծառայողը կարող է բողոք ներկայացնել, պետք է լինի անկախ և համապատասխանի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ներկայացվող պահանջներին:

286 Էնգելը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների (Engel and Others v. Netherlands), մեջբերված է գործում, պարբ. 82, Քեմփելը և Ֆելլն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Campbell and Fell v. UK), վճիռ՝ 28 հունիսի 1984թ., պարբ. 68:

287 Աքսոյն ընդդեմ Թուրքիայի (Aksoy (Eroglu) v. Turkey), Գյունար Չորում ընդդեմ Թուրքիայի (Guner Qorum v. Turkey), Քահրամանն ընդդեմ Թուրքիայի (Kahraman v. Turkey), վճիռներ՝ 31 հոկտեմբերի 2006թ.:

Քաղաքացիական և այլ գործերով

Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական գործերին, ապա քաղաքացիական ծառայողները, այդ թվում՝ զինծառայողները, երբեմն կարող են չօգտվել 6-րդ հոդվածով ամրագրված պաշտպանությունից, եթե վեճի առարկան առնչվում է աշխատանքային փոխհարաբերություններին: Այդուհանդերձ, այս հարցի շուրջ Վիլհո Էսկելինենի գործով (Պելեգրինի ²⁸⁸ գործին հաջորդող) կայացված վերջին վճռով Դատարանը սահմանել է այս մասում հաջորդիվ ներկայացվող սկզբունքը: Դատարանը «քաղաքացիական ծառայություն» եզրույթին ինքնավար մեկնաբանություն է տվել, որը թույլ է տալիս հավասար վերաբերմունք դրսևորել հանրային ծառայողների նկատմամբ, որոնք Կոնվենցիայի անդամ պետություններում համարժեք կամ նույնանման պարտականություններ են կատարում՝ անկախ զբաղվածության ներպետական համակարգից և, մասնավորապես, պաշտոնատար անձի և վարչական մարմինների միջև եղած իրավահարաբերության բնույթից: Դատարանը ներկայացրել է աշխատողի պաշտոնական պարտականությունների էությունից բխող գործառնության չափանիշ, որը հիմնված է երկու պայմանների վրա, որոնք պետք է պահպանվեն, որպեսզի պետությունը կարողանա ապավինել անձի քաղծառայողի կարգավիճակին՝ այս պաշտպանությունից նրան զրկելու համար: Առաջին՝ պետության ներպետական օրենսդրությունը պետք է հստակ սահմանմամբ բացառի դատարան դիմելու հնարավորությունը որևէ պաշտոն զբաղեցնող կամ որոշակի դասին պատկանող աշխատողի համար: Երկրորդ, դատարան դիմելու հնարավորությունից զրկելը պետք է հիմնավորվի օբյեկտիվ հիմքով, օրինակ՝ պետական շահի առկայությամբ ²⁸⁹: Դատարան դիմելու հնարավորությունից զրկելը հիմնավորելու համար բավական չէ ապացուցել, որ քաղծառայողը մասնակցել է պետական իշխանության իրականացման գործընթացին, կամ որ քաղծառայողին և պետությանը՝ որպես գործատուի, միավորում են «հատուկ վստահության և հավատարմության կապերը»: Պետությունը պետք է նաև ապացուցի, որ խնդրո առարկա վեճի թեման առնչվում է պետական իշխանության իրականացմանը կամ կասկածի տակ է դնում այդ յուրահատուկ կապը: Ուստի սկզբունքորեն չի կարող արդարացվել, երբ, քաղծառայողի և պետության միջև եղած հարաբերությունների հատուկ բնույթից ելնելով, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքները չեն տարածվում սովորական աշխատանքային վեճերի վրա, որոնք կապված են աշխատավարձի, հավելավճարների կամ այլ նման իրավունքների հետ: Ըստ էության, պետք է լինի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կիրառելիության կանխավարկած: Պատասխանող կառավարությունն է կրում ապացուցման բեռն առ այն, որ վերը հիշատակված երկու պայմանները պահպանված են:

288 Պելեգրինի ընդդեմ Ֆրանսիայի (Pellegrin v. France), վճիռ՝ 8 դեկտեմբերի 1999թ.:

289 Վիլհո Էսկելինեն և այլք ընդդեմ Ֆինլանդիայի (Vilho Eskelinen and Others v. Finland), վճիռ՝ 19 ապրիլի 2007թ.:

Զինվորական դատարանների դատավարական երաշխիքները

Զինվորական գործեր քննող դատարանները այն պետություններում, որտեղ դրանք գործում են, պետք է լինեն անկախ ու անաչառ (տե՛ս վերևում նշված պահանջները) և, հատկապես, անջատ հրամանատարական կազմից, այդ թվում՝ պաշտոնի առաջխաղացման առումով վերադասների կողմից որևէ ճնշումից զերծ մնալու համար: Զինվորական դատարաններում դատավորի գործառույթները կատարելու համար ընտրված անձինք պետք է դրսևորեն ազնվության բարձր որակներ և գիտելիքի բարձր մակարդակ և ստացած լինեն համապատասխան իրավաբանական կրթություն և որակավորում: Զինվորական գործեր քննող դատավորները պետք է ունենան այնպիսի կարգավիճակ, որը երաշխավորում է նրանց անկախությունն ու անաչառությունը, մասնավորապես, նրանք պետք է անջատ լինեն հրամանատարական շղթայից:

Հրապարակային դատական քննության ընդհանուր սկզբունքը, որը քաղաքացիական կամ քրեական գործերով արդար դատաքննության կարևորագույն հատկանիշներից մեկն է, լիովին կիրառելի է նաև զինվորական գործերով դատավարությունների նկատմամբ: Բացառությունները պետք է համապատասխանեն վերը նշված պահանջներին ²⁹⁰:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Քուպերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (*Cooper v. United Kingdom*) գործով վճիռ, 16 դեկտեմբերի 2003թ. ²⁹¹

110. (...) Զինվորականներին ներկայացված քրեական մեղադրանքների հիմնավորվածության պարզումը զինվորական տրիբունալի կողմից հիմնականում չի հակասում 6-րդ հոդվածի դրույթներին: Յուրաքանչյուր գործում պետք է պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք անձի կասկածները կոնկրետ զինվորական տրիբունալի անկախության և անաչառության վերաբերյալ կարող են համարվել օբյեկտիվորեն հիմնավորված, և այն, թե արդյոք եղել են բավարար երաշխիքներ այդ լեգիտիմ կասկածները բացառելու համար:

²⁹⁰ Ռազմական տրիբունալների կողմից արդարադատության իրականացման հարցերի մասին զեկույց, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խթանման և պաշտպանության ենթահանձնաժողովի հատուկ զեկուցող էմանուել Դեկո, թիվ 14 սկզբունք:

²⁹¹ <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61549>

3.5. Հավաքների և միավորման ազատություն

Ներպետական իրավական դրույթներ

ՀՀ Սահմանադրություն²⁹²

Հոդված 44. Հավաքների ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու և դրանք կազմակերպելու իրավունք:
2. Բացօթյա տարածքներում կազմակերպվող հավաքներն օրենքով սահմանված դեպքերում անցկացվում են ողջամիտ ժամկետում ներկայացված իրազեկման հիման վրա: Ինքնաբերական հավաքների իրականացման համար իրազեկում չի պահանջվում:
3. Օրենքով կարող են սահմանվել դատավորների, դատախազների, քննիչների, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ուժերի կազմակերպման մարմիններում ծառայողների հավաքների ազատության իրավունքի իրականացման սահմանափակումներ:
4. Հավաքների ազատության իրականացման և պաշտպանության պայմաններն ու կարգը սահմանվում են օրենքով:
5. Հավաքների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման, հասարակական կարգի պաշտպանության, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 45. Միավորումների ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի այլոց հետ ազատորեն միավորվելու, ներառյալ աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով արհեստակցական միություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ մասնավոր միավորման:
2. Միավորումների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:
3. Միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
4. Միավորումների գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ միայն դատարանի որոշմամբ:

²⁹² <http://concourt.am/armenian/constitutions/index2015.htm#63>

Միջազգային իրավական դրույթներ

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր²⁹³

Հոդված 21

Ճանաչվում է խաղաղ ժողովների իրավունքը: Այդ իրավունքից օգտվելը ենթակա չէ ոչ մի սահմանափակման, բացի նրանցից, որոնք դրվում են օրենքին համապատասխան և որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության մեջ՝ ի շահ պետական կամ հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության ու բարոյականության պահպանության կամ մյուս անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության:

Հոդված 22

1. Յուրաքանչյուր մարդ ունի ուրիշների հետ ընկերակցության ազատության իրավունք, ներառյալ արհմիություններ ստեղծելու և իր շահերի պաշտպանության համար դրանց մեջ մտնելու իրավունքը:
2. Այդ իրավունքից օգտվելը ենթակա չէ ոչ մի սահմանափակման, բացի այն սահմանափակումներից, որոնք նախատեսվում են օրենքով, և որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության մեջ՝ ի շահ պետական կամ հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության ու բարոյականության պահպանության կամ մյուս անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության:

Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում այդ իրավունքից օգտվելու օրինական սահմանափակումներ մտցնելուն այն անձանց համար, ովքեր մտնում են զինված ուժերի ու ոստիկանության կազմի մեջ:

3. Սույն հոդվածում ոչինչ իրավունք չի տալիս ասոցիացիաների ազատության և կազմակերպություն ստեղծելու իրավունքի վերաբերյալ աշխատանքի միջազգային կազմակերպության 1948 թվականի կոնվենցիային մասնակցող պետություններին՝ ընդունելու օրենսդրական ակտեր՝ ի վսաս նշված կոնվենցիայում նախատեսվող երաշխիքների, կամ օրենքը կիրառելու այնպես, որ վսաս հասցվի այդ երաշխիքներին:

293 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18500>

ԵՒ 1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա²⁹⁴

Հոդված 11⁵. Հավաքների և միավորման ազատություն

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ հավաքների ազատության և այլոց հետ միավորվելու ազատության իրավունք՝ ներառյալ իր շահերի պաշտպանության համար արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու իրավունքը:
2. Այս իրավունքների իրականացումը ենթակա չէ որևէ սահմանափակման, բացի նրանցից, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, կամ այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու նպատակով: Սույն հոդվածը չի խոչընդոտում օրինական սահմանափակումներ նախատեսել զինված ուժերի, ոստիկանության և պետական վարչակազմի մեջ մտնող անձանց կողմից այդ իրավունքների իրականացման նկատմամբ:

Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիա²⁹⁵

Հոդված 5. Կազմակերպելու իրավունքը

Իրենց տնտեսական և սոցիալական շահերի պաշտպանության համար տեղական, ազգային կամ միջազգային կազմակերպություններ ստեղծելու և այդ կազմակերպություններին միանալու՝ աշխատողների և գործատուների ազատությունը երաշխավորելու կամ ապահովելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են, որ ազգային օրենսդրությունը չի խոչընդոտելու և չի կիրառվելու այնպես, որ խոչընդոտի այս ազատությանը: Սույն հոդվածում նախատեսված երաշխիքների՝ ոստիկանության նկատմամբ կիրառման չափը պետք է սահմանվի ազգային օրենքներով և կանոնակարգերով: Զինված ուժերի անդամների նկատմամբ այս երաշխիքների կիրառումը կարգավորող սկզբունքը և չափը, որով դրանք կկիրառվեն այս կատեգորիայի անձանց նկատմամբ, պետք է հավասարապես սահմանված լինեն ազգային օրենքներում կամ կանոնակարգերում:

294 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

295 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=24230>

**Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ 4 (2010) հանձնարարական
«Զինծառայողների իրավունքների մասին»»²⁹⁶**

53. Խաղաղ հավաքներ անցկացնելու և այլոց հետ ազատորեն միավորումներ կազմելու իրավունքի իրացման նկատմամբ որևիցե սահմանափակում չպետք է կիրառվի, բացառությամբ եթե այն սահմանված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ ազգային անվտանգության կամ հասարակության ապահովության, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության պահպանման կամ բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:
54. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան միանալու իրենց շահերը ներկայացնող անկախ կազմակերպություններին և կազմակերպելու ու վարելու կոլեկտիվ բանակցություններ: Այն դեպքում, երբ վերջիններս այս իրավունքներից չեն օգտվում, նման սահմանափակումների շարունակական հիմնավորումը պետք է վերանայվի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում հավաքների և միավորումների իրավունքի անտեղի և անհամաչափ սահմանափակումները պետք է վերացվեն:
55. Զինծառայողների նկատմամբ կարգապահական կամ որևէ խտրական միջոց չպետք է կիրառվի սոսկ այն պատճառով, որ նրանք մասնակցում են օրինականորեն ստեղծված զինվորական միավորումներին կամ արհմիություններին:
56. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան միանալու քաղաքական կուսակցություններին, բացառությամբ եթե այս իրավունքի նկատմամբ որոշակի սահմանափակումներ կիրառվելու համար կան իրավաչափ հիմքեր: Նման քաղաքական գործունեությունը կարող է արգելվել այնպիսի իրավաչափ հիմքերով, երբ, մասնավորապես, զինծառայողը կատարում է ծառայողական պարտականությունները:
57. 53-56-րդ պարբերությունները չպետք է խոչընդոտեն զինծառայողների այս իրավունքների իրացման նկատմամբ իրավաչափ սահմանափակումներ սահմանելուն:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր»²⁹⁷

Հավաքների և միավորում կազմելու ազատության իրավունքն ամրագրված է Կոնվենցիայով և Խարտիայով: Այս իրավունքը ներառում է արհմիություններ և քաղաքական կուսակցություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու ազատությունը:

Հաշվի առնելով զինված ուժերի առանձնահատուկ հանգամանքները և ազգի անվտանգության պաշտպանության կարևոր գործառույթը՝ որոշ պետություններ ավելի խիստ

296 <https://rm.coe.int/human-rights-in-armed-forces/1680744b0a>

297 Տե՛ս, նույն տեղում:

սահմանափակումներ են կիրառում զինծառայողների նկատմամբ այս ազատություններից օգտվելու հարցում՝ զինվորական անձնակազմի լիակատար չեզոքություն, ինչպես նաև զինվորական կարգապահությունն ու ծառայության շարունակականությունն ապահովելու համար: Թե՛ Կոնվենցիան (11-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերություն) և թե՛ Խարտիան (5-րդ հոդված) թույլատրում են սա:

Սակայն զինծառայողները, սկզբունքորեն, պետք է օգտվեն այս իրավունքներից: Խորհրդարանական վեհաժողովն իր հերթին կոչ է արել պետություններին՝ վերացնել բոլոր անհարկի սահմանափակումները: Բացի դրանից՝ Նախարարների կոմիտեն առաջարկել է բոլոր անդամ պետություններին ուսումնասիրել իրավական այն համակարգերը, որտեղ զինծառայողներն իրավունք ունեն կազմակերպել և վարել կոլեկտիվ բանակցություններ: Նախարարների կոմիտեն նաև ընդգծել է, որ սկզբունքորեն կողմ է այն մտքին, որ բոլոր քաղաքացիները, ներառյալ՝ զինծառայողները, ունեն նույն քաղաքական իրավունքները:

Հետևաբար, այս իրավունքների նկատմամբ սահմանափակումների պատճառները պետք է պարբերաբար վերանայվեն, և եթե հայտնաբերվում է, որ նման սահմանափակումների համար հիմնավորումներն այլևս արդարացված չեն, ապա դրանք ենթակա են վերացման:

Հաճախ պնդում են, որ կոլեկտիվ գործունեությունը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ զինվորական կարգապահության և, հետևաբար, գործառնական արդյունավետության և ազգային անվտանգության վրա ²⁹⁸:

Այդուհանդերձ, փորձը ցույց է տալիս, որ այս խնդիրներից խուսափելու համար պետությունները, որոնք թույլատրում են զինծառայողներին անդամակցել տարբեր կազմակերպությունների, հավաքական ներկայացուցչական մարմինների աշխատանքի նկատմամբ երկու տեսակի սահմանափակումներ են նախատեսում: Դրանք են՝ (1) ներկայացուցչական մարմինը սահմանափակված է զինծառայողներով և փոխկապակցված չէ քաղաքացիական արհմիությունների հետ՝ արտաքին ազդեցությունից զերծ մնալու համար, (2) չեն թույլատրվում գործադուլները կամ արդյունաբերական գործողությունների այլ տեսակները, որոնք ենթադրաբար կարող են խաթարել գործառնական արդյունավետությունը կամ սպառնալ ազգային անվտանգությանը ²⁹⁹:

Դատարանը համարել է, որ քաղաքական կուսակցությունները նույնպես միավորումների տեսակ են, որոնք չափազանց կարևոր են ժողովրդավարության պատշաճ գործելու համար, և քանի որ ժողովրդավարությունը Կոնվենցիային ուղղորդող տարրերից մեկն է,

298 Ձեռնարկ գինված ուժերի անձնակազմի մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ՁՈՒԺՎ, 2008թ.:

299 Նույն տեղում:

հետևաբար, քաղաքական կուսակցությունները ևս Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի շրջանակում են ³⁰⁰:

Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան չանդամագրվել նման միավորումներին կամ արհմիություններին: Այն դեպքերում, երբ նրանք ընտրում են անդամ չդառնալու ճանապարհը, սա չպետք է դառնա նրանց նկատմամբ կարգապահական կամ խտրական միջոցներ ձեռնարկելու պատճառ:

Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1572 (2002) հանձնարարական «Պրոֆեսիոնալ զինծառայողների միավորումներ ստեղծելու իրավունքի մասին»³⁰¹

5. Զինծառայողները, որպես «համազգեստով քաղաքացիներ», իրենց ծառայողական պարտականություններն իրականացնելիս պետք է ունենան ժողովրդավարական ինստիտուտների շրջանակներում իրենց մասնագիտական շահերի պաշտպանությանն ուղղված հատուկ միավորումներ ստեղծելու, դրանց միանալու և ակտիվորեն մասնակցելու իրավունք, եթե բանակը գործողության մեջ չէ:
6. Զինված ուժերի անձնակազմը պետք է ունենա միևնույն իրավունքները, ներառյալ իրավաքաղաքական կուսակցություններին անդամակցելու իրավունքը:
7. Հետևաբար, Վեհաժողովը հանձնարարում է Նախարարների կոմիտեին կոչ անել անդամ պետություններին, որպեսզի նրանք.
 - թույլ տան բոլոր զինծառայողներին միավորվել ներկայացուցչական ասոցիացիաներում, որոնք իրավասու են բանակցել աշխատավարձերի և աշխատանքի պայմանների շուրջ,
 - վերացնել զինծառայողների միավորման իրավունքի գործող ոչ անհրաժեշտ սահմանափակումները,
 - թույլատրել զինծառայողներին և զինված ուժերի անձնակազմին անդամակցել իրավաքաղաքական կուսակցություններին,
 - այս իրավունքներն ամրագրել անդամ պետությունների զինվորական կարգավորումներում և կանոնակարգերում,
 - քննարկել զինծառայողների կողմից աշխատանքային և զինծառայության հետ կապված այլ վեճերի վերաբերյալ դիմումների քննության լիազորություն ունեցող օմբուդսմենի ինստիտուտի ստեղծումը:

300 Թուրքիայի միացյալ կոմունիստական կուսակցությունը և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey), վճիռ՝ 30 հունվարի 1998թ.:

301 <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17031&lang=en>

Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1742 (2006) հանձնա- րարական «Ձինձառայողների իրավունքների մասին»³⁰²

9. Վեհաժողովը հորդորում է անդամ պետություններին ապահովել զինձառայողների իրավունքների իրական և արդյունավետ պաշտպանություն, մասնավորապես՝
 - 9.1. Թույլատրել զինձառայողներին անդամակցել մասնագիտական միավորումներին կամ արհեստակցական միություններին, որոնք իրավունք ունեն աշխատանքի դիմաց վարձատրության և պայմանների շուրջ հարցերով վարել բանակցություններ, ինչպես նաև բոլոր մակարդակներում ստեղծել խորհրդակցական մարմիններ, որոնք ընդգրկում են վերոհիշյալ միավորումները կամ արհեստակցական միությունները և ներկայացնում են անձնակազմի բոլոր խմբերին:
 - 9.2. Այն երկրներում, որտեղ նման կառույց դեռևս չի գործում, ստեղծել ռազմական օմբուդսմենի ինքնավար քաղաքացիական հաստատություն, որը պատասխանատու կլինի զինձառայողների հիմնարար իրավունքների պաշտպանության, իրավունքների նկատմամբ հարգանքի ապահովման, զինձառայողներին իրավաբանական օգնության տրամադրման և որին զինվորական անձնակազմը կարող է խորհրդապահական եղանակով դիմել աշխատանքային վեճերի և պարտականությունների կատարման հետ կապված հարցերով:
 - 9.3. Վերացնել զինձառայողների ընտրական իրավունքների նկատմամբ գործող սահմանափակումները:
 - 9.4. Թույլատրել զինձառայողներին և զինվորական անձնակազմին անդամագրվել քաղաքական կուսակցություններին:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

Մատելլին ընդդեմ Ֆրանսիայի (*Matelly v. France*) գործով վճիռ, 2 դեկտեմբերի 2014թ.³⁰³

62. Զինված ուժերում կարգ և կարգապահություն պահպանելուն միտված միջոցները նմանապես հետապնդում են իրավաչափ նպատակ: 11-րդ հոդվածի 2-րդ պարագրաֆում ամրագրված «կարգ» հասկացությունը վերաբերում է ոչ միայն հասարակական կարգին, այլ նաև այն կարգին, որը պետք է գերակայի այնպիսի հատուկ սոցիալական խմբի շրջանակներում, ինչպիսին զինված ուժերն են, քանի որ այդ խմբում

302 <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17424>

303 https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf

- անկարգությունները կարող են հետևանքներ ունենալ ողջ հասարակության համար:
71. Դատարանը ընդունում է, որ արհմիության գործունեությունը պետք է ադապտացվի՝ հաշվի առնելով գինված ուժերի հատուկ բնույթը, և նույնիսկ նշանակալի սահմանափակումներ կարող են սահմանվել մասնագիտական ասոցիացիաների և նրանց անդամների գործունեության ձևերի և դրսևորումների նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, այդ սահմանափակումները չպետք է զրկեն նրանց միավորվելու ընդհանուր իրավունքից, որը հնարավորություն է տալիս պաշտպանել իրենց մասնագիտական և ոչ նյութական շահերը:
75. Զինծառայողների կողմից արհմիություն ստեղծելու և դրան անդամակցելու արգելքը խախտում է նրանց միավորվելու ազատության էությունը և որպես այդպիսին արգելված է Կոնվենցիայով:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ

Ներպետական օրենսդրություն

1. ՀՀ Սահմանադրություն
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք
4. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք
5. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք
6. «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների մասին» 2013 թվականի ՀՀ օրենք
7. «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենք
8. «ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք
9. «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենք
10. «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք
11. «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենք
12. «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենք
13. «Հայաստանի Հանրապետությունում հաշմանդամների սոցիալական պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք
14. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի հոկտեմբերի 4-ի թիվ 1132-Ն որոշում «Պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչի անցկացման կարգը հաստատելու մասին»
15. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 8-ի թիվ 1269-Ն որոշում «Զինվորական հաշվառման կարգը հաստատելու մասին»
16. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 405-Ն որոշում
17. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 451-Ն որոշում
18. ՀՀ կառավարության 2019 թվականի հուլիսի 18-ի թիվ 912-Ա որոշում
19. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 8-ի թիվ 1269-Ն որոշում
20. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 430-Ն որոշումը «Նպատակային ուսումնառության համար քաղաքացուն պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչից տարկետում տալու և տրված տարկետումը դադարելու պայմանները հաստատելու մասին»
21. ՀՀ պաշտպանության նախարարի 2018 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 1550-Ն հրաման «ՀՀ զինված ուժերում պայմանագրային զինվորական ծառայության ընդունելու կարգը հաստատելու մասին»
22. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ 404-Ն որոշում
23. ՀՀ կառավարության 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի թիվ 1664-Ն որոշում «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը մասնակցած անձանց մարտական գործողությունների մասնակցի կարգավիճակ տալու կարգը սահմանելու մասին»

24. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի նոյեմբերի 22-ի թիվ 1321-Ն որոշում
25. ՀՀ կառավարության 2007 թվականի մարտի 7-ի թիվ 384-Ն որոշում ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգի զինծառայողների բնակարանային ապահովության մասին
26. ՀՀ կառավարության 2019 թվականի օգոստոսի 22-ի թիվ 1091-Ն որոշում
27. ՀՀ կառավարության 2019 թվականի մայիսի 10-ի թիվ 540-Ն որոշում
28. ՀՀ կառավարության 2018 թվականի դեկտեմբերի 6-ի թիվ 1419-Ն որոշում
29. ՀՀ կառավարության 2005 թվականի հունիսի 9-ի թիվ 947-Ն որոշում
30. ՀՀ կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 10-ի թիվ 1016-Ն որոշում
31. ՀՀ նախագահի 2018 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ՆՀ-103-Ա հրամանագիր «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի 2018-2024 թվականների արդիակա-նացման ծրագիրը հաստատելու մասին»
32. ՀՀ կառավարության 2010 թվականի ապրիլի 8-ի 393-Ն որոշում
33. ՀՀ կառավարության 2017 թվականի ապրիլի 6-ի թիվ 347-Ն որոշում
34. ՀՀ Պաշտպանության նախարարի 2018 թվականի հունիսի 25-ի թիվ 8-Ն հրաման

Միջազգային փաստաթղթեր

35. ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր
36. ՄԱԿ-ի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագիր
37. ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիա
38. «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա
39. ՄԱԿ-ի 2006 թվականի դեկտեմբերի 13-ի «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիա
40. «Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների միջև զինծառայողների, զինվորական ծառայությունից զորացրված անձանց և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական և իրավական երաշխիքների մասին» 1992 թվականի փետրվարի 14-ի համաձայնագիր
41. ԵԽ 1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա
42. Վերանայված Եվրոպական սոցիալական խարտիա
43. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարական
44. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Զինծառայողների իրավունքների մասին» թիվ 4 (2010) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր
45. Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1742 (2006) հանձնարարական «Զինծառայողների իրավունքների մասին»
46. «Անվտանգության ռազմաքաղաքական ասպեկտների ԵԱՀԿ վարքականոններ»

47. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 բանաձև «Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման սկզբունքները»
48. Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 1977 թվականի հոկտեմբերի 8-ի թիվ 818(1977) հանձնարարական «Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց կարգավիճակի մասին»
49. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 1983 թվականի փետրվարի 22-ի թիվ R(83)2 հանձնարարական «Հարկադիր հոսպիտալացված հոգեկան խանգարմամբ տառապող անձանց իրավական պաշտպանության մասին»
50. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Անգործունակ չափահասների իրավական պաշտպանությանն առնչվող սկզբունքների մասին» 1999 թվականի փետրվարի 23-ի թիվ R(99)4 հանձնարարական
51. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ Rec(2004)10 հանձնարարական «Հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին»
52. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)8 հանձնարարական «Պարտադիր զինվորական ծառայությունից կրոնական համոզմունքների պատճառով հրաժարման մասին»
53. ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի 2000 թվականի թիվ 1325 բանաձև «Կանայք, խաղաղությունը և անվտանգությունը»
54. Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 2120 (2016) բանաձև «Կանայք զինված ուժերում. հավասարության խթանում, գենդերային հիմքով բռնության վերացում»
55. Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1572 (2002) հանձնարարական «Պրոֆեսիոնալ զինծառայողների միավորումներ ստեղծելու իրավունքի մասին»
56. Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1518 (2001) հանձնարարական «Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրներում կրոնական համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու մասին»

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք

57. Էնգելը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով վճիռ (Engel and others v. Netherlands), 8 հունիսի 1976թ.
58. Կայանկին ընդդեմ Ռուսաստանի գործով (Kayankin v. Russia) վճիռ
59. Քիլինջը և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի (Kilinç and others v. Turkey) գործով վճիռ
60. Դենիս Վասիլևն ընդդեմ Ռուսաստանի (Denis Vasilyev v. Russia) գործով 2010 թվականի մարտի 17-ի վճիռ
61. Հումմատովն ընդդեմ Ադրբեջանի (Hummatov v. Azerbaijan) գործով 2008 թվականի փետրվարի 29-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 9852/03 և 13413/04

62. Ստանեն ընդդեմ Բուլղարիայի (Stanev v. Bulgaria) 2012 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36760/06
63. Սթորքն ընդդեմ Գերմանիայի (Storck v. Germany) 2005 թվականի սեպտեմբերի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 61603/00
64. Աշինգդեյնն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Ashingdane v. The United Kingdom) 1985 թվականի մայիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 8225/78
65. Շտուկատուրովն ընդդեմ Ռուսաստանի (Shtukaturon v. Russia) 2008 թվականի հունիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44009/05
66. Չեմբերն ընդդեմ Ռուսաստանի (Chember v. Russia) գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 1-ի վճիռը
67. Շիտոսն ընդդեմ Հունաստանի (Chitos v. Greece) գործով 2015 թվականի հոկտեմբերի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 51637/12
68. Մոսենձն ընդդեմ Ուկրաինայի (Case of Mosendz v. Ukraine) գործը , § 91-92
69. Մարինա Ալեքսեևան ընդդեմ Ռուսաստանի (Marina Alekseyeva v. Russia) 2014 թվականի մարտի 13-ի վճիռը
70. Յակուզն ընդդեմ Թուրքիայի (Yakuz v. Turkey), որոշում 25 մայիսի 2000թ.
71. Մալիկ Բաբայևն ընդդեմ Ադրբեյջանի (Malik Babayev v. Azerbaijan) գործով վճիռ, 1 հունիսի 2017թ.
72. Սալգինն ընդդեմ Թուրքիայի (Salgin v. Turkey), վճիռ՝ 20 մայիսի 2007թ.
73. Քելլին և այլոք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (Kelly and Others v. UK), վճիռ՝ 4 մայիսի 2001թ.
74. ՄքքԲերն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (McKerr v. UK)
75. Ջելիլովն ընդդեմ Հունաստանի (Zelilof v. Greece), վճիռ՝ 24 մայիսի 2007թ.
76. Սոերինգն ընդդեմ ՄԹ-ի, (Soering v. UK), վճիռ՝ 7 հուլիսի 1989թ.
77. Կալաչն ընդդեմ Թուրքիայի (Kalac v. Turkey) գործով վճիռ
78. Լարիսիսը և այլք ընդդեմ Հունաստանի գործով վճիռ (Larissis and others v. Greece), 24 փետրվարի 1998թ.
79. Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի (Hadjianastassiou v. Greece) գործով վճիռ, 16 դեկտեմբերի 1992թ.
80. Ռեկվենյին ընդդեմ Հունգարիայի (Rekvenyi v. Hungary) գործով վճիռ, 20 մայիսի 1990թ.
81. Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով վճիռ, 07 հուլիսի 2011թ.
82. Պապավասիլակիսն ընդդեմ Հունաստանի (Papavasilakis v. Greece) գործով վճիռ, 15 սեպտեմբերի 2016թ.
83. Ադյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի գործով վճիռ, 12 հոկտեմբերի 2017թ.
84. Քուպերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Cooper v. United Kingdom) գործով վճիռ, 16 դեկտեմբերի 2003թ.
85. W., X., Y. and Z. v. United Kingdom գործով որոշում
86. Կոնստանտին Մարկին ընդդեմ Ռուսաստանի (Konstantin Markin v. Russia) գործով վճիռ, 22 մարտի 2012թ.

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներ

- 87. ՍԴՈ-1504, 30 հունվարի 2020թ.
- 88. ՍԴՈ-1424, 10 հուլիսի 2018թ.
- 89. ՍԴՈ – 966, 3 հունիսի 2011թ.
- 90. ՍԴՈ-1154, 10 հունիսի 2014թ.
- 91. ՍԴՈ-1475,12 հուլիսի 2019թ.
- 92. ՍԴՈ – 1010, 6 մարտի 2012թ.

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումներ

- 93. Գործ թիվ ՍԴ1/0033/01/16
- 94. Գործ թիվ ԵԱԲԴ/0051/11/14
- 95. Գործ թիվ ՏԴ1/0078/01/17
- 96. Գործ թիվ ՍԴ1/0001/01/17
- 97. Գործ թիվ ՍԴ2/0006/11/16
- 98. Գործ թիվ ՏԴ/0031/01/14
- 99. Գործ թիվ ԱՎԴ1/0018/01/15
- 100. Գործ թիվ ՏԴ/0017/01/17
- 101. Գործ թիվ ՍԴ3/0299/01/15
- 102. Գործ թիվ ՍԴ3/0201/01/15
- 103. Գործ թիվ ՍԴ3/0174/01/14
- 104. Գործ թիվ ԼԴ/0048/01/14
- 105. Գործ թիվ ՍԴ/0204/01/11
- 106. Գործ թիվ ՍԴ/0389/01/11
- 107. Գործ թիվ ԵԱԲԴ/0120/01/09
- 108. Գործ թիվ ՍԴ3/0080/01/12
- 109. Գործ թիվ ԿԴ1/0043/01/11
- 110. Գործ թիվ ԼԴ/0093/01/12

